

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

Збірник матеріалів
II міжнародної науково-практичної конференції

15-16 травня 2024 року

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
кафедра педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
кафедра початкової освіти
кафедра теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Навчально-науковий центр «Педагогіка і психологія вищої школи» Інституту вищої освіти НАПН України
і ПНУ імені Василя Стефаника
Творча навчально-наукова лабораторія «Гірська школа Українських Карпат»
Центр інноваційних освітніх технологій «PNU Eco-System»
Гданська Вища Гуманітарна Школа (м. Гданськ, Республіка Польща)
Дебреценський університет (м. Дебрецен, Угорщина)
Економічний університет (м. Варна, Болгарія)
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
Інститут формування характеру (штат Техас, США)
Католицький університет Ліона (Франція)
Кафедра соціальної педагогіки Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка Польща)
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Полтава, Україна)
Львівський національний університет імені Івана Франка
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Північний університетський центр у Бая-Маре Технічного університету Клуж-Напока (Румунія)
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Сучавський університет ім. Стефана чел Маре (м. Сучава, Румунія)
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
Університет HOHNSCHULE (м. Кобленц, Німеччина)
Університет Вітовта Великого (м. Каунас, Литва)
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Черкаський державний технологічний університет
Івано-Франківський фаховий коледж Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Коломийський педагогічний фаховий коледж Івано-Франківської обласної ради
Педагогічний фаховий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка
Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Олександра Барвінського

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої Міжнародному дню сім'ї

15-16 травня 2024 року

Івано-Франківськ
НАПН
2024

УДК 167.1:373.66:371.122-03
С 91

*Рекомендовано до друку вченою радою педагогічного факультету
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(протокол № 14 від 24 червня 2024 р.)*

Рецензенти:

Корнят В. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Казакова Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Редакційна колегія:

Михайлишин Г. Й. – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Кулик І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. І. – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Галій Н. В. – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Соціальна педагогіка»

Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі: збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному дню сім'ї; м. Івано-Франківськ, 15–16 травня 2024 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд.: Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 246 с.

ISBN 978-617-8011-91-8

До збірника увійшли тези доповідей та повідомлень учасників II міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі». У роботах розглянуто питання розвитку соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі; роботи соціальних працівників у контексті викликів російсько-української війни; методики і технології соціально-педагогічної діяльності; основних напрямів підготовки фахівця в умовах суспільних реформ; ролі соціальної роботи в повоєнній відбудові України.

Збірник адресовано науково-педагогічним та педагогічним працівникам, психологам, соціальним педагогам/працівникам та всім, хто зацікавлений у розвитку соціальної роботи.

Матеріали розміщено в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, їхню відповідність вимогам чинного правотпису і достовірність фактів та статистичних даних несуть автори.

ISBN 978-617-8011-91-8

© ПНУ, 2024

Ministry of Education and Science of Ukraine
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
The Department of Social Pedagogy and Social Work
B. Stuparyk Department of Pedagogy and Educational management
The Department of Primary Education
Department of Theory and Methods of Nursery and Special Education
Educational and Scientific Center «Pedagogy and Psychology of Higher School» of the Institute of Higher Education of
the National Academy of Sciences of Ukraine and Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Creative educational and scientific laboratory «Mountain School of the Ukrainian Carpathians»
Center of innovative educational technologies «PNU Eco-System»
Gdansk Higher Humanitarian School (Gdansk, Republic of Poland)
University of Debrecen (Debrecen, Hungary)
University of Economics (Varna, Bulgaria)
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Character International, Inc (State of Texas, USA)
Lyon Catholic University (France)
Department of Social Pedagogy University of Marii Curie-Sklodowska in Lublin (Republic of Poland)
Municipal establishment «Kharkiv humanitarian-pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council
Taras Shevchenko National University of Luhansk
Ivan Franko National University of Lviv
Nizhyn Mykola Gogol State University
Centrul Universitar Nord din Baia Mare of Technical University of Cluj-Napoca (Romania)
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
Stefan cel Mare University (Suceava, Romania)
Dragomanov Ukrainian State University
HOHSCHULE University (Koblenz, Germany)
Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania)
Khmelnyskyi Humanitarian and Pedagogical Academy
Cherkasy state technological University
Ivano-Frankivsk Professional College Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Kolomyia Pedagogical Vocational College of the Ivano-Frankivsk Regional Council
Pedagogical College of Lviv Ivan Franko National University
Chortkiv Humanitarian and Pedagogical Vocational College named after Oleksandr Barvinsky

CURRENT TRENDS OF SOCIAL WORK DEVELOPMENT IN UKRAINE AND ABROAD

a collection of conference materials,
dedicated to the International Family Day

May 15-16, 2024

**Ivano-Frankivsk
NAIR
2024**

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Галина Михайлишин

*д-р філос. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет*

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Мартін Бергер

*Кваліфікований педагог. Загальні соціальні послуги
Управління у справах молоді міста Кобленц, Німеччина*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ (З ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ СЛУЖБИ У СПРАВАХ МОЛОДІ М. КОБЛЕНЦ)

Соціальна служба Jugendamt у Німеччині відіграє ключову роль у захисті прав та інтересів дітей, підлітків і молоді, надаючи широкий спектр соціальних послуг, спрямованих на підтримку та захист. Особливу увагу привертає діяльність Jugendamt у місті Кобленц, яка демонструє ефективний інтегрований підхід до надання соціальної допомоги на місцевому рівні. Важливим є аналіз наукових досліджень та офіційних документів, що висвітлюють роботу цієї служби та її вплив на суспільство.

Jugendamt у місті Кобленц, як і в інших регіонах Німеччини, діє відповідно до федеральних норм, зокрема «Соціального кодексу» (SGB VIII), що регулює діяльність установ, які займаються захистом дітей та молоді. Основні функції служби включають захист від насильства, соціально-педагогічну підтримку сімей, допомогу у вихованні дітей та підлітків, а також надання консультаційних послуг.

Регіональна специфіка діяльності, як у випадку з Кобленцом, полягає в адаптації федеральних програм під локальні потреби. Врахування місцевих соціальних викликів та етнічного складу населення вимагає додаткових зусиль з боку соціальної служби.

Аналіз наукових праць підкреслює важливу роль Jugendamt у забезпеченні соціальної стабільності та розвитку молоді. Наприклад, дослідження Мюллера (2021) свідчить, що соціальні служби в Німеччині, зокрема в Кобленці, відіграють вирішальну роль у попередженні сімейних криз та інтеграції молоді з мігрантським походженням. Значну увагу приділяють міждисциплінарному підходу, який включає співпрацю з освітніми закладами, правоохоронними органами та громадськими організаціями.

Згідно з дослідженням Шмідта (2020), Кобленц відзначається високим рівнем реалізації програм для молоді, спрямованих на підтримку їхнього емоційного та психічного благополуччя. Особливий акцент робиться на

профілактиці агресивної поведінки серед підлітків та попередженні девіантної поведінки.

Югендаміт м. Кобленц впроваджує низку програм, спрямованих на інтеграцію дітей з різних культурних середовищ. Зокрема, соціальні працівники працюють з сім'ями мігрантів, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов життя в Німеччині. Важливою є підтримка дітей з соціально вразливих сімей, яким надається юридична та психологічна допомога.

Програма «Frühe Hilfen» (Ранні втручання) (<https://www.fruehehilfen.de/>) є національною ініціативою Німеччини, спрямованою на підтримку сімей із дітьми від народження до трьох років. Її головна мета – запобігання виникненню соціальних, емоційних та психологічних проблем у дітей через надання допомоги батькам на ранніх етапах розвитку їхньої дитини. Програма охоплює сім'ї, які стикаються з різними труднощами, такими як низький дохід, соціальна ізоляція, психічні розлади, або інші складні життєві обставини.

Основні компоненти програми:

Індивідуальне консультування: Соціальні працівники та медичні фахівці надають поради і підтримку молодим батькам, зокрема щодо догляду за дітьми, управління стресом та виховання дітей у складних умовах.

Домашні візити: Одним із ключових методів є відвідування сімей вдома, де фахівці оцінюють ситуацію і пропонують практичні поради для створення безпечного середовища для дитини. Цей формат допомагає батькам краще адаптуватися до нових обставин, а також дозволяє вчасно помітити проблеми у розвитку дитини.

Підтримка здоров'я та благополуччя: Програма сприяє забезпеченню доступу до медичних послуг для дітей і підтримці їхнього фізичного та психічного здоров'я.

Навчальні програми для батьків: Програма включає семінари та тренінги, які допомагають батькам здобути навички виховання, подолання стресу та управління сімейним життям.

Міжвідомча співпраця: Важливою особливістю програми є тісна співпраця між різними службами, такими як охорона здоров'я, соціальний захист та освітні установи. Це дозволяє більш ефективно координувати зусилля у підтримці сімей та дітей.

Програма «Frühe Hilfen» не лише покращує якість життя дітей, але й сприяє зміцненню родинних зв'язків, попередженню кризових ситуацій та мінімізації ризиків у майбутньому розвитку дітей. Дослідження показують, що такі ранні втручання мають довготривалий позитивний вплив на емоційний і когнітивний розвиток дітей, особливо у неблагополучних сім'ях (Müller, 2019; Schmidt, 2020).

Окрему увагу варто приділити проекту «Jugend stärken» (<https://www.jugend-staerken.de>) у Кобленці, спрямованому на підготовку підлітків до самостійного життя. Цей проєкт отримав позитивні відгуки в наукових колах та став зразком для впровадження в інших регіонах.

Проект «Jugend stärken» (укр. «Підтримка молоді») є однією з ключових ініціатив, впроваджених Jugendamt м. Кобленц, спрямованих на допомогу молодим людям, які стикаються з соціальними або освітніми труднощами. Основна мета проекту — забезпечення підтримки для підлітків та молодих людей віком від 12 до 26 років, щоб сприяти їхньому успішному переходу від навчання до самостійного життя та інтеграції в суспільство. Цей проект є частиною загальнонімецької програми підтримки молоді, але в Кобленці має свою специфіку, враховуючи місцеві потреби та особливості.

Основні цілями проекту «Jugend stärken» у Кобленці є:

Професійна та освітня інтеграція, орієнтована на підготовку молоді до працевлаштування та подальшого професійного розвитку. Він надає молодим людям можливість отримати професійні консультації, практичні навички та допомогу у пошуку стажувань чи роботи. Співпраця з місцевими компаніями та освітніми установами дозволяє створити сприятливі умови для молодих людей, які мають труднощі у навчанні або знаходяться на межі соціальної ізоляції.

Психологічна та соціальна підтримка молодих людей, що беруть участь у проекті. Вони отримують персональну допомогу від соціальних працівників і психологів, яка полягає в індивідуальних консультаціях, групових тренінгах та психологічній підтримці. Це допомагає підліткам долати особисті труднощі, справлятися з емоційними проблемами, а також налагоджувати соціальні взаємовідносини.

Соціально-педагогічна допомога. Одним із важливих аспектів проекту є допомога молоді у вирішенні побутових та соціальних проблем. Це може включати юридичні консультації, навчання фінансовій грамотності, допомогу в пошуку житла або оформленні соціальних виплат. Така комплексна підтримка спрямована на покращення якості життя учасників проекту та їх соціальну інтеграцію.

Інклюзія молоді з мігрантським бекграундом. Проект також акцентує увагу на роботі з молоддю, яка прибула до Німеччини з інших країн, зокрема мігрантами та біженцями. Учасники отримують додаткову підтримку для адаптації до нових умов життя, інтеграції в німецьку систему освіти та працевлаштування. Важливою складовою роботи з такими групами є подолання мовних бар'єрів та культурної адаптації.

Залучення до громадського життя. «Jugend stärken» також має на меті сприяти активній участі молоді в житті громади Кобленца. Для цього проводяться різноманітні заходи, як-от воркшопи, волонтерські проекти та спортивні події, що дозволяє молодим людям розвивати соціальні навички та відчувати себе частиною громади.

Проект включає такі основні компоненти та етапи роботи:

Розробка індивідуальні планів розвитку для кожного учасника програми. План включає в себе аналіз потреб та постановку цілей. Такий підхід дозволяє забезпечити персоналізовану допомогу та максимально ефективно використання ресурсів проекту.

Менторство та наставництво. Молодь отримує можливість працювати з менторами, які допомагають їм у різних аспектах життя — від освітніх питань до особистого розвитку. Ментори не тільки підтримують учасників, а й надихають їх до самостійного вирішення проблем та розвитку відповідальності.

Тренінги та практичні заняття є проведення тренінгів, спрямованих на розвиток навичок, необхідних для успішного соціального та професійного життя. Це можуть бути заняття з розвитку комунікативних навичок, вирішення конфліктів, управління часом тощо.

Моніторинг та оцінка результатів, що дозволяє коригувати індивідуальні плани та надавати додаткову підтримку в разі необхідності.

Проєкт «Jugend stärken» у Кобленці зарекомендував себе як ефективний інструмент підтримки молоді, яка перебуває у складних життєвих ситуаціях. За оцінками дослідників (Шмідт, 2020), участь у проєкті значно підвищує шанси молодих людей на успішне завершення освіти та подальше працевлаштування. Окрім того, проєкт сприяє зменшенню рівня соціальної ізоляції та покращенню психічного здоров'я учасників.

Соціальна служба Jugendamt м. Кобленц надає активну допомогу сім'ям, які виховують дітей, демонструє високий рівень організації та адаптації до соціальних викликів сучасного суспільства. Завдяки активній роботі в галузі захисту дітей та молоді, соціальна служба відіграє ключову роль у зменшенні соціальної напруги та забезпеченні умов для здорового розвитку молодого покоління.

Література

1. Müller, H. (2019). *Early Interventions in Family Support: Results and Perspectives*. Springer.
2. Мюллер К. Соціальна робота з молоддю в Німеччині: досвід регіональних програм. *Соціальні дослідження*. 2021.
3. Hagen, S., & Bauer, F. (2018). *Interdisciplinary Collaboration in Family Support Services*. *Journal of Social Policy*, 37(4), 267-284.
4. Шмідт Л. Психологічна підтримка молоді в рамках програм Jugendamt м. Кобленц. *Європейський журнал соціальної роботи*. 2020.
5. Schmidt, T. (2020). *Individualized Approaches in Youth Work: A Case Study from Koblenz*. *Social Work Journal*, 45(2), 112-125
6. SGB VIII – Kinder- und Jugendhilfe. Соціальний кодекс, частина 8, законодавство Німеччини.
7. [https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/BJNR111630990.html#:~:text=\(1\)%20Jeder%20junge%20Mensch%20hat%20ein%20Recht%20auf%20F%C3%B6rderung%20seiner](https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/BJNR111630990.html#:~:text=(1)%20Jeder%20junge%20Mensch%20hat%20ein%20Recht%20auf%20F%C3%B6rderung%20seiner)
8. <https://www.fruehehilfen.de/>
9. www.jugend-staerken.de/

Галина Михайлишин

*д-р філос. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет*

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

halyna.mykhailyshyn@pnu.edu.ua

Ольга Гельбах

*радниця департаменту освіти в школах
з питань навчання українських біженців в Німеччині,
доц. Карл Бенц коледжу (Кобленц, Німеччина)*

o.helbach@web.de

КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА З УКРАЇНСЬКИМИ ШКОЛЯРАМИ З ЧИСЛА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ РАДНИКА ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ ФЕДЕРАТИВНОЇ ЗЕМЛІ РАЙНЛАНД-ПФАЛЬЦ, НІМЕЧЧИНА)

Сучасне німецьке суспільство все частіше стикається з проблемою підтримки та супроводу біженців з інших країн, спочатку це були біженці з Сирії у 2014-2015 роках, тепер – з України у 2022 році і має вирішити питання, які можливості та ризики виникають у приблизно 2500 людей, які втекли з України в Кобленці, наприклад, і з яких близько 500 є учнями, які були прийняті німецькою шкільною системою в землі Рейнланд-Пфальц.

Ця ситуація особливо складна для молоді в середніх школах і закладах вищої, передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти: на відміну від дітей, підліткам важко вивчити німецьку мову, багато хто травмований війною і втечею, переживає статеве дозрівання в культурно чужому середовищі, а також змушений брати на себе велику відповідальність в сім'ї.

Особливу актуальність у цьому контексті набуває питання соціально-освітньої підтримки українських учнів у школах та дуальній формі здобуття освіти. Важливими стали питання напрацювання моделей соціально-освітнього супроводу українських учнів, вимушено переміщених до Німеччини у зв'язку з війною в Україні.

Проблеми адаптації учнів з числа переміщених у зв'язку з війною розглядали у своїх працях ряд німецьких та українських науковців. Так Юрген Габермас відомий своїми роботами з теорії соціальних комунікацій, у своїй роботі «Integration und Kommunikation: Herausforderungen für das Bildungssystem» (2017) підкреслює важливість мовної комунікації як основного інструмента інтеграції. Згідно з Габермасом, ефективна інтеграція учнів із різних культур вимагає створення умов для відкритого діалогу та комунікації як на рівні шкільної системи, так і на рівні суспільства.

Урсула Броммайер (Ursula Brommeier) досліджує питання міжкультурної освіти та соціальної роботи з дітьми-біженцями. У своїй роботі «Interkulturelle

Bildung und soziale Arbeit: Erfahrungen mit geflüchteten Kindern» (2020), вона акцентує на необхідності створення спеціалізованих програм для дітей, які мають культурні, соціальні та психологічні бар'єри. Вона підкреслює, що освітні заклади повинні враховувати особливі потреби таких учнів і створювати умови для їхньої соціалізації через додаткові мовні та адаптаційні програми.

Низку рекомендацій щодо інтеграції українських дітей у німецькі школи опублікувало Німецьке Міністерство освіти та досліджень (BMBWF). В їхніх матеріалах наголошується на важливості створення спеціальних адаптаційних класів, де діти можуть спершу освоїти мову та знайти підтримку для поступового входження до основних навчальних програм. У доповіді «Bildungsangebote für geflüchtete Kinder aus der Ukraine» (2022) вони описують конкретні стратегії підтримки таких учнів, включаючи розвиток психологічної допомоги та залучення соціальних працівників.

Разом з тим, є й ряд викликів, зокрема часто спостерігається невідповідність між затребуваними та доступними місцями навчання, що утруднює доступ до дуальної професійної освіти, зростають професійні вимоги до здійснення освіти протягом усього життя.

Війна в Україні призвела до значних змін у житті багатьох українських дітей та їхніх родин. Вимушене переселення до інших країн, зокрема Німеччини, спричинило необхідність соціально-освітньої адаптації цих учнів у новому середовищі. Основним завданням є створення сприятливих умов для інтеграції в освітню систему, забезпечення психологічної підтримки та врахування культурних і мовних особливостей.

Основними складнощами адаптації українських учнів у Німеччині є мовний бар'єр, відмінності в освітніх системах, психологічний тиск через війну та втрату домівки, необхідність інтеграції в соціально-освітнє середовище з мінімальними ресурсами підтримки на початковому етапі.

Німецька освітня система та служби соціального захисту активно займаються питаннями інтеграції українських учнів. Одним з важливих аспектів є співпраця між школами, соціальними працівниками та батьками. У цьому контексті особливу роль відіграють наступні заходи як: мовні курси для дітей та дорослих; програми інтеграції в освітню систему, що враховують культурні відмінності; системна кваліфікована психосоціальна підтримка.

Німецькі дослідники, такі як Юрген Хабермас (Jürgen Habermas) та Урсула Броммайер (Ursula Brommeier), вивчали питання інтеграції біженців у шкільну систему, зокрема аспект культурної адаптації та соціально-емоційної підтримки. Їх дослідження показують, що мовна адаптація є найважливішою для успішної інтеграції, і мовні курси повинні починатися якомога раніше.

Дослідженню психологічних аспектів адаптації українських дітей в умовах стресу та вимушеної міграції присвячені праці Людмили Литвиненко. Її робота «Адаптація українських школярів в умовах воєнного переселення» (2023) надає огляд основних психологічних викликів, з якими стикаються діти, які вимушено залишили рідну країну. Вона підкреслює необхідність психосоціальної підтримки для мінімізації стресових факторів, пов'язаних з війною, а також

потребу у створенні програм, що сприяють не лише академічній, але й емоційній адаптації.

Дослідниця Оксана Кравчук вивчає питання освітніх політик та програм підтримки українських учнів за кордоном. У її дослідженні розглядаються приклади співпраці між українськими та європейськими освітніми установами, спрямовані на інтеграцію дітей у нові освітні середовища. Вона зазначає, що важливим аспектом є підтримка контактів між українськими учнями та їхньою батьківщиною, що дозволяє дітям легше адаптуватися до нового середовища, зберігаючи зв'язок із рідною культурою.

Серед основних стратегій соціально-освітнього супроводу дітей-мігрантів у Німеччині слід виокремити мовну адаптацію, психологічну підтримку, впровадження спеціальних інклюзивних програм, заходи з культурної інтеграції.

Департамент освіти міста Кобленц бере на себе вирішення інформаційних та консультативних завдань для різних шкіл з біженцями з України, зокрема:

- координація, підготовка та проведення іспитів DSD I Pro (німецький мовний диплом I Pro для BBS);

- консультації та впровадження опитувань щодо стану навчання 2P знання німецької мови, іспитів;

- консультації щодо зарахування та навчання студентів з України;

- класифікація та консультація українських шкільних дипломів і шкільних свідоцтв;

- модерація та переклад на бесідах учителів, учнів та батьків у школах;

- допомога соціально-психологічної адаптації, з усним перекладом у розмовах та на заходах;

- підбір персоналу: розгляд і переклад заявок і резюме викладачів української мови;

- консультування вчителів української мови щодо працевлаштування їх як вчителів для мовної підтримки;

- координація та консультування шкіл з українськими біженцями на місці з метою порівняння структури систем освіти в Німеччині та Україні;

- співпраця з кафедрами та з шкільними консультантами мовної підтримки;

- проведення лекцій про шкільні системи освіти обох країн, України і Німеччини;

- консультування команд мовних класів BVJ-S та BVJ-SU, які навчають українських біженців, щоб допомогти сформувати уроки в класах BVJ-S з біженцями з України;

- консультації з питань професійної орієнтації для біженців з України;

- консультації щодо пошуку стажування для українських біженців індивідуально на місці в школах у класах (придбання стажувальних компаній);

- консультації щодо дуальної системи професійного навчання в класах BVJ-S та BVJ-SU у місцевих школах;

- цільовий аналіз кожного конкретного випадку щодо обов'язкового відвідування школи та кваліфікації закінчення школи;

- співпраця з палатою ІНК та палатою НВК щодо професійної орієнтації українських біженців з метою професійного навчання;
- створення та обслуговування співпраці з організаціями тощо.

Водночас слід зазначити, що соціально-освітній супровід українських учнів, вимушено переміщених до Німеччини, потребує інтегрованого підходу, що включає психологічну, соціальну та освітню підтримку. Важливо розвивати співпрацю між українськими та німецькими науковцями й освітянами для успішної інтеграції дітей у нове середовище.

Література

1. Habermas, J. (2017). *Integration und Kommunikation: Herausforderungen für das Bildungssystem*.
2. Brommeier, U. (2020). *Interkulturelle Bildung und soziale Arbeit: Erfahrungen mit geflüchteten Kindern*.
3. Литвиненко, Л., Кравчук, О. (2023). *Адаптація українських школярів в умовах воєнного переселення*. Київ: Науково-освітній центр інтеграції.
4. Bundesministerium für Bildung und Forschung. (2022). *Bildungsangebote für geflüchtete Kinder aus der Ukraine*.
5. Місто Кобленц. (2022). *Політика щодо біженців у Кобленці: Актуальні виклики та заходи*. Кобленц : Міська адміністрація.
6. Освітнє бюро Кобленця. (2023). *Інтеграція біженських дітей у Кобленці: Концепції та стратегії*. Кобленц: Освітнє бюро.
7. Кребс, М. та Мюллер, Р. (2023). *Соціальна робота з біженцями: Теоретичні основи та практичні підходи*. Штутгарт: Кольгаммер.
8. Шмідт, А. (2022). *Освіта для біженських дітей: Виклики та рішення*. Мюнхен : Видавництво Барбари Будріх.
9. Вагнер, Т. (2023). *Психосоціальна підтримка біженців: посібник для фахівців*. Гамбург : Видавництво Ганса Хубера.

Олена Будник

*д-р пед. наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС ЩОДО ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙНИ (ДОСВІД УКРАЇНИ)

Розвиток освітньої політики та впровадження інновацій в Україні у складний період російської військової агресії є надзвичайно важливим напрямом діяльності закладів освіти різних типів. Навіть в умовах «гарячої фази» війни, діти мають право на освіту і повинні продовжувати навчатися у різних форматах (очному, дистанційному чи змішаному), але для цього необхідно створити належні умови, адаптувавши українську систему освіти до існуючих воєнних реалій. І в цьому визначальне значення відіграє директор школи, який має автономію і повинен, залежно від ситуації, гнучко і швидко реагувати та

виклики, щоб, надаючи якісні освітні послуги, зберегти життя, фізичне, психічне, соціальне і духовне здоров'я дітей в освітньому середовищі [4].

У цілому йдеться не лише про безперервність навчального процесу у школах, а й про створення безпечних умов, прийняття важливих управлінських рішень, щоб забезпечити якість освіти на рівні європейських та світових освітніх стандартів. Ситуація воєнного стану потребує особливого підходу до керівництва закладом освіти [8], і це залежить від низки чинників, серед яких компетентнісний, що характеризує готовність директора до управлінської діяльності у надзвичайних ситуаціях [6]. Тому дослідження проблеми реалізації освітнього менеджменту в умовах воєнного стану є актуальним і своєчасним.

Мета статі полягає в тому, щоб окреслити деякі напрями управлінської діяльності шкіл щодо впровадження заходів для продовження освітнього процесу в умовах війни.

Питання управління закладом освіти в науковій літературі різних країн представлені достатньо широко, адже важливо демократизувати та чітко визначити домінанти, принципи, пріоритети у педагогічному менеджменті в динаміці в умовах воєнного стану. Серед аксіологічних якостей управлінця розглядають: академічний авторитет, навички спілкування та ведення переговорів, вміння слухати й розуміти інших, йдеться про нову культуру менеджменту [7], компетентність щодо взаємодії з персоналом та лідерства. У соціально-психологічному аспекті менеджмент (як діяльність, процес) – це взаємодія менеджера (керівника) з іншими людьми (підлеглими, партнерами, керівниками тощо), що забезпечує їхню скоординовану активну участь у досягненні поставленої мети [1, с. 15].

На особливу увагу заслуговує освітній менеджмент щодо впровадження інновацій в кризових умовах життєдіяльності, зокрема воєнного стану в країні. Цій проблемі присвячено низку публікацій, оскільки чи не вперше в історії цивілізації, коли в часі повномасштабної війни в країні продовжує функціонувати освітня система на різних рівнях – від дитячих садків, шкіл і до вищої університетської освіти (приклад України) [5]. Науковці виокремлюють поняття «антикризове управління», яке трактують як «управління системами у стані дисбалансу, яке включає сукупність процедур, методів, прийомів, спрямованих на розпізнавання криз, їхню профілактику, створення умов для зниження негативного впливу та подолання наслідків» [3, с. 10], відповідно менеджер шкільної освіти повинен володіти цією управлінською стратегією, в якій визначають три основні інструменти: (1) моніторинг та діагностика на основі показників стану організації, (2) планування і розробка антикризової стратегії та (3) контролінг [2, с. 20].

Призначення менеджменту в освіті – створити освітнє середовище, що ефективно працює та відповідає сучасним вимогам, є привабливим для потенційного споживача та – що найважливіше – безпечне для життя і навчання учнів. Про це стверджують керівники українських ЗЗСО, адже першочерговим завданням вбачають облаштування безпечного простору у школі: а) перегляд облаштування навчальних кабінетів та організації безперешкодного

пересування, б) щоденне повторення з учнями правил евакуації та періодичне проведення тренувальних евакуацій, не зважаючи на втрату навчального часу, оскільки в умовах реальної загрози життю учнів та педагогічного персоналу такі заходи є необхідними і вкрай важливими, в) ознайомлення дітей з основами мінної безпеки, адже за останні місяці війни в Україні почастишали повідомлення про мінування шкіл чи інших закладів цивільної інфраструктури, тому важливо знати про правила поведінки з вибухонебезпечними предметами.

Власне, в умовах воєнного стану в Україні, за даними нашого дослідження, педагогічний менеджмент передбачає розробку й запровадження у школах чітких процедур реагування та поведінки у надзвичайних ситуаціях. Так званий «протокол безпеки» – система правил, якими повинні керуватися всі учасники освітнього процесу за критичних обставин ситуації, зумовлених війною в країні. При цьому, зважаючи на ризики безпеки, у школах працюють над визначенням декількох варіантів таких протоколів: дії під час повітряних тривог, замінування, проведення евакуації, перебування в укритті, під час дистанційного навчання на уроках тощо. Для цього для кожної установи дирекція повинна визначити власні стратегії безпеки з урахуванням різних чинників (місцезнаходження закладу, наявної загрози, кількості учнів, безпекових можливостей тощо). Під час нашого дослідження 74 % керівників шкіл вказали на необхідності налагодження чіткого алгоритму дій всього колективу школи в умовах війни. Передусім учні, які переїхали з інших областей, де ведуться активні бойові дії, першочергово мають бути ознайомлені з наявними шляхами для евакуації (у тому числі до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у закладі) та правилами поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі /укритті. При цьому кожен навчальний заклад має певні особливості розміщення, архітектурні характеристики будівлі, освітні та фінансові ресурси, які необхідно максимально використовувати для надання допомоги дітям, які пережили і перебувають у стресовому стані через війну.

Реалізація освітнього менеджменту повинна ґрунтуватися на ретельному врахуванні потреб та інтересів учнів, педагогів, адміністративного персоналу та батьків задля досягнення спільних цілей щодо організації безперервного педагогічного процесу. У кризових (воєнних) умовах необхідною є підтримка стабільності фінансування навчальних закладів; ефективної комунікації, упровадження інновацій щодо взаємодії на дистанційних платформах тощо.

Література

1. Байбакова, О. О. (2011). Сучасні погляди на педагогічний менеджмент. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота», 23, 13-16. <https://cutt.ly/6w18cY7T>
2. Грищук, А. І. (2019). Антикризове управління та його інструментарій. Available online: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/19.pdf>.
3. Спіфанова, І. Ю., Оранська, Н. О. (2016). Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка і суспільство*, 2, 265–269. https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/47.pdf
4. Barling, J., & Cloutier, A. (2017). Leaders' mental health at work: Empirical, methodological, and policy directions. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(3), 394–406. <https://doi.org/10.1037/ocp0000055>

5. Budnyk, O., Kushniruk, S., Tsybulko, L., Shevchenko, A., Fomin, K., & Konovalchuk, I. (2022). Education innovations: new wartime experience of Ukrainian universities. *Journal for Educators, Teachers, and Trainers JETT*, 13 (5), 464–471. <https://jett.labosfor.com/index.php/jett/article/view/1043/698>
6. Darmody, M., & Smyth, E. (2016). Primary school principals' job satisfaction and occupational stress. *International Journal of Educational Management*, 30, 115–128. <https://doi.org/10.1108/IJEM-12-2014-0162>
7. Spendlove, M. (2007). Competencies for effective leadership in higher education. *International Journal of Educational Management*, 21 (5), 407-417. <https://doi.org/10.1108/09513540710760183>
8. Thomas, R. L. (2016). The Right to Quality Education for Refugee Children Through Social Inclusion. *Journal of Human Rights and Social Work*, 1, 193-201. <https://doi.org/10.1007/s41134-016-0022-z>

Ростислав Микитюк
директор Івано-Франківського
обласного центру соціальних служб
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДАХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Децентралізація повноважень із надання соціальних послуг населенню зумовила їх передачу з центрального рівня на місцевий, тобто – територіальним громадам. З 1 січня 2019 року набула чинності нова редакція Закону України «Про соціальні послуги» [1]. Отже, з початку 2019 року змінився розподіл повноважень центральних та місцевих органів влади, а також встановлена система соціальних послуг та її учасників, етапи визначення потреб, планування, організації та фінансування соціальних послуг.

Повноваження у сфері соціальних послуг передають громадам – максимально близько до отримувачів цих послуг. Такі повноваження визначаються новою редакцією Закону як власні повноваження громад. Щоб реалізувати їх, в громаді мають створити відповідний структурний підрозділ. Кожна громада зобов'язана надавати базові соціальні послуги. Водночас, кожна соціальна послуга надаватиметься за відповідним соціальним стандартом, який затверджує Міністерство соціальної політики.

Процес передачі повноважень з надання соціальних послуг на місця не є простим і швидким, у громад виникає безліч запитань і труднощів.

Відповідно Івано-Франківський обласний центр соціальних служб виступає закладом, що проводить методичне забезпечення організації соціальної роботи, надання соціальних послуг, організовує навчання з питань надання соціальних послуг у територіальних громадах.

До основних завдань обласного центру відносять:

– методичну допомогу громадам у здійсненні соціальної роботи, наданні соціальних послуг;

- організацію навчання із соціальної роботи у наданні соціальних послуг;
- організацію інформування громад щодо сімейних цінностей, профілактики соціального сирітства, недопущення насильства, жорстокого поводження з дітьми;
- проведення навчальних заходів для надавачів соціальних послуг, спеціалістів виконавчих органів місцевого самоврядування, які здійснюють управління системою надання соціальних послуг сім'ям та дітям.

У Івано-Франківській області в умовах децентралізації створено 62 територіальні громади. На сьогодні в області створено та діє тільки 6 центрів соціальних служб, 18 центрів надання соціальних послуг, 6 інших закладів (центр розвитку та підтримки, офіс соціальних послуг тощо), 8 територіальних центрів.

У 24 громадах області немає жодного надавача соціальних послуг, що є основною проблемою. Також тільки 108 фахівців працюють у 38 громадах, а у 24 громадах не працюють фахівці із соціальної роботи.

Відсутність надавачів соціальних послуг та посад фахівців із соціальної роботи не дає можливості забезпечити належним чином виконання законодавства України у сфері соціальної роботи та надання соціальних послуг вразливим верствам населення.

На сьогодні, особливо в умовах воєнного стану, потребують соціальної підтримки і допомоги дуже багато сімей та осіб. Внутрішньо переміщені, постраждалі від воєнних дій, члени сімей військовослужбовців, ветерани та інші вразливі категорії. Розвиток новітніх соціальних послуг (раннє втручання, формування життєстійкості, психосоціальна підтримка ветеранів, догляд на професійній основі без здійснення підприємницької діяльності, самодопомога, покращення ментального здоров'я тощо) потребує зміни бачення розвитку соціальної сфери. Громада має бути не місцем, де можна оформити тільки соціальні виплати, а стати місцем, де кожна людина повинна мати можливість отримати весь спектр соціальних послуг від інформування до психосоціальної підтримки.

Особливу увагу громади повинні приділяти недопущенню потраплянню сімей у складні життєві обставини, профілактиці соціального сирітства, недопущенні потраплянню дітей у заклади інституційного догляду.

Проте, недостатня фінансова спроможність громад, відсутність усвідомлення важливості соціальної роботи, небажання впроваджувати якісні зміни призводять до того, що, на жаль, вразливі категорії населення не можуть отримати якісних соціальних послуг на рівні громади.

Тому представники Івано-Франківського обласного центру соціальних служб шукають можливість допомогти громадам у розвитку соціальних послуг, введенні посад фахівців із соціальної роботи, підтримки сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Налагоджена дієва співпраця з міжнародною благодійною організацією «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка» Україна щодо забезпечення соціальними послугами сімей з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах, включаючи сім'ї з дітьми внутрішньо переміщених осіб, дітей, які

втратили сімейне піклування або перебувають у ризику його втрати, поліпшення охоплення послугами вказаних вразливих груп. Зокрема, МБО надається допомога у проведенні навчань для кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, опікуни, піклувальники, усиновлювачі, патронатні вихователі; підвищенні кваліфікації зазначених осіб.

За сприяння МБО «БФ «СОС Дитячі Містечка» Україна проводяться тренінги для представників центрів соціальних служб, центрів надання соціальних послуг, інших працівників системи соціального захисту населення з питань розвитку раннього втручання; соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти; та ін.

Налагоджено співпрацю з швейцарською організацією допомоги дітям «Terre des hommes» та БФ БО «Захід Шанс» щодо введення посад фахівців із соціальної роботи у сільських, селищних, міських радах, їх навчання, підвищення кваліфікації, супервізії.

Варто зауважити, що співпраця з «Terre des hommes» розпочалася ще у 2022 році, коли ми спільно взялися за реалізацію проекту «SMILE – Підтримка дітей, молоді та їхніх сімей під час кризової ситуації в Україні». Тоді, в рамках зазначеного проекту, у 19 сільських, селищних, міських радах працювало 20 фахівців із соціальної роботи. Більше 50 % фахівців і досі продовжують свою роботу у громадах.

З червня 2023 до квітня 2024 році у 12 громадах працювало 12 фахівців із соціальної роботи (далі – ФСР). За цей період своєю роботою ФСР охопили 868 дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Варто зауважити, що «Terre des hommes» зазначеним дітям (з числа сиріт, інвалідам, ВПО та ін.) надано багатоцільову грошову допомогу в сумі 10800 грн на одну дитину.

З травня 2024 року до січня 2025 продовжується реалізація проекту. Завдяки «Terre des hommes» в області працюватимуть 16 фахівців із соціальної роботи. Соціальною роботою планується охопити 1200 дітей вразливих категорій населення.

З червня 2023 року – до березня 2024 року в Івано-Франківській області представниками Ліги соціальних працівників України реалізовувався проєкт Міжнародного надзвичайного фонду допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) «Забезпечення системного реагування на потреби дітей, які повернулись до біологічних сімей з інтернатних закладів, та дітей групи ризику».

Метою проєкту була підтримка дітей та сімей через систему швидкого реагування на надзвичайні ситуації у сфері захисту дітей та надання їм соціальних послуг, запобігання вторинній інституалізації дітей.

Для належного оцінювання потреб та подальшого соціального супроводу таких сімей у 22 сільських, селищних, міських радах за кошти МФ оплачувалася діяльність 32 ФСР. В ході проєкту: здійснено моніторинг 811 сімей; оцінку потреб – 540 сімей; охоплено соціальною роботою – 540 дітей із сімей опікунів, піклувальників, сімей, діти з яких перебували у закладах інституційного догляду.

У рамках проекту 125 сімей отримати одноразову натуральну допомогу «Пакунок тепла» (килимоч-сидіння, термос, плед-ковдра, павербанк з вбудованим ліхтариком, конвектор, забавка-антистрес).

Сьогодні здійснюється реєстрація сімей, які були охоплені соціальною роботою у рамках проекту, на виплату одноразової грошової допомоги у сумі 4240 грн на сім'ю.

У рамках співпраці Івано-Франківського обласного центру соціальних служб з БО «БФ «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ» у 2024 році було проведено 2 дводенні тренінги для фахівців із соціальної роботи на тему: «Підвищення рівня кваліфікації фахівців із соціальної роботи з протидії торгівлі людьми, гендерно зумовленого насильства та насильства, пов'язаного з війною» (у 2-х заходах взяло участь 52 осіб).

Таким чином, резюмуючи вище означене можемо констатувати, що за останні роки в області відбувається створення та розвиток мережі територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в територіальних громадах. Проте третина громад не охоплена центрами надання соціальних послуг та відповідно у них відсутні посади фахівців із соціальної роботи, що негативно впливає на забезпечення надання соціальних послуг вразливим верствам населення. Разом із тим, представники Івано-Франківського обласного центру соціальних служб вишуковують різноманітні шляхи допомогти громадам у розвитку соціальних послуг, введенні посад фахівців із соціальної роботи з метою підтримки сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Одним із дієвих шляхів є налагодження співпраці з міжнародними організаціями, зокрема «БФ «СОС Дитячі Містечка», «Terre des hommes», БФ БО «Захід Шанс», ЮНІСЕФ. Саме вона дала ефективні результати у розв'язанні проблеми створенню посад фахівців із соціальної роботи, а також підтримці дітей та сімей через систему швидкого реагування на надзвичайні ситуації у сфері захисту дітей та надання їм соціальних послуг.

Література

1. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t192671?an=603>.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1
Сучасна сім'я в контексті викликів російсько-української війни
(2014 – 2024)

Людмила Березовська
д-р пед. наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СІМ'ЄЮ
В УМОВАХ ВІЙНИ

Українське суспільство переживає вкрай складні часи спричинені російсько-українською війною. Трагічні події негативно впливають на життя більшості українських сімей. Люди втрачають рідних та близьких, покидають свої домівки, мігрують за кордон. Часи війни наповнені тривогою, страхом, сумом, біллю. Дійсність розкололася на дві частини: темну, де множитья зло, присутнє насильство, вбивство, смерть; і світлу – де є життя, народжуються діти, родини адаптуються до жахливих умов війни під звуки сирен та ракетні обстріли. У цих екстремальних умовах, основним завданням закладів дошкільної освіти, є питання взаємодії в роботі з сім'єю.

Окреслена проблема порушується і в нормативних документах. Так, у Законі України «Про освіту» (ст. 50), зазначено, що батьки є рівноправними учасниками освітнього процесу [8], оскільки, лише у тісній співпраці педагога з батьками, єдності виховних вимог можливо досягти мети – формування всебічно розвиненої особистості, із системою моральних норм та ціннісних орієнтацій. У Базовому компоненті дошкільної освіти [6] та Концепції Нової української школи [5] наголошується на необхідності залучення батьків, освітніх та позашкільних установ, громадськості до освітнього процесу.

Проблема взаємодії педагогів, дітей та батьків вивчалася О. Барановою, Н. Бугаєць, О. Буздуган, Т. Довженко, С. Корнієнко, О. Матвієнко та ін. Роль сім'ї у суспільстві та її виховний вплив на особистість дитини висвітлена в наукових доробках Т. Алексеєнко, В. Костіва, Т. Жаровцевої, В. Постового, М. Стельмаховича та ін. Зміст і форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю вивчали І. Зверева, А. Капська, І. Трубавіна та ін. Проте, незважаючи на широкий спектр наукових досліджень, більш ґрунтовного вивчення та втілення у практику роботи ЗДО потребують нові, сучасні підходи у взаємодії з сім'єю в умовах війни.

Мета статті полягає у вивченні особливостей взаємодії закладів дошкільної освіти з сім'єю в умовах війни.

Робота з батьками є важливим складником дошкільної освіти, першим соціальним середовищем до якого потрапляє дитина з сім'ї. Ефективність

виховання дитини залежить від організації освітнього процесу, взаємодії, що складається між педагогами та батьками. Відтак, необхідно щоб ЗДО та сім'я співпрацювали, адже лише завоювавши їхню довіру, прихильність, зможемо досягти ефективної взаємодії та розраховувати на співпрацю та партнерство.

Педагогіка партнерства в освітньому середовищі є об'єктом вивчення сучасних учених (О. Барабаш, О. Беспарточна, А. Богуш, А. Бугайчук, І. Бех, М. Замелюк, І. Зязюн, В. Левицька, Л. Хижняк, А. Хомярчук та ін.), погляди яких ґрунтуються на необхідності комплексного вирішення проблеми на засадах гуманізму, демократизації та партнерства у взаємодії між дитиною, педагогом та батьками.

У словникових джерелах феномен «партнерство» пояснюється як: положення партнера, того, хто бере участь із ким-небудь у спільній справі, занятті; узгоджені, злагоджені дії учасників спільної справи; взаємні відносини, контакти, що базуються на взаємовигідності та рівноправності [2, с. 849]; спільна діяльність педагога та вихованців, що ґрунтується на взаєморозумінні й гуманізмі, єдності інтересів і прагнень, задля досягнення особистісного розвитку дітей у процесі навчання та виховання [3, с. 251].

Науковці (О. Беспарточна, М. Замелюк, В. Левицька, А. Хомярчук) феномен «педагогіка співробітництва» розуміють як інтегративну систему взаємовідносин учасників освітнього процесу (діти, батьки, вихователі), побудованих на добровільних, спільних інтересах, із дотриманням прав та обов'язків, урахуванням ціннісних орієнтирів, реалізацію завдань та готовність відповідати за її результати [2, с. 10].

Отже, як бачимо, в основу педагогіки партнерства покладено взаєморозуміння, що ґрунтується на добровільних, толерантних міжособистісних взаєминах вихователя, дітей та батьків, спрямованих на індивідуальний розвиток дитини, розкриття її здібностей та задатків. Партнерство є спільним процесом взаємодії; передбачає співпрацю на взаємовигідних, паритетних умовах задля досягнення мети виховання, а саме – формування всебічно розвинутої, соціально активної особистості. Однак, нова реальність диктує нові правила життя.

На сьогодні, одне з важливих завдань яке стоїть перед закладами освіти, педагогами, батьками – це навчити дітей правилам безпеки, які допоможуть їм зберегти життя.

У методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 н. р. у закладах дошкільної освіти [6] наголошено на важливості дотримання максимальної безпеки всіх учасників освітнього процесу; наданні психологічної, консультативної підтримки батьків та здійсненні супроводу, напрацюванні дієвих та ефективних форм взаємодії. Для підвищення якості освітнього процесу з дітьми, щодо питань захисту життя, формування культури безпеки й норм поведінки у надзвичайних ситуаціях у ЗДО, необхідно проводити тижні безпеки життєдіяльності дитини, дні цивільного захисту тощо.

За визначенням О. Косенчук, О. Стягунова, безпечний освітній простір закладу дошкільної освіти – це сукупність умов, що запобігають будь яким видам

фізичної, психологічної, інформаційної, соціальної, моральної, матеріальної небезпеки, забезпечують захист та комфортність для життя і розвитку дитини [3].

Важливими умовами безпечного освітнього простору у ЗДО є: уміння розпізнавати небезпечні ситуації, передбачати наслідки та оцінювати можливі ризики; запобігати небезпеці, вживати запобіжні заходи; забезпечити фізичну і психологічну готовність дитини щодо дій у небезпечній ситуації; взаємодіяти з рятувальними службами, правильно використовувати спорядження та обладнання; надавати допомогу собі та іншим [7].

Отже, важливим завданням роботи з дітьми та їх сім'ями у ЗДО є: надання психолого-емоційної підтримки дітям та батькам; навчання правил поведінки в умовах воєнного стану (під час повітряних тривог, поводження з вибухонебезпечними предметами); забезпечення необхідних умов у ЗДО, що запобігають фізичній, психологічній, інформаційній, соціальній, моральній небезпеці учасників освітнього процесу, породжують у дитини відчуття захищеності, довіри, впевненості, створюють сприятливі умови для життя і розвитку. Діти потребують підтримки та розуміння дорослих, впевненості у тому, що все буде добре. Наша стійкість та віра в перемогу навіть у важкі часи невизначеності допоможе дітям, їхнім батькам знизити рівень стресу, впоратися з емоційним напруженням та піклуватись про здоров'я та розвиток в умовах війни.

Література

1. Беспарточна О., Замельок М., Левицька В., Хомярчук А. Педагогіка партнерства в освітньому середовищі : теорія і технологія: навч. посіб. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. 256 с.
2. Бусел В. Український тлумачний словник. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. 1696 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
4. Косенчук О. Г., Стягунова О. О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Т. 1 № 1 (105). URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/11.pdf>
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Рішення колегії МОН України від 27.10.2016 р. № 10. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
7. Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році від 21.09.2021 р. № 1/12490-23 URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/6616973f15b1f344253684.pdf>
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Олексій Знобей
викладач кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності
Владислав Жовба
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
3 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями стає все більш актуальною в умовах військового конфлікту в Україні. Ситуація військового стану потребує значного посилення системи соціального захисту та соціальної допомоги населенню. Невизначеність перспектив майбутнього життя, зміна традиційного життєвого укладу, дефіцит сприятливого соціального середовища для соціалізації особистості, вимушеність зміни місця проживання, ознаки посттравматичного стресового розладу у більш ніж 50 % населення України – все це є сьогоденням України. Зазначені проблеми не можуть бути розв'язані без системного комплексного втручання соціальних працівників, реалізація професійної діяльності яких спрямована на сферу допомоги людям в означених процесах соціального життя. У цьому сенсі гостро необхідною сьогодні стає розробка та вдосконалення форм і методів соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Актуальність організації і здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями зумовлює необхідність детального і комплексного дослідження наукових, теоретичних і практичних аспектів проблеми, а також виявлення перспектив подальшого розвитку соціальної роботи із зазначеною категорією осіб. В Україні створені та діють відповідні державні органи: Міністерство у справах ветеранів, громадські організації (наприклад, Всеукраїнська організація інвалідів війни, Збройних Сил та учасників бойових дій; Громадська спілка «Вища координаційна рада у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції»), об'єднання волонтерів (наприклад, Громадська спілка «Всеукраїнське об'єднання учасників бойових дій та волонтерів АТО»), Центр учасників бойових дій (м. Суми) [6, с. 337].

Основні напрямки соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців зумовлюються проблемами, які виникають у кожній конкретній сім'ї. Їх можна одночасно вважати і цілями, що можуть конкретизуватися у вигляді певних завдань. До напрямків роботи соціального працівника з сім'ями військовослужбовців належать: соціальна допомога, соціальний захист, соціальна підтримка, соціальне забезпечення, соціальне обслуговування,

соціальне посередництво, соціальна адаптація, соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна корекція, соціальна реабілітація, підготовка до цивільного життя та організація освітньо-дозвілєвої діяльності. Таким чином, соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей покликана задовольняти різні соціальні потреби зазначеної категорії населення [1, с. 68].

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями спрямована на: забезпечення достатніх умов життя військовослужбовців та членів їхніх сімей (соціальний захист); періодичне задоволення соціальних потреб осіб, які перебувають у стані соціальної та економічної скрути (соціальна підтримка); задоволення соціальних потреб осіб шляхом надання їм соціальних послуг широкого спектру (соціальне обслуговування); соціально-педагогічна та психологічна допомога учасникам бойових дій, які опинились у складних життєвих обставинах, проведення семінарів та тренінгів (адаптаційна робота). Відзначимо, що соціальному захисту, як і соціальній підтримці, у сучасній соціальній роботі з військовослужбовцями відведено важливу роль: він є системою превентивних і комплексних заходів, що спрямовані на збереження прав та свобод учасників бойових дій, сприяють соціальній адаптації та реабілітації військових, загалом забезпечують сприятливе зовнішнє соціальне середовище [4, с. 65].

Важливим завданням для соціальних працівників стала допомога у відновленні та задоволенні духовних і соціокультурних потреб військовослужбовців. Соціальна робота з військовими та їхніми сім'ями має здійснюватися за різними напрямками відповідно до проблем, які виникають внаслідок зміни соціального та культурного середовища життєдіяльності. Таким чином, основними напрямками такої роботи, разом з соціальним, соціально-правовим, медико-соціальним, соціально-економічним, матеріальним, стають соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-інформаційний та соціально-трудоий [3, с. 513].

Останнім часом інтенсивно впроваджуються нові методи і технології соціальної роботи з військовослужбовцями. Сучасна соціальна робота пропонує використовувати первинні та вторинні методи у роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. До первинних належать такі методи: індивідуальна терапія, сімейна терапія, групова терапія. До вторинних – планування, консультування, супровід тощо. Основними процедурами технології сучасної соціальної роботи з військовослужбовцями є: соціальна профілактика – діяльність, спрямована на попередження проблем індивіда, подолання їх причин; соціальна реабілітація – діяльність, спрямована на подолання наслідків проблем, відновлення стану соціального функціонування; соціальна підтримка – діяльність, спрямована на компенсацію ресурсів військовослужбовця, втрачених під впливом проблеми [2, с. 6].

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями здійснюється також через надання інформаційних, психологічних та корекційних послуг. Вона спрямовується на можливості клієнта або групи людей, що її потребують. Основним суб'єктом такої діяльності має стати соціальний працівник, який,

організовуючи заходи із соціальної допомоги зазначеній соціальній групі, на думку Ю. Таран, має здійснювати: вивчення соціально-психологічних якостей військовослужбовців, які повернулися з АТО; організацію та проведення соціально-психологічної роботи з підтримки військовослужбовців та їхніх сімей; проведення заходів щодо соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя; організацію соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей; організацію взаємодії з медичною службою [5, с. 151].

Отже, підводячи підсумок, можемо констатувати, що соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей носить інтегративний характер та забезпечує збереження фізичних і психічних сил військовослужбовців та їхніх сімей, корегує їхні особистісні установки та стимулює соціальний розвиток.

Література

1. Безносюк О. О., Браун В. О., Осипа В. О., Прохоров О. А. Соціальна робота із сім'ями військовослужбовців. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 18. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_18_10 (дата звернення: 03.05.2024).
2. Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). Київ : МАУП, 2018. 30 с.
3. Квітко Н. М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: матеріали наук. практ. інтернет-конф.*, (Дніпро, 3–4 черв. 2021 р). Дніпро, 2021. С. 513.
4. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип. 2 (7). 2021. С. 61–71. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/9.pdf (дата звернення: 02.05.2024).
5. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. *Праця і соціальні відносини*. 2010. № 1. С. 149–156.
6. Турбан В. В. Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність*. 2021. С. 336–345. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/10631> (дата звернення: 02.05.2024).

Галина Лемко

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СІМ'Я ЯК ОСНОВА ЖИТТЄВО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Сім'я відіграє фундаментальну роль у формуванні життєво-ціннісних орієнтацій особистості. Вона являється першоосновою суспільства, соціумом, де

найкраще реалізуються потреби дітей, формується їхня поведінка як критерій розвитку особистості, відбувається самопізнання, самоактуалізація та самореалізація дітей. Сім'я є основною інституцією, яка відповідає за виховання підростаючої особистості.

Висвітленням проблематики сім'ї, формування та виховання дитини у сім'ї займалися такі науковці як І. Бех, М. Головатий, В. Кириченко, О. Кисла, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, М. Кучманін. Т. Ландар, Ю. Пінігіна. М. Стельмахович та ін.

У межах сім'ї особистість формується фізично, психологічно й інтелектуально, задовольняє свої потреби. Сімейне середовище є найважливішою загальнолюдською цінністю, в якій умови існування співтовариства людей узгоджуються з високою природною, соціальною та духовною доцільністю. «Вона виступає обов'язковою умовою функціонування всієї соціальної структури суспільства, маючи потужний розвивально-виховний потенціал впливу на процеси суспільного розвитку» [2].

Сім'я є першим соціальним середовищем, де дитина засвоює базові цінності, норми та переконання, які згодом стають основою її світогляду. Це відбувається завдяки певним факторам:

– емоційний зв'язок. У дітей формуються цінності через спостереження за поведінкою та взаємодію батьків. Якщо батьки щиро дбають одне про одного та про своїх дітей, це сприяє розвитку таких цінностей як любов, повага, співчуття та турбота;

– моральне виховання. Саме батьки навчають дітей основам моралі та етики, передаючи їм свої переконання про те, що правильно, а що ні. Це може відбуватися безпосередньо через розмови, встановлення правил та очікувань, а також через надання позитивного чи негативного підкріплення поведінки дитини;

– соціалізація. Сім'я знайомить дітей з нормами та цінностями суспільства. У сімейному середовищі вони вчаться взаємодіяти з іншими людьми, вирішувати конфлікти та норми поведінки у різних ситуаціях.

– культурні традиції. Насамперед батьки передають дітям культурні традиції та цінності. Це може включати релігійні вірування, звичаї та свята.

Як зазначають О. Кисла та Т. Ландар, сім'я завжди і в усьому повинні бути прикладом для своїх дітей, бути тактовними, справедливими, щирими, чесними і терплячими. Адже діти, зазвичай, наслідують поведінку дорослих [1, с. 243]. Батьки впливають на формування самооцінки та віри в себе своїми словами, вчинками і реакціями на дії дітей.

Ціннісні орієнтації, формуючись з дитинства, зберігаються у людини на довгі роки і виявляються у міжособистісних взаєминах в різних сферах життя.

Вплив сім'ї на ціннісні орієнтації дитини проявляється у декількох аспектах. Насамперед, це у моделюванні поведінки, коли діти вчаться на прикладі своїх батьків та інших членів сім'ї. Їхні спостереження за тим, як оточуючі поводяться, спілкуються, вирішують проблеми, роблять вибір, формують їхні власні уявлення про те, що важливо, а що ні. Також значний вплив

має система встановлених цінностей, оскільки у батьківській сім'ї уже є сформовані певні цінності, які вони прагнуть передати своїм дітям. Ці цінності можуть стосуватися таких аспектів життя, як: ставлення до інших людей (повага, любов, співчуття, турбота), духовні цінності (віра, мораль, етика), емоційна підтримка (батьки повинні надавати дитині емоційну підтримку та прийняття, щоб вона відчувала себе цінною та коханою, адже це сприяє формуванню у дитини позитивної самооцінки та впевненості у собі, що, в свою чергу, впливає на її ціннісні орієнтації), праця та досягнення (працьовитість, відповідальність, цілеспрямованість), матеріальні цінності (багатство, успіх, комфорт), контроль та дисципліна (спосіб, яким батьки контролюють та дисциплінують своїх дітей, також впливає на їхні ціннісні орієнтації. Авторитарний стиль виховання може призвести до того, що діти будуть цінувати послух та конформізм, тоді як демократичний стиль може сприяти розвитку у них незалежності та критичного мислення).

Слід зазначити, що вплив сім'ї на формування життєво-ціннісних орієнтацій особистості може бути як позитивним, так і негативним. До позитивних аспектів впливу сім'ї на формування особистості належить:

- сім'я може допомогти дітям розвинути сильне почуття самооцінки та впевненості в собі;
- сім'я може навчити дітей важливості освіти та наполегливої праці;
- сім'я може прищепити дітям цінності чесноти, справедливості та відповідальності;
- сім'я може допомогти дітям розвинути почуття співчуття та турботи про інших.

Однак, сім'я може також і негативно впливати на формування життєво-ціннісних орієнтацій особистості. Це відбувається у таких ситуаціях:

- авторитарні батьки можуть пригнічувати індивідуальність дитини та заважати їй розвивати власні цінності;
- конфліктні стосунки між батьками можуть призвести до того, що діти відчуватимуть себе невпевненими та тривожними;
- неблагополучна сім'я може призвести до розвитку у дітей негативних життєво-ціннісних орієнтацій;
- нехтування потребами дитини може призвести до того, що вона виросте з почуттям емоційної незахищеності та низькою самооцінкою.

Важливо зазначити, що не всі сім'ї однакові. Кожна сім'я має свої унікальні цінності та традиції. Деякі сім'ї більш релігійні, інші – більш світські. Деякі сім'ї більш авторитарні, інші – більш демократичні.

Найголовніше – це те, щоб у сім'ї панувала атмосфера любові, поваги та підтримки. Це найкраще середовище для того, щоб діти могли розвинути здорові життєво-ціннісні орієнтації та стати щасливими та успішними людьми.

Важливо зазначити, що вплив сім'ї на ціннісні орієнтації дитини не є абсолютним. З часом на них можуть впливати й інші фактори, такі як друзі, школа, ЗМІ. Проте, сім'я залишається одним з найважливіших чинників, які формують особистість людини.

1. Кисла О., Ландар Т. Реалізація ідей нової української школи шляхом взаємодії школи та родини. *Молодий вчений*. Одеса, 2019. № 728. С. 241-244.
2. Українознавство : посібник / уклад.: В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. Київ : Зодіак. ЕКО, 1994. 399 с.

Ніна Останіна

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Олена Кунгурцева

аспірантка 231 Соціальна робота

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Цивілізованість суспільства визначається культурою взаємин між батьками й дітьми, певними поглядами на виховання в сім'ї, яка була і залишається головним важелем суспільства, де закладаються основні риси дитини, людини, громадянина. Резолюція Ради Європи зазначає, що сім'я є соціальним інститутом – відносно стійкою формою організації соціального життя, яка забезпечує стійкість зв'язків і відносин у межах суспільства, що зумовлюється функціями, які притаманні соціальному інституту загалом, а саме: задовольняти власні потреби та інтереси; регулювання діяльності членів суспільства в рамках соціальних відносин; забезпечення інтеграції прагнень, дій та інтересів індивідів; здійснення соціального контролю [1, с. 49].

Але, на практиці, як вказує аналіз наукових підходів до проблем становлення соціально-педагогічних інституцій і створення певної системи щодо допомоги та підтримки сім'ї, що опинилася в кризі виявляються, з одного боку, неефективними, а з іншого – поверхневими та недостатньо деталізованими [4, с. 116]. Отже, в сучасній науці практично відсутній єдиний концептуальний підхід до визначення ролі та змісту соціального працівника щодо підтримки умов життєдіяльності сімей у складних життєвих обставинах [2, с. 153]. Кожна сім'я намагається вирішити проблеми, що виникають власними силами, використовуючи внутрішні резерви [5, с. 73].

В останні роки значно збільшилась кількість психолого-педагогічних досліджень, присвячених проблемам виховання й розвитку дитини в родині (І. Бех, О. Запорожець, О. Кононко, Н. Либідь, М. Машовець та ін.). Зростання інтересу до проблем родинного виховання в нашій країні пояснюється зміною соціально-економічних умов, коли нові ідеологічні орієнтири зумовлюють труднощі у вихованні дітей. Проте, фрагментарність існуючих наукових досліджень з проблеми організації соціальної роботи з сім'єю, з питань особливості організації соціальної підтримки сім'ї послугувала підставою для

висвітлення питання з організації соціальної роботи з сім'єю як осередком виховання майбутнього суспільства.

Також розбудова нових політичних та економічних державних засад України потребує вироблення якісно нового підходу до забезпечення сім'ям, їхнім членам сімей, їхнім дітям повноцінного розвитку відповідно до існуючих життєвих потреб в умовах сьогодення. Проте, як бачимо, на фоні девальвації моральних та загальнолюдських цінностей, різкого зниження життєвого рівня населення збільшується кількість сімей, які перебувають у стані підвищеної тривожності: економічні та соціальні суперечності в країні торкнулися всіх сфер діяльності держави і всіх верств населення, дітях та їх батьків, які перебувають у складних життєвих обставинах тощо. Наприклад, представники визнаної категорії населення часто не можуть адаптуватися до суспільних змін, інтегруватися у соціум, зайняти бажану економічну чи соціальну позицію. Непоодиноким явищем в сім'ях зустрічається самотність окремих членів родини, які відчують дискомфорт або соціальну неповноцінність. Найвищий рівень самотності був зареєстрований серед молодих людей віком від 19 до 29 років, де 27 % опитаних відповіли, що почуваються самотніми. Порівняно з цим, літні люди у віці 65 років і старше мали найнижчі показники самотності, з лише 17 % опитаних, які відчують себе самотніми. Науковці стверджують, що самотність може мати згубний вплив на наш організм: самотність роз'їдає тіло, як вода скелю – повільно й неухильно. Вона зношує організм, зменшуючи його здатність розслаблятися, а також змушує нас негативно сприймати реальність.

Відповідно, існує потреба в соціальній підтримці та відновленні соціально-необхідних функцій таких осіб. Визначено, що набувають певної значимості дослідження та теоретичні обґрунтування соціально-педагогічних умов підвищення ефективності сімейного виховання, вдосконалення сім'ї як соціального інституту виховання особистості, її соціалізації таких науковців, як: Ж.-Ж. Руссо, А. Макаренко, Й.-Г. Песталоцці, В. Сухомлинський. Сім'я все більше звертає на себе увагу демографів, юристів. Особливо актуалізується проблема в тому випадку, коли йдеться про соціальну підтримку родини, де виховуються діти з певними вадами та відхиленнями у фізичному чи психічному розвитку, тобто особи, які не є цілком дієздатними і потребують особливої допомоги. Саме в такому, соціально-психолого-педагогічному аспекті соціальної підтримки особистості працюють науковці-теоретики (О. Андрієнко, Р. Вайнола, Л. Вознюк та ін.).

У кожній сім'ї існує причина або комплекс причин, які спричиняють певні зовнішні прояви неблагополуччя. До проблем сучасної сім'ї можна віднести значне погіршення матеріально-побутового становища; омолодження шлюбів; економічну, психологічну, моральну невідповідність молодих людей до самостійного сімейного життя; небажання мати дітей взагалі, відсунути їх появу або обмежитись однією дитиною; значну кількість розлучень; збільшення кількості неповних сімей і дітей, що виховуються без одного з батьків; збільшення кількості позашлюбних дітей. Чимало ускладнень виникає в родинних взаєминах між дорослими і підлітками саме через психолого-

педагогічну невідповідність батьків, невміння чи небажання виважено будувати взаємини в сім'ї. Проте, є моменти, коли доросла особа, перебуваючи в «полоні» складної життєвої ситуації, без допомоги та підтримки рідних, не маючи належної фінансової підтримки не має змоги сама собі допомогти. В такому разі вкрай необхідні заклади, які допомагають сім'ї, що опинилася в кризовій ситуації. В умовах громади виконання цих функцій на сучасному етапі покладається на такі заклади, як центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інтернатні заклади, притулки, центри соціально-психологічної реабілітації та ін.

В Україні триває процес трансформації системи соціальних послуг, коли особлива увага приділяється послугам, спрямованим на превенцію вразливості, раннє виявлення та втручання для ефективної допомоги дітям та їх сім'ям, а також молоді, яка цього потребує. На поточному етапі важливо визначити, які саме політики мають реалізовуватися на національному та місцевому рівнях для соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення шляхом підвищення якості послуг та забезпечення сталості, безперервності та інтегрованості надання послуг.

Центри соціальних служб – це державні організації, метою діяльності яких є забезпечення якісними соціальними послугами найуразливіших категорій населення, здійснення соціальної роботи із сім'ями, дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, розвиток сімейних форм виховання. Крім того, здійснюють багатовекторну роботу: соціально-правове консультування, представництво інтересів сімей у відповідних державних та недержавних структурах; надання індивідуальних та сімейно-психологічного консультування; проведення групової роботи (групи взаємодопомоги та групи особистого розвитку), тренування навичок догляду за дітьми, ведення сімейного бюджету, допомогу у навчанні та працевлаштуванні, організація за потребою матеріальної допомоги.

Робота соціальних працівників, які працюють в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, із кризовими сім'ями, у свою чергу, складається з низки етапів, які відповідають *фазам* процесу соціальної роботи: прийом і вивчення скерування до служби (вивчення документа, збір інформації про клієнта); первинне обстеження клієнта; роз'яснення клієнтові змісту та умов діяльності служби; зустріч членів команди з метою прийняття рішення про відповідність/невідповідність потенційного клієнта критеріям програми підтримки сім'ї; згодом комплексне обстеження клієнта; визначення на командній зустрічі, хто із соціальних працівників працюватиме з сім'єю; планування догляду; укладення угоди; надання допомоги клієнту (здійснення втручання, надання матеріальної або фінансової допомоги); завершення стосунків і оцінка проведеної роботи, написання звіту працівниками та обговорення проведеної роботи [4, с. 102]. Деякі інші підходи до організації соціальної підтримки сімей і дітей демонструють реабілітаційні центри «Батьки й дитина разом». Але, соціальна робота як спеціальність, основою якої є прояв гуманного ставлення людини до людини, сама професія соціального працівника

відрізняється від благодійництва та подібних різновидів діяльності своєю орієнтацією не тільки під час надання допомоги клієнтам у розв'язанні їх проблем, а й у формуванні у кожного з клієнтів техніки подолання труднощів, вироблення навичок самодопомоги. На нашу думку, удосконалення практики соціальної роботи з сім'єю, яка перебуває в складних життєвих обставинах, неможливе без пошуку, обґрунтування та реалізації форм, методів, видів організації соціальної роботи.

Література

1. Закон України Про державну допомогу сім'ям з дітьми Із змінами [від 30 березня 2020 року N 540-IX](#)
2. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми : посібник у 2-х ч. / заг.ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : Обнова Компані, 2017. 352 с.
3. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник* / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. Київ : Контекст, 2000. 336 с.
4. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посібник. Київ : ДЦССМ, 2002. 132 с.
5. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи з сім'єю. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Віра Пономарьова

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна*

ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення російських військ на територію України у 2014 р. та повномасштабні воєнні дії, починаючи з 2022 р., призвели до негативних наслідків практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема, війна стала випробуванням для багатьох сімей, яким довелося пережити розставання з рідними через необхідність переїзду із зони бойових дій до більш безпечних регіонів нашої країни чи за кордон, через вступ одного або обох членів сім'ї на службу до ЗСУ та з інших причин. Крім того, загострилися сімейні проблеми, які існували й до війни, однак раніше їм не приділялася належна увага або їх вирішення відтягувалося.

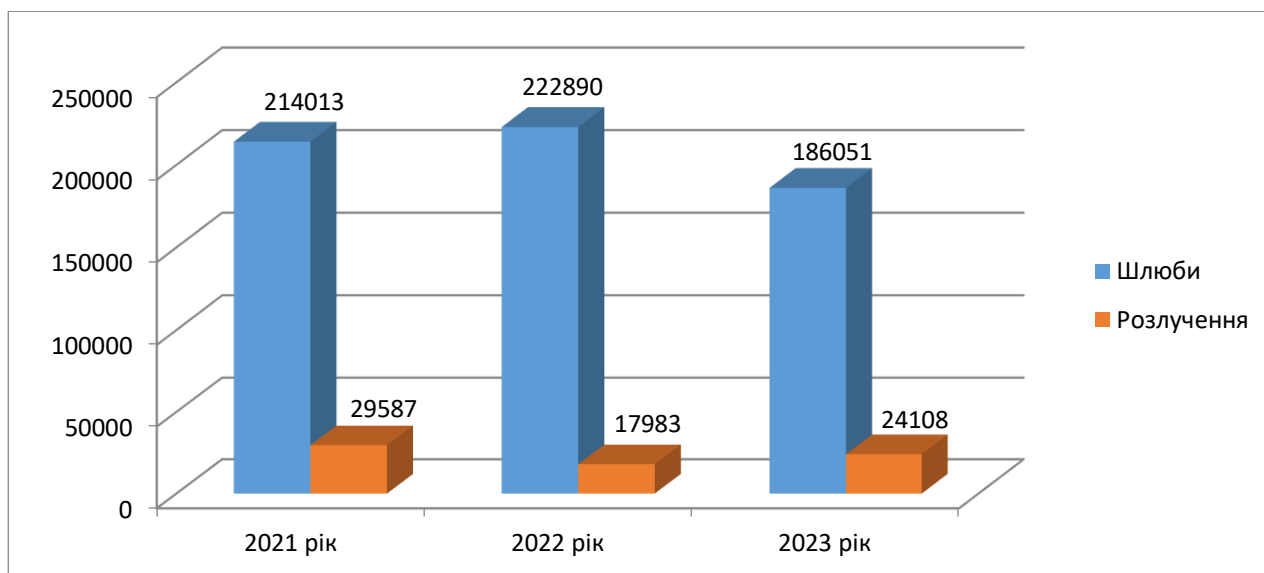
В екстремальних умовах воєнного часу виконання основних функцій сім'ї вкрай ускладнено, забезпечення фізичного (біологічного) та соціокультурного відтворення населення значною мірою зводиться до його виживання: основним завданням сім'ї часто стає не народження і виховання наступних поколінь, а елементарне виживання членів родини, фізичний захист дітей від небезпеки [1, с. 7].

Під час війни, коли немає відчуття безпеки і впевненості у завтрашньому дні, психологічний і емоційний стан часто є нестійким, людина відчуває страх, тривогу, психологічне виснаження. У цих умовах зростає значення соціально-психологічних функцій сім'ї – зняття емоційної напруги у колі близьких людей, формування стосунків взаємної турботи і довіри, тепла і ласки – і ці функції набувають захисного характеру, сприяють збереженню психічного здоров'я людини і всього суспільства [1, с. 9].

Війна загострила проблеми української сім'ї і спровокувала нові ризики. Наслідком повномасштабних воєнних дій стали деформація шлюбно-сімейної структури населення (зростання кількості овдовілих, дітей-сиріт, самотніх людей похилого віку) та загострення низки наявних і раніше проблем: бідності, соціального сирітства, гендерного насильства, нестабільності шлюбу [1, с. 9].

За офіційними даними Міністерства юстиції, у 2023 р. в Україні через державну реєстрацію актів цивільного стану було зареєстровано 186 051 шлюб та 24 108 розлучень. Ці показники погіршилися у порівнянні з довоєнними [2].

Статистику шлюбів та розлучень, зареєстрованих в Україні з 2021 р. по 2023 р., наведено у *діаграмі 1*.

Діаграма 1. Статистика шлюбів та розлучень в Україні

Дослідники визначають кілька найбільш розповсюджених **причин**, які можуть передувати розриву сімейних стосунків в умовах війни:

- 1) **різні політичні погляди**: нерідкі випадки, коли одна людина в сім'ї мала свідому патріотичну позицію, а інша підтримувала окупацію країни та виступала за «русский мир». За таких умов, якщо у членів сім'ї настільки різні цінності, погляди та мораль, вони не могли далі співіснувати. І якщо до повномасштабного вторгнення такі розбіжності дещо згладжувалися, то починаючи з 2022 р., це стало недопустимим;
- 2) **втрата базової довіри**: сім'я – той осередок суспільства, який для людини має стати гарантом безумовної довіри й безпеки, однак часто люди продовжували жити у шлюбі заради дітей та побуту, так і не навчившись

слухати і розділяти почуття та страхи одне одного. У таких сім'ях війна спровокувала загострення конфліктів та призвела до серйозної кризи, що остаточно зруйнувало сімейні стосунки;

3) **дисгармонійні стосунки, адиктивна поведінка, насильство у сім'ї:** розірвати стосунки під час війни наважилися сім'ї або пари, де зловживали випивкою, наркотиками або де панувало насильство (як психологічне, так і фізичне). Під реальною загрозою смерті відбулося переосмислення цінностей і стало зрозуміло, що немає сенсу продовжувати терпіти неповагу та жорстоке ставлення до себе, тому, наприклад, жінки нерідко забирали дітей та шукали шляхи виїхати до родичів, знайомих, за кордон [3]. Це дало змогу створити більш безпечні умови для свого життя і в контексті небезпеки воєнних дій, і в контексті сімейних негараздів. Іншими словами, війна стала тим поштовхом, який дав жінкам нагоду реалізувати те, що вони не наважувалися зробити раніше у звичайному житті.

За прогнозами дослідників, після закінчення війни статистика й далі буде погіршуватися. Значна кількість сімей важливі рішення відклали до перемоги, тобто приросту розлучень слід очікувати, зокрема, коли жінки масово повертатимуться з-за кордону. На відміну від реєстрації шлюбів, для яких запровадили особливий порядок на час воєнного стану, дистанційно розлучитися неможливо.

Однак, слід зазначити, що під час війни українці не відмовилися й від шлюбів. Це обумовлено тим, що військова загроза «прискорює прийняття рішень»: у період військових дій і мобілізації реєструють шлюб пари, які раніше з певних причин не поспішали юридично оформити свій союз. У офіційному шлюбі жінка мобілізованого може почуватися більш упевненою: у разі його полону, зникнення, поранення вона має більше можливостей звернення до відповідних інстанцій щодо його пошуку, повернення, додаткового лікування; має право на фінансову допомогу у разі загибелі. Відповідно й чоловік впевнений, що його чекають, відчуває, що його сім'я більш захищена, особливо якщо у пари є діти. Певна частина шлюбів реєструється на емоційному підйомі перед відправленням на фронт після нетривалого знайомства. Психологи запевняють, що це – реакція у відповідь на виклики реальності, вона типова для пар на всіх війнах і в будь-яких стресових обставинах. Можливо, якась частина цих пар не витримає перевірку часом, а інша стане основою для міцної сім'ї [1, с. 9].

В цілому, тривалий вплив стресу, нездатність підтримувати стосунки на відстані, випадки подружньої невірності – всі ці чинники негативно впливають на сімейні відносини, особливо в умовах війни. Отже, для мінімізації впливу зазначених чинників, перед державою, суспільством, територіальними громадами постає актуальне завдання – забезпечити підтримку (психосоціальну, соціально-педагогічну, соціально-медичну, матеріальну, юридичну тощо) сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. У цьому контексті важлива роль належить фахівцям із соціальної роботи та психологам, які працюють у системі соціальних служб та у громадських, благодійних організаціях.

Література

1. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20.
2. Статистична інформація щодо державної реєстрації актів цивільного стану: Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info (дата звернення: 24.04.2024).
3. Кречетова Д. Людина – не власність. Чому розлучаються у війну і як цьому запобігти. *Українська правда*. 2022. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2022/07/2/249367/> (дата звернення: 24.04.2024).

Наталія Сівак

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки

Анастасія Кузьмінська

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

3 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

м. Хмельницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ СІМ'ЯМИ

Українське суспільство сьогодні переживає черговий кризовий етап в своїй історії. Збройне вторгнення російської федерації на значну частину України та анексія півострову Криму спричинило вимушену хвилю міграції українців, які рятуючи своє життя, переміщалися у більш безпечні регіони країни.

Як зазначають дослідницькі джерела, наразі офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [3].

Проблематику внутрішньо переміщених осіб досліджували І. Зверева, А. Капська, І. Поліщук. Так, Т. Семигіна, С. Полякова аналізують значення соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам; І. Кудря, О. Макарова розкривають проблематику соціально-правового захисту; О. Блінова, Д. Ісаєва досліджували психологічні фактори внутрішньо переміщених осіб.

Мета статті: визначити та теоретично обґрунтувати специфіку діяльності фахівців соціальної роботи з внутрішньо переміщеними сім'ями.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [4].

Більшість внутрішньо переміщених сімей щодня стикаються із низкою проблем у різних сферах життєдіяльності людини, таких як побутова, матеріально-економічна, соціальна, юридична, медична та психологічна [5, ст. 7].

Нестабільні та екстремальні події в Україні спричиняють появу об'єктивних та психологічних труднощів. Тому, вважаємо за доцільне охарактеризувати внутрішньо переміщені сім'ї не лише з соціального аспекту, а й психологічного.

Війна в Україні зумовлює появу об'єктивних і психологічних труднощів. Тому, ВПО – це не лише соціальний статус, а й психологічний, оскільки вимушені переселенці отримали травми, значний негативний емоційний досвід. В загальному до психологічних проблем відносять відчуття невизначеності, апатію, депресію, відчуття провини, переживання та страхи, порушення емоційного розвитку у дітей, злість, агресія та інші ознаки. Важливим є створення безпечних умов для ВПО і надання соціально-психологічної допомоги та підтримки, для відновлення психологічного здоров'я даної категорії осіб і психологічної адаптації у новому місці перебування [1].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» сформовано перелік суб'єктів, які мають право надавати та забезпечувати права ВПО на центральному та місцевих рівнях. До переліку суб'єктів потрапили:

- орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції;
- орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;
- орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції;
- орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах освіти і науки;
- орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування [5, ст.17-18].

Основними завданнями соціальної роботи, які постали перед вищезазначеними органами відносимо: надання соціальної допомоги, сприяння інтеграції та адаптації сімей у нову громаду, допомога у реєстрації, отриманні житла, працевлаштуванні, здобутті освіти тощо.

Особливими принципами соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є: добровільність, своєчасність, повага, комплексність, персоналізація, активізація клієнта [2].

Внутрішньо переміщені сім'ї переважно потребують кваліфікованої допомоги різнобічних фахівців. Виявлення внутрішньо переміщених сімей з дітьми, які перебувають у кризовому стані та потребують психологічної і соціальної допомоги, може здійснювати спеціаліст, який співпрацює з ними у межах виконання службових обов'язків. Для того, аби таке виявлення було ефективним та своєчасним, соціальному працівнику слід поширювати інформацію про діяльність серед спеціалізованих центрів, громадських організацій, вокзалах, куди прибувають сім'ї, у місцях компактного їх проживання [5, ст.21]. Для ведення внутрішньо переміщеної сім'ї створюється

мультидисциплінарна команда, яка складається з соціальних працівників, психологів, юристів, медиків, фахівців центру зайнятості, вчителів та інших фахівців, які об'єднані однією метою.

Одним із найважливіших етапів надання допомоги внутрішньо переміщеній сім'ї є оцінка потреб, яка полягає у визначенні потреб та ресурсів сім'ї та дитини, а також надання першої допомоги. Фахівець, який здійснює оцінку потреб, першочергово звертає увагу на фактори ризику членів сім'ї, ступінь травматизації, якими ресурсами для адаптації володіє сім'я, її життєва історія, наявність навичок для соціальної адаптації.

Оцінка потреб проводиться за обов'язкової присутності та участі усіх членів сім'ї, якою відбуватиметься подальша робота. На даному етапі важливим є створення доброзичливої атмосфери та надання повної інформації про подальшу співпрацю.

Для складання індивідуального плану роботи з внутрішньо переміщеною сім'єю соціальний працівник повинен орієнтуватися на пріоритетні потреби кожного із членів сім'ї, які були визначені на етапі оцінки потреб, також слід визначити мету, чіткі завдання та план їх виконання, терміни та виконавців.

Плануючи роботу, слід зважати на наступні обставини:

- наявність у родині складних життєвих обставин у мирний час;
- політичні розбіжності або протистояння між членами сім'ї;
- вступ членів сім'ї до збройних формувань протидіючих сторін;
- наявність у сім'ї осіб, які залишились у зоні збройного конфлікту;
- члени однієї сім'ї перемістилися в різні місця проживання;
- частина сім'ї повернулася в зону збройного конфлікту після переміщення;
- інші суттєві обставини, які є нетиповими для мирного часу і визначають особливості допомоги будь-якого спеціаліста, чи то педагог, соціальний працівник, психолог та інші [5, с. 23].

Таким чином, можемо підсумувати, що внутрішньо переміщеними сім'ями є сім'ї, які вимушено перемістилися з територій, де існувала загроза для життя у більш безпечні регіони в межах України. Внутрішньо переміщені сім'ї є новою категорією клієнтів соціальної роботи, які мають низку проблем у галузі соціальної сфери, психології, медицини, юриспруденції, освіти та працевлаштування тощо. Основна соціальна діяльність з такими сім'ями повинна базуватися на принципах добровільності, поваги, комплексності та своєчасності. Однією із основних технологій соціальної роботи, яку доцільно застосовувати із внутрішньо переміщеною сім'єю є ведення випадку, що полягає у виявленні сім'ї, проведенні оцінки потреб, складанні індивідуального плану роботи, виконанні плану та закриття випадку.

Література

1. Кобзін Д., Левкіна Г., Черноусов А., Щербань С. Потреби внутрішньо переміщених осіб в Ізюмській міській об'єднаній територіальній громаді Харківської області: результати соціологічного дослідження. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень.

2. Літяга І.В. Теоретичні основи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Соціальна педагогіка*. 2019. URL: http://eprints.zu.edu.ua/28499/1/Київ_тези2019_копия.PDF.

3. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 12.05.2024).

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

Світлана Хлеб'юк

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Організація освітнього процесу закладу середньої освіти в умовах воєнного часу визначається особливими умовами його здійснення і передбачає суттєве посилення соціально-психологічної допомоги і підтримки всіх учасників освітнього процесу. Ефективна організація нововведень, своєчасне коригування цілей та очікувань залежить від розвитку потенціалу і професійної компетентності педагогічного колективу. Особливе місце в цій системі належить соціальному педагогу як координатору і організатору соціально-педагогічної підтримки дітей, які відчули на собі вкрай негативний вплив війни та її наслідків.

Рівень розробленості проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей та молодів умовах воєнного стану в науковій літературі свідчить про великий інтерес дослідників як до теоретичного аналізу її змісту і завдань, так і обґрунтування форм і методів її здійснення в умовах воєнного стану. Більшість вітчизняних науковців Т. Алексеєнко, О. Безпалько, О. Палій, Т. Семигіна та ін. визначають соціальну підтримку як систему заходів, спрямованих на подолання проблем людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги з метою вирішення певної проблеми чи необхідних соціальних послуг. Дослідженням емоційно-особистісної сфери дітей, які перебували в умовах воєнного конфлікту розглядали такі вчені, як: Є. Калюжна, С. Томчук, О. Чуйко, І. Шапошникова, О. Блинова та ін. Автори зазначали, що дитячий і підлітковий вік – це надзвичайно крихкий період. Найменші стреси, переживання або конфлікти неповнолітнього відбиваються, закарбовуються у психіці та несприятливо впливають на подальший розвиток особистості .

Практичний досвід фахівців соціальної сфери доводить ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей підліткового віку в умовах війни і необхідність подальшої роботи над створенням нових програм з використанням сучасних інтерактивних методів роботи.

Мета статті: обґрунтувати використання інтерактивних форм і методів соціально-педагогічної підтримки підлітків в умовах війни в роботі соціального педагога закладу середньої освіти.

Загальною характеристикою дітей із сімей учасників бойових дій є підвищений рівень тривоги. Вони демонструють різні прояви стресу: від зниження рівня уваги до агресивності, від надмірної пасивності до нервових розладів. Регрес когнітивних і соціальних навичок стимулює появу труднощів, пов'язаних з адаптацією до соціокультурного середовища, появу індивідуально-особистісних і соціально-психологічних проблем. Наслідки від перенесених травматичних подій можуть викликати психічні та соматичні порушення, призводять до появи соціально-психологічної дезадаптованості дитини до оточуючого середовища. Це свідчить про те, що діти, які пережили такий досвід, потребують соціальної та психологічної допомоги і соціально-педагогічної підтримки. З метою оптимізації виховного впливу на дітей підліткового віку у соціально-педагогічній діяльності з ними в умовах війни ми проаналізували науково-методичну літературу, досвід соціальних педагогів-практиків і визначили методи організації соціально-педагогічної підтримки, які будуть корисними і ефективними для роботи з підлітками в умовах війни.

Метод контактної взаємодії або метод зняття бар'єрів у спілкуванні полягає в організації конструктивного спілкування дорослого з підлітком. Його використання на початкових етапах соціально-педагогічної роботи спрямовано на подолання внутрішніх бар'єрів, фактично-внутрішнього опору дитини, яка пережила психотравмуючі події і намагається не виходити із світу своїх внутрішніх переживань. Структурно використання методу передбачає проходження наступних етапів: етапу початку взаємодії, етапу накопичення емоцій, етапу заохочення позитивної активності. Кожен етап має мету, досягнення якої є частиною загального алгоритму. Способи досягнення позитивних результатів на кожному етапі підкріплюються відповідними техніками ведення бесіди.

Ефективність заходів соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей військовослужбовців може бути підсилена використанням методу «Прес». Це означає підсилення аргументації у вигляді тверджень від першої особи. Для цього обирається певне твердження, формулюється за зразком «Я вважаю, що ...». Повідомлення записується на фліпчарті. Учасникам дискусії дається час на його осмислення й оформлення аргументації власної позиції за попередньо озвученою схемою: позиція, обґрунтування, приклад, висновки. Слово для виступу надається усім бажаючим. На посилення аргументації своїх думок учасники можуть використовувати думки експертів, законодавчі документи, матеріали відео, історії із життя видатних людей. Підведення підсумків обговорення проблеми здійснює ведучий [3].

Для того, щоб зацікавити підлітків виховною бесідою, залучити їх до активної взаємодії і спілкування в соціально-педагогічній роботі використовують різні методи її ефектної емоційної подачі. Метод Storytelling («смачна суміш») об'єднує традиційну розповідь і візуалізацію з використанням сучасних цифрових ресурсів. Метод ґрунтується на психологічній закономірності сприйняття особистістю різних виховних впливів середовища: емоційно забарвлений матеріал швидше сприймається та запам'ятовується. Залучення до канви етичної бесіди сюжетного оповідання з відомими персонажами, її візуалізація у вигляді фотознімків чи коміксів активізує вплив когнітивної, емоційної та мотиваційної сфери особистості. В такий спосіб озвучені історії сприймаються підлітками набагато краще правила і настанови. Як одна із форм мотивації сторітелінг допомагає активізувати підлітка до різних видів діяльності, стимулювати його до саморозвитку прикладами просоціальної поведінки. В роботі з підлітками уразливих категорій донесення інформації шляхом розповіді зворушливих історій, повчальних і смішних дитячих казок є ефективним способом їх психологічної підтримки, мотивування на саморозвиток і самореалізацію в побудові позитивних життєвих планів на майбутнє. Сторітелінг, крім традиційного усного оповідання, припускає використання сучасних цифрових ресурсів, які дозволяють підліткам самостійно створювати візуальний ряд до оповідки [1] Розповіді, апробовані в одному середовищі, можна повторно застосовувати та тлумачити в іншому місці. Сюжетна лінія може бути використана для організації дискусії, дебатів, обговорення питань в режимі роботи форум театру.

Найбільш дієвими формами роботи в організації заходів соціально-педагогічної підтримки підлітків в умовах війни є інтерактивні ігри. Гра дозволяє подолати або суттєво зменшити їх негативний вплив на дитини психотравмуючих вражень і ситуацій, знижує емоційний дискомфорт, знижує ризик виникнення в поведінці дитини різних агресивних проявів. Ігрова діяльність може стати тим позитивним середовищем для міжособистісної взаємодії всіх учасників процесу, який буде привабливим для підлітків. Її змістовне наповнення створює «захисний купол» тренінгу з розвитку необхідних просоціальних якостей і навичок поведінки, вирішувати певні психолого-педагогічні задачі.

Особливою популярністю серед дітей підліткового віку користуються квест-ігри. Англійське походження цієї назви дозволяє використати декілька значень-пошук пригод, станційні ігри, гра-експрес. Як проектна інтерактивна форма роботи квест-гра використовується в програмах соціально-педагогічної підтримки підлітків із сімей учасників бойових дій з метою максимального розкриття внутрішнього потенціалу дитини. Для цього створюються умови, які стимулюють його до прийняття швидких і обґрунтованих рішень, опрацювання командних компетенцій. Під час колективної пошукової роботи у дітей формуються навички міжособистісного спілкування, розвивається впевненість у власних силах, піднімається оцінка власних можливостей і значущості своєї особистості в колі однолітків. Як спосіб організації змістовного дозвілля квест-

гра сприяє розвитку просоціальних якостей підлітка, формує навички поведінки в сучасному інтерактивному просторі, сприяє розвитку мотивації до участі в різних формах соціально-орієнтованої діяльності [2]. Участь у грі дозволяє підлітку подолати страх і невпевненість у своїх силах, уникнути самотності, відчувати себе лідером, активним і відповідальним творцем свого життя.

Ефективним шляхом вирішення поставлених задач в соціально-педагогічній роботі з підлітками є використання тренінгів різного роду, а також тренінгових занять, в яких фактично сам тренінг є однією з форм взаємодії з учасниками. Тренінгові заняття сприяють розвитку у підлітків навичок усвідомлення власних переваг та недоліків у спілкуванні, формують нові навички організації свого життя, підвищують мотивацію до саморозвитку і побудови життєвих планів на майбутнє.

Отже, соціально-педагогічну підтримку дитини підліткового віку в умовах війни ми розглядаємо як превентивну соціально-педагогічну діяльність, що спрямована на попередження виникнення її індивідуальних соціальних та психологічних проблем, які з'являються внаслідок впливу пережитих складних життєвих ситуацій, сприяння її самореалізації в побудові позитивних життєвих перспектив. Організація соціально-педагогічної підтримки українських дітей підліткового віку є важливою складовою професійної роботи фахівців і вимагає подальшого пошуку нових підходів для її ефективної організації в умовах війни.

Література

- 1.Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
- 2.Грицик Л. А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу : метод. посіб. Вінниця : ММК, 2016. 46 с.
- 3.Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: метод. рек. /за ред. Кириченка В. І. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 96 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718361>

Ірина Ясточкина

*канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної освіти та соціальної роботи
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах сьогодення на особливу увагу заслуговує детальний розгляд питання функціонування сімей в період війни. Українські родини стикаються з чисельними проблемами, що негативно впливають на їхню життєдіяльність. Війна чинить екстремально негативний вплив на усіх членів родини: як на старші, так і на молодші покоління.

Зареєстровано майже 4,9 млн. внутрішньо переміщених осіб, з яких 60 % – жінки, 40 % – чоловіки. Кожний п'ятий серед зареєстрованих ВПО (21,6 %) – дитина віком до 17 років. Такий самий відсоток становлять особи, старші 65 років. Війна змусила залишити свої домівки навіть 700 людей віком 100 і більше років [3]. За два роки повномасштабної війни чисельність населення України у межах 1991 року скоротилася з 42 мільйонів до 35 мільйонів осіб. Фіксується різке скорочення рівня народжуваності. У 2023 році народилося на 9% менше дітей, ніж за перший рік вторгнення та на 31,5% менше, ніж у 2021 році [1].

Дослідженню сімейних стосунків, вивченню проблем сім'ї присвятили свої роботи вітчизняні науковці: Г. Бевз, О. Бондарчук, С. Васьківська, О. Вишневський, П. Горностай, М. Корольчук, З. Кияниця, З. Кісарчук, В. Костів, Н. Пов'якель, В. Постовий, О. Протас, О. Столярчук, І. Трубавіна та інші.

Серед найпоширеніших тенденцій у сучасній сім'ї, загострених в період війни, дослідники визначають:

- послаблення матеріальної і психологічної (захисної) функції сім'ї;
- порушення механізму адаптації родини до кризових явищ у суспільстві (війна, вимушена міграція). В умовах війни постає проблема феномену дистантної родини, коли її члени тривалий час перебувають на відстані один від одного;
- трансформація сімейних ролей;
- ускладнення дитячо-батьківських взаємовідносин;
- нестабільність, невизначеність життєвих родинних планів в умовах війни;
- вплив патогенних чинників на психічне здоров'я членів сім'ї [4, с. 555].

Вразливими внаслідок війни є: сім'ї, які найбільш гостро відчули наслідки війни (які втратили членів родини, житло, майно, доступ до базових послуг); сім'ї з дітьми, які перебувають на деокупованих територіях, прифронтових територіях, територіях, що постійно зазнають обстрілів тощо; сім'ї з дітьми, які найбільш страждають від відсутності базових комунальних послуг (електроенергії, водопостачання, тепlopостачання тощо); сім'ї з дітьми, які є внутрішньо переміщеними. Традиційно вразливими лишаються: сім'ї з дітьми з інвалідністю; багатодітні сім'ї; самотні батьки з дітьми; сім'ї з дітьми до трьох років [2].

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило хвилю як масових шлюбів, так і масових розлучень подружжя, роз'єднання сімей, відчуження дітей. Фактичне припинення шлюбно-сімейних стосунків не завжди оперативно документується відповідним рішенням [4].

Під час війни така проблема, як домашнє насильство, має тенденцію до загострення. Під впливом психотравмуючих подій, нестабільних умов існування накопичена агресія спрямовується на більш слабких та беззахисних членів родини: жінок, дітей, людей похилого віку, тварин [4; 5, с. 554].

Таким чином, можемо зробити висновок, що війна принесла руйнування не лише країні в цілому, а й сім'ям, загострила раніше накопичені проблеми сімей, спричинила територіальну віддаленість між подружжям, дітьми, загострила фінансові проблеми, посилила негативні психоемоційні стани та взаємовідносини у родинах. Соціальна допомога, психосоціальна підтримка в реаліях сьогодення має ключове значення для захисту та підтримки психічного здоров'я та психосоціального благополуччя сімей, яке зазнали впливу війни.

Література

1. В Інституті демографії оцінили, як скоротилася чисельність населення України за два роки війни. *Слово і діло* : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/26/novyna/suspilstvo/instytuti-demohrafiyi-oczinyly-yak-skorotylyasya-chyselnist-naselennya-ukrayiny-dva-roky-vijny> (дата звернення: 30. 04. 2024).
2. Дитяча бідність: вплив війни на стан домогосподарств з дітьми / упоряд. Л. Черенько, В. Саріогло. Квітень, 2023. ЮНІСЕФ : веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/child-poverty-report-april-2023> (дата звернення: 30.04. 2024).
3. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainsiv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 29. 04. 2024).
4. Сімейні та спадкові відносини під час війни: актуальна практика. *Вища школа адвокатури НААУ* : веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/simeini-ta-spadkovi-vidnosini-pid-cas-viini-aktualna-praktika> (дата звернення: 30. 04. 2024).
5. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 550-557.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2

Розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі

Світлана Архипова
д-р пед. наук, професор,
професор кафедри соціального забезпечення
Софія Чорномор
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна

КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ТРАВМИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЗА ПЙОТРОМ ШТОМПКОЮ ЯК ОСНОВА АНАЛІЗУ СТАНОВИЩА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Використання підходу, який ґрунтується на аналізі травматичних наслідків, стає важливим інструментом для розуміння і інтерпретації подій в Україні. Пошук шляхів подолання травматичних наслідків вимагає розуміння соціальної травми як довготривалого процесу, який виникає внаслідок соціальних трансформацій в Україні. Важливо враховувати вплив цих подій на соціокультурне середовище та потенціал для майбутніх змін

Під колективною травмою розуміються негативні, деструктивні наслідки соціальних перетворень, які впливають на великі групи людей. Це можуть бути війни, катастрофи, терористичні акти та інші події, пов'язані зі загибеллю та втратою свободи [2].

Метою нашої роботи є аналіз концепції соціальної травми Пйотра Штомпки у контексті соціальних перетворень як джерела аналізу умов внутрішньо переміщених осіб.

Процеси та зміни в Україні можна розглядати як групові травми, які впливають на всю суспільність та стають об'єктом громадських обговорень. Колективна травма відчувається більше ніж 1,7 мільйонами внутрішніх переселенців, але вона також має вплив на всю країну. Серед усіх аспектів суспільного життя найбільше постраждала культура, яка відрізняється найбільшою стабільністю, коренями в традиціях або колективної пам'яті, у ритуалах, звичках та традиціях [3, с. 19].

Травма, пов'язана із культурними змінами, що впливає на колективну та індивідуальну ідентичність, може бути визнана як культурна. Концепція культурної травми, висловлена такими науковцями, як Р. Айерман, Дж. Александер, П. Горностаї, Н. Смелзер та П. Штомпка розглядається як особливо важлива. Згідно з їхнім підходом, культурна травма відбувається, тоді, коли члени спільноти пережили страшну подію, яка полишає в їхній колективній

свідомості невиліковні сліди, назавжди впливає на їхню пам'ять та радикально змінює їхню майбутню ідентичність [2].

П. Штомпка класифікує культурну травму на три рівні: індивідуальна біографія людини, колективна біографія людини та історична біографія людини. Найнижчий рівень знаходиться на шкалі індивідуальної біографії, хоча він і не входить до сфери соціології. Типові травматичні ситуації відбуваються в сім'ї: хвороба, смерть близького родича, народження дитини, одруження, розлучення. Вони також трапляються на робочому фронті: зміна посади на роботі, втрата роботи, раптове підвищення, вихід на пенсію [1, с. 190].

Приклади з різних галузей життя включають переїзд до нового місця, виселення, еміграцію, арешт та судові рішення. Ці випадки пов'язані з раптовими «стресовими» подіями, які або шокують, або є згубними чи катастрофічними, маючи значний вплив на особистісне життя людини. Також існують травматичні зміни, які розвиваються повільно і накопичуються з часом. Наприклад, зростаюча залежність від алкоголю чи наркотиків, прогресуючі хронічні хвороби, поступове погіршення відносин між подружжям, а також універсальні травматичні зміни, такі як старіння та смерть. У всіх цих ситуаціях стабільний світ, сповнений звичок і знань, зазнає збурень і руйнацій [2].

Внутрішньо переміщені особи на територіях під контролем України та мешканці окупованих зон відчують сильну втрату орієнтації та пригніченість, перебуваючи у стані глибокої невизначеності та нестабільності, без жодних гарантій на майбутнє. Цей стан можна охарактеризувати як травму соціальних змін, яка, за Пйотром Штомпкою, проходить через шість стадій:

1. Структурне та культурне минуле створює умови для травми, коли воно характеризується дезорганізацією, дезінтеграцією та нестабільністю. Схильність до травми зростає з появою дезорганізаційних змін у соціальних структурах чи культурі, тобто коли умови життя та соціальної взаємодії втрачають однорідність і стабільність, перетворюючись на розділені, конфліктні, суперечливі культурні умови. Ці зміни можуть з'являтися раптово і несподівано, залучаючи ключові елементи культури, такі як цінності, вірування і норми, які є фундаментом суспільства [3, с. 21].

2. Травматичні події чи ситуації виникають у контексті значущих соціальних перетворень, таких як революція, глибокі реформи, окупація, чи геноцид. Ці ситуації відзначаються особливим станом напруги, що виникає з цих перетворень. Основні риси травматичної ситуації включають:

- 1). раптовість і швидкість змін;
- 2). радикальність та всебічний вплив цих змін;
- 3). відчуття, що події є зовнішніми і ми не можемо ними керувати;
- 4). загальне сприйняття цих подій як шокуючих та викликаючих відторгнення [3, с. 24].

3. Культурні межі травми означають унікальні методи, через які культурні ресурси використовуються для визначення, інтерпретації і представлення травматичних подій, що варіюються від їх абсолютизації до релятивізації. Травма як феномен має як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти. Вона існує

об'єктивно, проте стає помітною лише після того, як їй надають інтерпретацію. Існують випадки, коли травми формуються не через реальні події, а через поширені уявлення про них [3, с. 25].

4. Симптоми травми відображають дисонанс, що виникає внаслідок порушення звичних моделей поведінки та уявлень, сигналізуючи про відхилення від норм у функціонуванні суспільства, такі як розщеплення, зрушення, чи розлад. Симптоми культурної травми охоплюють аномію, кризу ідентичності, кризу легітимності та синдром недовіри. Деталізуємо симптоми травми наступним чином:

Перший симптом включає недовіру до соціальних інститутів та інших осіб, що проявляється через поведінкові ознаки, такі як стратегії заощадження чи інвестування коштів, та через вербальні висловлювання, такі як коментарі стосовно політиків і політичних дій, а також через зростання таких феноменів як корупція чи бюрократизація у бізнесі.

Другий симптом – це пасивність, апатія та відчуття власної безсилості, що може проявлятися у відмові брати участь у виборах чи ігноруванні громадських питань.

Третій симптом проявляється як фокус на поточний момент зі зменшенням уваги до минулого, що може включати *четвертий симптом* – ностальгію за минулим та ідеалізацію дій власної групи, особливо як контраст до сучасної кризи.

П'ятий симптом полягає у стані загального занепокоєння, комплексів страхів і тривог, який часто супроводжується схильністю вірити чуткам, міфам та фантазіям [2].

5. Посттравматична адаптація відображає чутливість різних соціальних груп до культурної травми. Основні групи відчувають її наслідки глибоко і безпосередньо, тоді як для периферійних груп ці наслідки можуть бути незначними або маргінальними. Не всі групи суспільства однаково реагують на культурні травми, і їхня сприйнятливність залежить від доступу до культурних ресурсів, які використовуються для інтерпретації подій як травм. Так, різні групи можуть реагувати на одні й ті самі події протилежно: для одних вони можуть бути руйнівними, для інших – бажаними, а треті можуть їх ігнорувати. Особисті характеристики також можуть впливати на сприйняття травматичних подій [2].

6. Здолання травми – завершальний етап травматичного ланцюга, або початок нового циклу, коли послаблена травма піддається впливу структурних і культурних умов, які є потенційно сприятливими для вияву нового типу травми [3, с. 21].

Існують два можливих шляхи реакції на травму: конструктивний і деструктивний. Конструктивний підхід спрямований на консолідацію культури, тоді як деструктивний може призвести до її руйнування. Ключові чинники, що впливають на реакцію, включають масштаб змін, швидкість і несподіваність цих змін, а також відмінність нової культури від попередньої. Важливо також враховувати розмір груп, що постраждали від травми, і кількість негативних ситуацій, викликаних цими змінами [2].

Отже, всі групи людей, які були вимушені переміститися та залишитися в зоні конфлікту, глибоко пережили культурну та колективну травму. Однак вони можуть пристосовуватися до нових умов існування, а цей процес адаптації значною мірою залежить від підтримки держави, місцевих спільнот та здатності політичної влади подолати кризу. Ці фактори будуть визначати, чи зможуть внутрішньо переміщені особи подолати травму, чи, навпаки, почне формуватися новий цикл травматичних подій.

Література

1. Василенко В. С. Травма як соціокультурна категорія: історія дослідження. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: науковий збірник. Вінниця : ДонНУ, 2015. Вип. 23. С. 190–202.
2. Горностай П. Психологія колективних травм : монографія. Кропивницький, Імекс-ЛТД, 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738684/>
3. Суший О. В. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування. *Наукові записки ІПіЕНД*. 2014. № 6 (74). С. 18-32.

Інна Бєлова

*канд. еном. наук, доцент, завідувач кафедри
соціального забезпечення*

Олена Власюк

*здобувачка магістерського рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна*

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розвиток інклюзивного простору в закладах вищої освіти є важливим завданням, щоб забезпечити рівні можливості доступу до освітніх послуг для всіх студентів, незалежно від їхнього фізичного, інтелектуального чи соціального статусу. Інклюзивні простори допомагають розкрити потенціал кожного студента, підвищити його самооцінку та сприяють успішній соціальній адаптації у закладі освіти. Інклюзивна освіта не просто є питанням соціальної справедливості, вона є ключовим елементом якісної та прогресивної освіти в сучасному світі, де розуміння та уважне ставлення до різних потреб студентів є важливими складовими успішного навчання та розвитку суспільства. Існують бар'єри доступу студентів з інвалідністю до інфраструктури та аудиторій навчальних закладів. Крім того, співробітники та викладачі не мають недостатньо знань, тому часто неправильно звертаються до осіб з інвалідністю.

Питання побудови інклюзивного простору в ЗВО досліджували К. Кольченко, Г. Нікуліна [3] та Х. Дрималовська [1]. Практичні аспекти інклюзивного простору у ЗВО було висвітлено у дослідженнях громадською організацією «Культурно-інформаційна агенція «Соціальний портал України» [4].

Мета полягає в аналізі ключових аспектів розвитку інклюзивного простору в закладах вищої освіти.

Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, фізичних або розумових здібностей, має право на повноцінне життя і на доступ до якісної освіти. Україна визнає важливість інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти, яке створює сприятливі умови для навчання та всебічного розвитку студентів з інвалідністю [2]. Проте, у навчанні такі люди часто стикаються з нерівним доступом до освітніх корпусів та недостатньою підготовкою професорсько-викладацького колективу для роботи з ними. Неправильне ставлення до студентів з інвалідністю призводить до почуття неповноцінності, дискримінації та негативно впливає на їхнє самопочуття, мотивацію та загальний досвід навчання.

Для забезпечення рівного доступу до якісного навчання ЗВО необхідно:

- забезпечити безбар'єрне освітнє середовище;
- адаптувати навчальні програми та плани;
- забезпечити технічне обладнання (наприклад, ноутбуки, диктофони, лупи) для надання необхідної технічної підтримки людям з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх медичних показань, індивідуальних потреб та різних форм навчання;
- забезпечити умови для всебічного розвитку особистості студентів з інвалідністю та їх повноцінної участі у студентському житті;
- підготувати професорсько-викладацький склад до нових стилів роботи.

Для забезпечення рівних можливостей навчання всіх студентів, вкрай важлива підготовка професорсько-викладацького складу до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Така підготовка допоможе викладачам розуміти і враховувати індивідуальні потреби студентів з інвалідністю, сприяючи їхньому успішному навчанню та загальному розвитку. Дозволить викладачам ефективно впроваджувати адаптивні методики навчання, розробляти індивідуальні навчальні плани та забезпечувати належну підтримку студентам.

Правильна підготовка викладачів також сприяє покращенню якості навчання загалом. Допомагає підвищити ефективність навчального процесу, створює позитивну інклюзивну атмосферу в університетському середовищі та сприяє соціальній адаптації студентів з інвалідністю. Інклюзивна освіта у вищій освіті сприяє розвитку толерантності до людей з інвалідністю та особливими освітніми потребами, що є ключовим аспектом у розбудові гармонійного суспільства.

Для належної підготовки професорсько-викладацького складу до роботи в інклюзивному освітньому середовищі слід провести спеціальні курси підвищення кваліфікації та тренінги з корекційної педагогіки та психології. Крім того, важливо організувати методичні семінари та робочі групи, де викладачі зможуть обмінюватися досвідом та розробляти ефективні підходи до навчання різних груп студентів.

Необхідно також залучати експертів з інклюзивної освіти для проведення консультацій та надання підтримки викладачам у розвитку інклюзивних практик. Важливим елементом є практичне навчання викладачів, де вони зможуть випробувати різні методики та стратегії роботи зі студентами з інвалідністю.

Також важливо створити спеціальні програми та ресурси для підтримки викладачів у роботі з інклюзивними групами студентів, наприклад, матеріали з адаптивних методик навчання та оцінювання. ЗВО також можуть створити центри підтримки інклюзивної освіти, де викладачі зможуть отримати необхідну допомогу та консультації у роботі з різними студентськими групами.

Насамперед, існує проблема неефективного спілкування, адже не всі викладачі знають як правильно звертатися до студента з інвалідністю. Для вирішення ми пропонуємо створити інклюзивний словник та навчити викладачів ефективно використовувати його у навчальному процесі. Викладачі повинні бути ознайомлені з інклюзивною мовою та підходами до навчання, щоб забезпечити рівні умови для навчання для всіх студентів, незалежно від їхніх особливостей та потреб.

Створення інклюзивного словника є важливим кроком у розвитку інклюзивної освіти в університеті. Словник має містити терміни, поняття та визначення, що допоможуть викладачам та студентам толерантно і ефективно спілкуватися. Такий словник покращить комунікацію, взаєморозуміння та відкритість для всіх учасників освітнього процесу.

Отже, розвиток інклюзивного середовища в університетах сприяє розкриттю потенціалу кожної особистості. Коли студенти з різними освітніми потребами мають можливість отримувати якісну освіту на рівні зі своїми однолітками, це сприяє їхньому особистісному розвитку та допомагає підготувати студентів до життя в толерантному суспільстві.

Література

1. Дрималовська Х. В. Особливості міжнародного та вітчизняного досвіду щодо розвитку інклюзії в закладах вищої освіти. Бізнесінформ. 2019. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-7_0-pages-108_114.pdf.
2. Журба І., Ядвіга О. Інклюзивне освітнє середовище в Черкаському державному технологічному університеті. *Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики* : тези доп. XX Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 18 листоп. 2020 р. Київ, 2020. С. 263–266.
3. Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Київ : Університет «Україна», 2013. № 10 (12). С. 12–22.
4. Щокань Г. Інклюзивна вища освіта в Україні: формальність і реальність. *Соцпортал*. 2021. URL: <https://socportal.info/ua/news/yak-realizuiut-inkliuziiu-v-ukrainskikh-universitetakh/>.

Ярослав Бордіян
канд. наук з державного управління, доцент
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
директор Львівського обласного центру соціальних служб
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

РОЛЬ ГРОМАДИ В РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ, ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ПОПЕРЕДЖЕННЯ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ

Сьогодні соціальне сирітство в Україні набуває істотних масштабів і стає ширше, ніж біологічне. Соціальне сирітство охоплює 85 % всіх дітей, які залишилися без піклування батьків. Відповідно до визначення, соціальне сирітство являє собою явище, при якому діти залишаються без батьківського піклування та піклування при живих біологічних батьках. Досить часто батьків або позбавляють батьківських прав, або вони самі відмовляються від виховання власних дітей [2].

Внаслідок війни Україна переживає нову хвилю сирітства. Кількість дітей, які стають сиротами або втрачають батьківське піклування, зростає. Так, відштовхуючись від статистики, лише за період з 12 серпня 2022 року по 13 січня 2023 року кількість дітей без батьківської опіки збільшилася на 3265 [6]. Сучасний стан українського суспільства, що характеризується складними політичними, соціально-економічними процесами, повномасштабним військовим вторгненням росії мають надзвичайно сильний вплив на життя і добробут сімей. Війна, соціальні й сімейні кризи та процеси зумовили розпад багатьох сімей та втрати дітьми своїх батьків [6]. Саме тому соціальне сирітство є однією з найбільш актуальних і пріоритетних проблем для держави.

Мета статті: проаналізувати стан надання соціальних послуг у Львівській області та значення фахівців соціальної роботи у ТГ.

Причини виникнення соціального сирітства досить великі. Вони включають в себе падіння моральності серед молоді, поширення алкоголізму і наркоманії, відсутність реальної підтримки з боку держави, тощо. Сирітство та соціальне сирітство обумовлене багатьма причинами: загибеллю батьків, втратою батьків, розлукою дітей і батьків, ухиленням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків щодо неповнолітньої дитини, зниження виховного потенціалу сімей [1]. Основними причинами виникнення соціального сирітства є зниження ролі сім'ї у вихованні дітей, внаслідок:

- зниження уваги з боку держави до інституту сім'ї;
- низький рівень матеріального благополуччя значної кількості сімей;
- бажання перекласти виховання дитини на інших;
- насильство і жорстоке ставлення щодо дітей [9].

Одним з актуальних і соціально значущих завдань, що стоять перед українською державою сьогодні, є пошук шляхів зниження соціального

сирітства і підвищення ефективності його профілактики. Це насамперед можна досягнути через превентивну роботу, а саме введення посад фахівців із соціальної роботи [8]. Фахівець із соціальної роботи (ФСР) – це працівник центру соціальних служб (центру надання соціальних послуг), що має необхідну фахову підготовку та кваліфікацію, спеціалізується на здійсненні соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися у складних життєвих обставинах та проживають у закріпленій за ним територіальній громаді [7]. Він може відновити функції сім'ї для подолання складних життєвих обставин; забезпечити надання комплексної допомоги у процесі подолання складних життєвих обставин; забезпечити здійснення соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування [3].

Станом на 01 січня 2024 року у Львівській області затверджено 244 штатну чисельність ФСР, при реальній потребі з розрахунку 521. Фактично тих, хто працює – 187 осіб. Щодо ФСР у територіальних громадах, то станом на 01 січня 2024 року, то загальна кількість громад у Львівській обл. – 73, з них у 17 ФСР відсутні, у 14 їхні обов'язки виконують інші працівники, у 3 ТГ немає соціальних працівників. Потребу фахівців із соціальної роботи розраховано Львівським обласним центром соціальних служб відповідно до методичних рекомендацій щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, затверджених наказом Мінсоцполітики України від 30 грудня 2020 року № 868 «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» .

Принцип превентивності має бути спрямований на профілактику, а саме на виявлення та підтримку сімей, які опинились у складних життєвих обставинах - вважаємо, що це відповідатиме інтересам дитини, якщо немає ризику зловживання, нехтування чи експлуатації дітей [8]. Тому у Львівській області більше 15 років функціонують спеціалізовані установи (відділення), а саме:

- відділення матері та дитини (м. Дрогобич), для тимчасового проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку;

- відділення соціального гуртожитку (Яворівський район) для тимчасового проживання та соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років;

- відділення притулку для жінок і дітей, які постраждали від домашнього насильства (м. Трускавець) для надання постраждалим жінкам та дітям місця безпечного тимчасового цілодобового перебування та комплексної допомоги на основі оцінки їхніх потреб та індивідуального підходу з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища (психологічні,

соціально-побутові, соціально-медичні, інформаційні, юридичні та інші послуги) ;

➤ відділення соціально-психологічної допомоги (м. Львів) для надання соціальних послуг особам, які внаслідок стихійного лиха, учинення стосовно них злочину, збройних конфліктів, насильства у сім'ї, торгівлі людьми або реальної загрози їх вчинення, перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть подолати їх самотійно, в тому числі ВПО.

Варто зазначити, що у Львівській області альтернативних форм влаштування для дітей, а саме: 44 дитячих будинків сімейного типу; 74 прийомних сім'ї, в яких виховуються 436 дітей; 11 патронатних сімей, де проживає 21 дитина.

Важливе завдання у вирішенні проблеми соціального сирітства полягає у пошуку, розробці та використанні технологій профілактики соціального сирітства, визначені системи заходів, які могли б протидіяти прогресуючим масштабам соціального сирітства. Комплексність проблеми профілактики соціального сирітства, складність її об'єктів і суб'єктів, необхідність при обмеженому об'ємі соціальних ресурсів одержання максимально значимого і ефективного результату – все це вимагає технологізації профілактики соціального сирітства [4].

Таким чином, соціальне сирітство залишається однією з невирішених проблем українського суспільства. Актуальними надалі залишаються питання забезпечення доступності й адресності послуг в територіальній громаді, попередження, обмеження та послаблення факторів ризику, корекція поведінки батьків, пов'язаної з загрозою здоров'ю та соціальному добробуту членів сім'ї, максимальної мінімізації вилучення дітей із сім'ї та потрапляння їх до інституційних закладів, тощо. Окрім цього, є необхідним та доцільним створення послуги патронатного вихователя на рівні територіальних громад Львівської області.

Література

1. Боднарчук О. І. Ефективність нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 73. С. 316-321.
2. Галатир А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 10-14.
3. Деінституціалізація. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Deinstitutualizaciya.html>
4. Дубич К. (2022). Актуальні проблеми сім'ї як об'єкта соціальної політики та соціальної роботи. *Вісник Humanitas*, (6), 3–9. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.1>
5. Миколук С. (2022). Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. *Вісник Humanitas*, (3), 61–68. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>
6. Про затвердження Типової посадової інструкції фахівця із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю. Затвердженою Міністерством України у справах сім'ї молоді та спорту від 23.12.2009 № 4410h URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

7. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 / за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
8. Яремчук В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. 2012. № 9. С. 187–193.
9. Ящук Л. П. Сучасне розуміння соціального сирітства та значення територіальної громади як фактору соціалізації. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 81–88.

Ренате Вайнола

д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки

Ольга Кос

аспірант кафедри соціальної педагогіки

Український державний університет імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ НАВЧАННЯ АСИСТЕНТА З ПІДТРИМКИ ДИТИНИ У ШОТЛАНДІЇ

Тема даного наукового дослідження зумовлена її соціальним запитом, в якому відображена сучасна тенденція захищати права та інтереси дітей, а також дітей з особливими потребами; забезпечувати належні умови для їх повноцінного розвитку, активної життєвої позиції та навчання. Завдання педагогічної науки – актуалізувати багатоаспектну проблему підготовки фахівців для цієї діяльності.

Саме тому важливим є звернення до проблем професійної підготовки асистентів з підтримки дитини у зарубіжних країнах. Належне висвітлення та впровадження окремих інновацій допоможе реформувати систему освіти України та забезпечить якість даного процесу.

На окрему увагу заслуговує організація і зміст навчального процесу в Шотландії. Оскільки саме дану країну згадують як з найбільш досконалим і розвиненим законодавством у галузі інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питанням вивчення підготовки асистентів займалися багато науковців. Найбільш повно цю тему дослідили: О. Федоренко, О. Мартинчук, Н. Софій, Г. Лук'янова, О. Кошіль, Т. Симоненко, Л. Байда, Ю. Найда у посібнику «Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження». Публікація містить огляд результатів дослідження міжнародної та вітчизняної практики асистентів педагогів (асистентів вчителів / асистентів вихователів) їхньої ролі в навчальному процесі, компетентностей, особливостей професії [3]. Проте, ми вважаємо, що тему підготовки асистентів дитини у Шотландії не розкрито.

Метою статті є представлення особистого досвіду проходження підготовки з курсу: «Вступ до курсу Асистент з підтримки дитини»

Закон про освіту (Додаткову підтримку у навчанні, Шотландія 2004 року) запровадив термін «потреби у додатковій підтримці» на заміну терміну

«особливі освітні потреби». Цей Закон набув чинності в листопаді 2005 року, удосконалив і модернізував системи визначення та задоволення потреб усіх дітей, які можуть потребувати підтримки в навчанні [2; с. 3].

Термін «Потреби в додатковій підтримці» застосовується до дітей та молоді, які з будь-яких причин потребують додаткової підтримки, довгострокової або короткочасної, щоб допомогти їм отримати максимальну користь від процесу навчання. Тому попит на дану посаду є надзвичайно великий, оскільки в кожному класі може бути як один так і декілька асистентів, які допомагають, доповнюють вчителя.

Навчання триває на декількох національних рівнях SCQF. Можна закінчити 6-ти тижневі курси і працювати, а можна продовжувати вчитися до 6 рівня. Для вступу на дану спеціальність необхідно надати свій особистий номер PVG – це щось на зразок перевірки про несудимість і допуск до роботи з дітьми. Обмежень по віку, статі, расі, релігії і т.д. немає. Освітні послуги можна отримати як у державних так і недержавних коледжах.

Процес навчання поєднує в собі розгалужену навчальну програму: онлайн та офлайн форми, та триває 1-3 робочі дні на тиждень. Під час лекцій студенти беруть активну участь в обговоренні різноманітних питань, діляться особистим досвідом та об'єднуються для групової роботи. Також у здобувачів є індивідуальні домашні роботи, які виконуються на освітніх платформах. Їх можна завантажувати у різноманітних форматах: документи Microsoft Word, презентації PowerPoint, відеоролик чи аудіо запис.

Теми лекцій різняться, але найбільш поширені:

- Дитячий розвиток.
- Етика поведінки в освітньому середовищі.
- Протекція дітей та молоді, які потребують додаткової підтримки

для навчання.

- Підтримка дітей з аутизмом
- Розвиток професійної практики в освітньому середовищі
- Права дітей

Курс також може включати навчання наступних основних навичок, необхідних для цієї ролі, що засвідчує окремий сертифікат:

- Спілкування
- Числення
- ІТ-навички [1].

Загалом навчання підштовхує здобувачів до самореалізації, вносить позитивні зміни у їх власне життя, освітнє та соціальне середовище. Коментарі та оцінювання індивідуальних робіт спрямовані на підбадьорення та заохочення студентів працювати та ділитися досвідом.

В умовах сучасних можливостей важливим є інтеграційний процес міжнародної співпраці, пошук шляхів творчого використання ідей зарубіжного досвіду, в тому числі освіти Шотландії. Організація і процес навчання здобувачів спрямований складена таким чином, що в центрі є людина. Акцент у навчанні ставлять на розкритті чотирьох фундаментальних напрямів:

1. Успішні студенти
2. Впевнені особистості
3. Відповідальні громадяни
4. Ефективні вклади

Останні два, зокрема, зосереджуються на ролі здобувача у суспільстві, на те, якими людьми чи працівниками вони стануть. Освітня програма зосереджена на сприяння розвитку суспільства, на виховання доброти та допомоги іншим, особливо тим, хто цього потребує [1].

Література

1. Osvitniy portal / Educational portal. URL : <https://education.gov.scot/education-scotland/>
2. Handbook for Pupil Support Assistants//Education and Learning. Highland, 2023, 53 p.
3. Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження / О. Федоренко, О. Мартинчук, Н. Софій, Г. Лук'янова, О. Кошіль, Т. Симоненко, Л. Байда, Ю. Найда. Київ : ФОП Парашин, 2020. 122 с.

Олександра Губар

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри соціального забезпечення

Людмила Бабиц

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

1 курсу спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Черкаський державний технологічний університет

м. Черкаси, Україна

СПРИЯННЯ СОЦІАЛЬНІЙ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ ЦИФРОВІЙ ГРАМОТНОСТІ

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій можливість користуватися ними стає важливим аспектом соціальної включеності. Навички цифрової грамотності є ключовими для доступу до послуг державних та банківських установ, спілкування та можливостей самореалізації. В період війни, особливо, вміння володіти цифровими технологіями стає життєво важливим, оскільки це - можливість терміново отримати інформацію про повітряні тривоги, екстрену евакуацію тощо.

Одними з головних викликів сучасності є нерівність у доступі до цифрових технологій для різних груп населення та низький рівень цифрової грамотності населення пенсійного віку, особливо тих, хто проживає у сільській місцевості. Ця проблема має ряд наслідків, включаючи соціальну відчуженість, зниження якості життя та обмежений доступ до ресурсів та послуг. Навчання цифровій грамотності може відкрити перед цією категорією населення нові горизонти і зробити їх більш адаптованими до сучасних викликів.

За результатами дослідження цифрової грамотності в Україні, проведеним в 2023 році Міністерством цифрової трансформації, у 17,4 % осіб, віком 60-70 років відсутні цифрові навички у всіх чотирьох сферах компетенцій (інформаційні, комунікаційні, розв'язання життєвих проблем, створення цифрового контенту); у 56,7% – відсутні цифрові навички в одній із чотирьох сфер компетенцій; у 13,9% – рівень володіння цифровими навичками на рівні не нижче «середнього»; у 12,0% – рівень володіння цифровими навичками на рівні «вище середнього» [2]. Тобто, сучасний рівень цифрової грамотності людей похилого віку в Україні низький.

Г. Давиденко у своїй монографії підкреслює, що цифрова інклюзія та доступність стали критично важливими факторами досягнення соціального благополуччя в Україні та світі. Люди похилого віку ризикують опинитися в цифровій ізоляції та втратити основні послуги через відсутність цифрових навичок і доступу [1]. Роботи Т. Семигіної, А. Каркача акцентують увагу на важливості формування цифрової компетентності серед людей літнього віку. Освітні програми повинні бути побудовані на основі андрагогічних принципів, враховуючи індивідуальні потреби та інтереси цільової аудиторії. Формування та впровадження геронтоосвітніх програм повинно зміцнювати інтелектуальні, психологічні та соціальні ресурси літніх людей, сприяти їх успішній інтеграції у сучасне суспільство [3; 4].

Метою статті є дослідження ключових перешкод в адаптації людей похилого віку до сучасного цифрового середовища та виявлення можливостей навчання цифровій грамотності як засобу підтримки соціальної інклюзії для людей похилого віку, особливо у сільській місцевості.

Проаналізувавши дану проблемну ситуацію, можна виділити декілька факторів, які ускладнюють адаптацію людей похилого віку до сучасного цифрового середовища, а саме психологічні, фізіологічні, соціокультурні та освітні, технологічні, економічні (рис.1).

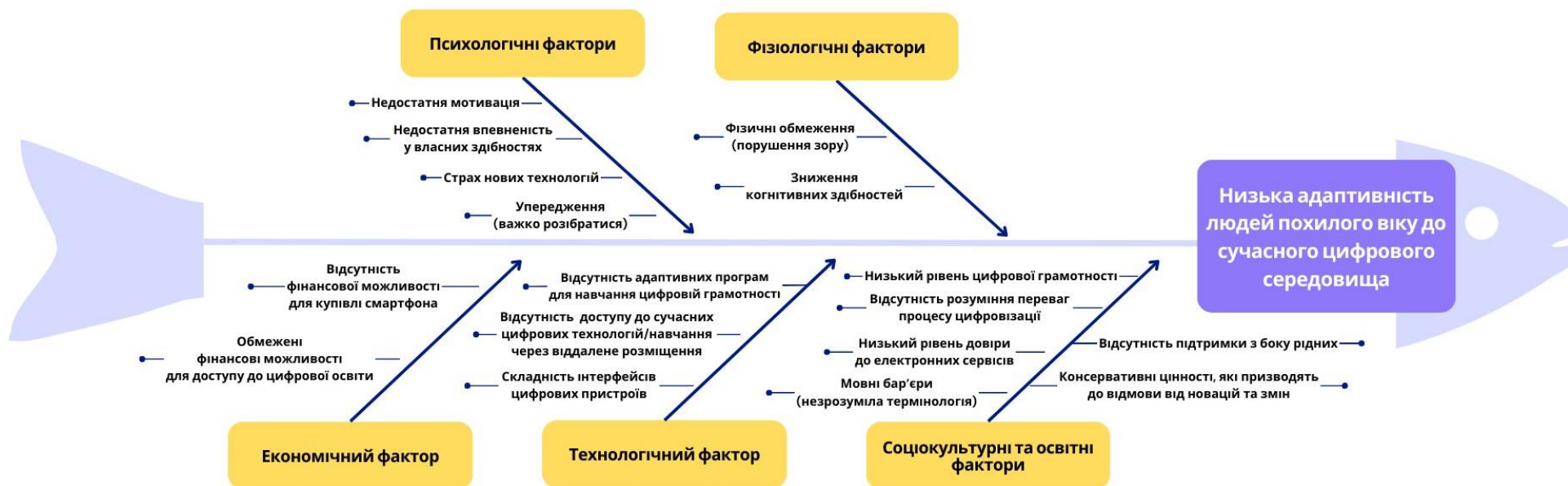

Рис. 1. Фактори впливу на адаптацію людей похилого віку до сучасного цифрового середовища.

Зазначені фактори можуть створювати бар'єри для адаптації людей похилого віку до цифрового середовища, обмежуючи їхню готовність та здатність до вивчення та використання сучасних цифрових технологій.

Для підвищення залученості осіб похилого віку у цифрове середовище пропонуємо реалізувати соціально-освітній короткостроковий проект «Крок за кроком до цифрового світу». Метою проекту є набуття базових цифрових навичок, потрібних для адаптації до сучасних умов життя, людьми похилого віку в сільській місцевості шляхом проведення безкоштовних індивідуальних занять з цифрової грамотності.

Курс занять з цифрової грамотності адаптований для людей похилого віку з урахуванням їх особливостей та потреб. На заняттях учасники проекту вивчатимуть основи використання смартфона, основи безпеки в інтернеті, навчатимуться користуватися пошуковими системами інтернету, соціальними мережами та месенджерами, інтернет-банкінгом, інтернет-послугами в сфері охорони здоров'я, сайтами державних послуг.

Не можна недооцінювати важливість індивідуального підходу до кожного учасника проекту. Індивідуальні заняття з цифрової грамотності дозволяють кожному учаснику розвивати навички в своєму власному темпі. Важливо створити дружнє та сприйнятливє середовище для навчання, де кожен може відчувати підтримку та заохочення.

Крім того, успіх програм цифрової грамотності для людей похилого віку в сільській місцевості залежить від підтримки з боку громади та місцевих організацій. Важливо створювати партнерства з місцевими бібліотеками, центрами соціального обслуговування, добровільними організаціями та іншими установами, які можуть надати підтримку у проведенні навчальних заходів, доступ до обладнання та інтернету, а також мотиваційну підтримку.

Планується, що завдяки реалізації проекту у його учасників відбудуться зміни в когнітивній (підвищення рівня цифрової грамотності) та поведінковій (підвищення самостійності в щоденних справах, зростання соціальної активності, зміна ставлення до цифрових технологій) сферах. Освоєння цифрових навичок дозволить людям похилого віку залишатися активними, утримувати соціальні зв'язки та зберігати свою самостійність, мати доступ до медичних послуг та важливої інформації, що безпосередньо впливає на їхню якість життя.

Отже, з розвитком сучасного суспільства цифрові технології стають не тільки невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, але й ключовим інструментом для забезпечення соціальної інтеграції та адаптації. Навчання цифровій грамотності має великий потенціал для поліпшення якості життя людей похилого віку у сільській місцевості та сприяння їхній соціальній інклюзії. Шляхом надання доступу до навчальних програм та підтримки в отриманні необхідних навичок ми можемо створити більш інклюзивне суспільство, де кожна людина матиме можливість брати участь у цифровій епісі.

Література

1. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 240 с.

2. Дія. Цифрова освіта. Дослідження цифрової грамотності в Україні 2023. URL: https://osvita.diiia.gov.ua/uploads/1/8800ua_cifrova_gramotnist_naseenna_ukraini_2023.pdf (дата звернення: 03.04.2024)

3. Каркач А., Семигіна Т. Цифрова компетентність людей літнього віку : монографія. Таллін : Teadmus, 2024. 322 с.

4. Каркач А., Семигіна Т. Цифрова компетентність людей похилого віку: специфіка, критерії сформованості та програма розвитку. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 2. С. 50–56.

Олександра Губар

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри соціального забезпечення

Анастасія Котко

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

1 курсу спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»

Черкаський державний технологічний університет

м. Черкаси, Україна

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДТРИМКИ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД АБ'ЮЗИВНИХ ВІДНОСИН

Розвиток технологій приніс численні переваги в різних аспектах нашого життя, включно зі сферою міжособистісних стосунків. Однак, поряд з цим, технології зумовили й нові виклики та ризики, в тому числі, й для осіб, які постраждали від аб'юзивних стосунків.

Аб'юзивні стосунки є зараз актуальною та серйозною проблемою, яка вражає незліченну кількість людей у всьому світі. Вони можуть мати різні форми, включаючи емоційне насильство (передбачає маніпулювання, приниження чи контроль поведінки, яка підриває самооцінку та емоційне благополуччя жертви); фізичне насильство (передбачає застосування фізичної сили чи насильства, що призводить до нанесення тілесних ушкоджень чи травм); психологічне насильство (включає такі тактики, як загрози, залякування та ізоляція, спрямовані на підрив почуття самоконтролю жертви), а також сексуальне та економічне. Незалежно від того, яку форму воно приймає, насильство ніколи не є прийнятним і може мати тяжкі довгострокові наслідки для фізичного та психічного здоров'я жертви.

Мета статті полягає в дослідженні та розкритті ролі технологій у наданні підтримки тим, хто постраждав від аб'юзивних стосунків. Стаття спрямована на аналіз технологічних інструментів, які можуть бути використані для підтримки та допомоги, надаючи можливості для доступу до ресурсів, комунікації, інформації та підтримки.

Розповсюдженість аб'юзу, а, отже й кількість жертв емоційного насилля важко переоцінити. Аналіз наукової літератури свідчить, що віктимологією займались І. Малкіна-Пих, В. Христинко, В. Шиканов, Б. Холист, Є. Чечель, А. Михайлов, Дж. Мак-Кензі, С. Хотчкінс. Також величезний досвід в розумінні

проблематики додають З. Фрейд, Е. Фром. Зарубіжні вчені сучасності стверджують, що технологія може бути дуже корисною для тих, хто постраждав від насильства в сім'ї, сексуального насильства та переслідування, але її також часто зловживають кривдники, щоб переслідувати, погрожувати, примушувати, стежити, експлуатувати та жорстоко поводитись зі своїми жертвами.

Технології, дійсно, відіграють вирішальну роль у підтримці людей, які постраждали від аб'юзивних відносин. Нині існує багато різних інструментів та ресурсів, щоб допомогти жертвам шукати допомогу та захисту. Наприклад, додатки для смартфонів можуть надавати непомітний доступ до телефонів допомоги, екстрених служб і мереж підтримки. Мобільний додаток «WhiteRibbonUA» створений для захисту жінок та дітей від домашнього насильства, є сучасним інструментом для особистої безпеки, що надає необхідні ресурси для допомоги та можливості повідомляти про надзвичайні ситуації відповідним органам, якщо постраждалій загрожує небезпека. Основною функцією застосунку є прямий зв'язок з Національною поліцією України. Це дає змогу повідомити правоохоронцям про небезпечну ситуацію. Має три напрями: екстрена допомога жертві, ведення обліку фактів, надання інформації для виявлення ознак домашнього насилля. Додаток передбачає можливість швидкого пошуку центру підтримки. За допомогою нього, можна визначити локацію та місцезнаходження найближчого центру підтримки, поліцейські дільниці та служби екстреної допомоги [1].

В Україні функціонує ще один мобільний додаток для жінок, завдяки якому можна швидко повідомляти правоохоронців про домашнє насильство. Мобільний застосунок створено Фондом Народонаселення ООН в Україні – UNFPA Ukraine у співпраці з Міністерством внутрішніх справ, Національною поліцією України, за підтримки уряду Великої Британії. Він полегшує отримання допомоги жінкам, які з різних причин не можуть подзвонити у поліцію: через фізичні особливості (наприклад, при порушенні слуху); тотальний контроль особистого життя; відсутність коштів на рахунку тощо. Завдяки мобільному застосунку можна врятувати життя в кризових ситуаціях і викликати поліцію через кнопку «SOS» без дзвінка на 102. У такому випадку спілкування телефоном з оператором можна уникнути, адже поліція приїде на виклик за геолокацією або вказаною при реєстрації адресою. Зовнішній інтерфейс застосунку замаскований під звичайний мобільний застосунок. Кнопка виклику поліції, корисна інформація та контакти інших служб допомоги у випадках домашнього чи гендерно зумовленого насильства доступні тільки у прихованому інтерфейсі для власниці телефону.

Застосунок має вбудований функціонал, який дозволяє: отримати інформацію про місце перебування найближчих відділів поліції та інших суб'єктів, залучених до запобігання та протидії домашньому насильству (соціальні служби, лікарні); отримати контакти служб допомоги відповідно до геолокації; надає корисну інформацію про домашнє насильство: план безпеки для постраждалих та план дій для свідків; тест для перевірки стосунків про наявність насильства; інформація про види та ознаки насильства. Застосунок

функціонує і доступний для завантаження як у Play Market, так і в App Store. Назва застосунку не розповсюджується з метою безпеки жінок, які будуть ним користуватися.

Наразі дізнатися деталі щодо назви застосунку та його встановлення можна зателефонувавши на гарячу лінію 116 123, або написавши в особисті повідомлення на сторінку Розірви коло.

Онлайн-платформи та чат-боти можуть запропонувати конфіденційну та негайну підтримку, надаючи інформацію про доступні ресурси та вказівки щодо планування безпеки. Наприклад спеціальний бот @police_helpbot, доступний у месенджері Telegram. Він може перелічити гарячі лінії підтримки та спеціальні центри соціальних служб, безоплатну консультацію щодо правової допомоги та план при домашньому насильстві. Крім того, платформи соціальних медіа та онлайн-спільноти пропонують постраждалим місця для спілкування з іншими, обміну досвідом і пошуку підтримки. Технології не тільки надають жертвам можливості, але й підвищують обізнаність про домашнє насильство, допомагаючи порушити мовчання навколо цього питання [2].

Технологію можна використовувати різними способами для спостереження, переслідування та видавання себе за жертву. Наприклад, програмне забезпечення, встановлене на мобільному телефоні жертви або на пристроях розумного будинку, можна використовувати для запису її місцезнаходження та розмов. Технологія також може запропонувати жертвам рятувальний круг, надаючи їм доступ до служб підтримки та інформації або записуючи докази жорстокого поводження з ними.

Таким чином, в даний час технології продовжують розвиватись і дуже важливо, щоб працівники соціальної сфери використовували їх потенціал для створення позитивних змін та підтримки тих осіб, які постраждали від аб'юзивних відносин. Технології надають доступ до інформації про усі форми насильства, поради насильницьких стосунків, юридичну та фінансову інформацію, а також поради щодо захисту дітей і служб підтримки. Також, за допомогою інтернет мережі вони забезпечують зв'язок зі службами підтримки жертв домашнього насильства та допомагають жертвам зібрати докази домашнього насильства.

Література

1. В Україні запустили мобільний додаток для жертв домашнього насильства.
URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/11/25/246626/>
2. В Україні запустили чат-бот для протидії домашньому насильству.
URL: <https://nachasi.com/society/2020/05/05/chat-bot-support/>

Лариса Долінська
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
ДЗ «Луганський державний університет
імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОЧИХ КЛУБІВ

Пріоритетним завданням сучасного суспільства, про що йдеться у «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки», визначено розвиток людини на засадах особистісного самовдосконалення. Якісно повному в умовах соціальної дійсності визначена проблема актуалізується в форматі життя та діяльності жінки: її самостійності, ініціативи, заповзятливості, життєвої ефективності. Значну роль у розв'язанні протиріччя між прагненнями жінки до постійного, свідомого розвитку та недостатньою орієнтованістю соціальних інституцій на задоволення заявлених потреб відіграють жіночі клуби.

Аналіз наукових джерел свідчить, що питання самовдосконалення особистості знайшли відображення в історії зарубіжної (Сократ, Аристотель, Сенека, Квінтіліан, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Ф.-А. Дістервег та ін.) та вітчизняної (Г. Сковорода, К. Ушинський та ін.) наукової думки. Питання зв'язку самовдосконалення з творчістю, суб'єктивністю, самореалізацією людини розглядали М. Бердяєв, А. Маслоу, В. Соловйов, С. Л. Франк, Е. Фром та ін. Самовдосконалення як найвища форма усвідомленого саморозвитку стала предметом дослідження О. Ухтомського, Г. Селевка та ін.

Розробкою проблем жіночого спілкування, можливості самореалізації жінок в різних сферах (політичній, професійній, громадській) фахово займалися Т. Пономаренко, М. Скорик, Т. Титаренко, Т. Бендас, Т. Говорун, І. Ратман-Ліверська, А. Глінка та ін.

Водночас зауважимо, що, з огляду на сучасні підходи до проблем жіноцтва, потребує оновлення проблема соціально-психологічних засад самовдосконалення сучасної жінки в діяльності жіночих клубів.

Так, базовими факторами, що впливають на розвиток особистості жінки є сім'я, професійна діяльність, дозвілліві практики – важливі й тісно взаємопов'язані сфери її життя, що регламентують її зайнятість та наявність вільного часу.

Вільний час – це кількість часу, яка залишається після виконання справ повсякденного життя: оплачуваної роботи, неоплачувана робота по дому (прибирання), піклування про себе (їжа, сон). Завдяки йому люди відпочивають та відновлюють власні сили, отримують задоволення, займаються творчістю тощо. Кількість вільного часу та спосіб його проведення залежать не лише від індивідуального вибору людини. «Власний вибір» обмежується структурними

перешкодами: гендерною нерівністю та низьким рівнем доходу, прекарною працею (атиповою зайнятістю).

Як відомо, кількість вільного часу та способи його проведення різняться у чоловіків і жінок. Це пов'язано, в першу чергу, із тим, що жінки частіше та більше залучені до виконання неоплачуваної домашньої роботи (прибирання, приготування їжі) та турботи (виховання дітей, догляд за іншими членами домогосподарства). За результатами дослідження, проведеного Українським культурним фондом, виявлено значні гендерні відмінності у проведенні позаробочого часу протягом тижня. 78 % жінок та 38 % чоловіків займаються турботою про дім. 79 % жінок та 51 % чоловіків займаються приготуванням їжі, 39 % жінок та 23 % чоловіків зайняті доглядом за дітьми [1].

Нерівний розподіл між жінками та чоловіками у виконанні роботи по дому та турботі за іншими зменшує кількість вільного часу для жінок. Через брак часу у жінок чоловіки мають більше можливостей щодо самовдосконалення, самореалізації, професійного зростання. У такому форматі йдеться про вертикальну сегрегацію у професії, на ринку праці – домінуванню чоловіків на високих посадах, переважання жінок на нижчих кар'єрних сходинках.

Це, своєю чергою, впливає й на інші сфери життєдіяльності. Одна з них – дозвілля, у ході якої відновлюються психологічні та фізичні ресурси, розвивається впевненість у собі, своїх учинках. У позапрофесійній та позасімейній площинах жінка задовольняє свої власні потреби у розвитку творчого потенціалу, власному самовираженні через задоволення життєвих інтересів. Сучасна жінка відчуває потребу реалізуватися поза межами сім'ї та роботи.

Дозвілля, як правило, формується відповідно до кількості вільного часу та грошей, які має людина. Одна з перешкод наявності вільного часу – недостатня кількість коштів. Для багатьох жінок наявність роботи не гарантує забезпечення навіть базових потреб. Більшість сфер відпочинку та дозвілля – комерціалізовані, тому навіть за наявності бажання і часу жінки, чий заробіток ледь покриває базові потреби, не можуть дозволити собі відвідувати культурні інституції.

Водночас, брак коштів не означає наявність великої кількості вільного часу. Часто це взаємопов'язані процеси. В Україні є велика кількість жінок, які не можуть дозволити собі не працювати, оскільки їх заробітної плати недостатньо для забезпечення гідного життя. Збільшення годин праці не завжди гарантує збільшення прибутку. Часто жінки працюють на кількох роботах чи мають робочий день понад 8 годин та все одно не можуть забезпечити себе речами та послугами першої необхідності, не кажучи вже про дозвілля.

На відсутність чи недостатню кількість вільного часу впливає навантаження на оплачуваній роботі та неоплачуваній роботі по догляду. Відсутність вільних годин фізично робить неможливим здійснення «бажаного» дозвілля. Окрім цього, брак часу позначається на ментальному здоров'ї жінки, її прагненнях та бажаннях. Коли вона працює, не маючи достатньої кількості вихідних, її головною потребою буде виспатись, а не піти, наприклад, на виставу

сучасного українського театру. Те, як жінка відпочиває та яке дозвілля обирає, залежить не від її «власного вибору», а умов, сформованих ринком праці.

Як показує досвід, з розвитком постіндустріальної економіки зменшується розмежування між роботою та відпочинком. З одного боку, інформаційні технології дають можливості не бути прив'язаними до одного місця роботи та працювати в будь-який час, з іншого – це ще більші можливості для контролю та експлуатації працівників. Окрім цього, фахівці, що працюють за рядом спеціальностей дещо «романтизують» виконання своїх професійних обов'язків: працівники сфери культури та креативності пояснюють свою зайнятість як покликання; музикант, що репетирує партію вдома, науковець, що читає спеціальну літературу поза офіційним робочим часом, не відділяють роботу від дозвілля.

Отже, вільний час та способи дозвілля – це не лише «власний вибір» жінки, а наслідок сформованих нерівностей на ринку праці та гендерних нерівностей. Ці нерівності накладаються одна на одну, погіршуючи становище носіїв цих статусів.

Можливості для реалізації прагнення жінок до самовдосконалення, активної громадської позиції у вирішенні важливих суспільних, соціальних проблем, які є вкрай важливими в теперішній важкий для країни та громадян час, відкривають *жіночі клуби*. Вони відіграють вагомую роль у захисті прав жінок, збереженні традицій української родини, мають важелі у розв'язанні проблем охорони здоров'я, у вирішенні проблеми подолання жіночого безробіття. Основна мета жіночого клубу – згуртування жінок для задоволення їх творчих, вікових, культурних та інших інтересів.

Попри те, що жіночі клуби містять вагомий соціальний потенціал для України, в нашій державі їх розвиток, на жаль, знаходиться лише на початковому етапі. Згідно останніх інформаційних даних Державної служби статистики станом на початок 2022 року було зареєстровано 2398 жіночих клубів, що складає лише 2,8 % від загальної кількості громадських об'єднань в Україні. У порівнянні: кількість професійних об'єднань сягає 8181 одиниць (10,3 %), молодіжних клубів та організацій - 7935 одиниць (9,5 %), громадських об'єднань ветеранів і інвалідів - 7236 одиниць (8,5 %).

Статистичні данні з цього питання до початку військової агресії відображають наявність відповідних проблем, що стримували та стримують участь жінок у діяльності жіночих клубів. Разом з тим, саме у активному соціальному середовищі, а не поза ним, формується і втілюється у життя громадська позиція жінки, розкриваються її професійні та ділові якості, з'являється можливість реалізувати творчий та інтелектуальний потенціал. Ставши членом жіночого клубу кожна учасниця отримує досвід, спілкування, розвиток, підтримку, має приклади успішних жінок, які надихають та мотивують. Жіночий клуб в наш час це майданчик для розвитку, спілкування та підтримки жінок всіх вікових категорій, різнобічних інтересів та думок.

У розробці програм діяльності жіночих клубів мають брати участь місцеві культурні інституції з урахуванням інтересів найменш привілейованих груп,

наявної гендерної нерівності та економічних перешкод, роблячи культурне дозвілля жінки більш доступним. При плануванні заходів культурні інституції мають звертати увагу на час проведення заходів, необхідність супроводжувати дітей в заклади освіти, пристосування простору для жінок із дітьми, вартість послуг тощо. Подальше дослідження пов'язуємо із розробкою програми діяльності жіночого клубу та впровадження її у форматі онлайн.

Література

1. Назаренко Ю., Сирбу О., Філіпчук Л., Хассай Є. Дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні.
URL: [Дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні.pdf \(cedos.org.ua\)](https://cedos.org.ua)

Андрій Запитецький
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
1 курс спеціальності 231 Соціальна робота
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Актуальність соціальної реабілітації осіб з інвалідністю внаслідок війни є надзвичайно важливою, оскільки цей процес сприяє поверненню людей до активного життя та участі в суспільстві. Війна має значний вплив на здоров'я людей, як фізичний, так і психологічний, тому реабілітація повинна бути комплексною та спрямованою на різні аспекти.

Даний аспект соціальної роботи досліджували українські науковці Ю. Бридніков, О. Кравченко, Ю. Петренко, В. Піча, А Попович та ін.

В статті здійснено теоретичний аналіз основних аспектів соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в наслідок війни.

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю включає різні аспекти, що сприяють їхньому поверненню до активного та повноцінного життя у суспільстві. Вона фокусується на забезпеченні рівних можливостей, адаптації до суспільного середовища та подоланні бар'єрів. Основними аспектами соціальної реабілітації осіб з інвалідністю можуть бути:

1. Соціальна адаптація. Це процес інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство. Включає навчання навичкам соціальної взаємодії, пристосування до суспільних норм, а також залучення до громадського життя.

2. Забезпечення освіти та навчання. Забезпечення доступу до освіти та професійної підготовки є ключовим аспектом соціальної реабілітації. Це може включати спеціальні освітні програми, індивідуалізований підхід, а також використання допоміжних технологій для підтримки навчання.

3. Психологічна підтримка. Особи з інвалідністю можуть відчувати психологічний стрес, депресію, або інші емоційні труднощі. Соціальна реабілітація включає надання психологічної підтримки через консультування, групи підтримки, або інші форми терапії.

4. Забезпечення фізичної реабілітація. Включає фізіотерапію, лікувальну фізкультуру та інші заходи, спрямовані на відновлення фізичних функцій. Це також може охоплювати використання протезів, ортопедичних пристроїв або інших допоміжних засобів.

5. Підтримка в працевлаштуванні. Допомога у працевлаштуванні є важливим аспектом соціальної реабілітації. Це може включати професійну підготовку, допомогу у пошуку роботи, а також адаптацію робочих місць відповідно до потреб осіб з інвалідністю.

6. Соціальне забезпечення та підтримка. Забезпечення доступу до соціальних пільг, пенсій, медичних послуг та інших ресурсів є важливим для підтримки життєздатності осіб з інвалідністю. Соціальна реабілітація включає інформування про доступні ресурси та допомогу у їх отриманні.

7. Сприяння участі в громадському житті. Важливо заохочувати осіб з інвалідністю до активної участі в громадському житті. Це може бути через волонтерство, участь у культурних формах роботи, спорті або інших спільнотах. Соціальна реабілітація спрямована на зменшення соціальної ізоляції та створення можливостей для самореалізації осіб з інвалідністю.

8. Подолання стигми та дискримінації. Особи з інвалідністю часто стикаються з дискримінацією та стигмою. Соціальна реабілітація включає заходи з освіти суспільства, спрямовані на зменшення упереджень і створення інклюзивного середовища [1, с. 108].

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю – це комплексний процес, який вимагає координації між різними організаціями та фахівцями. Її мета – забезпечити, щоб особи з інвалідністю могли вести повноцінне та продуктивне життя, користуючись усіма правами та можливостями [2, с. 54].

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в наслідок війни – це процес, який спрямований на допомогу ветеранам із фізичними та психологічними вадами в поверненні їх до активного та повноцінного життя в суспільстві. Такі особи часто стикаються з унікальними викликами, що виникають через наслідки бойових дій або виконання службових обов'язків. Аспектами соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в наслідок війни може бути спрямована на:

- забезпечення фізичної реабілітації. Багато осіб з інвалідністю в наслідок війни мають фізичні травми, які потребують спеціальної реабілітації. Це може включати фізіотерапію, ерготерапію, протезування та інші форми відновлення. Мета полягає в тому, щоб відновити мобільність і самостійність. Соціальні працівники можуть допомогати в отриманні інформації про можливості отримання лікування, протезування та здійснення фізичної реабілітації;

- сприяння у забезпеченні психологічної підтримки та лікування. Бойовий досвід може призвести до психологічних проблем, таких як

посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, або тривожні розлади. Соціальна реабілітація включає психологічну підтримку, консультування та інші форми терапії, які допомагають особам з інвалідністю в наслідок війни справлятися з емоційними та психічними наслідками військової служби;

- забезпечення освіти та професійної підготовки. Особи з інвалідністю в наслідок війни можуть потребувати перекваліфікації або додаткового навчання для адаптації до цивільного життя. Це може включати освітні програми, професійну підготовку та допомогу в пошуку роботи, що відповідає їх можливостям;

- забезпечення соціальної інтеграції. Важливо забезпечити особам з інвалідністю можливість для соціальної взаємодії та участі в громадському житті. Це може бути досягнуто через підтримку громадських організацій, груп підтримки та інші соціальні програми;

- забезпечення фінансової допомоги та соціального забезпечення. Особи з інвалідністю в наслідок війни можуть потребувати фінансової допомоги або доступу до соціальних пільг, таких як пенсії, медичні послуги та інші ресурси. Соціальна реабілітація включає допомогу у вирішенні цих питань та забезпечення доступу до відповідних ресурсів;

- робота з сім'ями осіб з інвалідністю в наслідок війни. Сім'ї осіб з інвалідністю в наслідок війни також потребують підтримки, оскільки вони часто стикаються з новими обов'язками та викликами. Соціальна реабілітація включає роботу з сім'ями, допомагаючи їм адаптуватися до змін та надаючи необхідну підтримку;

- забезпечення правової підтримки. Особи з інвалідністю в наслідок війни можуть стикатися з юридичними питаннями, пов'язаними з їхньою службою або інвалідністю. Соціальна реабілітація передбачає правову підтримку для вирішення цих питань, таких як доступ до пільг, захист прав і юридичні консультації [3, с. 109].

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в наслідок війни – це багатогранний процес, який вимагає координації між різними організаціями та спеціалістами. Вона спрямована на забезпечення того, щоб особи з інвалідністю в наслідок війни могли відновити свою автономію, отримати необхідну підтримку та вести повноцінне життя в суспільстві. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю внаслідок війни є критичним елементом їхнього повернення до нормального життя та участі в суспільстві. Завдяки комплексному підходу, який включає фізичну, психологічну, соціальну реабілітацію, а також юридичну підтримку та залучення спільнот і волонтерів, можна досягти значних результатів у відновленні здоров'я та соціальної інтеграції цих осіб. Реабілітація має бути всебічною, враховуючи фізичні, психологічні, соціальні та юридичні аспекти, щоб забезпечити успішне повернення до активного життя.

Література

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація як сфера професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери, Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2017. Вип. 17. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_31 (дата звернення: 28.04.2024).

2. Кравченко О., Коляда Н., Каштан С. Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму. Теоретичні і прикладні напрями розвитку туризму та рекреації в регіонах України: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. 425 с.
3. Міхеєва О. Ю. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Київ: Компринт, 2022. 558 с.

Любомира Ілійчук
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Жорстоке вторгнення збройних сил росії на територію України зумовило численні соціально-психологічні виклики для системи освіти, пов'язані із психотравмуючим життєвим досвідом переживання війни громадянами, постійним перебуванням у стані пролонгованої колективної травми, спричиненої наслідками щоденних руйнувань і загроз безпеці. Беззаперечно, що це призводить до втрати мотивації до навчання й зниження активності здобувачів освіти в освітньому процесі, а відтак – до погіршення результатів навчання. З огляду на це виняткової актуальності набуває питання створення оптимальних умов для психологічної безпеки суб'єктів освітнього процесу як необхідної складової системи забезпечення якості освіти [1, с. 24].

Аналіз світової практики та наукових досліджень з питань надання психосоціальної підтримки постраждалим від травматичних подій виявив три основні напрями, які окреслюють вплив таких подій на особистість:

1. Представники першого напрямку (А. Венгера, Д. Джонсон, М. Мазур, Ю. Семенова, Д. Сміт, І. Мамайчук, К. Хорні) зосереджують свою увагу на травматичних стресах і психічних розладах, викликаних травмуючими подіями. Дослідники відмічають, що стрес стає травматичним, коли його вплив призводить до порушень у психічній сфері, аналогічно фізичним травмам. У таких випадках порушується структура «самості», когнітивна модель світу, афективна сфера, а також неврологічні механізми, які регулюють процеси навчання. Травматичні події, які викликають сильні негативні наслідки й загрожують життю людини або її близьких, діють як стресори у таких випадках. Ці події суттєво підривають почуття безпеки, спричиняючи травматичний стрес і різноманітні психологічні наслідки. Для деяких осіб переживання травматичного стресу може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу, що спричиняє психічні порушення.

2. Представники другого напрямку (С. Богданов, Ш. Перрен, П. Сміт, О. Тімченко, В. Чорнобровкіна, Т. Яценко) зосереджуються на тому, як людина

може протистояти стресорам. У межах цього підходу введено термін «резилієнс», який розглядається як здатність особистості протистояти дії стресорів, не піддаючись психічним розладам.

3. Представники третього напрямку (Л. Калхун, К. Макгонигал, В. Панок, Р. Тедескі, Т. Титаренко) досліджують позитивні зміни, які відбуваються з людиною в результаті кризових випробувань. Вони описують «посттравматичний зріст» як ситуацію, у якій розвиток особистості, щонайменше в деяких сферах, після кризової життєвої події перевершує рівень, що був до кризи. Іншими словами, людина не лише відновлює початковий стан, але й розвивається у певних, надзвичайно важливих для неї аспектах.

Психосоціальна допомога спрямована на надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах складних та кризових ситуацій, які викликають емоційну нестабільність і психологічний дискомфорт, сприяння ефективній адаптації до соціального середовища, відновлення втраченої психосоціальної рівноваги та використання ресурсів для подолання труднощів у складних життєвих ситуаціях. Основною метою психосоціальної допомоги є підтримка осіб, які перебувають у важкій життєвій ситуації, сприяння збереженню їх як продуктивного суб'єкта діяльності, особистості та індивідуальності, яка здатна до позитивної взаємодії зі світом й собою. Визначена мета досягається шляхом розширення резервів особистості для самостійного розв'язання проблем та подолання труднощів, підсилення особистісних, інтелектуальних, творчих, духовних та фізичних здібностей, необхідних для подолання кризового періоду, сприяння самопізнанню, саморегуляції й самоконтролю, формування спрямованості на особистісний розвиток і соціальну реалізацію [2, с. 4]. Психосоціальна підтримка осіб, які пережили психотравму, ґрунтується на принципах орієнтації на особистісне зростання й розвиток, безумовної позитивної уваги, врахування вікових особливостей, орієнтації на громаду, мультидисциплінарності, пролонгування й послідовності, інтеграції з суспільством [3, с. 158].

Отже, підвищена потреба у психосоціальній підтримці громадян, зумовлена наявністю складних кризових ситуацій, які пов'язані із втратою рідних, житла та роботи, тимчасовою окупацією, постійними бойовими діями. Ці події позначаються на емоційному стані здобувачів освіти, викликаючи дистрес, який може призвести до проблем з психічним або фізичним здоров'ям. Відтак в теперішніх умовах розвитку системи освіти особливо важливими є питання забезпечення психологічно комфортного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, створення умов для організації якісного освітнього процесу, надання психоемоційної підтримки працівникам освіти.

Література

1. Ілійчук Л. В. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу як індикатор якості освіти в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія : Педагогіка. Соціальна робота)*. 2023. Вип. 2 (9). С. 23-30. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-20>

2. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу: навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с.

3. Ткачук І., Луценко Ю. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в закладах професійної освіти. *Professional Pedagogics*. 2019. № 1(18). С. 156–161. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.156-161>

Віра Корнят
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Львівський національний університет
імені Івана Франка
м. Львів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ В КОНТЕКСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ

Соціальна робота впродовж останніх років проходить процес професіоналізації. Суспільство сьогодні гостро відчуває потребу у фахівцях, які б надавали професійну допомогу людям, групам людей, сім'ї та ін, які опинилися у кризовій ситуації, у яких склалися складні життєві обставини. І тут мова йде не про матеріальну допомогу (хоч вона вкрай важлива і слугує фундаментом функціонування людини), а про підтримку в скрутний період життя, консультування щодо шляхів виходу з ситуації, відновлення життєдіяльності та інша соціальна, психологічна та педагогічна допомога і підтримка. Описане вище актуалізує потребу підготовки фахівців соціальної роботи до нових видів професійної діяльності, нових соціальних послуг, нових напрямів соціальної роботи.

У результаті переосмислення місії соціальної роботи у світі у липні 2014 року на світовому конгресі із соціальної роботи, який проходив у Мельбурні (Австралія), було ухвалене нове глобальне визначення соціальної роботи. Згідно з ним «соціальна робота – це заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка спрямована на сприяння соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце у соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту.

Важливою складовою у роботі фахівців соціальної сфери в сучасних умовах стає соціально-психологічна реабілітація.

Реабілітація дослівно означає «поновлення здатностей» і застосовується найчастіше в контексті медико-соціальної роботи.

Реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення психічних, фізичних сил людини до рівня, що відповідає нормальному, що дають їй здатність бути активним членом суспільства.

Соціальна реабілітація – це комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції людини в суспільство, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування.

Фізична реабілітація (або фізична терапія) – це застосування з лікувальною і профілактичною метою фізичних вправ і природних факторів у комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану та працездатності хворих.

Психологічна реабілітація – комплекс заходів відновлювальної медицини, спрямованих на відновлення психічних та фізичних сил в людини, яка має певні розлади чи відхилення о нормального рівня.

Реабілітаційні заходи проводять для відновлення позитивного ставлення людини до сім'ї, суспільства, життя та попередження формування психічного дефекту в хворого зі схильністю до самоізолювання. Такі дії спрямовані на стимулювання активності людини з метою відновлення соціальних зв'язків з оточенням.

Соціально-психологічна реабілітація як напрям соціальної роботи сьогодні активно формується, оскільки розширюється коло об'єктів соціальної роботи, які потребують такої допомоги, зокрема це діти, жінки, що потерпають від домашнього насильства, внутрішньо переміщені особи та члени їх сімей. Значну кількість тих, кому буде потрібна соціально-психологічна реабілітація – це наші військові, ветерани, при поверненні до цивільного життя, члени їхніх родин. Це потребує активної роботи з розробки змісту соціально-психологічної реабілітації та дієвих методів її реалізації, а відтак і професійної підготовки фахівців до здійснення цього виду професійної діяльності. Як зазначають сьогодні дослідники (Т. Захаріна), російсько-українська війна є джерелом загроз для життя людини, соціальної нестабільності. Ветерани, учасники повномасштабної війни, отримавши бойові стреси, психологічні травми, посттравматичні розлади, які впливають на їхнє життя.

В підсумку можемо стверджувати, що соціально-психологічна реабілітація – це міждисциплінарний підхід до вирішення проблеми особистості, групи людей, який потребує глибокого подальшого вивчення в площині її змісту, структури, методів та форм її здійснення.

Література

1. Горішна Н. (2017). Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. Vol. 4, № 2, pp. 8–22. URL: [Users/Admin/Downloads/118970-252714-1-PB.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Semigina3/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf).

2. Захаріна Т. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Кив, 2024. 41 с.

3. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Semigina3/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf

Олег Лісовець
д-р пед. наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ДОГЛЯДУ ВДОМА У РОБОТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ)

Соціальна послуга догляду вдома є важливою складовою соціальної роботи, особливо у сучасному світі з ростом частки осіб похилого віку та зміною в ролях у сім'ї. У теорії соціальної роботи ця послуга базується на принципах допомоги та підтримки людей, які мають обмежену здатність до самообслуговування через вік, інвалідність або хвороби. Оскільки основним суб'єктом надання цієї соціальної послуги в Україні є територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), то й увагу у нашому дослідженні зосередимо на цій соціальній установі.

Проблематиці догляду вдома та догляду у інституційних закладах, а також підготовці соціальних працівників до надання соціальних послуг присвячені роботи О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Васильєвої, Т. Веретенко, К. Дубич, Н. Заверико, І. Зверєвої, Н. Зимівець, Н. Клішевич, М. Лехолетової, В. Лютого, Л. Моргай, Л. Остролуцької, Н. Павлишиної, Ж. Петрочко, О. Пожидаєвої, В. Поліщук, І. Підгірної, А. Попович, Т. Семигіної, Т. Спіріної, С. Харченка та ін. Власне соціальні послуги за місцем проживання отримувача соціальної послуги досліджували у своїх працях Т. Вялих, Р. Горчинський, Н. Еланська, О. Кучма, Т. Лях, В. Петрович, Н. Романова, І. Тарабукіна, Н. Тимошенко, Д. Чайківська, В. Чайковська та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості реалізації соціальної послуги догляду вдома у роботі територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Сучасна сфера соціальної роботи характеризується поступовою переорієнтацією з традиційних стаціонарних форм надання соціальних послуг на сучасні форми соціального обслуговування за місцем проживання отримувача соціальних послуг. Це спрямовано на максимально можливе продовження автономного життя у звичних умовах людини та підтримання її соціального, психологічного та фізичного статусу, оптимізацію витрат на надання тієї чи іншої послуги, підвищення якості та доступності соціальних послуг. Залежно від індивідуальних потреб всі послуги, що надаються службами допомоги вдома, можна розділити на дві великі групи: підтримка повсякденної життєдіяльності; професійні послуги.

В Україні соціальна послуга догляду вдома відноситься до базових соціальних послуг [5]. Власне визначення сутності цієї соціальної послуги знаходимо у відповідному державному стандарті, який було затверджено ще у

2013 р. Тоді під соціальною послугою вдома розумівся комплекс заходів на створення умов забезпечення життєдіяльності осіб, які частково або повністю втратили / не набули здатності до самообслуговування. У сучасному ж трактуванні цієї послуги знаходимо наступне визначення: «заходи, що проводяться за місцем проживання (вдома) отримувача соціальної послуги протягом робочого дня надавача соціальної послуги і полягають у наданні допомоги в самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили / не набули здатності до самообслуговування» [2]. Коротку характеристику соціальної послуги догляду вдома знаходимо у Класифікаторі соціальних послуг, який містить систематизоване зведення назв соціальних послуг, їх короткий опис, строк надання, а також перелік категорій отримувачів цих послуг. Так, зміст послуги догляду вдома передбачає різні види допомоги в: самообслуговуванні, пересуванні в побутових умовах, веденні домашнього господарства, організації взаємодії з іншими фахівцями та службами, забезпеченні технічними засобами реабілітації та навчання навичкам користування ними. Також до змісту цієї послуги входить і навчання навичкам самообслуговування, і психологічна підтримка, й інформування, і представництво інтересів. Чітко визначені і категорії отримувачів соціальної послуги догляду вдома. До них відносяться: особи похилого віку; діти з інвалідністю; особи з інвалідністю; особи з тяжкими формами захворювання (у тому числі до встановлення інвалідності); особи з психічними та поведінковими порушеннями (комбіновані порушення) [3].

У сучасних умовах із запровадженням у 2022 р. воєнного стану на рівні Міністерства соціальної політики України було визначено особливості організації соціальної послуги догляду вдома. Адже надавачі соціальних послуг, зокрема соціальні робітники, не завжди можуть в повному обсязі забезпечити надання послуг з догляду вдома усім потребуючим. А тому запропоновано за згодою отримувачів соціальної послуги організувати їх спільне проживання для забезпечення можливості надання їм необхідного догляду вдома. Відповідно приміщення для такого спільного проживання має бути призначеним та придатним до проживання, забезпечувати умови для проживання (опалення, електрику, можливості для приготування їжі (чи її доставка), водопостачання, дотримання особистої гігієни тощо). Таким приміщенням також може бути будинок (квартира) мешканця громади чи одного з отримувачів послуг, де можна розмістити 4-5 осіб [4, с. 63].

Найбільш поширеною формою надання соціальних послуг вдома в Україні є відділення соціальної допомоги вдома, які функціонують в територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Розглянемо особливості реалізації цієї послуги на прикладі такого відділення у м. Ніжин Чернігівської області. Як і інші подібні відділення, ніжинське надає соціальну послугу догляду вдома відповідно до Державного стандарту догляду вдома, умов договору про надання соціальної послуги (соціальних послуг), індивідуального плану надання соціальної послуги та затвердженого графіка роботи центру. Наголосимо, що у відділенні станом на 2024 рік згідно штатного розпису

передбачено 57 штатних одиниць, з яких 1 завідувач відділенням, 1 фахівець із соціальної допомоги вдома без категорії та 55 соціальних робітників. Відповідно до вимог Державного стандарту догляду вдома здійснюється оцінка потреб кожної особи, що потребує послуги догляд вдома, проводиться визначення індивідуальних потреб з урахуванням ступеня індивідуальних потреб на основі шкали оцінки можливості виконання елементарних та складних дій на кожну особу, яка отримує соціальну послугу догляду вдома, складається індивідуальний план догляду на кожного отримувача соціальної послуги, укладаються/продовжуються договори. Також постійно оновлюється електронна та паперова база даних отримувачів соціальної послуги, визначаються (оцінюються) їх індивідуальні потреби у соціальному обслуговуванні (наданні соціальних послуг).

Соціальні робітники відповідно до державного стандарту соціальної послуги догляд вдома надають близько 45 видів робіт. Для якісного надання послуг (генеральне прибирання, побілка осель та допомога в обробітку присадибної ділянки) запроваджено бригадний метод роботи [1, с. 142].

Важливим кроком для підвищення ефективності надання соціальної послуги догляду вдома стало запровадження у липні 2023 року при центрі інноваційного соціального сервісу – *Мобільна соціальна служба з обслуговування на дому, паліативного догляду та натуральної допомоги*. Ця мобільна соціальна служба першочергово надає послуги особам похилого віку та особам з інвалідністю, які проживають в сільській місцевості та віддалених районах м. Ніжин. До роботи залучають штатних працівників центру, а також інших залучених спеціалістів з установ/закладів різних форм власності, представників громадського сектору на договірних та волонтерських засадах. До складу мультидисциплінарної команди мобільної служби входять: фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники, психолог, юрисконсульт, соціальні робітники, перукар, швачка, робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків, медична сестра.

Ще одним проектом, який дозволяє створити умови для надання соціальної послуги допомоги вдома, став проєкт «Соціальна пральня». Він реалізується за підтримки БО «БФ «Право на захист» за сприяння AWO International та за фінансової підтримки Aktion Deutschland Hilf і має на меті створення сучасної модернізованої пральні для якісного, доступного та швидкого прання одягу, постільної білизни та інших речей та задоволення соціально незахищених верств населення у послугі прання. Реалізація цього проєкту дає можливість: охопити значну кількість отримувачів послуг та задовольнити їх потреби; покращити якість надання соціальних послуг; охопити більших обсягів прання, сушіння та прасування за коротший час; підвищити якість випраної постільної білизни, рушників та інших речей; ефективно використовувати енергоресурси; підвищити якість та продуктивність роботи працівників пральні; покращити умови праці працівників пральні.

Важливо наголосити, що для соціальних робітників відділення соціальної допомоги вдома постійно проводяться навчання, на яких вони ознайомлюються

з новими нормативно-правовими документами, що регламентують діяльність у сфері надання соціальних послуг, методичними та інструктивними матеріалами професійної діяльності.

Таким чином, Ніжинський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) не лише забезпечує реалізацію стандарту соціальної послуги догляду вдома, а й впроваджує інноваційні підходи в цьому напрямі. Що свідчить про інноваційність самого закладу, досвід роботи якого вартий для наукового аналізу та поширення у сфері соціальної роботи.

Література

1. Бережняк Т. М. Надання соціальної послуги допомоги вдома у роботі Ніжинського територіального центру соціального обслуговування. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VII Міжн. наук.-практ. конф. (25 трав. 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 321 с. С. 141–143.
2. Державний стандарт догляду вдома: Затв. Наказом Міністерства соціальної політики України 13.11.2013 № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text>
3. Класифікатор соціальних послуг. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
4. Менеджмент соціальних послуг в умовах війни: матеріали тренінгу / укл.: Бончужна Є., Волгіна О. М., Головка Н. та ін. Київ, 2023. 65 с.
5. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

Леся Мартіросян

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Костянтин Григоренко

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ»

Сьогодні тривожним для українського суспільства є те, що значна частина сімей потребує соціально-психологічної допомоги через проблеми, які виникають як між членами сім'ї, так і між сім'єю та її зовнішнім оточенням. Зростання кількості сімей у складних життєвих обставинах обумовлено тим, що вони не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив різних обставин, зокрема: жорстоке поводження з дитиною в сім'ї, відсутність постійного місця роботи у працездатних членів родини, відсутність житла призначеного та придатного для проживання, відбування покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного із членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (в тому числі щодо дітей), тощо [2].

Допомога сім'ї, яка потрапила у складні життєві обставини, є одним із важливих напрямів роботи фахівця із соціальної роботи.

У сучасній науці поняття «складні життєві обставини» розглядається як багатокомпонентне, яке включає в себе психологічну й соціальну складові. Саме з таких позицій його розглядають дослідники Дж. Грінберг, І. Ващенко, В. Рудяк. Дослідженню складних життєвих ситуацій присвячені праці таких науковців: В. Зливков, С. Лукомська, Л. Сердюк, Т. Титаренко, О. Федан, І. Черезова та ін.

Мета статті: розкрити сутність поняття «складні життєві обставини» та чинники, які зумовлюють їх виникнення.

У науковому середовищі сьогодні досі відсутнє єдине визначення поняття «складна життєва ситуація», що обумовлює необхідність здійснення глибокого аналізу зазначеної категорії, про що наголошує Я. Амінева [1].

Аналіз наукових доробок вчених дає підстави вважати, що поняття «складні життєві обставини» є багатокомпонентним, оскільки включає в себе психологічну й соціальну складові. Для позначення складних ситуацій у новітніх дослідженнях сучасних вчених використані різні поняття: «важкі ситуації», «екстремальні ситуації», «кризові ситуації», «психотравмувальні ситуації», «стресові ситуації» та інші значення. Кожен з цих термінів має свою спорідненість за значенням та специфікою. Їх поєднує детермінанта складної життєвої ситуації, в якій відбувається зміна звичної поведінки, порушення адаптації до життя [4, с. 26-36].

Поняття «складні життєві обставини» знайшло визначення у Законі України «Про соціальні послуги» (2019). Воно пов'язане з низкою нових термінів, які закріплені у Законі: «ведення випадку», «вразливі групи населення», «мінімальний базовий комплекс соціальних послуг», «державний стандарт соціальної послуги», «соціальне замовлення», «супервізія» тощо), а також містить положення щодо цілей і принципів системи надання соціальних послуг, прав та обов'язків отримувачів і надавачів соціальних послуг, процедури та порядку надання таких послуг. Власне, саме поняття «складні життєві обставини» трактується як «обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно». В цілому, визначення звучить наступним чином: «Складні життєві обставини (далі – СЖО) – обставини, виявлені за результатами оцінки потреб, внаслідок яких сім'ї (особи) не можуть самотійно піклуватися про особисте/сімейне життя та брати участь у суспільному житті; державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» [3].

На наш погляд, на визначення сутності поняття «складні життєві обстави» також впливають чинники, що їх зумовлюють. У Законі України «Про соціальні послуги» до чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини віднесені:

- похилий вік;
- часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;

- психічні та поведінкові розлади, у тому числі пов'язані із вживанням психоактивних речовин;
- інвалідність;
- бездомність;
- безробіття;
- малозабезпеченість;
- поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- втрата соціальних зав'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- жорстоке поводження з дитиною;
- домашнє насильство;
- насильство за ознакою статі;
- потрапляння в ситуацію торгівлі людьми
- шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Усі перераховані чинники створюють складну життєву ситуацію для особи або сім'ї. Проте, важливо чи може особа або сім'я справитися з нею самотійно. У цьому контексті слід звернути увагу на зміст ще одного нормативно-правового акту: «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах». Він визначає як складні, життєві обставини виявлені за результатами оцінки потреб, внаслідок яких сім'ї (особи) не можуть самотійно піклуватися про особисте/сімейне життя та брати участь у суспільному житті [5].

Таким чином, у визначені сутності поняття важливу роль відіграють не лише чинники, які створюють складну життєву ситуацію, а й можливість або не можливість особи (сім'ї) піклуватися про себе. На наш погляд, лише нездатність вирішити ситуацію, дає підстави визнавати життєву обставину складною і вона є для кожного окремого випадку індивідуальною. З цієї причини, відсутність у науковій літературі єдиного визначення терміну «складні життєві обставини», видається об'єктивним.

Література

1. Амінева Я. Р. Емоційна стійкість особистості як одна з детермінант ефективного подолання складних життєвих ситуацій. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Педагогіка і психологія. 2012. Т. 20, вип. 18. С. 10-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdupp_2012_20_18_4
2. Березовська Н. А. Технології роботи соціального працівника із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/27252/1/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D1%97.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).
3. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Коваленкова А. Теоретичний аналіз проблеми визначення складної життєвої ситуації та її характерні особливості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 12. *Психологічні науки*. 2023. Вип. 21 (66). С. 26–36.

5. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>

Оксана Міхеєва
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної освіти та соціальної роботи
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців зростає з огляду на те, що військове життя супроводжується численними викликами для сімей. Діяльність соціальних працівників та надання соціальних послуг даній категорії отримувачів послуг допомагає зміцнити сім'ї, забезпечити їх підтримкою та ресурсами, а також сприяє здоровому функціонуванню спільнот, які мають відношення до військових.

Даний аспект соціальної роботи досліджували українські науковці А. Дуля, А. Капська, Г. Кошонько, О. Логвінова, Н. Олексюк, О. Рассказова, В. Турбан.

В статті охарактеризовано основні аспекти соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців та розкрито аспекти надання соціальної допомоги даній категорії отримувачів послуг.

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців має низку специфічних аспектів, пов'язаних із особливостями військового життя та наслідками служби для членів сім'ї. Основними аспектами, які враховуються під час надання соціальної допомоги таким сім'ям, є:

1. Підтримка під час розлуки. Військовослужбовці часто служать далеко від своїх сімей, іноді тривалий період. Соціальні працівники допомагають членам сім'ї справлятися з труднощами, які виникають через розлуку, і забезпечують підтримку в цей час.

2. Наявність стресу і травми. Військова служба може призвести до психологічного стресу та травм у військовослужбовців. Соціальні працівники допомагають сім'ям розуміти ці проблеми і знаходити способи їх вирішення. Це може включати організацію терапії, консультування або груп підтримки.

3. Наявність матеріально-фінансових труднощів. Сім'ї військовослужбовців можуть зіткнутися з фінансовими труднощами через непередбачуваність служби та раптові витрати. Соціальна робота включає допомогу в пошуку фінансової підтримки, консультування з бюджетування та надання інформації про доступні ресурси.

4. Освітні проблеми у дітей. Діти військовослужбовців можуть мати труднощі в навчанні через часті переїзди або інші обставини. Соціальні працівники можуть надавати підтримку в адаптації до нових закладів освіти, організувати репетиторство чи інші освітні ресурси.

5. Проблеми з реінтеграцією та адаптацією. Після завершення служби військовослужбовці та їхні сім'ї часто стикаються з труднощами реінтеграції в цивільне життя. Соціальні працівники допомагають у цій адаптації, пропонуючи поради з пошуку роботи, навчання або професійного розвитку [3, с. 97].

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців також може включати співпрацю з місцевими громадами, щоб забезпечити підтримку та розуміння особливостей життя військовослужбовців і їхніх сімей [1, с. 75].

Соціальним працівникам при роботі з сім'ями військовослужбовців необхідно враховувати ряд факторів, що роблять цю роботу необхідною:

- вплив військової служби на сім'ю. Служба у війську часто передбачає тривалу відсутність одного з батьків, що може створити стрес для сімей, особливо для дітей. Соціальна робота допомагає вирішувати ці проблеми, забезпечуючи емоційну та практичну підтримку;

- підвищення рівня розлучень та сімейних конфліктів. Розлучення та сімейні конфлікти можуть бути наслідком стресу, пов'язаного з військовою службою. Соціальні працівники можуть надати необхідну підтримку для запобігання таких ситуацій або їх розв'язання;

- повернення з фронту та реінтеграція. Військовослужбовці, які повертаються з фронту, можуть мати труднощі з реінтеграцією в цивільне життя. Це може спричинити стрес у сім'ї та створити додаткові проблеми. Соціальні працівники допомагають у цьому процесі, надаючи рекомендації та підтримку.

- проблеми з психічним здоров'ям. Військова служба, особливо в зонах бойових дій, може призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів. Соціальні працівники можуть допомогти сім'ям військовослужбовців розуміти ці проблеми та знайти необхідні ресурси для їх вирішення;

- підтримка дітей військовослужбовців. Діти військовослужбовців стикаються з унікальними викликами, такими як часті переїзди, розлука з одним із батьків і необхідність адаптації до нових закладів освіти та громад. Соціальна робота допомагає забезпечити їм стабільність та підтримку [2, с. 229].

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців також сприяє зміцненню громад, створюючи мережі підтримки та забезпечуючи співпрацю між різними організаціями та установами.

З огляду на всі ці фактори, актуальність соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є високою. Ця діяльність допомагає зміцнити сім'ї, забезпечити їх підтримкою та ресурсами, а також сприяє здоровому функціонуванню спільнот, які мають відношення до військових. Загалом, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців вимагає комплексного підходу, який враховує як емоційні, так і практичні аспекти, а також підтримує сім'ї в різних етапах військового життя. Головною метою соціальної роботи з сім'ями

військовослужбовців є забезпечення їх стабільності, добробуту та здоров'я. Це передбачає різноманітні заходи, починаючи від консультування та емоційної підтримки, закінчуючи практичною допомогою в повсякденному житті. Загалом, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та благополуччя цих сімей, сприяючи їхній успішній адаптації та подоланню унікальних викликів, пов'язаних з військовою службою.

Література

1. Логвінова О. Г. Соціально-педагогічна адаптація військовослужбовців, які повернулися з зони АТО, засобами соціально-психологічного тренінгу. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний зб. наук. праць із соціології та соціальної роботи*. 2018. № 7. С. 74–78.
2. Міхєєва О. Ю. Соціальна педагогіка : курс лекцій. Київ : Компринт, 2022. 558 с.
3. Олексюк Н. С. Особливості функціонування сім'ї військовослужбовця у сучасних умовах. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. науковик праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 5 (Частина II). С. 94–99.
4. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г. С. Костюка : історія та сучасність*. 2018. С. 346–345.

Ірина Суровцева

*канд. істор. наук, доцент, доцент кафедри
соціології та соціальної роботи*

Наталія Войтишина

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
2 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
м. Дніпро, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ПІДТРИМАНОГО ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ

Надання соціальної послуги підтриманого проживання особам похилого віку та/або повнолітнім особам з інвалідністю, які потребують стороннього догляду, побутового, медичного обслуговування, активно почало розвиватися з обранням Україною курсу на деінституалізацію. В інтернатному оточенні людина часто втрачає свою індивідуальність, оскільки відсутність особистого простору та недостатня увага до потреб кожної особи можуть призвести до почуття втрати самобутності. У резидентних закладах (будинках підтриманого проживання), натомість, створюється наближена до сімейних умов модель, де вихованці мають можливість успішно соціалізуватися та відчувати себе частиною спільноти [2].

Аналіз досліджень та публікацій свідчить, що у працях українських вчених висвітлюється в основному надання допомоги особам з інвалідністю, й лише невелика кількість праць присвячена обґрунтованим розвідкам проблем підтриманого проживання (О. Маруда, Л. Чепурна, А. Шевцов) [5].

Підтримане проживання належить до комплексних соціальних послуг, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної допомоги. Під цією соціальною послугою розуміється надання місця для проживання; навчання, розвиток та підтримка навичок самостійного проживання; допомога в організації розпорядку дня; організація медичного патронажу; допомога у веденні домашнього господарства (закупівля і доставка продуктів харчування, ліків та інших товарів, приготування їжі, косметичне прибирання); представництво інтересів; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги [4].

Будинки підтриманого проживання забезпечують гнучкі умови, де резиденти можуть активно брати участь у прийнятті рішень та впливати на своє оточення, що сприяє їхньому почуттю контролю та самостійності. Така модель сприяє підтримці індивідуальності кожної людини, розвитку їх потенціалу та позитивній соціальній взаємодії [3]. Наприклад, перший будинок підтриманого проживання ГО «Майстерня мрії» – це великий триповерховий дім для вісьмох хлопців та дівчат в зеленому районі м. Львова. В серпні 2023 р. організатори (та співзасновники одночасно) запустили другий будинок, всі локації (будинки та майстерні) ГО орендує, а програма Mental Health for Ukraine надає в цьому підтримку [1].

Фіксований режим дня, структурований розклад і графіки активностей допомагають створити стабільне та підтримуюче середовище. Важливу частину підтриманого проживання резидентів складають відвідування гостей з метою розвитку соціальних зв'язків, стимулювання позитивних емоцій, мінімізації стереотипів та усуненню стигми, пов'язаної з психічними порушеннями. Важливо, щоб такі візити були плановані та контрольовані з урахуванням потреб і готовності резидентів, а також дотримувалися правил конфіденційності та безпеки. В Будинку ведуться «Журнал відвідувачів» (в який вносяться дані всіх гостей/відвідувачів і таким чином формується база добрих друзів), а також журнал «відгуків і побажань», де кожен охочий може залишити відгук чи побажання для мешканців Будинку, які можна перечитувати за горнятком чаю в колі друзів і згадувати приємні моменти.

Безпека та медичні послуги реалізуються через заключення декларацій з сімейними лікарями, долучення різних спеціалістів для консультацій і моніторингу стану здоров'я резидентів.

Особливості надання соціальної послуги підтриманого проживання особам з інвалідністю вимагають наявності певних компетентностей у асистентів та членів мультидисциплінарної команди. Спілкування з резидентами повинно будуватися на чутливості, емпатичності та терплячості. Взаємодія має проходити з турботою, розумінням та використанням простої і чіткої мови. Важливо підтримувати позитивне середовище, зберігати спокій, відкритість, гнучкість і толерантність.

Таким чином, успішна деінституалізація потребує широкої громадської підтримки та сприйняття. Залучення громадських організацій та активістів до

процесу реалізації проектів деінституалізації забезпечує необхідну експертну підтримку та допомогу з упровадження нових соціальних послуг. Прикладом такого підходу є «Майстерня мрії» у Львові, яка спрямована на створення альтернативних соціальних послуг через організацію соціального підприємництва.

Література

1. Майстерня Мрії: офіційний сайт. URL: <https://maysternia-mriyi.com.ua/>; <https://www.facebook.com/maysternia.mriyi/>
2. Міжнародні та національні стандарти організації підтриманого проживання. URL: https://www.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/mh4u_final.pdf
3. Підтримане проживання неповносправних осіб у громаді. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Підтримане-проживання-у-громаді.pdf>
4. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю: Наказ МСП від 07.06.2017 № 956. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17#Text>
5. Чепурна Л. Г., Маруда О. Г. Загальні принципи організації підтриманого проживання та транзитного навчання дорослих осіб з інтелектуальними порушеннями. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44844/Chepurna_Maruda.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Михайло Ходак

*викладач психолого-педагогічних дисциплін,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради
м. Коломия, Івано-Франківська обл., Україна*

ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ ЯК КЛЮЧОВА ТЕХНОЛОГІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» та Методичних рекомендацій щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, – соціальні послуги на рівні відповідної територіальної громади надаються шляхом ведення випадку.

Отже, нормативно-правовими підставами реалізації технології ведення випадку є: Закон України «Про соціальні послуги» та Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, які затверджені наказом Міністерства соціальної політики України 30.12.2020.

Об'єктами отримання соціальних послуг за технологією ведення випадку є отримувачі соціальних послуг, які мають право на: а) отримання соціальних послуг відповідно до умов та порядку їх надання; б) отримання від суб'єктів системи надання соціальних послуг повної та вичерпної інформації про свої права, обов'язки, порядок і умови надання соціальних послуг у доступній формі;

в) індивідуальний підхід, що враховує потреби кожної особи/сім'ї; г) конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відома суб'єктам системи надання соціальних послуг; г) одночасне одержання кількох соціальних послуг; д) інші права, передбачені законодавством про соціальні послуги.

Суб'єктами надання соціальних послуг за технологією ведення випадку є надавачі соціальних послуг. Надавачі соціальних послуг провадять свою діяльність відповідно до законодавства про соціальні послуги, на підставі установчих та інших документів, якими визначено перелік соціальних послуг та категорії осіб, яким надаються такі послуги.

Надавачі соціальних послуг можуть належати до державного, комунального або недержавного секторів.

Соціальні послуги можуть надаватися в установах соціального захисту населення, закладах охорони здоров'я, освіти, побутового обслуговування тощо.

З метою оптимізації та комплексного підходу до надання соціальних послуг можуть утворюватися комплексні установи/заклади надання соціальних послуг, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи яких надають різні соціальні послуги різним групам населення.

До працівників надавачів соціальних послуг державного, комунального та недержавного секторів належать фахівці та професіонали (соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи, соціальні менеджери інші) та соціальні робітники. До надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери.

Ведення випадку як технологія соціальної роботи передбачає комплексний підхід до надання соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, для подолання чи мінімізації наслідків цих обставин і включає такі етапи:

- 1) аналіз заяви/звернення про надання соціальних послуг, повідомлення про осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або в ситуаціях, що загрожують життю чи здоров'ю особи;
- 2) оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах;
- 3) прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї;
- 4) розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг;
- 5) укладення договору про надання соціальних послуг;
- 6) виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг;
- 7) здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості.

Заяву/звернення про надання соціальних послуг рекомендується розглядати у структурному підрозділі з питань соціального захисту населення виконавчого органу сільської, селищної, міської ради не довше ніж десять робочих днів з дати звернення щодо їх надання.

Оцінювання потреб особи/сім'ї, планування надання соціальних послуг проводиться фахівцем із соціальної роботи, соціальним менеджером, у тому числі за участю інших надавачів.

У цьому разі рекомендується фахівцям із соціальної роботи/соціальним менеджерам дотримуватись таких етапів дій:

- виявлення та ідентифікація особи/сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, зокрема, шляхом отримання повідомлення про таку особу/сім'ю, самозвернення особи/сім'ї;

- збір та уточнення інформації про особу/сім'ю, яка перебуває у складних життєвих обставин;

- оцінювання потреб особи/сім'ї, підготовка висновку, розроблення індивідуального плану надання послуг і подолання складних життєвих обставин.

За результатами розгляду заяви/звернення/повідомлення та оцінювання потреб особи/сім'ї про надання соціальних послуг структурному підрозділу з питань соціального захисту населення виконавчого органу сільської, селищної, міської ради рекомендується підготувати проект рішення про надання соціальних послуг із зазначенням безпосереднього надавача соціальних послуг або про відмову в їх наданні для підписання сільським, селищним, міським головою.

Про прийняте рішення особу/сім'ю рекомендується інформувати протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення.

Якщо особа/сім'я потребує екстрених (кризових) послуг, рішення про їх надання рекомендується приймати негайно або не пізніше ніж через одну добу з моменту подання заяви/звернення.

Надавачі соціальних послуг відповідно до законодавства укладають договір про надання соціальних послуг між ними та отримувачами соціальних послуг.

У договорі про надання соціальних послуг рекомендується зазначити соціальну послугу/соціальні послуги, умови та строк її/їх надання, її/їхню вартість, відповідальність сторін та інші умови, що надавач та отримувач соціальних послуг визнають істотними.

Також складається індивідуальний план надання соціальної послуги/соціальних послуг як невід'ємна частина договору про надання соціальних послуг.

Рекомендовано проведення соціальної роботи та організації надання соціальних послуг фахівцями з соціальної роботи, які є працівниками комунального закладу (надавача соціальних послуг) за місцем проживання мешканців територіальної громади, в тому числі на віддалених робочих місцях (в старостинських округах).

До повноважень фахівців із соціальної роботи, які забезпечують надання соціальних послуг належать:

- проведення оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах;
- планування соціальної роботи, надання соціальних послуг, соціальної допомоги, визначення методів соціальної роботи;
- безпосереднє надання соціальних послуг;
- представлення інтересів отримувача соціальних послуг в установах та організаціях;

– виконання інших повноважень, що стосуються проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до законодавства.

У разі звернення особи/сім'ї для отримання допомоги до ЦНАП чи безпосередньо до фахівця із соціальної роботи або центру надання соціальних послуг рекомендується працівникам зазначених закладів у день звернення особи/сім'ї допомогти оформити заяву про надання соціальних послуг та передати її до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення виконавчого органу сільської, селищної, міської ради.

Література

1. Закон України «Про соціальні послуги». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > ... (дата звернення 15.04.2024).
2. Постанова КМУ «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > ... (дата звернення 15.04.2024).
3. Постанова КМУ «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > ... (дата звернення 16.04.2024).
4. Постанова КМУ «Про організацію надання соціальних послуг». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > [laws](#) > [show](#) ... (дата звернення 16.04.2024).
5. Наказ Міністерства соціальної політики України «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > ... (дата звернення 20.04.2024).
6. Постанова КМУ «Деякі питання Державної служби у справах дітей». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > ... (дата звернення 20.04.2024).
7. Реформа децентралізації – Кабінет Міністрів України. – kmu.gov.ua URL: <https://www.kmu.gov.ua> > [reforma-decentralizaciyi](#) (дата звернення 15.04.2024).
8. Слозанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В.А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с. – tnpu.edu.ua URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua> > [bitstream PDF](#) (дата звернення 16.04.2024).

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3

Методика і технологія соціально-педагогічної діяльності

Роксоляна Зозуляк-Случик

*д-р пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Лілія Бриндзей

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ПІДЛІТКОВІ КОНФЛІКТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Конфлікти є природнім явищем у людському житті, особливо у кризові періоди. Як відомо, підлітковий вік є таким кризовим та критичним періодом, для якого характерними є чи не найбільша кількість внутрішніх та зовнішніх конфліктів. Конфлікти є частиною життя кожного підлітка, тому породжують проблеми індивідуального та соціального характеру, які різняться за масштабом, причинами, структурою тощо. Проте, всі вони вимагають єдиної методології як у дослідженнях, так і у практичному їх регулюванні. Конфлікти завжди супроводжуються гострими емоційними переживаннями та протистояннями.

Вивчення проблеми конфліктів, їх природи, соціально-психологічних особливостей здійснювали науковці І. Ващенко, С. Гіренко, О. Донченко, Л. Петровська, М. Пірен, Н. Пов'якель та інші.

Мета полягає в розкритті особливостей підліткових конфліктів задля їх попередження.

Розуміти природу конфліктів, розбиратись в його детермінантах необхідно для того, щоб їх успішно вирішувати чи запобігати виникненню конфліктних ситуацій. Соціальний педагог повинен володіти знаннями, уміннями та навичками аналізувати та оцінювати конфліктні ситуації, які виникають у суспільстві, а також моделювати та прогнозувати шляхи їх оптимального вирішення. Сучасні науковці виокремлюють медіацію як одну з найбільш ефективних стратегій, форм, методів урегулювання конфліктів.

Безперечно, що підлітковий вік є надзвичайно складним утворенням, специфічною особливістю якого є особистісне самовизначення [2, с. 32]. Підлітковий вік – найважчий з усіх дитячих вікових груп, що представляє собою період становлення особистості. Разом з тим, це найвідповідальніший період, тому що саме в цей період закладаються основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, до суспільства. Крім того, в

цьому віці стабілізуються риси характеру та основні форми міжособистісної поведінки.

Аналізуючи підлітковий вік, хочемо окреслити такі його найосновніші соціально-психологічні особливості:

- незважаючи на велику кількість наукової періодизацій вікового проміжку підлітковості, межі цього віку є індивідуальними для кожного підлітка, тобто у загальному початок припадає на 11-12 років, а завершення може тривати по-різному: від 15 до 17-18 років;

- поряд із використанням поняття «підлітковий вік» рівнозначно використовують такі його синонімічні назви як «кризовий», «перехідний»;

- формування особистості та усвідомлення себе особистістю через внутрішні конфлікти та конфлікти з оточенням, через постійне зіткнення із соціумом, його моральними уявленнями та установками;

- беручи до уваги той факт, що провідним мотивом у підлітковому віці є прагнення знайти своє місце серед однолітків, так зване «місце під сонцем», вплив референтної групи та її цінностей стає вирішальним для соціальної адаптованості та законслухняної поведінки у рамках соціальної значимості;

- ситуація розвитку особистості підлітка (психофізіологічна, біологічна, особистісно-характерологічна, соціальна) закономірно передбачає появу криз, складнощів в соціальній адаптації та різного роду конфлікти, соціально-психологічний супровід яких необхідний насамперед для успішного подолання етапу становлення психосоціального розвитку та уникнення поведінкових відхилень, девіацій, делінквенцій, маргіналізацій [2, с. 56].

Аналізуючи основні соціально-психологічні вікові характеристики, ми можемо підсумувати, що підлітковий період є етапом активного формування особистості, становлення «Я», трансформації соціального досвіду шляхом власної активної діяльності, постійним супутником та каталізатором яких є найрізноманітніші конфлікти. Вони поділяються на зовнішні та внутрішні.

Також для підліткового віку більш характерним є внутрішньоособистісний конфлікт, який виникає внаслідок фрустрованості на ґрунті самореалізації, самоствердження, самопізнання. Можливими причинами, які детермінують внутрішньоособистісний конфлікт у тінейджерів – низька задоволеність рівнем життя, друзями, навколишнім середовищем, взаємовідносинами у мікро- та макросоціумі, низька стресостійкість. Тобто, можна визначити певний ряд детермінант:

- емансипаційний конфлікт, зокрема, «отруєння» свободою;

- конфлікт на основі реакцій групування з однолітками, насильницьке позбавлення, переривання спілкування з однолітками, відображення, невміння вступати в контакти, підвищений нереалізоване прагнення до лідерства;

- конфлікт на основі комплексу власної неповноцінності (дійсної або уявної);

- конфлікт на ґрунті краху завищених домагань;

- конфлікт на основі неможливості задоволення високих вимог до самого себе [4, с. 136].

Для виникнення конфлікту необхідною є активація певного набору параметрів, які і провокують об'єктивний конфліктний стан системи міжперсональних взаємин. Конфлікт виникає, розвивається у певному зовнішньому контексті, якому також надається істотне значення. У якості такого контексту можуть виступати різні соціальні групи та середовище. Причому останнє не обмежується найближчим оточенням підлітка, оскільки різні суспільні утворення характеризуються власними специфічними особливостями [1, с. 43].

Конфлікти у підлітковому середовищі можуть виконувати декілька функцій: деструктивну та конструктивну. Змістовною класифікаційною ознакою тут є ефективність взаємодії, ухвалення спільних рішень, які ведуть до взаємного розвитку. Конструктивні сприяють: прийняттю обґрунтованих рішень; просуванню ситуації у сторону її вирішення; визначенню основних розбіжностей з метою формулювання шляхів його вирішення, запобігання чи усунення; розвитку нових взаємин між сторонами; зникненню зовнішньої та внутрішньої агресії/напруження; оформленню поведінки в статусно важливу у референтній групі; активації творчих ресурсів у членів групи (адже продуктивність праці значно вища саме у конфліктних індивідів); збільшення індексу внутрішньогрупової інтеграції, солідарності та згуртованості; кооперації усіх членів групи в спільну діяльність з вирішення конфлікту [3, с. 199].

Сучасні психолого-педагогічні дослідження підкреслюють, що конфлікти відіграють надзвичайно важливу роль у психічному житті підлітків. З точки зору гуманістичної психології повне усунення конфліктів із життя індивіда може призвести до застійних явищ у його психіці, свого роду «психологічної коми». Саме тому акцент у роботі з конфліктами зміщується з уникнення чи усунення конфліктів на трансформацію деструктивних конфліктів у конструктивні, оскільки саме внутрішня напруженість особистості є свідченням безперервної роботи духовного начала [3, с. 200].

Таким чином, ми бачимо, що конфлікти є невід'ємною частиною підліткового мікро- та макросередовища. Гострота, сила та активність конфліктів залежить від багатьох соціально-психологічних чинників, проте нівелювати їх значення у житті підлітка не можна. Оскільки конфлікти є вічними супутниками кризових періодів у житті людини і покликані сприяти розвитку через психологічне звільнення та очищення від застарілих, неефективних та таких, які себе вже віджили соціально-психологічних конструктів.

Література

1. Анцуп А., Шипілів А. Конфліктологія. Київ, 2019. 552 с.
2. Гришина Н. В. Психологія конфлікту. Київ, 2015. 464 с.
3. Дурняк Л. Шкільна медіація як засіб вирішення конфліктів серед підлітків. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2018. № 5. С. 191–200.
4. Пірен М. І. Конфліктологія. Київ, 2015. 360 с.

Роксоляна Зозуляк-Случик

*д-р пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Юлія Петриканин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

І курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ПОДОЛАННЯ ШКІЛЬНИХ СТРАХІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ШЛЯХОМ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ

Шкільні страхи, як проблема вікової та педагогічної психології, а також соціальної педагогіки вимагають наукового обґрунтування особливостей їх виникнення.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні зумовлена повномасштабною війною спричинила значні ускладнення у виконанні сім'єю своїх функцій. Значна частина родин не змогла адаптуватись до нових соціально-політичних та економічних умов. Це спричинює накопичення у людей стану емоційної напруги, роздратування та агресивності, що вкрай негативно відображається на можливості реалізації виховної функції сім'ї. Разом із тим актуалізуються проблема жорстокого поводження з дітьми, що впливають на їх фізичне та психосоціальне благополуччя.

Сучасні дослідники наголошують, що на виникнення психічних та поведінкових розладів у дитини безпосередньо впливають взаємовідносини дитини з її батьками чи тими, хто забезпечує догляд у період дитинства [2, с. 15]. Тому до напрямів запобігання шкільних страхів у соціально-педагогічній діяльності у середовищі молодших школярів виступає корекційна робота з сім'ями.

Питаннями особливостей корекційної діяльності з родинами щодо подолання шкільних страхів займалися науковці О. Захаров, Н. Карпенко, К. Мілютіна, А. Прихожан та інші.

Мета: проаналізувати корекційну діяльність з родинами щодо запобігання шкільних страхів з дітьми молодшого шкільного віку.

Збільшення кількості дітей з труднощами в навчанні та поведінці, порушеннями в емоційно-вольовій сфері та шкільними страхами, визначає необхідність і актуальність пошуку сучасних, ефективних форм надання допомоги, до яких, перш за все, можна віднести сімейну терапію [3, с. 14]. Разом із тим, відомо, що з одного боку, соціальний педагог не має права працювати з дитиною без згоди на те батьків. З іншого боку, проблеми дитини тією чи іншою мірою зумовлені життєвим стилем сім'ї, її нормами. Тому профілактика та корекція шкільних страхів молодших школярів вимагає підключення сім'ї і зміни деяких її позицій у відношенні до дитини.

Дослідження внутрішньо-сімейних процесів – одна з найбільш актуальних соціально-педагогічних проблем, яка безпосередньо пов'язана з проблемами стабільності у сім'ї як ланки суспільства та її психологічного самопочуття. Практики засвідчують, що в найбільш складному становищі знаходяться соціальний педагог та шкільний психолог, бо саме вони виявляють шкільні страхи, що є в дитини та інформують про це педагогів та батьків. Вони повідомляють батькам про проблеми, що виникли у їхньої дитини, особливості прояву шкільних страхів та їх негативний вплив на початкову діяльність. Часто батьки можуть не помічати, що дитину замучили страхи, бо багато дітей не схильні ділитися своїми переживаннями. Однак, шкільні страхи можуть виступати серйозною перешкодою для гармонічного розвитку дитини, бо навчання є постійним засвоєнням нового досвіду та нових вражень [2, с. 67].

Спираючись на науково-практичні розробки з питань надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги сім'ї, у якій виховується дана категорія дітей однією з ключових форм виступає корекційна програма, завданням якої є діяльність із батьками задля подолання шкільних страхів у дітей молодшого шкільного віку [1, с. 2].

У процесі цієї діяльності соціальний педагог інформує батьків про роль сімейних взаємовідносин у виникненні та закріпленні тривожності та страхів дитини. Особлива увага приділялася необхідності розвитку у дитини почуття впевненості, захищеності. Фахівець звертає увагу членів сім'ї на емоційний аспект відносин, вказує, що на нівелювання негативних емоційних проявів, які пов'язані з навчальною діяльністю та викликають виникнення шкільних страхів безпосередньо впливатиме подолання гіпердомінантної позиції батьків у відношенні до дитини, бажання керувати без розуміння істинних потреб дитини, а натомість встановлення позитивних емоційних відносин взаєморозуміння між батьками та дітьми. Означене сприятиме усвідомленню батьками їхньої значущості у подоланні шкільних страхів та надання тієї допомоги, яку саме батьки повинні забезпечити своїй дитині.

Під час зустрічей з батьками, пропонують для обговорення такі положення: головне у подоланні шкільних страхів – підтримувати з дитиною стосунки, які б допомогли їй виявити свої страхи та не боятися, що мати страх – це соромно; потрібно уважно слухати свою дитину, не перебивати, не робити поспішних висновків, щоб дитина відчула себе захищеною, знала, що її розуміють.

Наступним моментом, є рекомендація батькам допомагати дитині уявити свій страх. Для цього потрібно навчитись описувати кожен ситуацію, в якій відчуваєш страх якомога докладніше. Такий підхід, умовно можна назвати процедурою систематичної десенсибілізації, яку широко використовують у рамках класичного обумовлювання. Тобто, цей метод, який батьки, що відвідують заняття, надалі використовують для подолання шкільних страхів молодших школярів, включає у себе проведення дитини через ряд ретельно підібраних за інтенсивністю шкільних ситуацій, які супроводжуються появою

страхів, починаючи з тієї, яка лякає мінімально та, закінчуючи найбільш страшною.

Наступне питання, яке обговорюється з сім'ями, це можливі «маски» шкільних страхів. Так, обговорюються питання про те, що страх і агресія тісно пов'язані між собою. Через інтенсивне незадоволення у дитини виникає страх та агресія практично одночасно, при цьому, все, що викликає незадоволення й страх, може одночасно викликати агресію та ненависть. Іноді діти можуть прийти до простого висновку: щоб нічого не боятись, потрібно зробити так, щоб боялись мене. Якщо дитина має шкільні страхи, вона може бути нетерпимою та агресивною, намагаючись таким чином справитись зі своїми страхами [2, с. 44].

Також питання про базове відчуття захищеності потребує детального обговорення, як однієї з головних умов відчувати себе спокійно та впевнено в будь-якій ситуації. Якщо дитина має шкільні страхи, можна передбачити те, що вона не має захисту, перш за все, в сім'ї, відчуває себе безпомічною та такою, яку не розуміють батьки. Тому, батькам потрібно визнати почуття дитини та зрозуміти, як важко їй переживати свій страх (наприклад, можна сказати дитині про те, що і мама колись мала схожий страх, тому добре розуміє, як відчуває себе дочка чи син).

Узагальнюючи вище сказане, у роботі із сім'ями необхідно вирішити наступні питання:

1) надання загальної інформації про роль сімейних взаємин у виникненні емоційних негараздів дитини;

2) уважне вислуховування дитини, вчитися називати почуття своїми іменами, такими як вони є насправді;

3) підвищення самооцінки дитини через поступове виконання посильних завдань, які отримують схвалення;

4) обговорення з батьками можливих «масок» шкільних страхів (агресія, нетерпимість, соматичні розлади тощо);

5) обговорення впливу на дитину страхів та тривог дорослих, що її оточують.

Отже упровадження корекційної роботи з подолання страхів у молодших школярів, як однієї із форм сімейної терапії у життя закладів середньої освіти, на нашу думку, є одним із найважливіших завдань професійної діяльності соціального педагога і однією з важливих проблем професійної підготовки майбутніх фахівців.

Література

1. Бастун Н. Індивідуальний підхід до учнів з високою тривожністю. *Початкова освіта*. 2019. № 11. С. 2–6.
2. Карпенко Н. В. Дитячі страхи. Психологія їх подолання. Київ, 2017. 144 с.
3. Кондаш О. Хвилювання: страх перед випробуванням у молодших школярів. Київ, 2018. 170 с.

Роксоляна Зозуляк-Случик
д-р пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Інна Спінзак
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ПОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Нестабільність соціально-політичної, економічної ситуації в Україні загострює проблеми розповсюдженості у середовищі молоді адиктивної поведінки. Для реалізації соціальної профілактики адиктивної поведінки серед молоді найпоширенішою формою виступає соціальна реклама, адже вона має на меті змінення громадянської та особистісної свідомості осіб. З огляду на це виникає необхідність модифікації різних підходів до організації та здійснення профілактики адиктивної поведінки серед великих груп населення, зокрема й таких як молодь, через соціальну рекламу.

Проблеми адиктивної поведінки та її профілактики розглядали: С. Березіна, К. Лисенський, А. Нагорна, В. Оржеховська та інші.

Мета: виокремити ключові компоненти соціальної реклами як засобу профілактики адиктивної поведінки.

Сучасні теоретики та практики виділяють такі форми соціальної реклами у профілактиці адиктивної поведінки, як: банери, листівки, плакати та телевізійні ролики.

Профілактику адиктивної поведінки пропонують здійснювати шляхом рекламного інформування, зокрема:

- реклама розміщена в засобах масової інформації щодо адиктивної поведінки молоді (реклама на телебаченні, у газетах чи журналах, у кіно);
- комп'ютерна реклама тобто рекламна інформація, яка поступає на комп'ютерні термінали, рекламна інформація, яка поступає на екранне табло;
- експонування – це організація виставок, галерей, різноманітних стендів;
- міжособистісне спілкування тобто зв'язок з представниками засобів масової інформації;
- зовнішня реклама про наслідки адиктивної поведінки серед молодого покоління, до неї відноситься реклама, яка розміщена на вулицях, реклама на машинах, реклама у людних місцях [2, с. 90].

Базовими рекламними прийоми для профілактики адиктивної поведінки передбачається використання популяризаційних послуг, зміст яких полягає в наступному:

- розміщення документальних, інформаційно-реklamних, навчальних фільмів в ефірах телеканалів;
- розміщення рекламних роликів профілактичної дії;
- розміщення соціальної реклами на білбордах, в транспорті та в інших громадських місцях;
- розробці та виданні інформаційно-реklamних буклетів, листівок, пам'яток, плакатів [3, с. 67].

Сучасні технології застосування соціальної реклами в практичній діяльності спрямованій на профілактику передбачають встановлення вимог до змістового наповнення ефективної реклами. До таких застосувань можна віднести використання різних рекламних прийомів, які включати в себе поєднання змісту, грамотності, художнього та естетичного оформлення, художньої якості, вдалої розробленої реклами.

Українські дослідники серед прийомів соціальної профілактики, які варто враховувати під час розробки та впровадження соціальної реклами, виділяють такі:

- переконливість у тексті;
- використання цікавих назв, що примушують прочитати текст до кінця;
- непередбачений початок розповіді;
- висвітлення фактів, пов'язаних із проблемою, яка пропагується в соціальній рекламі;
- виділення окремих абзаців за допомогою кольору чи шрифту;
- використання фактури шрифтів, аби звернути увагу на найбільш важливі слова;
- привертання уваги до переваг, пов'язаних із різними моделями поведінки, що пропагуються в соціальній рекламі;
- розташування елементів соціальної реклами від менш важливих до більш значущих;
- застосування у змісті тексту або роликах елементів хитроців та конфліктних ситуацій [1, с. 43].

Плакати та білборди – найпоширеніші у наших містах носії візуальної реклами. Як засіб соціальної реклами вони справляють глибокий профілактичний вплив на осіб різного віку, його комунікаційні переваги полягають у наочності, доступності, близькості до реципієнта та можливості розмістити більшу кількість вербальної інформації, ніж на інших носіях зовнішньої реклами. Для того, щоб цей вид реклами був досить успішним у профілактиці адиктивної поведінки серед молоді потрібно застосовувати вдалі креативні рішення.

Результати аналізу різних джерела засвідчують, що найпоширенішим візуальним інструментом соціальної реклами є рекламний ролик тривалістю 10–30 секунд. Соціальні рекламні ролики справедливо вважаються одним з найефективніших інструментів соціальної профілактики, оскільки вони впливають одночасно на два органи відчуттів – зір і слух, дають змогу в

лаконічній та яскравій формі передати причини, наслідки та способи вирішення проблеми адиктивної поведінки молодих людей. Звісно, відеоролик передусім повинен мати нестандартний захопливий сюжет, щоб привернути увагу такої цільової категорії та враховувати безліч психологічних нюансів, тільки тоді він торкнеться потрібних струн душі кожної юної особи і досягне кінцевої мети [1, с. 45].

Слід зауважити, що сучасна молодь досить багато часу проводить у інтернет-просторі, а отже досить ефективним може бути запровадження соціальної профілактики адиктивної поведінки через соціальні реклами в онлайн режимі, а саме:

1. Текстові повідомлення (публікація новин, інтерв'ю, статей в інтернет-виданнях).

2. Банерна реклама (розміщення графічних, анімованих рекламних зображень).

3. Контекстна реклама (розміщення рекламних оголошень, які за допомогою спеціальної моніторингової системи жорстко прив'язані до тематики контенту, який шукає або переглядає користувач) [3, с. 65].

Отже, ефективне поєднання різних форм соціальної реклами, використання новітніх технологій, креативний підхід у обранні несподіваних місць для її розміщення – усе це дає можливість використовувати її задля здійснення успішної соціальної профілактики адиктивної поведінки молоді та робить її яскравою, неординарною, захопливою, а отже, дійовою.

Література

1. Докторович М. О. Соціальна реклама як інструмент соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна реклама в сучасному суспільстві* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2019 року. Харків, 2019. С. 43–46.

2. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності // *Соціальна педагогіка : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.* Київ : Академвидав, 2013. 312 с.; С. 85–101.

3. Лаврик О. В. Соціальна реклама в сучасному медіапросторі: до визначення поняття. *Філологія. Соціальна комунікація : вчені записки нац. у-ту ім. В. І. Вернадського*. 2018. Т. 21 (60). № 1. С. 65–70.

Наталія Ларіонова

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та психології

Луганський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

м. Київ, Україна

РЕФЛЕКСИВНО-ЕКСПЛІЦИТНИЙ МЕТОД У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВИХОВАНЦІВ ЗДО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану велика частина дітей опинилась у системі ризиків, що загрожують нормальному ходу процесу соціалізації, – обмеження ресурсів сім'ї, необхідність стрімкої соціальної адаптації до нових умов життя, проживання й навчання, порушення соціального здоров'я тощо. Це обумовлює необхідність удосконалення професійного інструментарію соціально-педагогічної підтримки дітей.

Сутність рефлексивно-експліцитного методу, особливості його використання у формуванні особистості, у різних напрямках виховання учнівства висвітлені в працях І. Беха (автор методу), В. Киричок, Р. Сойчук, К. Чорної та ін., особливості використання методу у вихованні дошкільників вивчає С. Васильєва. Досліджень, спеціально присвячених рефлексивно-експліцитному методу в соціально-педагогічній роботі з дошкільниками, нами не виявлено, що актуалізує подальші розвідки в цьому напрямі.

Мета статті – визначити місце й методику використання рефлексивно-експліцитного методу в системі соціально-педагогічної підтримки вихованців ЗДО в умовах воєнного стану.

Аналіз наукових джерел [1; 2] дозволяє нам визначити сутність рефлексивно-експліцитного (від слів «рефлексія» (лат. reflexio – вигин, відображення) – мислення, яке спрямовує особа на свій внутрішній світ, самоаналіз; «експліцитний» (від лат. explicitus – розгорнутий) – явний, чіткий, доступний зовнішньому спостереженню й розумінню) методу як особливої форми соціальної взаємодії – спілкування педагога й вихованця, предметом якого є думки, погляди, ставлення, вчинки останнього.

У контексті підтримки процесу соціалізації використання методу активізує такі важливі соціально-педагогічні механізми як:

- 1) рефлексивний – внутрішній діалог, в якому дитина оцінює, приймає або відкидає ті чи інші цінності [3, с. 26];
- 2) міжособистісний – засвоєння тих чи інших цінностей у взаємодії дитини з суб'єктивно значущими для неї дорослими [там само, с. 28].

Сутність методу відповідає одному з основних принципів роботи з вихованцями ЗДО в умовах воєнного стану, зазначених у методичних рекомендаціях МОН [5] – принципу партнерської взаємодії дитини та дорослого.

Можливість використання рефлексивно-експліцитного методу у системі соціально-педагогічної підтримки вихованців ЗДО обумовлена наступними особливостями розвитку в дошкільному дитинстві (3-6(7) років):

- особистісна форма спілкування – дитина намагається обговорювати з дорослими поведінку і вчинки інших людей;
- довільна моральна саморегуляція;
- розвиток самосвідомості й самооцінки;
- важливий мотив – встановлення й збереження позитивних взаємин із дорослими;
- збагачення обсягу форм мислення – використання міркувань, суджень, простих, але логічних умовисновків [4].

Перевагою методу є його гнучкість:

- 1) може бути використаний в індивідуальній, груповій і фронтальній формі;
- 2) можливе поєднання з іншими методами (використання електронних освітніх (зокрема ігрових) ресурсів, арттерапія тощо).

Конкретне методичне забезпечення залежить від мети спілкування. Нами розроблено декілька таких модифікацій.

Модифікація 1.

Мета: усвідомлене засвоєння соціальних норм і цінностей, формування здорових соціальних установок

Зміст спілкування:

- Що таке чесність/дружба/ввічливість тощо?
- Це добре чи погано?
- Якщо всі навкруги чесні, справжні друзі, ввічливі тощо – тобі добре?
- Якщо ти чесний, справжній друг, ввічливий тощо – тобі добре?

Сполучення з іншими методами: використання ЕОР (Корисні підказки. Дружба (<https://www.youtube.com/watch?v=au6zMAyHHmc>); Дружба. Чи вмієш ти дружити? Що таке дружба. Про дитячу дружбу (https://www.youtube.com/watch?v=y_23UUohvwk); Корисні підказки. Правда чи брехня? (<https://www.youtube.com/watch?v=USSkn3XIIic>)); ізотерапія (малюнок/колір – символ дружби/ ввічливості/чесності тощо).

Модифікація 2.

Мета: профілактика повторення негативних вчинків, формування здатності до регулювання соціальної поведінки

Зміст спілкування:

- Що сталося?
- Те, що сталося – це добре чи погано?
- Ти хотів/хотіла, щоб саме так сталося?
- Якщо ситуація буде такою само, як ти вчиниш?

Сполучення з іншими методами: використання ЕОР (Корисні підказки. Якщо ти скоїв поганий вчинок (<https://www.youtube.com/watch?v=213jhdgAF1s>); Хороші та погані вчинки (<https://www.youtube.com/watch?v=v9k0K-CIcss>); Брехня завжди карається (<https://www.youtube.com/watch?v=zvge4Cmf0ik>); Корисні підказки 2. Битися чи не битися? (<https://www.google.com/search?client=opera&q=битися+погано+для+дошкільників&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:8cc02e6f,vid:J4kAWeNtKZ0,st:0>)).

Модифікація 3.

Мета: формування соціально-емоційних навичок

Зміст спілкування:

- Що таке сум/страх?
- Як ти відчуваєш сум/страх?
- Сум/страх – це погано чи добре?

- Що потрібно робити, коли сум/страх це погано?

Сполучення з іншими методами: використання ЕОР (Корисні підказки 2. Школа доброго настрою (<https://www.youtube.com/watch?v=kUY-QzskELk>); Як подолати страх (<https://www.google.com/search?client=opera&q=як+перемогти+свій+страх+для+дошкільників&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:17110928,vid:JqItGpvcWLA,st:0>); Подарована радість (<https://www.youtube.com/watch?v=-aqN4PuKzdo>)); ізотерапія (малюнок і знищення зображення негативної емоції; малюнок мандали гарного настрою).

Отже використання рефлексивно-експліцитного методу в системі соціально-педагогічної підтримки вихованців ЗДО в умовах воєнного стану:

- відповідає особливостям розвитку в дошкільному дитинстві;
- активізує такі соціально-педагогічні механізми соціалізації як рефлексивний та міжособистісний;
- гармонізує соціальну адаптацію (усвідомлене засвоєння соціальних норм і цінностей, формування здорових соціальних установок) та соціальну автономізацію (усвідомлення власного Я, формування соціально-емоційних навичок і здатності до регулювання соціальної поведінки).

Література

1. Бех І. Д. Рефлексивно-експліцитний метод у вихованні особистості. *Рідна школа*. 2012. № 12. С. 3–7.
2. Бех І. Д. Рефлексивно-експліцитний метод у формуванні морально стійкої особистості. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 2. С. 54–60.
3. Зозуляк-Слущик Р. В. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів (освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»). 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 223 с.
4. Особливості розвитку в дошкільному дитинстві. URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/OSKI_osobl-rozv_med-ps-2020.pdf (дата звернення: 26.04.2024).
5. Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році : Лист Міністерства освіти і науки України від 21 серпня 2023 р. № 1/12490-23. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64e/462/3ba/64e4623bad9ac145595619.pdf> (дата звернення: 27.04.2024).

Тетяна Лященко

методист вищої категорії

Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ: ВПЛИВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Війна внесла свої корективи в усі сфери людського життя, розділивши його на «до» та після». Сьогодні, як ніколи, маємо залишатися згуртованими, сильними, непохитними у своїх переконаннях та вірі у нашу Перемогу.

В умовах сучасних викликів країна потребує людей, які вміють критично мислити, об'єктивно оцінювати власні сили, приймати самостійні виважені, рішення, протистояти негативним впливам; здатних усвідомлювати себе соціально повноцінною частиною суспільства та готових брати активну участь у його розбудові. Зважаючи на зазначене вище, питання соціального самовизначення підлітків набуває все більшої актуальності, адже саме в підлітковому віці рівень когнітивного розвитку дитини дає їй можливість сформулювати власні ціннісні уявлення про дійсність.

Питання соціального самовизначення особистості знайшли своє відображення у працях багатьох дослідників. Зокрема, теоретико-методологічні аспекти проблеми розглядали Г. Костюк, О. Киричук, Т. Титаренко; особливості соціального самовизначення в контексті виховання творчої особистості – Т. Алексеєнко, С. Максименко, А. Мудрик; соціальну компетентність як умову соціального самовизначення особистості досліджували Т. Кравченко, І. Ніколаєску, О. Флярковська та ін.

Соціальне самовизначення варто розглядати як співвідношення соціального та особистісного аспектів. Цей феномен являється визначальною характеристикою особистості, яка направляє свою діяльність на усвідомлення власної соціальної сутності, знаходження свого місця у житті та в соціальній структурі суспільства [1].

Процес соціального самовизначення у підлітковому віці характеризується формуванням певної змістової системи: співставленням та поєднанням уявлень про себе та оточуючий світ, пошуком сенсу свого існування, розумінням та прийняттям себе, вибором професії та життєвого шляху. У цей віковий період необхідною є педагогічна підтримка та заохочення особистісного розвитку. Важливо допомогти підліткам набути не лише необхідних компетентностей, але й усвідомити свою унікальність, сприяти їх прагненню до саморозвитку.

Особлива роль в питанні соціального самовизначення підлітків належить освітній діяльності закладів позашкільної освіти, які змогли мобілізувати наявні ресурси та швидко відреагували на виклики воєнного часу. Вони продовжують активну діяльність щодо всебічного розвитку особистості, створюють умови для творчого, інтелектуального, фізичного і духовного розвитку дітей та молоді, соціального захисту та організації змістовного дозвілля; забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації; сприяють здобуттю вихованцями, учнями, слухачами первинних професійних навичок і вмінь, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності; забезпечують підготовку до активної громадянської діяльності [3].

Позашкільна освіта як невід'ємна ланка цілісної освіти має ряд специфічних особливостей, що в умовах воєнних викликів вивели заклади позашкільної освіти на новий важливий рівень: поряд із організацією якісного освітнього процесу, педагоги закладів позашкільної освіти проводять

громадську, просвітницьку роботу, надають психологічну підтримку учасникам освітнього процесу та допомагають адаптуватися до нових реалій.

З метою вивчення стану розвитку позашкільної освіти в Україні, відповідно до наказу Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 16.06.2021 № 56, було розпочато експериментальне дослідження [2].

В рамках реалізації III етапу дослідження (2023/2024 рр.) проведено анкетування 923 вихованців, учнів, слухачів підліткового віку закладів позашкільної освіти.

Бойові дії на території нашої країни змусили багато українських сімей покинути свої домівки у пошуках безпеки. З перших днів війни заклади позашкільної освіти відкрили двері для усіх, хто потребував допомоги та захисту, вони змогли швидко відновити освітній процес, здійснюючи його в дистанційній, очній або змішаній формі, залежно від безпекових умов.

Серед опитаних респондентів 2,7 % були біженцями та повернулися з-за кордону в Україну, 1,9 % вихованців перебували на тимчасово окупованій території та виїхали з неї, 95,4 % респондентів перебували на підконтрольній Україні території.

Гурткова робота закладу позашкільної освіти спрямована на загальний розвиток особистості, виявлення обдарувань та здібностей дітей; можливість вибору діяльності сприяє профілізації інтересів вихованців. На запитання щодо напрямку позашкільної освіти, за яким займаються вихованці, учні, слухачі, відповіді респондентів розподілилися таким чином: художньо-естетичний – 58,1 %; фізкультурно-спортивний – 21,2 %; науково-технічний – 10,5 %; еколого-натуралістичний – 9,4 %; туристсько-краєзнавчий – 8,6 %; оздоровчий – 4,6 %; дослідницько-експериментальний – 4,4 %; соціально-реабілітаційний – 3 %; військово-патріотичний – 5,9 %; гуманітарний – 7,6 %; мистецький – 6,1 %; бібліотечно-бібліографічний – 1,8 %; пластовий, скаутський – 1 %.

В умовах сьогодення в реалізації позашкільного освітнього процесу велика увага приділяється патріотичному вихованню, утвердженню української національної ідентичності та громадянської свідомості, готовності стати на захист своєї Батьківщини. Разом з тим, діяльність гуртків та інших творчих об'єднань закладів позашкільної освіти є ефективним шляхом для зростання і розвитку творчих здібностей вихованців, їх самореалізації; вона сприяє формуванню соціально компетентної особистості для подальшого соціального самовизначення.

Анкетування свідчить, що вихованці відвідують заклад позашкільної освіти щоб цікаво провести свій час (80,2 %), навчитися новому (75,4 %), поспілкуватися з друзями (52,1 %), поглибити свої знання (38,4 %), самореалізуватися (26,3 %), визначитися з майбутньою професією (23,8 %) та набути компетентностей (17,6 %). Зазначимо, що 74,2 % вихованців самостійно обрали гурток чи інше творче об'єднання, що свідчить про бажання та готовність займатися справою, котра дійсно подобається.

Заклад позашкільної освіти створює умови для самоствердження особистості, набуття комунікативних компетенцій вихованців, навичок

конструктивної взаємодії з однолітками в процесі спільної творчої діяльності. 88,7 % опитаним респондентам подобається колектив гуртка, у якому вони зараз навчаються, 69,1 % вихованців, учнів, слухачів планують і надалі продовжити навчання/обрати майбутню професію за напрямом роботи гуртка.

Результати дослідження дають підстави говорити про вагомий вплив освітнього середовища закладу позашкільної освіти на особистість підлітків. Позашкільна освіта забезпечує умови для зростання і розвитку творчих здібностей та ініціатив вихованців; сприяє набуттю досвіду соціальних відносин; створює можливості для професійних проб особистості.

Навіть в умовах воєнних викликів заклади позашкільної освіти роблять усе можливе для забезпечення якісного освітнього процесу, що передбачає психологічну підтримку, формування гнучких навичок вихованців, набуття підлітками компетентностей, необхідних для самореалізації та соціального самовизначення.

Література

1. Дубінка М. М. Соціальне самовизначення старшокласників: пошук підходів до розуміння. *Рідна школа*. 2017. № 3–4 (1047–1048) (березень-квітень). С. 15–19.
2. Наказ Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» «Про проведення дослідження стану розвитку позашкільної освіти» від 16.06.2021 № 56. URL: https://drive.google.com/file/d/11duknVG_Qf3rPZ7c0gw0gsmeYNfeUaZc/view
3. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>

Леся Мартіросян

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема агресивної поведінки дітей і підлітків – одна з важливих та актуальних суспільних проблем. У повсякденному житті прояви підліткової агресії ми можемо спостерігати щодня. На думку О. Платонової та Т. Дрижак, це, передусім, пов'язано із загальною соціальною напруженістю, психологічною неврівноваженістю всього суспільства, що важко переживає наслідки повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну і спричиняє кризу соціальної стабільності [4].

Війна множить життєві стреси, спричиняє інформаційну втому, збільшує психологічну напругу, посилює тривожність та агресивність. Поведінка підлітків все частіше набирає демонстративно агресивного характеру, супроводжується актами жорстокості та насильства. Психологічні та фізіологічні зміни у розвитку підлітків посилюють прояв цих негативних явищ.

Сьогодні, проблема агресії та профілактики агресивної поведінки є предметом активних досліджень у таких галузях наук, як соціальна філософія, соціологія, культурологія, психологія, лінгвістика, педагогіка та ін. Проблему агресії досліджували багато зарубіжних (Р. Ардрі, А. Бандура, А. Басс, Л. Берковіц, Р. Берон, Д. Долорд, Е. Еріксон, К. Лоренц, З. Фрейд, Е. Фромм, С. Холл, та ін.), а також вітчизняних науковців (Л. Коваль, В. Костіна, О. Ляш, І. Мазоха, В. Оржеховська, В. Сергеева, О. Тулуб, С. Харченко, А. Чолаку та ін.).

Незважаючи на широкий спектр досліджень, науковий інтерес до проблеми агресивності підлітків під впливом подій, що розгортаються у суспільстві, постійно зростає.

Мета дослідження – виявити сутність поняття «агресивна поведінка» та визначити ефективні шляхи здійснення профілактики її виникнення.

Термін «агресія» походить від латинського слова «*aggressio*» (напад). Сьогодні, найбільш поширене трактування агресії – розуміння її, як активного прагнення людини до самоствердження за допомогою дій, які завдають моральної чи фізичної шкоди іншій людині чи об'єкту. Вияв агресії в найбільш екстремальній і соціально неприпустимій формі розглядається як насильство. Серед науковців не існує єдності у визначенні терміну «агресія», що пов'язано з різними методологічними підходами до пояснення природи цього феномену, його психологічних механізмів.

Необхідно звернути увагу на те, що терміни «агресія», «агресивність» не є тотожними. Агресія – це форма поведінки людини, яка може бути виражена фізично або словесно і яка має руйнівний характер. Агресивність – це особистісна риса.

Багато теоретиків і практиків розглядають агресію як один із захисних механізмів людини. Він дозволяє зменшити психологічну наругу та зняти негативні емоції і таким чином пристосуватися до оточуючого соціального середовища. Необхідно звернути увагу на той факт, що не за усякими агресивними діями суб'єкта, насправді, стоїть агресивність, як особистісна риса. Науковці вважають, що агресивність людини зовсім не завжди проявляється в явно агресивних діях. Прояв або не прояв агресивності як особистісної риси у певних актах поведінки завжди є результатом складної взаємодії трансситуативних і ситуативних чинників [2, с. 104].

Безперечно, діти та підлітки, як найбільш вразлива вікова категорія в умовах війни, особливо болюче відчують на собі вплив таких негативних ситуативних чинників. Проживаючи в країні, де відбуваються військові дії, вони набагато виразніше проявляють жорстокість і агресію, ніж їхні ровесники, які живуть в мирний час або в мирному місці, що засвідчують сучасні дослідження. Ситуація також ускладнюється запровадженням дистанційної форми навчання, яка не сприяє формуванню у дітей та підлітків раціональних установок на позитивні емоційні контакти з іншими людьми; розвитку здатності контролювати й коригувати свій емоційний стан і власні емоційні реакції на зовнішні та внутрішні подразники та негативні впливи. Також існує певна кількість дітей із так званих неблагополучних сімей, у яких агресивна поведінка

в умовах соціальної нестабільності і кризи викликаній війною підсилюється. Значний негативний вплив на мислення, психіку і поведінку підлітків має інформація з соціальних мереж у якій багато елементів жорстокості, насильства. Вказані соціальні чинники роблять підлітків неврівноваженими і більш агресивними [4].

Науковці І. Орленко та О. Бальбуза наголошують, що агресія у підлітковому віці є нормальною частиною розвитку, але водночас потрібно допомогти дитині усвідомити й контролювати свої емоції, а також вчити її альтернативним способам вирішувати конфлікти та спілкуватися з однолітками без застосування агресії [3, с. 177]. З цієї причини профілактика та попередження агресивної поведінки неповнолітніх стає не лише психологічно необхідною, а й соціально значущою.

До організації профілактики та попередження агресивної поведінки неповнолітніх необхідно підходити комплексно, активізуючи як соціальний та психологічний аспекти. Соціальний аспект передбачає виявлення несприятливих факторів та десоціалізуючих впливів з боку найближчого оточення, які зумовлюють відхилення в розвитку особистості неповнолітніх та своєчасну нейтралізація цих несприятливих дезадаптуючих впливів. Проте, у виборах методів і технік соціальної профілактики необхідно бути обережним, оскільки традиційні підходи мають незначну ефективність у роботі з агресивними дітьми. Наприклад, О. Бульбуза вказує, що метод змагання може спровокувати вияв гніву. Найбільш результативними методами та засобами профілактики є використання ігрової діяльності, зокрема рольових ігор, релаксаційних вправ, аутотренінгу й інших [1, с. 167].

Профілактика виникнення агресивної поведінки підлітків повинна здійснюватися з врахуванням результатів діагностики асоціальних відхилень у поведінці неповнолітніх та здійснення диференційованого підходу під час вибору профілактичних засобів психолого-педагогічної корекції агресивної поведінки. Ефективними видаються такі пропозиції: створення безпечного й підтримувального середовища; розвиток емоційних навичок; допомога дитині у вираженні емоцій включно з агресією, але в безпечному й конструктивному контексті (використання рольових ігор, малювання або музика, написання або читання літературно-поетичних творів, заняття спортом тощо); формування емпатії шляхом практикування навичок соціальної взаємодії у спілкуванні та вирішенні міжособистісних конфліктів; організація взаємодії батьків і педагогів для створення більш ефективної стратегії підтримки для кожної дитини.

Однією з основних форм корекції агресивної поведінки є індивідуальна та групова робота педагога-психолога з підлітками. Індивідуальна робота дозволяє виявити причини агресивності, встановити контакт, викликати почуття довіри, застосовувати елементи раціональної терапії, навчити способам психологічно правильно виражати агресивні почуття. Групова робота з агресивними підлітками має бути орієнтована на відновлення психічної цілісності особистості у вигляді нормалізації її міжособистісних відносин у групі, сім'ї, спілкуванні з педагогами.

Комплексний підхід до здійснення профілактики агресивної поведінки дозволить сформувати у підлітків навички саморегуляції психоемоційних станів, навчитися управляти емоціями, розширить інструменти міжособистісної взаємодії, сформує готовність дотримуватися ненасильницьких моделей поведінки.

Література

1. Бальбуза О. М. Вплив воєнних подій на психологічний стан дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (20 трав. 2022 р.) / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса, 2022. С. 166–168.

2. Максим Х. Термінологічна взаємодія «агресія-агресивність» у філософсько-правовому аспекті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Львів, 2023. № 1 (37). С. 101-106.
URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30585/17.pdf>

3. Орленко І., Бальбуза О., Кривоногова О. Вплив війни на агресивність дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Габітус*. 2024. Вип. 57. С. 175-179.
URL: http://habitus.od.ua/journals/2024/57-2024/57_2024.pdf

4. Платонова О. Г., Дрижак Т. І. Причини виникнення і форми прояву агресивної поведінки у підлітків в умовах воєнного стану. *Тринадцять Сіверянські соціально-психологічні читання* : матеріали Міжнар. наук. онлайн-конф. (25 листоп. 2022 р.) / за наук. ред. Л. М. Завацької. Чернівці, 2023. Т. 2. С. 140-145.
URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9128>

*Наталія Матвеева,
канд. пед. наук, доцент
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ*

ЗМІСТ ТА НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

На сучасному етапі особливого значення набуває підтримка та надання своєчасної допомоги особам з порушеннями розвитку. Поясненням цьому є не лише інформаційна швидкоплинність, суттєві зміни соціальних пріоритетів, напрямків розвитку людської спільноти та вимог часу, а й воєнні дії на території України, що завдають неабиякої шкоди. З одного боку, це невинна психологічна травма (внаслідок втрати домівки, рідної людини, постійних воєнних подій тощо), якої зазнають всі громадяни нашої країни й, передовсім, особи з порушеннями розвитку, а з іншого – фізичні та інші травми, що потребують негайного вирішення шляхом надання медичної допомоги, психологічної підтримки та організації подальшої реабілітації. З огляду на це вважаємо, що особи з особливими освітніми потребами – найбільш вразлива категорія, яка потребує не лише підтримки та допомоги, залучення до соціально-

педагогічної діяльності, а й систематичного вивчення ефективності її впливу та пошуку нових шляхів сприяння гармонізації життєдіяльності цих осіб.

Питання соціально-педагогічної діяльності завжди перебувало в полі зору науковців та педагогів-практиків. Цінними для нашого дослідження є праці В. Бондар, О. Василенко, А. Висоцької, В. Засенко, В. Золотоверха, А. Капської, Н. Кравець, В. Ляшенко, С. Харченко, А. Хміляр та інших. Дослідники вивчали соціально-педагогічні закономірності формування особистості дитини з особливими потребами, аналізували та виокремлювали стрижневі соціально-педагогічні підходи щодо співпраці, визначали чинники підвищення її ефективності.

Мета статті – розкрити функціонально-змістові характеристики соціально-педагогічної діяльності з учнями з ООП.

Пріоритетними напрямками сучасного економічного, політичного, культурного, освітнього розвитку держав світу й України є формування гармонійної особистості, сприяння становленню її неповторної індивідуальності та унікальності, розвиток творчого потенціалу. На часі, з одного боку, – питання створення безбар'єрного освітнього простору для дітей з порушеннями розвитку, сприятливих умов їх адаптації, самоактуалізації, активної участі у житті суспільства, а з іншого – організація систематичної підтримки, допомоги та соціально-педагогічної діяльності, що керується концептуальними положеннями нормативно-правових документів про освіту та соціальні послуги в Україні.

З часів виникнення інклюзії світова спільнота послуговується нормативними документами, ухваленими Організацією Об'єднаних Націй (ООН) й, передусім, Загальною Декларацією «Про права людини», Саламанською та Декларацією «Про права інвалідів» тощо [4]. В Україні, приміром, Закон «Про охорону дитинства» вказує на необхідність забезпечення повноцінного життя й всебічного розвитку дітей, захисту їх прав та свобод. Зокрема наголошено, що діти з особливими освітніми потребами потребують різного роду допомоги, а саме: надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі навчання та виховання, підготовки до праці; створення комфортних умов щодо охорони здоров'я, навчання та розвитку (фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального); соціально-психологічної адаптації та активної життєвої діяльності; зміну цінностей та установок щодо упередженого ставлення соціуму, прийняття усіх без винятку дітей, повагу їх гідності й свободи тощо [2]. Основними принципами, на яких базується надання соціальних послуг в Україні визнано гуманність, законність, соціальну справедливість, доступність та відкритість, індивідуальний підхід та персоналізацію навчання, забезпечення конфіденційності та інші [3]. Відповідно до вище означеного у Ст. 22 Закону України «Про освіту» вказано на особливу місію соціального педагога як фахівця із виховної роботи з особами з особливими освітніми потребами (ООП), його покликання створювати сприятливі соціальні, навчально-виховні умови для їхнього розвитку та соціалізації [1].

Слід зауважити, на сьогодні модель соціально-педагогічної діяльності не є остаточно визначеною й потребує подальших змін. Загалом вона містить у собі внутрішню та зовнішню складові, які й визначають напрями взаємодії з учнями з ООП. Так, до першої належать: діагностування, соціальне виховання, керівництво соціально-виховною діяльністю, захист та охорона прав дитини. Інша складова передбачає сприяння активній соціальній діяльності учнів, використання ними набутих знань, умінь та навичок у повсякденному житті, гармонізацію впливу різноманітних чинників соціалізації на процес становлення особистості [1]. Отже, метою соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти виступає створення сприятливих умов навчання, виховання та розвитку особистості, надання допомоги учням з ООП у вирішенні різного роду проблем (спілкування та взаємодії, навчально-пізнавальної діяльності, участі у посильній трудовій діяльності та позаурочній роботі). Це є свідченням того, що фахівці закладу загальної середньої освіти (педагоги-класоводи, асистенти, соціальний педагог, психолог, керівник, педагог-дефектолог, медичний працівник) повинні тісно співпрацювати між собою, здійснюючи індивідуальний підхід до школярів, використовувати їх внутрішній потенціал, створювати толерантне освітнє середовище та сприятливу психологічну атмосферу, убезпечувати їх від негативного впливу соціуму (упередженого ставлення, булінгу, мобінгу).

З іншого боку, така командна робота передбачає здійснення аналізу рівня розвитку кожного учня з ООП; розроблення та реалізацію індивідуальних планів роботи; планування та надання їм додаткових послуг; оцінку результатів спільної діяльності та виокремлення прогалин та упущень; планування та проектування подальших перспектив розвитку тощо. Особливу роль у даному контексті відіграє практична робота соціального педагога, що своєю чергою надає соціальну допомогу й здійснює соціальний захист, спрямований на саморозвиток особистості школяра, попередження появи проблем, їх своєчасне виявлення та вирішення; аналіз та встановлення чинників негативного впливу на особистість; здійснення превентивної профілактики негативних явищ (морального, фізичного, соціального характеру) та порушень поведінки школярів, оздоровлення освітнього середовища у цілому.

Зміст соціально-педагогічної діяльності з учнями з ООП реалізується у декілька етапів та включає такі основні напрямки:

- формування цілей і завдань соціально-педагогічної роботи в закладі загальної середньої освіти, вивчення факторів впливу соціуму на учнів з ООП, здійснення соціально-педагогічної підтримки учнів з ООП;
- здійснення соціально-педагогічної діяльності (подолання негативних впливів на соціалізацію учнів, створення сприятливих умов навчання, виховання та розвитку, організація дозвілля);
- здійснення реабілітаційної, соціально-профілактичної, просвітницької, організаційно-масової роботи;
- підвищення рівня культурного розвитку учнів з ООП (моніторинг виховних можливостей закладу освіти, залучення учнів з ООП до соціально-

педагогічної роботи; проведення індивідуальної та групової, профорієнтаційної роботи з ними);

- проведення соціально-профілактичної та соціально-педагогічної роботи з родинами та батьками учнів з ООП;

- налагодження співпраці та партнерства (іншими фахівцями та закладами, організаціями, батьками, громадськістю) та інше.

Ці та інші напрямки соціально-педагогічної діяльності сприяють не лише гармонізації розвитку учнів з ООП, а й залученню до навчально-виховної та соціально-педагогічної діяльності батьків школярів, інших організацій та громадськості, що у цілому має позитивний вплив на особистість.

Отже, соціально-педагогічна діяльність з учнями з ООП має на меті реалізацію державної політики України щодо забезпечення конституційних прав і гарантій дітей з особливими потребами у сфері освіти. Це важлива ланка освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти, що забезпечує успішність учнів з ООП у навчанні, вихованні та розвитку, адаптації та соціалізації, самореалізації та самовдосконаленні. Соціально-педагогічна діяльність має широке значення, що вбачаємо у реалізації принципів гуманізму та створенні нової філософії суспільства, де стрижневими є повага особистості, шанобливе ставлення до її унікальності, думок та пріоритетів.

Література

1. Василенко О. М. Соціально-педагогічна робота з учнями з особливими потребами в загальноосвітній школі інклюзивної орієнтації. URL: https://uu.edu.ua/upload/Inclusiya/Novini/2012/Vasilenko_Soc_ped_robota.pdf

2. Закон України «Про охорону дитинства». *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. С. 142.

3. Закон України «Про соціальні послуги». *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. С. 358.

4. Саламанкська декларація. Рамки дій з освіти осіб з особливими потребами, ухвалені Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступність та якість. Саламанка. Іспанія, 7-10 липня 1994. Київ, 2000.

Галина Михайлишин

*д-р філос. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Тетяна Мацайло

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти I курсу
спеціальності 231 Соціальна робота*

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

СКЛАДОВІ КАР'ЄРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Поняття «орієнтація» широко використовується у дослідницькій сфері, адже встановлений зв'язок із такими науками, як психологія, філософія,

соціологія та педагогіка. Даний термін є відправною точкою для досягнення мети роботи, яка полягає у визначенні професійної орієнтації старшокласників. Це питання є особливо важливим для педагогічної практики, оскільки стосується людей, які стоять на порозі власного професійного шляху [1].

Контекст використання категорії орієнтації дуже широкий. Її ретельний аналіз призводить до визнання міждисциплінарного характеру цієї проблеми. Різноманітність підходів до цього явища є наслідком різних способів його концептуалізації в рамках дискурсів, які проводяться в багатьох наукових дисциплінах. Розбіжності у визначеннях є наслідком точки зору автора та теоретичної точки зору. Орієнтації більш мінливі та динамічні по відношенню до установок. Емпіричні варіанти установок входять у структуру спрямованості і являють собою установки та залишкові мотивації, що підлягають свідомій рефлексії. Орієнтація, яка трактується, як спрямованість поведінки (спрямованість на щось), пов'язана з визначенням «прагнення». Виходить, що елементом, який об'єднує обидва конструкти, є цінності, які у випадку прагнень стають об'єктом прагнень, тоді як у контексті орієнтації – вони спонукають суб'єкта до дії і не обов'язково становлять його об'єкт бажання. Близькими до розглянутого (у розмовному значенні) є також терміни: спосіб життя, життєва модель і життєвий план. Однак помітні його значно тісніші зв'язки з категорією «життєва орієнтація».

Широке використання рамок компетентності у розвитку кар'єри у: корпоративних процесах; оцінці; навчанні; призначенні на посаду. Компетенції розглядаються як один із способів побудови мосту між корпоративними потребами та індивідуальним розвитком, хоча деякі з них вважають їх досить негнучкими для використання таким чином [3].

Такий розвиток гібридних підходів до розвитку кар'єри, які охоплюють власність компанії та особистості, є цікавим. Проте обмін інформацією щодо оцінки та особистими планами між індивідумом та організацією, що вимагається цим підходом, є надзвичайно чутливим питанням. Індивідууми повинні бути дуже чіткими, хто буде використовувати інформацію, яку вони дають, і для яких цілей, якщо вони хочуть довіряти організації таким чином [2].

Управління кар'єрою уособлює ключові функції в трудовій діяльності працівника: стимулює ріст трудової активності, прискорює процеси кадрових переміщень, що дозволяє працівнику зайняти вище соціальне положення, сприяє зростанню продуктивності праці. Управління кар'єрою підприємства є одним з ключових етапів кадрової роботи та регулювання трудових ресурсів, що є спрямованим на виокремлення стратегії та етапів розвитку.

Кінцевим результатом успішної практики розвитку кар'єри є те, що організація має кращі можливості для адаптації та виживання в конкурентному бізнес-кліматі та краще оснащена для майбутнього. Тому успішна практика кар'єрного розвитку має на меті надати організації конкурентні переваги у залученні, утриманні та розвитку кращих людей.

Науковці визначаючи шкільну та професійну орієнтацію як «усю освітню діяльність, яка спрямована на спрямування всебічного розвитку учня таким

чином, щоб він був достатньо зрілим, щоб приймати оптимальні рішення щодо напрямку його подальшої освіти, його професії та власного життя», в інших наукових працях це поняття характеризується як «усі виховні та інформаційні впливи, спрямовані на можливість прийняття правильного рішення щодо вибору професії». У більш вузькому розумінні під професійною орієнтацією розуміють надання інформації на певну тему, пов'язану з професійним становленням особистості.

Проаналізований конструкт також часто розглядається як процес, що супроводжує профорієнтацію, тому в літературі часто вживається термін «орієнтація та профорієнтація», що є ще однією складністю при спробі встановити чітку термінологію. Отже, паралельний розвиток обох сфер стає невід'ємним елементом належного та ефективного розвитку системи освіти та професійного розвитку.

В. Рахальська підтримує твердження про те, що профорієнтацію можна вважати одним із етапів професійної орієнтації в ситуації, коли виникає потреба підтримати людину з певним рівнем професійних знань у правильному виборі професії. Проте прийнято вважати, що професійна орієнтація має форму «процесу, результатом якого є прийняття рішення про вибір професії, яке також є рішенням щодо подальшої освіти», тоді як профорієнтація ототожнюється з «системою довгострокових і багатоетапна навчальна діяльність, що супроводжує особистість у процесі її професійного розвитку.

З психологічної точки зору професійна орієнтація визначається як «етап процесу прийняття рішення щодо вибору професії». Ця перспектива відображена в численних концепціях професійного розвитку, які підходять до нього поетапно. Одні дослідники надають професійній спрямованості постійного характеру, виділяючи окремі її періоди, а інші розглядають її як один із підперіодів розвитку особистості.

Численні теоретичні дослідження рекомендують якомога раніше починати професійну орієнтацію. Деякі дослідники навіть підкреслюють, що «шлях до професії необхідно розглядати на тлі всього процесу професійного життя особистості», тому вважається, що вона постійно супроводжує її розвиток. На думку дослідників, чим ближче до моменту прийняття рішення, тим більше суб'єкт активізує усвідомлення своїх уподобань і аналізує можливості їх реалізації. Розглядаючи професійну орієнтацію, варто уважніше придивитися до її умов. Припускаючи, що це динамічна структура, слід зазначити, що вона може зазнавати численних змін протягом життя. Вона формується не лише в результаті інституційних впливів (шкіл, психолого-педагогічних консультацій), сімейного та місцевого середовища, а й власної діяльності суб'єкта. Варто зазначити, що орієнтація залишається під соціальним контролем, який визначає, які прагнення та поведінка дозволені. Основним орієнтотворчим чинником є насамперед схильність особистості цінувати свій досвід і виробляти специфічне ставлення до дійсності. Як наслідок, значення, надане даному елементу, стає мотиватором для прийняття певного ставлення до нього та мобілізує для здійснення починань. Подібну позицію можна зустріти в міркуваннях С. Герцмана, який стверджував,

що «структура розумової діяльності також визначається елементами дії, що переслідує мету».

За останні роки у розумінні та сприйнятті професійного життя людей відбулися дуже швидкі зміни. Раніше діяла соціально-професійна модель, три складові якої були незмінними: допрофесійна стадія (навчання, здобуття професії), професійна стадія (професійна діяльність, робота – весь час в одній професії) постпрофесійний етап (звільнення з роботи, вихід на пенсію)

Вищезазначений тріступеневий підхід залишився в минулому, а його місце замінила модель, заснована на розумінні професійного життя в термінах планування та реалізації професійної кар'єри. Прояв цієї зміни включав: подовження професійного шляху (не обов'язково займатися однією професією все життя), відсутність типового етапу підготовки до професії (професію фактично можна отримати в будь-який час, освіта впродовж життя), подовження тривалості шкільної освіти (раніше робота з 15 до 16 років, зараз у цьому віці навчаються в 9 класі).

Рішення щодо вибору професії та планування професійної кар'єри є одними з найважливіших. Від них багато в чому залежить подальше життя. І хоча мінлива реальність, пов'язана з ринком праці, вимагає високої мобільності (здатності змінюватися, адаптуватися) та здатності до перекваліфікації, надзвичайно важливо, наскільки людина (особливо молодь) усвідомлено приймає своє перше рішення. Наслідки неправильного вибору та неусвідомлених рішень включають: небажання братися за роботу за вивченою професією (марна трата часу, навіщо вчитися, якщо вона нам не підходить), низька якість роботи (через відсутність талантів чи інтересів до цієї сфери), відсутність задоволення від роботи, психічне напруження (коли ми виявляємо, що робота не приносить нам задоволення, що вона перевищує наші можливості або, навпаки, що вона нам набридає). Серед факторів, що визначають правильний вибір професії, можна виділити дві основні групи:

внутрішні фактори – безпосередньо пов'язані з людиною, її індивідуальними особливостями, розвитком, якою вона є;

зовнішні фактори – ситуативні фактори, що впливають людиною більшою чи меншою мірою, але які слід враховувати. Продумане планування професійної кар'єри складається з кількох етапів: пізнання самого себе (внутрішні фактори), знайомство з професіями та ринком праці (зовнішні фактори), поєднанням цих двох факторів. Правильне планування кар'єри, тобто визначення шляху професійного розвитку, включаючи пошук освітніх шляхів до обраної професії (групи професій).

Робота – важлива складова життя людини. Через професійну діяльність людина вдосконалює свою особистість, підвищує соціальні компетенції, розвивається в різних сферах соціального функціонування. Завдяки професійній діяльності людина задовольняє потреби як базового, так і вищого рівня. Робота супроводжує людину протягом значної частини життя.

Аналіз багатоконтекстного та комплексного поняття професійної спрямованості спонукає до представлення типології цього питання і, як наслідок,

до спроби систематизації знань про запропоновані шляхи вирішення. Цей конструкт характеризується значною змістовною різноманітністю, зумовленою неоднорідністю індивідуальних професійних цілей, мотивованих різноманітними прагненнями. Результатом цієї закономірності є спроби типологізації конкретних професійних орієнтацій, детермінованих домінуючими тенденціями в прийнятих установках. Слід зазначити, що перспективність поняття професійної спрямованості продиктована інтересами дослідника, що визначає ступінь його узагальненості та обсяг врахованих диференціюючих змінних. Не слід також ігнорувати питання соціокультурних умов, які є важливими для розробки окремих теоретичних моделей. Мінливість і динамізм сучасної реальності зумовлюють необхідність подальших концептуалізацій, які далі визначають існуючі проекти та впорядковують мотиви діяльності сучасних суб'єктів. Типології професійних орієнтацій мають на меті проілюструвати певні закономірності кар'єрних установок, прийнятих індивідами. Варто зауважити, що якщо виявлення певних моделей поведінки людини щодо власного професійного розвитку виявляється відносно простим, то розпізнавання факторів, що їх визначають, непростий процес. У цьому є багато закономірностей. На одну з них вказує динамізм спрямованості, що виникає внаслідок її мінливого характеру, зумовленого поточним станом знань суб'єкта про себе та навколишній світ і рівнем його активності.

Література

1. Lucyna Myszk-Strychalska. Orientacje zawodowe młodzieży z zespołów szkół zawodowych. Poznań, 2016.
2. Жиренкова Є. С., Воржакова Ю. П. Шляхи управління кар'єрою та професійним зростанням на підприємстві. Київ, 2019.
3. Федулова Л. І. Менеджмент організації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2004. 448 с.

Галина Михайлишин

*д-р філос. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Леся Шатрук

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти I курсу
спеціальності 231 Соціальна робота*

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї

Сучасне суспільство стикається з низкою соціальних викликів, серед яких особливе місце займає підтримка дітей з багатодітних сімей. У світлі цього, соціально-педагогічний супровід дітей дошкільного віку з таких сімей набуває

особливого значення. Цей процес важливий для створення сприятливих умов для розвитку дітей та забезпечення їхнього повноцінного включення у соціум.

Мета дослідження – визначити теоретичні основи, практичні шляхи і технології оптимізації соціально-педагогічного супроводу багатодітної сім'ї в умовах закладу дошкільної освіти.

Сьогодні, як ніколи, актуальним є питання соціально-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з багатодітних сімей.

Це пов'язано з низкою факторів, таких як:

- Складні економічні умови, які можуть призводити до нестачі ресурсів для забезпечення потреб усіх дітей у сім'ї.

- Психологічні особливості виховання дітей у багатодітній сім'ї, де батькам буває складно приділити однакову увагу кожній дитині.

- Ризик виникнення у дітей з багатодітних сімей проблем у розвитку, навчанні, спілкуванні.

Сім'я – це історично конкретна система взаємовідносин між дружинами, між батьками і дітьми, як малої групи, члени якої пов'язані шлюбними, або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю і соціальна необхідність в якій зумовлена потребою суспільства в фізичному і духовному відтворюванні населення.

Сучасні дослідження показують, що найбільші труднощі в процесах соціалізації в багатодітній сім'ї випробовують діти підліткового віку. Проблеми підлітка в багатодітній сім'ї можуть бути пов'язані:

- по-перше, з особливою позицією батьків, що вважають підлітка досить дорослим, менш потребує захисту, любові, прихильності, чого молодші діти;

- по-друге, з черговістю народження дітей, у зв'язку з чим підліток може випробовувати перевантаженість відповідальністю за молодших братів і сестер, ревності і суперництва по відношенню до них;

- по-третє, з недостатньою психолого-педагогічною обізнаністю батьків про проблеми соціалізації підлітка, пов'язані з чинником багатодітності, і способах їх рішення.

Необхідність роботи з сім'єю є очевидною. Фахівці, що надають допомогу сім'ям, для того, щоб вона була ефективна, повинні володіти високим рівнем професійної компетенції, чітко дотримувати етапи і технологію соціально-педагогічного супроводу.

Ще з древніх часів відомі педагоги говорили, що дитина повинна виховуватися в сім'ї. У цей час право дитини на життя і виховання в сім'ї признається в законодавстві як федерального, так і міжнародного рівня.

Сімейне виховання необхідне внаслідок ряду причин:

1. Сімейне виховання більш емоційне по своєму характеру, чим будь-яке інше виховання, тут присутня батьківська любов до дітей і почуття у відповідь (прихильність, довір'я дітей до батьків).

2. Дитина, особливо в ранньому віці, більш схильна до впливу сім'ї, ніж до будь-якого іншого впливу.

3. Являючи собою малу групу, сім'я найбільш відповідає вимозі поступового залучення дитини до соціального життя і поетапного розширення його кругозору і досвіду.

4. Сім'я не однорідна, а диференційована соціальна група, в якій представлені різні вікові, статеві, професійні «підсистеми». Це дозволяє дитині активніше виявляти свої емоційні і інтелектуальні можливості, швидше реалізовувати їх.

Багатодітні родини є сім'ями, що належать до групи соціального ризику, тому що є маса причин, які роблять їх соціально вразливою категорією населення. Дохід на кожного члена сім'ї в них не перевищує прожиткового мінімуму. Також в таких сім'ях діти часто залишаються позбавленими батьківського піклування, батьки не в змозі приділяти увагу кожній дитині. Дуже часто багатодітні родини не завжди самостійно знаходять вихід зі складних життєвих обставин і тому потребують професійної підтримки фахівців соціальної сфери. Актуальність проблем сучасної багатодітної сім'ї вимагає від фахівців різних областей і всього суспільства в цілому осмислення вже наявного досвіду з підтримки багатодітних сімей, розробки і впровадження нових програм соціального захисту та підтримки сімей з метою запобігання дитячої безпритульності, бродяжництва, соціального сирітства та стабілізації суспільства.

Література

1. Афанасьєва Ю. В. Удосконалення системи соціального захисту багатодітних сімей в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 2. С. 201–206.
2. Букій Т. В. Використання проектної діяльності у роботі з багатодітними сім'ями. *Педагогічні науки*. 2016. № 133. С. 15–18.
3. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів (освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»). 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 223 с.
4. Михайлишин Г. Й., Мандро Л. О. Навички особистої ефективності як складова професійної компетентності соціального працівника. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 92–102.
5. Протас О. Л. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з обдарованими дітьми: теорія і методика організації : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Тернограф», 2020. 384 с.

Марія Оліяр

д-р пед. наук, професор,

професор кафедри початкової освіти

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству» [1]. Проте поширення споживацької культури, вплив ЗМІ, романтизація делінквентних моделей поведінки призводять до ерозії важливих моральних норм та ціннісних позицій сучасної молоді, що набуває соціально небезпечних форм. Зокрема, булінг у середовищі молодших школярів є однією з форм девіантної поведінки, що порушує моральні та часто правові норми.

Вітчизняними і зарубіжними вченими активно вивчається булінг, його різновиди, причини, наслідки (С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов, V. Besag, T. R. Heald, D. Olweus та ін.). Розроблено концепції надання психолого-педагогічної та соціальної допомоги неповнолітнім (Д. Лейн, Е. Міллер). Проте це явище ще далеко не подолане у шкільному середовищі.

Мета статті – визначити основні напрями роботи в початковій школі з метою профілактики булінгу в середовищі учнів.

Негативні ціннісні орієнтири накладають негативний відбиток на стан духовності молодого покоління, що може впливати на все майбутнє життя людини, призводячи до серйозних деформацій ціннісних орієнтацій, негативно впливаючи на моральне становлення. Тому дуже важливо враховувати особливості різних періодів дорослішання дитини, сензитивних для її морального розвитку. Одним із таких періодів є молодший шкільний вік. Оскільки початкова школа є однією з центральних ланок соціального середовища, що впливає на внутрішній стан молодшого школяра, недооцінка значущості проявів булінгу призводить до соціальної дезінтеграції, розвитку девіантних форм поведінки, втрати індивідуальності, зниження соціального статусу учнів. Як зазначає О. Корміло, «насилля є однією із причин цілої низки негативних наслідків: академічна неуспішність, шкільна дезадаптація, неадекватна самооцінка, тривожність тощо. Окрім того, воно може бути однією з причин появи у дорослому віці адикцій та психологічних розладів» [2].

Булінг молодших школярів, як правило, має усвідомлений, тривалий характер і виявляється у вигляді ігнорування, приниження гідності, погроз, псування особистого майна, обмеження прав і свобод дитини тощо. У процесі досліджень проблеми виявлено, що близько 40 % молодших школярів виявляють загальну тривожність у школі, а в учнів, які є жертвами тих чи інших проявів булінгу, вищий рівень тривожності, ніж в інших дітей.

Основними причинами виникнення булінгу в середовищі початкової школи є негативний вплив оточення, умови життя в сім'ї, соціальне неблагополуччя, нестандартність комунікативних актів, навмисне та усвідомлене порушення соціальних норм і правил поведінки, а також фізичні і

психологічні особливості дитини, незадовільні відносини з однолітками, віктимність та ін.

Певною мірою нівелювати ці чинники дозволить створення сучасного освітнього середовища відповідно до Концепції НУШ. Умови, створювані в новій українській школі, де «виховний процес буде невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей)» [3], безумовно, позитивно впливатимуть на розвиток особистості учнів, а також здатні знизити гостроту впливу факторів, що сприяють виникненню поведінкових девіацій молодших школярів.

Заклади загальної середньої освіти мають великі можливості для профілактики різних видів насилля серед учнів, проте системна профілактична робота не завжди є ефективною, що пояснюється розрізненістю застосовуваних педагогами заходів, недостатністю науково-методичного забезпечення процесу профілактики.

Проблема профілактики досить широко представлена в науковій літературі. Педагогічна профілактика булінгу – це процес створення сприятливих умов для адаптації та розвитку учнів, нівелювання впливу негативних внутрішніх і зовнішніх чинників, формування позитивних життєвих установок та цінностей школярів. Вона включає діагностику міжособистісних відносин учнів, безпосередню профілактичну роботу із суб'єктами освітнього процесу, а також заходи щодо запобігання рецидивам девіантної поведінки у молодших школярів.

Результативність педагогічної профілактики булінгу в початковій школі залежить від таких чинників, як: вивчення та врахування причин виникнення поведінкових девіацій в учнів початкових класів; взаємодія суб'єктів організації процесу профілактики; створення безпечного освітнього середовища; підвищення психологічної культури дітей; здійснення соціально-педагогічного супроводу молодших школярів; професійна готовність педагогів до вирішення проблеми булінгу серед учнів; наявність необхідного науково-методичного забезпечення.

Профілактику булінгу серед молодших школярів необхідно здійснювати комплексно на трьох рівнях: освітньому, на рівні формування соціального досвіду та індивідуальної допомоги учням. У сфері освіти педагогічна профілактика сприяє зниженню дезадаптації дітей. Формування соціального досвіду включає розвиток комунікативних умінь молодших школярів, оволодіння навичками конструктивної взаємодії, усвідомлення соціально значущих цінностей, рефлексії. Індивідуальна допомога під час педагогічної профілактики сприяє розвитку самопізнання, самоствердження, самореалізації, творчої активності учнів.

Задля ефективної профілактики булінгу необхідно залучати до роботи педагогічний колектив, батьків, інших членів родин учнів. До заходів профілактики булінгу серед дітей відносяться: класні години для молодших школярів, проекти, корекційна робота з дітьми групи ризику, ігро-казко-арт-

терапія, перегляд фільмів з подальшим обговоренням тощо. Для педагогів, батьків це тренінги, семінари, дискусійний клуб, батьківські збори та ін. Така колективна профілактична діяльність забезпечить атмосферу партнерства, взаємодопомоги та підтримки, дозволить досягти бажаних результатів.

Отже, превентивним заходом для запобігання деструктивним змінам у міжособистісних відносинах учнів початкової школи може стати педагогічна профілактика. Основні вектори профілактичної роботи педагогів початкової школи спрямовані на ранню діагностику проявів булінгу, корекцію поведінки учнів та запобігання рецидивам. Зміст діяльності педагога як суб'єкта профілактичного процесу передбачає: комплексне вивчення труднощів і проблем у міжособистісних відносинах молодших школярів; вибір профілактичних засобів відповідно до вікових особливостей учнів; визначення перспектив особистісного розвитку школярів; надання педагогічної допомоги дітям групи ризику; організацію довгострокових заходів профілактики девіантної поведінки учнів початкових класів.

Література

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Корміло О. Явище булінгу в освітньому просторі. URL: <http://dnz228.edukit.zp.ua/Files/downloads/%D0%AF%D0%B2%D0%.pdf>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Анастасія-Роксолана Михайлишин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

I курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Актуальність дослідження обумовлена тим, що проблема суїциду на сьогоднішній день є однією із глобальних проблем людства. Внаслідок суїцидальних дій у світі гине більша кількість людей, ніж від насильницьких дій та воєн, разом узятих. Суїцидальні спроби здійснюються з різних економічних, соціальних, психологічних причин, а також внаслідок злочинів, зокрема доведення до самогубства. Криміналісти зазначають, що близько 50 % випадків смертей від неприродних причин припадає на самогубства, при цьому більше половини суїцидентів перебувають у віці від 14 до 44 років.

Науковці О. Бондарчук, В. Войтко, І. Кошова, О. Кресан та ін. розкривають характерні особливості суїциду та суїцидальної поведінки; О. Гук, І. Гриник, Н. Живаєва, І. Корнієнко, В. Рибалка, Ю. Тисячна та ін. характеризують напрями допомоги неповнолітнім суїцидантам, надаючи особливе значення соціально-педагогічній профілактиці – комплексу заходів, спрямованих на запобігання самогубству через вплив на соціальне та педагогічне середовище особистості. Основна мета такої профілактики полягає в створенні умов для розвитку здорової психічної стійкості та справжнього самовизначення у підлітка, а також у попередженні негативних соціальних факторів, які можуть впливати на виникнення суїцидальних намірів.

Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки у молодшому підлітковому віці має свої особливості, оскільки діти цього віку знаходяться на етапі формування особистості та соціальних навичок. Для успішної профілактики суїцидальної поведінки в цій віковій групі можуть бути використані такі стратегії:

- діти повинні отримувати навички управління емоціями, розвитку позитивного мислення та вміння вирішувати конфлікти;
- важливо створити атмосферу взаєморозуміння та підтримки в сім'ї, школі та спільноті. Забезпечення дітей позитивними взаєминами з ровесниками та дорослими є ключовим;
- діти потребують інформації про емоційне здоров'я, процеси вирішення конфліктів, а також про те, як шукати допомогу у випадку потреби;
- важливо контролювати доступ дітей до відеоігор, фільмів, музики та інших медійних матеріалів, що можуть містити насильство або інші шкідливі зображення, а також проводити регулярні батьківські збори та надавати батькам інформацію про засоби підтримки та взаємодії з їхніми дітьми;
- необхідно вчасно виявляти ознаки депресії або інших проблем з емоційним станом у дітей та забезпечувати їм відповідну психологічну підтримку [1, с. 15].

Ці стратегії допомагають створити сприятливе середовище для розвитку здорової психічної стійкості та запобігання суїцидальної поведінки серед молодших підлітків.

Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки у середньому та старшому підлітковому віці є надзвичайно важливою, оскільки самогубство може мати серйозні наслідки для молоді та їхніх оточуючих. Для цієї вікової групи особливості проведення роботи полягають у:

- створенні безпечного та підтримуючого середовища. Важливо створити атмосферу, в якій підлітки почуваються комфортно і можуть вільно висловлювати свої емоції та думки. Забезпечення доступності підтримки та довіри з боку дорослих, які можуть надавати допомогу в складних ситуаціях, є ключовим;
- соціально-педагогічні працівники повинні бути навчені розпізнавати ознаки суїцидальної поведінки та знати, як реагувати на них. Це може включати

тренінги для персоналу шкіл, допомогу учням у виявленні та виявленні допомоги учням, які можуть відчувати депресію або інші психічні проблеми;

- інформаційні кампанії, тренінги та лекції про психічне здоров'я можуть сприяти зростанню обізнаності серед учнів та підвищити їхню готовність звертатися за допомогою в разі потреби;

- спільна робота з батьками та сім'єю може забезпечити додаткову підтримку для підлітків, а також допомогти усунути можливі чинники ризику вдома;

- важливо забезпечити наявність механізмів підтримки, таких як телефонні лінії довіри, психологічні консультації та групові сесії, доступні для підлітків у будь-який час [4, с. 22].

Загалом, профілактика суїцидальної поведінки у середньому та старшому підлітковому віці вимагає комплексного підходу, який враховує різноманітні аспекти життя підлітків і забезпечує їм підтримку та ресурси для подолання складнощів.

Як показує досвід роботи педагогів дуже добре зарекомендували себе на практиці «Десять кроків щодо запобігання самогубству у шкільному середовищі (поради дорослому)», рекомендовані додатком до листа Міністерства освіти і науки України «Про профілактику суїцидальних тенденцій серед учнів» [2]. Ця методика проста в застосуванні і включає покрокові дії педагога (соціального педагога) у разі виявлення у дитини ознак суїцидальної поведінки.

1-й крок. Необхідність повідомлення про виявлену загрозу суїциду до органів управління освітою, обласного науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи.

2-й крок. Соціальному педагогу, практичному психологу спільно з класним керівником створити безпечну, довірчу, особистісно орієнтовану ситуацію навколо дитини та почати постійний щоденний контакт з дитиною, знаходити час слухати все, що вона говоритиме. Якщо дитина замкнулася – у жодному разі не можна чинити на неї тиск, а спробувати знайти оптимальний підхід.

3-й крок. Делікатна розмова з дитиною про те, чи думав він про смерть, як давно і якими були її фантазії, думки, плани.

4-й крок. Спроба визначення кризової ситуації, яка спричинила у себе думки дитини про смерть.

5-й крок. Знаходження авторитетного для дитини дорослого, якого можна використовувати на підтримку дитини під час суїцидальної ситуації.

6-й крок. Створення практичним психологом (соціальним педагогом) на основі власних робочих даних психологічного (соціальнопедагогічного) портрета та подання його разом з індивідуальною карткою дитини для експертного прогностичного висновку до обласного науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи за фактом виявлення ознак суїцидальної поведінки.

7-й крок. Якщо у дитини є: попередні суїцидальні спроби, випадки суїцидів у сім'ї, вживання наркотиків, токсичних речовин, психопатичні, депресивні розлади особистості, патології психічного розладу, необхідно обґрунтовано і

делікатно рекомендувати батькам звернутися до фахівців: психіатра, психотерапевта, психоневролога.

8-й крок. Практичному психологу, соціальному педагогу школи організувати щоденне постійне підтримуюче спілкування з дитиною та її оточенням. Нагальною необхідністю є розробка індивідуальної програми психологічної та соціально-педагогічної допомоги з метою формування захисних антисуїцидальних факторів.

9-й крок. Виявлення факторів ризику суїцидальної поведінки у найближчому оточенні дитини (родина, школа, друзі). Розробка соціально-педагогічних рекомендацій для педагогів, дорослого оточення, сім'ї щодо організації підтримуючого спілкування з дитиною.

10 крок. Планування та організація профілактичної роботи у школі за вищевказаною семикомпонентною схемою. План профілактичної антисуїцидальної роботи необхідно затвердити наказом зі школи.

Якщо в дитячому колективі відзначається випадок завершеного суїциду, соціальному педагогові необхідно організувати системну 40-годинну групову роботу з класом, де навчалася дитина-суїцидент, щоб уникнути ефекту Вертера (наслідування суїцидальної поведінки у проблемних ситуаціях) [3, с. 114].

Таким чином, робота з підлітками стосовно профілактики суїцидальної поведінки потребує особливого підходу та уважної уваги до їхніх потреб та емоційного стану. А саме:

- прояву співчуття та розуміння щодо його почуттів та думок. Важливо дозволити підлітку висловити свої переживання без засудження;
- розуміння факторів ризику (депресія, тривога, травми або конфлікти в сім'ї) допоможе виявити можливі проблеми та вчасно зреагувати на них;
- створення підтримуючого середовища;
- навчання навичкам контролю над своїми емоціями та стресом. Це може включати в себе методи релаксації, медитації або вправи на вираження почуттів;
- стимулювання відкритого спілкування;
- навчання розпізнаванню сигналів тривоги;
- забезпечення доступу до психологічної підтримки та професійної допомоги в разі необхідності;
- вчасне реагування на сигнали тривоги.

Важливо пам'ятати, що профілактика суїцидальної поведінки вимагає постійної уваги та взаємодії з підлітками, а також співпраці з їхніми сім'ями та іншими структурами підтримки.

Література

1. Корнієнко І. О. Суїцид: профілактика та психологічна допомога неповнолітнім суїцидантам : навч.-метод. посіб. Львів : ЛОГППО, 2009. 94 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1/9-179 від 28.03.2014 «Про профілактику суїцидальних тенденцій серед учнів». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/psihologichna-sluzhba> (дата звернення: 20.03.2024 р.).
3. Орбан-Лембрик Ж. Е. Соціальна психологія : підручник / у 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ : Либідь, 2004. 576 с.
4. Павленко С. В. Психологія суїциду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (1). С. 21–26.

Наталія Сівак
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
Діана Білобрицька
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
групи СР-31 б гуманітарного факультету
спеціальності 231 Соціальна робота
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький, Україна

ДІАГНОСТИКА АГРЕСІЇ В СІМ'ЯХ

Сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні особистості та соціальних навичок індивіда. Проте, разом із теплом і затишком, в сім'ї можуть виникати конфлікти та прояви агресії, які мають серйозний вплив на психічне та емоційне благополуччя її членів. Питання діагностики агресії в сімейному контексті стає особливо важливим у контексті розвитку ефективних програм психологічної підтримки та інтервенцій для забезпечення здорового та гармонійного функціонування родини.

Зважаючи на виклики та труднощі, з якими стикаються сучасні сім'ї, одним із ключових є питання можливих проявів агресивної поведінки в їхньому найближчому соціальному оточенні. Щоб зрозуміти і подолати ці труднощі, необхідною є діагностика цього явища, тому ми зупинимося на діагностичних аспектах агресії в сімейному середовищі, розглянувши різні методи виявлення агресивних тенденцій.

Вивченням проблем сімейних стосунків молоді займалися такі вчені: В. Городяненко, А. Капська, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, Н. Надолинська, Г. Петришин, С. Юрківський, Л. Буніна, О. Васильченко, О. Лещенко, Н. Олексюк, Л. Омельченко, І. Трубавіна та ін.

Мета статті: визначити та теоретично обґрунтувати методи діагностики агресії в сім'ях.

При діагностиці агресії у дітей важливо звертати увагу на їхню поведінку в різних ситуаціях та використовувати анкети, спрямовані на виявлення конфліктів і агресивних проявів. Спостереження за взаємодією з однолітками та отримання інформації від батьків та вчителів також є важливими методами дослідження.

Серед методів дослідження, за допомогою яких можна виявити агресивну поведінку дітей виокремимо: «крокодил», «неіснуюча тварина», «кактус».

Проекційна техніка – «Кактус». Автор методики Панфілова М. А.

Мета: вивчити емоційно-особистісну сферу дітей, виявити наявність, спрямованість і інтенсивність агресії. Ця технологія підходить для дітей від 3 років. Під час діагностики видається аркуш паперу А4, простий олівець, кольорові олівці. Після того, як дитина закінчить малювати малюнок їй будуть задані запитання, відповіді на які допоможуть уточнити пояснення [5].

Також варто розглянути проєкційний метод «Неіснуюча тварина», запропонований М. Друкаревичем. Даний тест рекомендується для дітей старшого дошкільного віку (5-6 років).

За допомогою даної проєкційної методики соціальні педагоги можуть вивчити загальні характеристики дитини, такі як характер, агресивність, труднощі спілкування тощо. Технологія може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини та те, як вона сприймає навколишнє середовище Хід роботи: Простими кольоровими олівцями та гумками намалювати на аркуші А4 малюнок, написати розповідь про тварину [1].

Методика «Крокодил», яка на думку фахівців з проєкційного живопису є символом агресивної поведінки. Зображення крокодила може спонукати людей до прояву агресивних нахилів, відображаючи такі якості характеру, як злість, підозрілість і ворожість. Даний метод дослідження апробований у різних вікових дитячих групах.

При виконанні цієї методики необхідним є розміщення дитину в позі, що не заважає малювати. Досить важливим є той факт, що, найчастіше, тривожні діти будуть користуватися простим олівцем. Під час використання цієї техніки спостерігаються такі ознаки як: тривога, стирання, промальовування деталей, повернення до різних частин картини, затінення. У той самий час, виправлення (чи стирання) можуть розглядатися як потреба за допомогою зображувальних засобів зменшити переживання агресії і породженого нею страху. Малюнок відображає не лише стійкі якості індивіда, а ще його стан під час тестування. Можливою є ситуативна тривожність, яка викликана спілкуванням з незнайомою людиною, психологічною атмосферою та іншими причинами. Тому необхідно враховувати особистісні характеристики дослідника: стать, вік [6].

Методика проєкту «родини тварин», автором якої є Л. Брем-Грезер [2]. Цей тест є різновидом методики «сімейного фото» і може бути використаний як для молодших, так і для старших дітей, якщо це необхідно для маскування мети обстеження. За допомогою цього тесту можна виявити: рівень тривожності дитини; як складаються стосунки з членами сім'ї; позицію автора малюнка в сім'ї; відносини домінування-підпорядкування в сім'ї (хто «головний», а хто «не має права голосу»); специфічні функції, які виконують члени сім'ї; емоційні зв'язки між членами сім'ї; прояви агресії з боку інших членів сім'ї.

У випадку батьків, використання анкет та опитувань дозволяє оцінити рівень стресу та агресії. Аналіз сімейних відносин і психосоціальних чинників допомагає ідентифікувати корені проблем та розробляти ефективні стратегії вирішення конфліктів.

Опитувальник для виявлення важливих показників і форм агресивної поведінки індивідів запропонували А. Басс та А. Даркі, які для отримання даних про показники агресивної поведінки, притаманної особам, розробили анкету.

Опитувальник Басса-Даркі складається з 75 тверджень, на які респондент відповідає «так» або «ні»; вимірює 5 шкал агресії: фізична агресія; вербальна агресія; непрямая агресія; роздратування; негативізм. Оцінює також показник ворожості, що відображає загальне негативне ставлення до світу [7].

Окрім вище згаданих методик для діагностики агресивності в сім'ях можна застосувати такі:

- діагностика за методикою А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках), яка дозволяє визначити ступінь коректності людина до оточення, а також легкість спілкуватися з нею. Для більшої об'єктивності відповідей можна здійснити взаємооцінювання, коли колеги відповідають на запитання один одного, що дозволить зрозуміти сформованість їхньої самооцінки [7].

- діагностування схильності особи до конфліктної поведінки за методикою К. Томаса (адаптація Н. Грішиної). Ця методика визначає переважний стиль поведінки людини в конфліктних ситуаціях. Вона базується на двох основних параметрах: асертивність (прагнення відстоювати власні інтереси) та кооперативність (готовність враховувати інтереси інших). Виділяють 5 основних стилів: співпраця, компроміс, уникнення, пристосування та суперництво [8].

- опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової. Ця методика дозволяє оцінити рівень розвитку здатності людини до самостійного управління своєю поведінкою, емоціями та думками. Вона досліджує такі аспекти саморегуляції, як планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів та корекція [4].

- тест фрустраційних реакцій С. Розенцвейга. Ця методика дозволяє оцінити рівень розвитку здатності людини до самостійного управління своєю поведінкою, емоціями та думками. Вона досліджує такі аспекти саморегуляції, як планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів та корекція [3].

Загальна діагностика агресії в сім'ях передбачає комплексний підхід з використанням різноманітних інструментів, спрямованих на виявлення, розуміння та подальше управління агресивною поведінкою для покращення якості внутрішньої сімейної динаміки.

Отже, можемо підсумувати, що сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні особистості та емоційного благополуччя індивіда. У зв'язку з цим, діагностика агресії в сімейному контексті стає вкрай важливою для розробки ефективних програм соціально-психологічної підтримки та інтервенцій, спрямованих на гармонізацію сімейних стосунків. Вибір методу діагностики залежить від віку та особливостей членів сім'ї, а також від мети дослідження. Комплексний підхід, що включає використання декількох методик, дозволяє отримати більш об'єктивну картину сімейних стосунків та динаміки агресивної поведінки.

Важливо зазначити, що діагностика агресії в сім'ї – це лише перший крок на шляху до вирішення проблеми. За отриманими результатами необхідно розробити план психокорекційної роботи, спрямований на зниження рівня агресії, покращення комунікації та формування здорових стосунків між членами сім'ї.

Література

1. Друкаревич М. З. Проективна методика «неіснуюча тварина». Strointsi, 2020. URL: http://str.tvedu.vn.ua/psihologchna_sluzhba/poradi_psihologa/proektivna_metodika_nesnuyucha_tvarina.html (дата звернення: 11.05.2024).

2. Л.Брем-Грезер. Проективна методика «Сім'я тварин», 2015.
URL: <https://dytpsycholog.com/2015/02/26/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD/>
3. Методика вивчення фрустраційних реакцій. StudFile.
URL: <https://studfile.net/preview/9856852/page:4/> (дата звернення: 11.05.2024).
4. Моросанова В. І. Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки».
URL: <https://psy.kpi.ua/wp-content/uploads/2018/09/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%E%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B02.%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf>
5. Панфілова М. А. Проективна методика «кактус». 2015.
URL: <https://dytpsycholog.com/2015/03/15/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%81/>
6. Руда Г. В. Казкотерапія у роботі з агресивними дітьми / The fairytale therapy in working with aggressive children : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр». Херсонський держ. ун-т, Соціально-психологічний ф-т, кафедра загальної та соціальної психології. Херсон : ХДУ, 2020. 46 с.
7. Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників : збірник практичних матеріалів. Київ, 2020. С. 14–17.
8. Шевченко В. Є. Діагностика схильності до конфліктної поведінки. Методика К. Томаса. *Всеосвіта*. 2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-shilnosti-do-konfliktnoi-povedinki-metodika-ktomasa-121591.html> (дата звернення: 11.05.2024).

Олена Скороплют
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
ДЗ «Луганський державний університет
імені Траса Шевченка»
м. Полтава, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
(на прикладі роботи навчально-розвивального центру
Coworking space м. Дніпро)**

Події 2022 року в Україні кардинально змінили політичну і соціальну ситуацію, сотні тисяч людей стали вимушеними мігрантами, набули статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Наявність матеріальних і житлових проблем лише поглиблює перебіг кризи (дитина залишається без своєї дитячої кімнати, іграшок; люди похилого віку без улюблених книг, місць відпочинку, кола спілкування, дорослі обмежені у працевлаштуванні тощо), супроводжується протиріччями у розуміння людиною своєї ідентичності (Хто я?

Який я? Що я можу? Я інший?).

Основним питанням для вразливих верств ВПО, що залишили рідні місця так надовго, а 99 % дітей уперше, є визначення свого місця, соціального статусу, соціальної ролі, тобто адаптація до життя в нових умовах шляхом здійснення (реалізації) соціально-психологічної та педагогічної допомоги. У зазначеному контексті адаптацію (Т. Лигоміна, 2015) прийнято розглядати як динамічний процес пристосування індивіда до умов нового середовища при послідовному досягненні результатів: в суспільстві, колективі, в сім'ї стосовно себе [1].

Проблеми адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя активно вивчали Л. Волинець, М. Грудій, К. Ковязіна, Л. Мельник, Г. Остапчук, Ю. Пилипас І. Семенко, І. Трубавіна та ін.

Відповідно до листа МОН «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» № 1/8794-22 від 02.08. 2022 р. у своїй діяльності й практичні психологи та соціальні педагоги застосовують значну кількість *просвітницько-профілактичних програм*, серед яких: «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному»» серед молоді України щодо здорового способу життя», «Дорослішай на здоров'я», «Цікаво про корисне», «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», «Безпечне середовище: як навчити дитину захищатись», «Програма 15», «Вчимо жити разом», «Я вдосконалююсь, я розвиваюсь», «Володій своїми емоціями», «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе» та ін.

Водночас зауважимо, що, з огляду на сучасні підходи до актуалізованої проблем, потребують розробки базові положення та практико-орієнтовані заходи щодо соціально-психологічних засад адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб на прикладі роботи навчально-розвивальних центрів, які стали базовими осередками дозвіллевих практик у громадах.

Психологічні проблеми членів сімей переселенців мають комплексний характер. Ядром цих проблем є важкий травматичний досвід, переживання якого ускладнюється необхідністю адаптуватися у новому середовищі.

Особливо стресовою і травматичною ситуацією ці події стали для дітей, які змушені змінити місце проживання. Діти взагалі є більш вразливими та чутливими до впливу несприятливих чинників довколишнього середовища, аніж дорослі. Травматичні та стресові чинники впливають на дитину в період її розвитку, порушують звичні процеси формування і становлення особистості, міжособистісні стосунки, змінюють перебіг когнітивних процесів, поведінку, самооцінку.

Травмуючі обставини позбавляють дитину стабільного, безпечного та підтримуючого оточення, яке є необхідним для розвитку без відхилень. Навіть якщо сім'я переїхала на нове місце в повному складі, дорослі не можуть приділяти вихованню і проблемам дітей стільки ж уваги, скільки приділяли раніше. Батьки, самі переживаючи тяжкий стрес та кризу ідентичності, не завжди здатні виконувати звичні сімейні ролі. Вони часто не мають сил, щоб допомогти своїм дітям. Із втратою найближчого оточення (близьких, родичів, сусідів) сім'я втрачає значну частину соціальної підтримки.

Особливо, як зазначають психологи, страждають діти віком від 3 до 15 років, оскільки діти до трьох років достатньо легко розлучаються з попереднім місцем проживання, а цілком доросла людина старше п'ятнадцяти років здатна сприйняти переїзд на нове місце більш раціонально, ніж у молодому віці. Саме тому в ситуації різкої зміни комфортного середовища проживання, дитині віком від 3 до 15 років легко можна завдати психічної травми, що призводить до різних розладів емоційно-вольової сфери, суттєвих психологічних змін в їх поведінці.

Майже всі діти з числа внутрішньо переміщених осіб мають досвід життєвих потрясінь і потребують допомоги з відновлення психологічного здоров'я. До основних проблем, які можуть спостерігатися у дітей з числа ВПО, належать:

1. порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення);
2. невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту);
3. функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади);
4. емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність, часті зміни настрою);
5. проблеми, пов'язані зі спілкуванням (несформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих);
6. порушення стосунків у сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми (до них вони можуть бути не готові) [2].

Подолання кризи довіри значною мірою залежить від соціального оточення дитини, але вимушене переселення громадян внесло суттєві корективи й у життя місцевих громад, перед якими стоять завдання по-новому організувати своє суспільне, громадське, культурне життя. Треба зазначити, що для вирішення проблеми соціально-психологічної адаптації в Україні почали відкриватися на допомогу дітям і дорослим з числа внутрішньо переміщених осіб *навчально-розвивальні центри*.

Як відомо, дитячий простір відіграє значну роль у житті дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), сприяючи їх соціально-психологічній адаптації. Він може стати не лише місцем для гри та навчання, але й важливим елементом психосоціальної підтримки. Розробка адаптивних та безпечних ігрових середовищ, спрямованих на підтримку та стимулювання розвитку дітей ВПО, допомагає підтримувати, корегувати їх психологічний стан, допомогти в оволодінні навичками соціальної взаємодії, сприяти процесу адаптації до нових умов життя.

Цікавим прикладом реалізації поставленого завдання є діяльність навчально-розвивального центру «Coworking space» (м. Дніпро, Україна). Подальше дослідження пов'язуємо із систематизацією напрацювань його

фахівців, розробкою власних авторських програм сприяння адаптації дітей з числа ВПО, впровадженням їх у дозвіллієві практики спеціалізованих осередків та перевіркою їх ефективності.

Література

1. Лигоміна Т. А. Умови успішної адаптації та інтеграції дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб до навчального закладу. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-55329412/55329412> (Дата перегляду: 12.04. 2024).

2. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. та ін.; за ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

Леся Смеречак

канд. пед. наук, доцент кафедри

соціальної педагогіки та корекційної освіти

Валентина Петришин

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НАПРЯМ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Актуальність питання патріотичного виховання учнівської молоді зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною. В Україні патріотичне виховання учнівської молоді є одним із пріоритетних напрямів діяльності соціального педагога щодо розвитку високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України [1].

Вихованню у дітей і молоді патріотизму надавали особливого значення Г. Ващенко, О. Вишневський, А. Миколаєнко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Змістові аспекти професійної діяльності соціального педагога щодо патріотичного виховання учнівської молоді розкривають О. Гук, І. Зубрицький Ю. Співак та ін.

Мета статті полягає в аналізі особливостей організації процесу патріотичного виховання у закладі освіти.

Виховна система закладу освіти інтегрує освітню діяльність та позакласну роботу як системи закономірно побудованих, динамічно взаємопов'язаних компонентів (мети, завдань, змісту, засобів, методів, факторів, результатів), сприяє формуванню цілісної особистості учнівської молоді, її ціннісних орієнтацій, стилю життя. Виховну роботу у закладі освіти важливо зорієнтувати

на організацію соціально-педагогічної взаємодії суб'єктів виховання (учителів-предметників та класних керівників, соціальних педагогів), метою якої має стати особистісний та професійний розвиток учнівської молоді.

В умовах сьогодення мета патріотичного виховання конкретизується через таку систему виховних завдань:

- утвердження у свідомості та почуттях особистості молодої людини патріотичних цінностей, переконань і поваги до минулого України (як культурного, так і історичного);

- виховання поваги до Конституції України, Законів України та державної символіки;

- підвищення престижу військової служби, а відтак – культивування ставлення до воїна як до захисника Вітчизни, героя;

- усвідомлення чіткого взаємозв'язку між власною свободою, правами людини та патріотичною відповідальністю;

- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з різними соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;

- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

- формування мовленнєвої культури;

- спонукування молодої людини до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [2].

Основними завданнями виховної роботи, що їх зобов'язаний реалізувати кожний соціальний педагог, є патріотичне виховання учнівської молоді, створення відповідного культурно-освітнього середовища, здатного забезпечити сприятливі умови для навчання та виховання учнівської молоді; розробка заходів, що забезпечують активну участь, ініціативність усіх суб'єктів освітнього процесу.

Важливим при цьому є впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, що сприяли б формуванню патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Основними складовими патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання [2].

В основу соціально-педагогічної системи патріотичного виховання учнівської молоді покладено ідею розвитку української державності як

консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності соціального педагога посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України [1; 2].

Виховна програма в умовах закладу освіти має реалізовуватися шляхом планування узгодженої діяльності різних соціальних інститутів; урізноманітнення заходів, які стосуються цілісного підходу до організації процесу патріотичного виховання.

В умовах закладу освіти доцільно створювати соціально-педагогічні умови для реалізації патріотичного виховання: популяризувати на конференціях, круглих столах і широко висвітлювати у друкованих засобах, навчально-методичній літературі тощо.

Для реалізації патріотичного виховання соціальний педагог має проводити тижні правової освіти, спрямовані на розвиток в учнівської молоді почуття власної гідності, усвідомлення своїх прав і місця у суспільстві, можливості реалізації своїх прав; дискусії, круглі столи із застосуванням регіональних традицій, свідчень усної історії національно-визвольної боротьби українського народу; організувати музейні експозиції, фотовиставки тощо.

Отже, патріотичне виховання молодого покоління в умовах закладу освіти може бути успішним власне тоді, коли воно стане справою не окремих людей, а педагогічного колективу загалом.

Література

1. Єрмоленко Н. Формування національно-патріотичних якостей учнів загальноосвітньої школи. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/40663/
2. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi/>
3. Spivak, Y. (2018). Роль соціальних педагогів у патріотичному вихованні дітей та молоді, *Social Work and Education*, Vol. 5, № 4, pp. 76-83. DOI: 10.25128/2520-6230.18.4.7

Лідія Тимків

канд. психолог. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Віктор Полторацький

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

1 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ: УМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗЗСО

Соціальна компетентність підлітків визначається як здатність взаємодіяти з оточуючими, розуміти соціальні норми та адаптуватися до різноманітних

соціальних ситуацій [1, с.45]. Сучасний світ ставить нові вимоги до молоді, якій потрібно не лише здобувати знання, але й формувати навички співпраці, комунікації та вирішення конфліктів [2, с.76]. Однак, освітній простір ЗЗСО часто не надає достатньої уваги розвитку соціальної компетентності [3, с. 21]. Існуючі навчальні програми, як правило, зосереджуються на академічних знаннях, залишаючи мало простору для особистісного розвитку учнів [4, с. 33]. Це може призводити до недостатнього розвитку особистісних якостей у підлітків, що є критично важливими для їхньої адаптації в суспільстві [3, с. 21].

Теоретичні засади формування соціальної компетентності особистості висвітлено у працях Р. Бадера, І. Беха, Н. Бібік, Н. Гавриш, С. Данилейко, М. Докторович, І. Єрмакова, А. Мудрика, О. Пометун, В. Шахрая, А. Хуторського та ін. Зокрема, різні аспекти професійної та комунікативної компетентності особистості висвітлюються у працях І. Беха, С. Демченко, С. Козак, А. Онковича; сутність поняття життєва компетентність – у дослідженнях І. Єрмакова, Л. Сохань, І. Ящука; структура й особливості соціальної компетентності, створення її моделі розглянуто В. Радулом, В. Слотом, Х. Спанярдом; формування соціальної компетентності дітей різного віку розкрито в наукових розвідках М. Докторович, О. Кононко та інших.

Вітчизняний учений В. Шахрай розглядає соціальну компетентність як «цілісне інтегративне утворення, що включає у себе соціальні знання, уміння та досвід, необхідні для ефективної взаємодії особистості із суспільством. Це передбачає засвоєння основних соціальних ролей та забезпечує самореалізацію індивіда в соціальному контексті, віддзеркалюючи рівень його соціалізації» [5, с. 102].

Сучасні підходи до навчання розкривають широкий спектр можливостей для формування соціальної компетентності. Важливим є використання інтерактивних методів, таких як групові проекти, дебати та рольові ігри, які можуть значно підвищити рівень соціальних навичок у підлітків.

Залучення новітніх технологій, таких як онлайн-платформи для співпраці, може допомогти учням навчитися працювати в команді, обмінюватися думками та розвивати критичне мислення. Співпраця з соціальними службами та громадськими організаціями також відкриває нові горизонти для реалізації освітніх проектів, що сприяють соціалізації молоді.

Отже, серед можливостей можна виокремити такі:

- Інтерактивні методи навчання (групові проекти, рольові ігри) можуть активізувати участь підлітків у навчальному процесі.
- Використання цифрових платформ для спільної роботи сприяє розвитку комунікаційних навичок.
- Програми з розвитку лідерських якостей можуть допомогти підліткам формувати впевненість у собі.
- Залучення до проектів з громадськими організаціями відкриває нові можливості для практичного застосування знань.
- Співпраця між навчальними закладами і соціальними службами може забезпечити комплексний підхід до виховання.

Попри наявність можливостей, існують серйозні проблеми, що ускладнюють процес формування соціальної компетентності. По-перше, відсутність системного підходу до виховання соціально компетентних особистостей в освітніх установах призводить до фрагментарності навчання [1, с. 47]. По-друге, багато вчителів не мають достатньої підготовки для роботи в цій сфері, що обмежує їхні можливості впроваджувати нові технології навчання [2, с. 78].

Узагальнюючи, можна сказати, що основними проблемами даної теми є:

- Відсутність системного підходу до виховання соціально компетентних особистостей у навчальних програмах призводить до нерегулярного формування навичок.

- Низька кваліфікація вчителів у питаннях соціальної роботи обмежує впровадження нових методик.

- Соціальні стереотипи серед підлітків можуть заважати відкритому спілкуванню та взаємодії.

- Нерегулярність і недостатня кількість практичних занять, що акцентують увагу на соціальних навичках, створює прогалини в навчанні.

- Відсутність зворотнього зв'язку з боку учнів стосовно їхніх потреб та труднощів у формуванні соціальної компетентності.

Формування соціальної компетентності підлітків вимагає переосмислення навчальних програм і впровадження нових підходів до освіти [1, с. 45]. Розробка та впровадження навчальних курсів, що акцентують увагу на соціальних навичках, може суттєво поліпшити ситуацію [2, с. 76]. Залучення батьків та громади в процес виховання також є важливим аспектом [3, с. 21]. Оцінка ефективності впроваджених технологій та методик допоможе визначити їх вплив на розвиток соціальної компетентності та внести корективи у навчальний процес [4, с. 33].

Важлива роль належить Департаментам освіти, які можуть надати значну допомогу у формуванні соціальної компетентності підлітків [1, с.47]. По-перше, важливо забезпечити вчителів ресурсами для проведення тренінгів та семінарів, що підвищать їхню кваліфікацію [2, с.78]. По-друге, розробка методичних рекомендацій для інтеграції соціальної компетентності в навчальні програми є критично важливою [3, с.24]. Окрім цього, департамент може запровадити програми підтримки, спрямовані на розвиток соціальних навичок у підлітків, зокрема через партнерство з громадськими організаціями та соціальними службами [4, с. 36]; через низку заходів, які допоможуть створити більш сприятливе середовище для формування соціально компетентних молодих людей, які зможуть успішно адаптуватися до вимог сучасного суспільства [1, с. 50].

Формування соціальної компетентності підлітків у освітньому просторі ЗЗСО є важливим завданням, що вимагає комплексного підходу [2, с. 80]. Успішна реалізація цього процесу можлива лише за умови спільної роботи соціальних педагогів, батьків, соціальних служб та громади [3, с. 24]. Тільки так

можна забезпечити всебічний розвиток підлітків і підготувати їх до життя у складному соціальному середовищі [4, с. 40].

Література

1. Вакуленко О. Соціальна компетентність підлітків: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник*, 12(2). 2020. С. 45-53.
2. Левченко Т. Інтерактивні методи навчання в школі: можливості та виклики. *Педагогічні науки*, 8(1). 2021. С. 75-82.
3. Романюк І. Вплив соціальних змін на розвиток особистості підлітка. *Соціальна робота в Україні*, 4(3). 2019. С. 20-28.
4. Ткаченко, С. Формування соціальної компетентності в умовах освітньої реформи. *Освіта і суспільство*, 10(1). 2020. С. 32-40.
5. Шахрай В. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2016. 534 с.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4

Основні напрями підготовки фахівця в умовах суспільних реформ

Світлана Архипова

*д-р пед. наук, професор,
професор кафедри соціального забезпечення*

Людмила Тернова

*канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, України*

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Для сучасного світу характерним є неперервне зростання кількості інформації та інтелектуального розвитку соціуму, наукоємні технології з інноваційною спрямованістю, підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності.

Одним із основних завдань вищого навчального закладу щодо підготовки фахівців соціономічної сфери, є підготовка фахівців нової формації, професіоналів своєї справи, з високою професійною компетентністю, інноваційним, критичним мисленням; умінням аналізувати складні ситуації, орієнтуватися на сучасні технології та нормативну базу, формувати власну стратегію фахової діяльності з реалізації різноманітних соціально необхідних функцій. Тому в реаліях сьогодення підготовка фахівців соціономічної сфери має орієнтуватись на формування активної життєвої позиції майбутнього фахівця, на проектування індивідуальної стратегії особистісного зростання і професійного успіху.

Тому наша стаття спрямована на виявлення та аналіз стратегій щодо побудови індивідуальної освітньої траєкторії у професійній підготовці фахівців соціономічної сфери в сучасних умовах.

В умовах сучасних викликів в Україні актуалізувалася потреба у модернізації освітнього процесу, на чому акцентовано увагу в Наказі МОН України «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» від 07.03.2022 № 235 [1].

Кабінетом Міністрів було схвалено Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та Операційний план її реалізації у 2022-2024 роках, який визначає пріоритети системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, а також головні характеристики, що будуть сформовані до 2032 року[2].

Серед ключових тенденцій функціонування та розвитку вітчизняної системи освіти в умовах сьогодення, як зазначалось на міжнародній науково-практичній конференції ДНУ «Інститут освітньої аналітики», можна назвати

використання інноваційних технологій та онлайн ресурсів, розвиток м'яких навичок, спрямованих на комунікацію та співпрацю, навичок критичного та творчого мислення [3].

Останнім часом в науковій літературі актуалізується поняття «індивідуальна траєкторія». Аналіз соціально-педагогічної літератури засвідчує різноманітність у визначенні поняття: «індивідуальна освітня траєкторія», «індивідуальний освітній маршрут» тощо.

Індивідуальний освітній маршрут розглядається вченими як цілеспрямовано проєктована диференційована освітня програма (С. Воробйова, Н. Лабунська, О. Тряпіцина, Ю. Тимофєєва та ін.) і визначається освітніми потребами, індивідуальними здібностями та можливостями студента, а також стандартами освіти. У наукових працях П. Антошкіної, С. Воробйової, А. Гаязова, Н. Зверєвої, С. Ізюмової, В. Лоренц, Л. Мягкоход, Н. Суртаєвої, А. Хуторського, М. Утепова висвітлюється поняття індивідуальної освітньої траєкторії, що розглядається як цілеспрямована освітня програма, яка забезпечує позиції вибору, розробки, реалізації освітнього стандарту при здійсненні педагогічної підтримки.

Поняття «індивідуальна освітня траєкторія» (Г. Бордовський, Є. Климов, В. Мерлін, Н. Суртаєва, І. Якіманська та ін.) має ширше значення і передбачає кілька напрямів реалізації: змістовний (варіативні навчальні плани та освітні програми); діяльнісний (спеціальні педагогічні технології); процесуальний (організаційний аспект).

Ми поділяємо точку зору А. Хуторського [4], який розглядає індивідуальну освітню траєкторію як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу майбутнього фахівця в професійній освіті через здійснення відповідних видів діяльності. Цікавою є думка Г. Кулешової, яка виявляє елементи освітньої програми, що забезпечують реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії учнів. Дослідниця О. Александрова поширює поняття «індивідуальна освітня траєкторія» не тільки на сферу навчання, а й виховання.

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду дозволяє стверджувати, що індивідуальна освітня траєкторія професійного розвитку майбутнього фахівця соціономічної сфери будується на методологічному підґрунті системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, акмеологічного та аксіологічного підходів. В основі індивідуальної траєкторії лежить студентоцентризм.

Індивідуальна освітня траєкторія професійного розвитку майбутнього фахівця соціономічної сфери розглядається як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, спрямований на удосконалення його особистісних якостей, формування професійних компетентностей [4; 5; 6].

Проєктування індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку здійснюється як взаємодія студентів і викладачів із побудови стратегії

професійного зростання студента, що передбачає осмислення індивідуального входження в професію і створення можливостей для вибору темпів навчання, предметів, рівня складності завдань, поглибленого вивчення предметів, окремих тем, вибору форм контролю, а також включення в різні види соціальної активності, що сприяє розвитку особистісних професійно значущих [6; 7; 8].

Науковими дослідженнями [6; 8; 9] встановлено низку закономірностей проектування індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку майбутнього фахівця соціономічної сфери:

1) мета і зміст проектування індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку майбутнього фахівця соціономічної сфери визначаються як об'єктивними потребами суспільства, так і інтересами студента відповідно до його індивідуальних особливостей;

2) реалізація індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку майбутнього фахівця соціономічної сфери буде результативною: якщо педагогічний вплив викладачів є адекватним індивідуальним особливостям студентів і адаптивним змінам, що відбуваються; коли діяльність, до якої долучається студент, органічно пов'язана з потребами професійної практики, з одного боку, та з інтересами самого студента, з іншого;

3) ефективність проектування індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку майбутнього фахівця зумовлена: рівнем активності студента, змістом та організацією процесу проектування, суб'єктом якого він є, особистісними мотивами та смислами, характером педагогічної взаємодії та впливу.

Відповідно до вимог вітчизняного освітнього простору всі здобувачі вищої освіти і майбутні фахівці соціономічних спеціальностей мають можливість сформувати індивідуальну освітню траєкторію – персональний шлях реалізації особистісного та професійного потенціалу через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття ВО, освітньої програми, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання.

Це право реалізується здобувачами Черкаського державного технологічного університету відповідно до:

1. Положення про організацію освітнього процесу у ЧДТУ.
2. Положенням про порядок навчання студентів за індивідуальним графіком у ЧДТУ.
3. Положенням про формування здобувачами ЧДТУ індивідуальної траєкторії навчання.
4. Положенням про порядок формування індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти ЧДТУ.
5. Положенням про порядок та умови здійснення вибору навчальних дисциплін здобувачами вищої освіти ЧДТУ.

Майбутні фахівці мають право на вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня

вищої освіти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу. Каталог вибіркових дисциплін оприлюднюється на сайті університету. Для прикладу розглянемо перелік вибіркових дисциплін по кафедрі соціального забезпечення на 2024-2025 н.р.

Дисципліни циклу загальної підготовки для студентів ОР «бакалавр» всіх спеціальностей:

1. Безбар'єрний простір в Україні (суспільна, освітня, економічна, громадська, цифрова, фізична безбар'єрність).

2. Ефективні комунікації та основи бізнес-мислення.

Дисципліни циклу професійної підготовки для студентів ОР «бакалавр» 3 курсу навчання спеціальності 232 Соціальне забезпечення:

1. Соціальне партнерство.

2. Практика використання інтерактивних методів навчання в роботі організації соціального забезпечення.

3. Менеджмент в малому бізнесі.

4. Лідерство та ділові комунікації.

5. Менеджмент соціального забезпечення.

6. Протидія та запобігання гендерно обумовленому та домашньому насильству.

7. Психологія прийняття рішень.

8. Соціально-психологічні аспекти спілкування в професійній діяльності.

9. Вступ до медіації.

10. Комунікативний менеджмент.

Дисципліни циклу професійної підготовки для студентів ОР «бакалавр» 4 курсу навчання спеціальності 232 Соціальне забезпечення:

1. Страхові послуги.

2. Інноваційні моделі й методи соціальної роботи.

3. Проектний менеджмент.

4. Управління бізнес-процесами.

5. Бізнес-планування та управління проектами.

6. Страхова медицина та медичне страхування.

7. Основи супервізії в соціальній роботі.

8. Арт-терапевтичні техніки у роботі з категоріями осіб.

9. Професійна деформація та вигорання.

10. Прагматична комунікація.

Дисципліни циклу загальної підготовки для студентів ОР «магістр» всіх спеціальностей: Соціальна відповідальність.

Дисципліни циклу професійної підготовки для студентів ОР «магістр» 1 курсу навчання спеціальності 232 Соціальне забезпечення:

1. Соціальне лідерство.

2. Бренд-менеджмент.

3. Пенсійне забезпечення.

4. Толерантність як складова професійної діяльності.
5. Соціальна експертиза та громадські слухання.
6. Соціальна акмеологія.
7. Технології вирішення та попередження конфліктів в соціальній роботі.
8. Управлінська практика соціальної інклюзії [10].

Індивідуальна освітня траєкторія майбутнього фахівця соціономічної сфери може бути реалізована також за допомогою обрання ним певної сертифікатної програми, залучення до Програми подвійного диплома чи програм міжнародної академічної мобільності, якщо такі запроваджені за відповідною спеціальністю.

Для ефективної реалізації освітніх програм випускова кафедра повинна мати стабільні бази практик у такій кількості, щоб дозволити студенту вибір. Професійне самовизначення й професійна адаптація студентів під час виробничих і навчальних практик дає змогу сформувати спеціальні компетенції, необхідні для конкретних видів професійної діяльності. Розширення можливостей індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього фахівця може бути забезпечене завдяки вибору місця проходження практики студентом на основі професійних інтересів, перспектив працевлаштування (або вже наявного професійного досвіду) [9].

Таким чином, можемо констатувати, що у процесі навчання в освітньому закладі індивідуальна освітня траєкторія з досягнення поставленої мети вибудовується майбутнім фахівцем спільно з викладачем як за допомогою наявних і пропонуванних для загального навчання елементів, так і за допомогою додаткового набору методичних елементів (альтернативні форми та методи оволодіння матеріалом, альтернативні методи контролю, альтернативний зміст навчання, альтернативний час і швидкість оволодіння матеріалом).

Отже, індивідуальна освітня траєкторія – це зміна свідомості здобувачів освіти, перетворення їх з об'єкта на суб'єкт освітньої діяльності, тобто на активного учасника освітнього процесу. Індивідуальна освітня траєкторія дає майбутньому фахівцеві можливість реалізувати свої індивідуальні потреби, опанувати необхідні для майбутньої професійної діяльності компетентності, які забезпечать йому конкурентоспроможність на ринку праці.

Подальших досліджень потребує вивчення можливостей індивідуальних освітніх траєкторій у підвищенні якості вищої професійної освіти.

Література

1. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>.
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та Операційний план її реалізації у 2022-2024 роках (Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р): URL: <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/strategiya-rozvitku-vischoyi-osviti-v-ukrayini-ta-operacijniy-plan-yiyi-realizaciyi>
3. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої

аналітики», 2022. 360 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf

4. Хуторської А. Індивідуальна освітня траєкторія. URL: <http://osvita.ua/school/theory/2287/print>.

5. Індивідуальна освітня траєкторія. URL: <https://kpi.ua/regulations-3-3>

6. Алексеева С. Індивідуальна освітня траєкторія: від побудови – до реалізації. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент* : зб. наук. пр. (Серія: Педагогічні науки). Київ : «Вид-во Людмила», 2021. Вип. 17. С. 74–82. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730035>

7. Закон України Про освіту. Режим доступу: [https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/company.nsf/0/65627B6D4CE1121AC22582CF003084A6/\\$file/zakon_ukrainy_pro_osvitu.htm](https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/company.nsf/0/65627B6D4CE1121AC22582CF003084A6/$file/zakon_ukrainy_pro_osvitu.htm)

8. Arkhyova Svitlana, Zhurba Inna, Kamenova Dimitrina. Modernization processes in the system of training specialists in the socioeconomic field in the context of modern challenges and threats. *Плакаємо особистість* : наук.-метод. альманах. Вип. 7. Полтава, Лубни : Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2024. 136 с. С. 44–48.

9. Шевчук Г. Й. Індивідуальна освітня траєкторія студента: суть і ключові аспекти організації. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/issue/view/69/295>

10. Каталог вибіркових дисциплін на 2024-2025 н.р. ЧДТУ. URL: <https://chdtu.edu.ua/student/navchalni-distsiplini-vilnogo-viboru-2024/item/19806-kataloh-navchalnykh-dystsyplin-vilnoho-vyboru-2024-2025-n-r://cyberleninka.ru/article/n/obuchenie-po-individualnoy-ya>

Зоряна Баранецька

викладач Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника м. Івано-Франківськ, Україна

СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасна парадигма освіти націлює освітню діяльність закладів освіти на формування чітких професійно вагомих компетентностей і результатів навчання здобувачів фахової освіти. У таких умовах пріоритетного значення у підготовці фахівців набуває студентоцентризм. Імплементация студентоцентрованого підходу у вищу школу неможлива без розуміння сутності студентоцентрованого освітнього середовища, нових векторів взаємодії у системі «студент-викладач» та особливостей студентоцентризму як інноваційного підходу до організації освітнього процесу [1].

Феномен студентоцентрованого навчання є предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Даний термін зародився у західній педагогіці та асоціюється з дослідженнями та діяльністю Ф. Хейворда і одержав подальший розвиток у роботі Дж. Дьюї. Важливим поштовхом до зміни парадигми в освіті та розвитку студентоцентрованого навчання стали дослідження К. Роджерса, який вперше запровадив студентоцентрований підхід у дидактику вищої освіти. Концепція студентоцентрованого навчання, в основу якої покладені результати навчання, початково розвинута в США в другій

половині ХХ століття і пов'язана з роботою Ж. Піаже (розвивальне навчання) і М. Ноулза (самокероване навчання). У ній у 2003 році були виділені такі основні елементи, а саме: опора на активне, а не пасивне навчання; акцент на глибоке вивчення і розуміння; підвищення відповідальності з боку студентів; розвиток почуття самостійності у здобувачів освіти; взаємозалежність між викладачем і студентом; взаємна повага у відносинах між студентами і викладачем; рефлексивний підхід до навчального процесу з боку викладача і студентів [3].

Питанню студентоцентризму приділена значна увага у працях вітчизняних науковців, зокрема А. Мельниченко, А. Шудлота, О. Заблоцька, О. Шарова, Ю. Рашкевича.

Мета статті: проаналізувати основні принципи студентоцентрованого навчання у педагогічній взаємодії з фахової підготовки здобувачів освіти.

Педагогічна взаємодія має безпосередній вплив на гармонізацію відносин суб'єктів навчальної діяльності. Під педагогічною взаємодією, розуміємо взаємну активність як викладача так і студента, взаємну співпрацю усіх суб'єктів навчально-педагогічної діяльності. Розкриваючи зміст студентоцентризму як необхідної умови педагогічної взаємодії в освітньому процесі, хочемо підкреслити посилення ролі студента як учасника процесу навчання – від пасивного слухача, до активного, який частково може впливати на процес отримання знань, оволодівати вміннями і навичками, набувати необхідних компетентностей. Основна ідея студентоцентрованого підходу полягає в тому, що студент з об'єкта переходить на суб'єкт навчальної діяльності, є активним, відповідальним, самостійним, професійно умотивованим учасником навчання. А викладач виконує функції організатора, мотиватора, систематизатора, консультанта, помічника, який створює умови для саморозвитку студентів.

Студентоцентроване навчання (student-centred learning) – це ретельне обговорення процесів розроблення та реалізації освітніх програм, оцінювання результатів навчання учасниками навчального процесу, метою якого є стимулювання мотивації студентів, їх самоаналіз та залучення до освітнього процесу. Згідно з законом України «Про вищу освіту», *студентоцентроване навчання* – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає:

- заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;
- створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;
- побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги та партнерства між учасниками освітнього процесу [4].

Студентоцентризм – це новий рівень відповідальності закладу освіти, в якому має бути створено активуюче освітнє середовище, що забезпечить на виході майбутньому спеціалісту високі результати навчання й сформовані найсучасніші компетенції [2].

Мета студентоцентризму як успішної складової педагогічної взаємодії в освітньому процесі спрямована на створення сприятливих умов для ефективного

засвоєння знань, безпосереднього формування професійних умінь, навичок, компетентностей.

На основі наукових досліджень А. Мельниченка, А. Шудлота, Ю. Рашкевича визначено основні принципи студентоцентрованості в педагогічній взаємодії, які включають:

Активну позицію студента. Активна участь здобувача освіти у навчальному процесі, висловлювання своїх ідей, думок, участь у дискусіях, розвиток та удосконалення власних навичок.

Індивідуалізацію навчання. Врахування індивідуальних особливостей студентів, їх потреб та інтересів.

Партнерство між викладачем і студентами. Викладач виступає як наставник, консультант, тьютор, що підтримує студентів, допомагаючи їм у процесі навчання і розвитку.

Розвиток критичного мислення і творчості. Студентоцентрований підхід сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей та самостійності студентів.

Розвиток комунікативних навичок. Студентоцентровані методи навчання сприяють розвитку комунікативних компетентностей студентів, що сприяють розвитку здатності ефективно спілкуватися, слухати інших, висловлювати свої думки, аргументувати свою позицію та співпрацювати з іншими.

Оцінка і зворотній зв'язок. Важливою складовою студентоцентрованого підходу є система оцінювання. Оцінка повинна бути справедливою, прозорою і давати студентам змогу оцінити свій прогрес, зрозуміти свої сильні та слабкі сторони. Зі сторони викладача – це забезпечення зворотного зв'язку, рефлексія зі студентами, допомога розуміти, знайти шляхи покращення результатів освіти і набути нові навички.

Гнучкість і адаптивність. Пристосування методів, підходів та матеріалів до індивідуальних особливостей студентів, забезпечуючи їхню оптимальну навчальну ситуацію.

Контекстуалізація. Зв'язок навчання з реальними життєвими ситуаціями.

Колаборація. Сприяння співпраці, взаємодії та колективному навчанню студентів.

Залучення технологій. Використання сучасних технологій у навчальному процесі може підтримати студентоцентрований підхід. Інтерактивні комп'ютерні програми, онлайн-ресурси, відеоматеріали та інші технології можуть зробити навчання більш захопливим, доступним та індивідуалізованим для студентів.

Заохочення до рефлексії. Стимулювання самоаналізу та оцінки своїх навчальних досягнень.

Постійне професійне самовдосконалення викладачів. Інтеграція інноваційних методик та знань у свою роботу.

Таким чином, підсумовуючи зміст студентоцентрованого навчання як необхідної складової педагогічної взаємодії, можемо узагальнити трактування щодо розуміння змісту студентоцентризму та зазначити, що це насамперед

сучасна філософія освітньої діяльності, нове сприйняття, нове бачення, усвідомлення цінностей, які мають домінувати у сучасному європейському закладі освіти. Зосередженість вищої освіти на особистість студента дає можливість підвищити якість системи освіти та підготувати ініціативного здобувача освіти – майбутнього фахівця з гнучким креативним мисленням, виховати такі якості як відповідальність, позитивне міжособистісне спілкування, професіоналізм, а також бажання самостверджуватися, самовдосконалюватися та самореалізовуватися [2].

Література

1. Заблоцька О. М., Николаєва О. М. Студентоцентризм як тренд сучасної освіти. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2021. № 194. С. 29–33. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-29-33>
2. Ільченко А. М. Студентоцентризм як базовий принцип організації освітнього процесу у вищій школі. URL: <http://surl.li/dpfix>.
3. Міщенко Т. О., Стаднік Н. В. Студентоцентричне навчання як вектор розвитку гуманітарної парадигми освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_11
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Валентина Березан

*д-р пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТА ПОВОЄННОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Політичні кризи, військові конфлікти, кліматичні зміни, стихійні лиха, пандемії ставлять під загрозу можливість процвітаючого життя сучасних людей. Виходячи з припущення, що складні виклики сучасного світу потребують інноваційних рішень поза встановленими галузевими підходами та дисциплінарними межами, вчені підготували аналітичні матеріали для вироблення спільного бачення гуманістичного навчання майбутнього. Наголосимо, що результати досліджень науковців констатують визначальну роль вищої освіти, досліджень та інновацій у формуванні знань для перетворення світу, обґрунтовують потребу в надійній державній освіті та альтернативних просторах навчання; надають домінуючого значення творчим здібностям людини в цифрову епоху та формуванню футурологічних (ф'ючерських) умінь, що суттєво впливають на найближче і далеке майбутнє. Стабільне планетарне майбутнє людства увиразнюється за умови реалізації сталого розвитку освіти, що трактується як економічно всеосяжний, соціально

справедливий та екологічно стійкий поступ цивілізації до благополуччя й добробуту шляхом активізації гуманістичних освітніх практик. Такий підхід до освіти та розвитку поєднує різноманітність поглядів на зміст, форми, методи і засоби навчання у все більш складних дидактичних системах, що слугують платформою підготовки фахівців для професійної реалізації в складному й невизначеному майбутньому. Проблеми формування умінь проектувати й адаптуватися до майбутнього набувають особливої актуальності для фахівців соціономічних спеціальностей, професійний обов'язок яких полягає у наданні допомоги людям у складних життєвих ситуаціях.

У цьому аспекті компетентність грамотно діяти в умовах надзвичайних ситуацій, а після перемоги – повоєнної адаптації, стає важливою складовою професійної компетентності студентів соціономічних спеціальностей і процесу їх навчання, оскільки вона забезпечує ефективне формування інтегральної компетентності здобувачів у сучасних соціальних умовах.

У контексті нашого дослідження особливого теоретичного значення набувають наукові розвідки з проблем психологічної готовності до надзвичайної ситуації і стратегій поведінки постраждалих (Н. Довгань, В. Духневич, С. Поліщук, З. Сіверс, О. Цукур та ін.) [1], соціально-психологічної підтримки потерпілих від наслідків надзвичайних ситуацій (С. Богданов, О. Бойко, Н. Гусак, А. Максименко, В. Чорнобровкін, В. Чернобровкіна та ін.) [5; 6], особливостей діяльності соціальних працівників в умовах надзвичайних ситуацій (А. Килівник, О. Карагодіна, О. Пожидаєва, Т. Семигіна та ін.) [3; 4], проблемних питань соціальної сфери, які є наслідками військових дій та їх вплив на особистість (Т. Тітаренко), соціальної роботи щодо військовослужбовців та їхніх сімей (Н. Олексюк, В. Савицький) [7].

Стає очевидним, що професійні якості фахівців соціономічних спеціальностей суттєво залежать від готовності до роботи в умовах надзвичайних ситуацій і повоєнної адаптації, і здатності інтегрувати їх зі своїм професійним досвідом з метою підвищення ефективності своєї роботи, ступеня її відповідності вимогам сучасного суспільства.

Тож мета статті полягає в аналізі доцільності й актуальності підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів до роботи в умовах надзвичайних ситуацій та повоєнної адаптації.

Військова агресія з боку росії стала причиною зростання числа і масштабів небезпечних подій, катастроф, стихійних лих на території України, а населення перманентно потерпає від їхніх негативних наслідків та обставин. В Україні після перемоги особливої уваги та турботи потребуватимуть щонайменше 1,5 млн наших співгромадян, які здобули досвід участі у воєнних діях, а разом з членами їхніх родин та членами сімей загиблих воїнів кількість людей, що потребуватимуть особливу допомогу, може сягнути 4–5 млн. [2], і це не враховуючи внутрішньоопереміщених осіб та українців, що повернуться з-за кордону. Тому, набуття соціальними працівниками компетентності щодо

професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій та повоєнної адаптації є вимогою сьогодення.

Саме тому до освітньої програми «Соціальна робота (Соціальна педагогіка)» другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальністю 231 Соціальна робота у 2023 році була введена окрема освітня компонента «Соціальна робота в умовах надзвичайних ситуацій», зміст якої до цього часу викладався окремими темами в різних професійно орієнтованих дисциплінах. Метою зазначеного курсу є підготовка майбутніх соціальних працівників до практичної роботи в системі психічного здоров'я та психосоціальної підтримки з посилення адаптивних можливостей у людей, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, а також зміцнення резилієнс малих груп та місцевих громад. Відповідно до цього зміст навчальної дисципліни розрахований на здобувачів, які володіють базовими знаннями з психології та соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Крім цього, як підсилення професійних компетентностей, здобувачам цього рівня пропонуються такі вибіркові дисципліни: «Основи травмотерапії», «Соціальна підтримка і захист ветеранів та їх сімей», «Цифровізація системи соціального захисту», «Цифрова інклюзія та доступність у соціумі» та ін. цілями даних курсів є формування здатності надавати доступну, короткострокову допомогу, засновану на сучасних принципах роботи з людьми, які пережили травматичні події; знань про систему соціальної підтримки і захисту ветеранів і ветеранок та їх сімей, основні програми підтримки ветеранів війни; знань про інституційні та організаційно-правові засади цифровізації системи соціального захисту, компетентностей щодо надання соціальних послуг у цифровій формі, щодо вивчення потреб людей з різними формами інвалідності в адаптації чи модифікації способів подачі цифрової інформації.

Соціальні працівники покликані сприяти подоланню низки негативних соціальних процесів, викликаних надзвичайними ситуаціями і наслідками воєнних дій на території нашої країни, на рівні індивіда, родини та громади. Тому, актуальність і доцільність опанування навчальних дисциплін, які формують знання про надзвичайні ситуації, особливості їх перебігу, можливі наслідки, негативні обставини, в які потрапляють потерпілі; дають можливість оволодіти правилами дій та надання екстреної соціальної допомоги в осередку небезпечної події; отримати навички соціально-психологічної роботи з постраждалими; вміння надати необхідну допомогу людям, що пережили травматичні події, підтримати їх у післявоєнний час, використовуючи сучасні принципи роботи з людьми та нові цифрові технології, є безумовною і необхідною. Підготовка до такого виду професійної діяльності соціального працівника повинна бути комплексною, поєднувати вивчення фахових компонентів освітньої програми з такими, що забезпечують формування компетентностей з галузі безпеки людини, соціально-правового захисту, психології травми, психосоціальної підтримки тощо. Тому перспективи цього дослідження полягають в реалізації практичної підготовки здобувачів освіти за

спеціальністю 231 Соціальна робота в умовах надзвичайних ситуацій та повоєнної адаптації.

Література

1. Готовність до надзвичайної ситуації: виміри конструктивності : практ. посіб. / В. М. Духневич, Н. О. Довгань, С. А. Поліщук, З. Ф. Сіверс, О. Г. Цукур ; за заг. ред. В. М. Духневича ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 395 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737156/1/DukhnevychPosb2023maket.pdf>
2. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. *НІСД. Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>
3. Карагодіна О., Пожидаєва О., Семігіна Т. Практика соціальної роботи в умовах карантинних обмежувальних заходів: швидка оцінка та уроки. *Social Work & Education*. 2020. Vol. 7. No. 4. P. 452–465. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/2520-6230.20.4.4./pdf_75
4. Килівник А. М. Соціальна робота з постраждалими від катастроф і надзвичайних ситуацій : метод. рекомен. до вивчення навч. дисципліни. Вінниця : Вінницьк. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського, 2019. 34 с. URL: <https://www.vspu.edu.ua/content/img/education/prog/met1/m7.pdf>
5. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с. URL: <http://surl.li/meozg>
6. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : посіб. з проведення тренінгу / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко. Київ : НаУКМА, 2017. 178 с. URL: <http://surl.li/meoyt>
7. Хохуля Н. Загострення проблеми самотності материнства у післявоєнний час. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 15 квіт. 2022 р. / редкол. : В. П. Андрущенко (голова), І. Г. Ветров (заст. голови, відп. ред.), Г. М. Торбін (заст. голови), О. В. Потільчак (упорядн.). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 68–70. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38236/Pisliavoiennyi%20svit.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Володимир Гуріч

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ЯК ФОРМА І МЕТОД НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ РВО «МАГІСТР» СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Однією з провідних технологій соціальної роботи є проєктування. Проєкт як частина кваліфікаційної роботи майбутніх магістрів є результатом опанування методів переведення теоретичних положень у практичну площину, актуалізації потенціальної можливості у вигляді структурованого плану дій.

Більшість тих, хто знайомий з поняттям «проект» у бізнесі, вважають проекти прямою, технологічною послідовністю поетапних завдань, спрямованих на досягнення конкретної мети у певні часові рамки. Аналіз ключових стандартів проектного менеджменту дають наступні визначення. Проект – це «унікальна сукупність скоординованих дій (робіт) з певними початком та закінченням, що здійснюється певною особою або організацією для досягнення певної мети у заздалегідь визначені термін, витрати та параметри виконання» (British Standard BS 6079-1:2000. Project management – Part 1: Guide to Project management).

«Проект – це задача з відомими початковими даними і результатами, які визначають спосіб її розв’язання. Проект включає проблему (замисел), засоби реалізації проекту (способи вирішення проблеми) та результати проекту» (A Guide to the Project Management Body of Knowledge, 1996). Проект – це «тимчасове підприємство, створене для створення унікального продукту або послуги» (A Guide to the Project management Body Knowledge. Project Management Institute Standards Committee, 2000).

У своїй роботі ми спиралися на визначення терміну з «Настанови до Зводу знань з управління проектами (2021) як: «Тимчасова діяльність, спрямована на створення унікального продукту, послуги або результату. Тимчасовий характер проектів указує на початок і завершення проектної роботи або її фази. Проекти можуть бути як самостійними, так і частиною програми» [3]. Відзначимо, що наведені вище визначення доцільні у високоорганізованому контрольованому середовищі, але соціальні проекти не повною мірою відповідають такому визначенню. Перш за все, вони більш гнучкі і не мають на меті жорсткого виконання певного набору завдань. По-друге, такі проекти спрямовані на створення позитивних змін у громадах та вирішення складних соціальних проблем і, можливо, ніколи не досягнуть вирішення проблеми повністю. Але вони можуть сприяти позитивним змінам життя у громаді, країні. Ставити дату завершення соціального проекту так само умовно, як і ставити дату завершення проблем людей.

Проектування – це спеціальна «концептуально обумовлена та технологічно забезпечена діяльність щодо створення образу бажаної у майбутньому системи» [2, с. 32]. Соціальні проекти вимагають іншого підходу, ніж інші типи проектів, оскільки він фокусується на соціальному контексті, в якому реалізується проект. Для ефективного проекту необхідне розуміння динаміки громади та інтегрованих до неї соціальних структур, впливу проекту на громаду. Від тих, хто бере участь у реалізації проекту, очікується бути активно відкритим до постійного навчання та адаптації як складових проекту, так і його візії в цілому. Це пов’язано з тим, що соціальні проблеми часто є складними та непередбачуваними, тож той, хто досягає з часом успіху в їх реалізації, накопичує знання та досвід, а також системи, які підтримуватимуть подібні ініціативи у подальшому.

Проектування у галузі соціальної роботи є колективною або індивідуальною творчою діяльністю соціального працівника як менеджера соціальної роботи, що має рамки, обумовлені необхідністю застосування фахівцем форм та методів проективної діяльності, спрямованої на нормалізацію

або оптимізацію життєдіяльності клієнта (групи клієнтів). Соціальний проєкт як продукт такої діяльності слід розглядати як сукупність технологічних (соціальні технології), управлінських та організаційних рішень, метою яких є вирішення соціальних проблем, покращення соціокультурних умов життя клієнтів, здійснення актуальних соціальних змін у громаді.

Нами проаналізовані досягнення та проблеми здобувачів 1 курсу під час опанування освітніх компонент «Організація соціальних послуг в ОТГ» та «Управління соціальними інституціями». Соціальний проєкт у змісті цих курсів виступав як інтегральний результат синтезу різних компетенцій, що набуті як під час практики і професійної діяльності, так і в ході виконання навчальних завдань.

В основу розробки власних проєктів лягли навички кейс-менеджменту, зокрема, внутрішньо-переміщених осіб [1], також багато хто зі здобувачок орієнтувався на власний професійний досвід та тематику запланованої кваліфікаційної роботи. У процесі навчання через проєктування здобувачам було запропоновано наступні методи: «вживання у роль» допомагало отримати більш точне уявлення про те, що потрібно зробити в процесі проєктування; «матриця ідей» (коли різні варіанти рішень складаються на основі декількох незалежних змінних); «мозковий штурм» здійснюється за допомогою комунікативної взаємодії, під час якої відбувається полеміка думок, обговорюються різні проєкти, здійснюється експертиза фактів, оцінка процесів; метод синектики (коли декілька запропонованих ідей розглядаються окремо одна від одної, а потім між ними встановлюються певний взаємозв'язок і взаємозалежність).

Система дистанційного навчання «KSU-online» Херсонського державного університету, на платформі якої розміщалися як навчальні завдання, так і форуми для обміну інформацією як між викладачем і здобувачем, так і між самими учасниками групи. Одна із сильних сторін системи – широкі можливості для комунікації та взаємодії учасників навчального процесу, підтримка обміну файлами будь-яких форматів. Таким чином, кожен з 32-х проєктів міг отримати відгуки та перехресну оцінку, а також стати орієнтиром для власних напрацювань. Уніфікована форма подання заявки на реалізацію проєкту, яка була взята за основу з реальних грантових заявок, виступала рамковим зразком.

У результаті такий спосіб побудови наскрізного навчального завдання дав можливість перевірити та структурувати свій досвід як тим, хто тільки починає свій кар'єрний шлях фахівця соціальної роботи, так і професіоналам, які масштабують свою діяльність на робочих місцях різного типу.

Література

1. Гусак Н. Є. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб. 2015. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9361/manual_case%20management_UNDP.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Мармаза О. І. Стратегічне управління: траєкторія успіху. Харків : Вид. група «Основа», 2006. 160 с.
3. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide), 7-е вид., 2021. С. 4.

Роксоляна Зозуляк-Случик
д-р пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Оксана Онпченко
д-р пед. наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

До концептуальних підходів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери ми пропонуємо віднести гуманістичний, аксіологічний, системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, акмеологічний, які сприяють оптимізації формування компетентного фахівця. Усі вони методологічно цінні у професійній підготовці, однак ми хочемо детальніше зупинитися на системному, акмеологічному й особистісно-діяльнісному.

Розгляд проблем методології наукових досліджень зустрічаємо у розробках науковців Б. Без'язикового, І. Карпенко, А. Каленського, І. Малафіїк, Л. Хоружої, Ф. Чмеленко та інших.

Мета: обґрунтувати основні методологічні підходи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

До загальнонаукових методологічних підходів, які сприяють професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, слід віднести системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. За твердженням вчених, його сутність полягає в комплексному вивченні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні яких, як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин [3, с. 42].

За твердженням Ю. Сурміна, системний підхід базується на теорії систем, що зумовлює походження, функціонування і розвиток систем різної природи [5, с. 142].

Водночас у загальнонауковому значенні системний підхід визначається як напрям методології спеціально-наукового пізнання та соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем. Він сприяє адекватній постановці проблем у конкретному вченні та виробленню ефективної стратегії їх вивчення. Зазначений підхід орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що забезпечують таку цілісність, на виявлення різних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх в єдину систему [6, с. 587].

Виходячи з сказаного вище, можна стверджувати, що системний підхід дає можливість розглядати процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як складну динамічну систему, визначити особливості її компонентів, категорій, пізнати характер і механізми зв'язків між ними й на цій основі вибудувати модель науково-методичного забезпечення вказаної системи, що сприятиме оптимальному досягненню мети дослідження.

Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери – це цілеспрямований інтегрований педагогічний процес, організація якого є завданням високого рівня складності. Звідси його вивчення має здійснюватися у контексті методологічної системи, яка за своєю сутністю є системним аналізом і дозволяє одержати найбільш загальне, повне і цілісне уявлення про процес формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

Водночас методологічну систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери утворює те навчально-виховне середовище, завдяки якому здійснюється вплив на особистість студента з метою управління його формуванням як фахівця та самоосвітньою діяльністю. У створенні освітньо-виховного середовища, в якому відбувається професійний розвиток майбутніх фахівців, необхідно, щоб система була як навчально-освітньою, так і активною.

Таким чином, системний підхід сприяє правильному моделюванню й прогнозуванню перебігу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Він дає можливість розглядати вказаний процес в єдності його структурних і функціональних компонентів (мета системи – цілі професійної підготовки; управлінська підсистема, зокрема педагога; підсистема, яка управляється, зокрема студент; взаємодія й взаємини цих підсистем; зміст діяльності системи – зміст формування професійних основ; засоби, що забезпечують роботу системи – засоби, організаційні форми методичної роботи, технології навчання та розвитку; методи роботи системи – методи професійної підготовки; продукти роботи системи – професійні компетенції майбутніх фахівців соціальної сфери).

Разом із розвитком компетентнісної освіти в останні роки активного розвитку набув науковий підхід – розвитку й удосконалення особистості і як результату її професіоналізації та цілого суспільства – акмеологія. Аналізуючи напрацювання науковців, можна сказати, що досягнення особистістю розкриття творчого потенціалу, вершин самореалізації виступає предметом акмеології. Ключовим же завданням акмеології є побудова, розробка та вдосконалення системи професійної майстерності як підґрунтя продуктивності та професіоналізму [3, с. 165].

Науковець С. Пальчевський стверджує, що акмеологія – це наука майбутнього, а на сучасному етапі розвитку вона є фундаментальною та має інтегрований характер і гуманістичну спрямованість [4, с. 7–13].

За твердженням М. Григор'єва, центральною у соціальної акмеології виступає проблема професіоналізму соціальних працівників, виявлення чинників, які підвищують ефективність їх діяльності, стимулюють особистісно-професійний розвиток [1]. Позитивним у даному напрямку вважаємо те, що вже

розроблено моделі професіоналізму та професійної компетентності для різних категорій фахівців соціальної сфери. Також виокремлено систему ключових психологічних, професійно важливих якостей і методів їх розвитку; виявлено психологічні протипоказання, види їх професійної «деформації»; розроблено методи компенсації і подолання у соціальній роботі. Означене зумовлює головне завдання акмеологічного підходу щодо формування професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери – проведення комплексних розробок технологій, стратегій і тактики теоретичної та практичної підготовки цих спеціалістів до високого рівня професіоналізму, певною мірою опираючись на їх самоактуалізацію, самоосвіту, саморозвиток.

Отже, проаналізувавши провідні ідеї науковців можемо стверджувати, що професійна підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є важливою складовою становлення фахівця. Йому мають бути притаманні високі критерії якості професійної діяльності, взаємин з клієнтом, чітка система моральної регуляції, що спонукає його постійно дотримуватись цих критеріїв. Морально-етичні норми професіонала, у свою чергу, виступають своєрідною особистісною проекцією професійно-групових та соціальних норм.

Загальнонауковий акмеологічний підхід інтегрується з особистісно-діяльнісним підходом, який безпосередньо впливає на професійну підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери. Він указує на компонентний склад людської діяльності, а саме: суб'єкт, об'єкт, процес, умову, потребу, результат, що вможливорює комплексне дослідження будь-якого напрямку праці людини.

Тому, особистісно-діялісний підхід виступає методологічним принципом, в основі якого покладено предметну діяльність людини [6, с. 135]. Він спрямовує особистість на саморозвиток, самоствердження її як результат – на самореалізацію особистості. Особистісно-діялісний підхід характеризується ціннісним ставленням, позитивними можливостями в діяльності; включенням особистісного досвіду молодшої людини, який містить знання, уміння, цінності та настанови стосовно навчально-виховного процесу [2, с. 45]. Причому даний аспект у широкому значенні означає динамічну систему взаємодії людини із зовнішнім середовищем, у вузькому – конкретну професійну, наукову, навчальну форми активності особистості, що сприяють досягненню свідомо поставлених цілей, які, у свою чергу, виникають унаслідок появи певних потреб [5, с. 11].

Про необхідність застосовувати особистісно-діялісного підходу в дослідженні професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери наголошує ряд науковців, зокрема Б. Без'язикий, А. Каленський, М. Михнюк та інші. Сформовані упродовж навчання фахівців знання і уміння перетворюються в діяльність – навички, залежно від їх рівня засвоєння. Причому одне з ключових місць у процесі особистісно-професійного становлення студентів займають: самоосвіта, потреби самореалізації, підвищення рівня професійної майстерності.

У контексті особистісно-діялісного підходу діяльність майбутнього фахівця соціальної сфери постає як процес переходу об'єкта в його суб'єктивну форму. Отже у процесі діяльності майбутній фахівець досягає об'єктивних

результатів. Адже під час професійної підготовки майбутні фахівці соціальної сфери здійснюють навчальну діяльність з метою сформуватися як кваліфіковані фахівці. Оскільки їхня професійна діяльність розглядається як інтегративна, то вона включає професійно-етичні і виробничо-технологічні компоненти. Результатом професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є функціональні продукти діяльності.

Таким чином, на основі проаналізованого матеріалу можна зробити висновки, що професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери обумовлена взаємодією студента із викладачами та соціальним середовищем. Означене здійснюється у чіткій системі, що складається з структурних і функціональних компонентів; принцип акмеологічного підходу має на меті перетворення студента – майбутнього фахівця соціальної сфери у професіонала, у великій мірі опираючись на його самоактуалізацію, самоосвіту, саморозвиток. Саморозвиток студентів залежить від ступеня творчої спрямованості освітнього процесу. Процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери набуває оптимального характеру, коли студент виступає суб'єктом навчально-виховного процесу. Дана закономірність обумовлює єдність реалізації діяльнісного та особистісного підходів. При цьому особистісний підхід має на меті, безпосередню мотивацію до навчальної та інших видів діяльності, організації, розвитку творчих можливостей студентів, самостійного руху до кінцевого результату.

Література

1. Григор'єва М. В. Психологія праці. Київ, 2010. 134 с.
2. Зозуляк-Слущик Р. В. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування професійної етики майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 9 (73). С. 42–52.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ; Черкаси: УНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
4. Пальчевський С. С. Акмеологія – поклик майбутнього. *Акмеологія в Україні*. 2015. № 1. С. 7–13.
5. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого. Київ: Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2016. 302 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / [голова редк. В. І. Шинкарук; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди]. Київ: Абрис, 2012. 744 с.

Віра Ковальчук

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Одним із пріоритетних принципів державної політики у галузі освітньої діяльності, викладеного у Законі України «Про освіту», є виховання поваги до

прав і свобод дитини, з одного боку, та нетерпимості до приниження, насильства, дискримінації, з іншого. Водночас, практичні психологи освітніх закладів усіх рівнів час від часу зустрічаються з проблемою спрямованого насильства, одним із різновидів якого є булінг.

Насилля може носити як одиничний так і довготривалий характер і проявляється в більшості випадків в формі фізичного або психологічного насилля. Головним обов'язком держави є вжиття усіх заходів соціального, адміністративного, кримінально-правового характеру, впровадження профілактичних програм з метою зменшення кількості випадків насильства в суспільстві.

В українській системі освіти зараз відбуваються складні соціокультурні умови та ситуація загострення негативних явищ в освітньому середовищі. Зокрема майже в кожному соціальному середовищі існує проблема булінгу. Тому розуміння психолого-соціальних умов, причин та наслідків агресивної та свідомої поведінки однієї людини стосовно іншої, жорстокі форми насилля і цькування молоді є одним із домінуючих факторів, що визначає науково обґрунтовані стратегії попередження та подолання булінгу.

Актуальність даної проблеми полягає у тому, що проблема насильства, та його видів досить широко розкривається у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, проте питання оцінки профілактичних програм з протидії насильства є малодослідженою. Стреси викликані булінгом впливають на все життя людини, призводять до втрати здоров'я, особистісних, психологічних негативних зрушень, зниження працездатності. Тому постає гостра потреба підготовки фахівців з певними теоретичними знаннями, спеціальними вміннями, навиками для виявлення, попередження та профілактики такого негативного явища, як булінг.

Проблема булінгу найбільше відображена в дослідженнях зарубіжних вчених Д. Ольвеуса, Е. Ролланда, Л. Кішлі, Д. Лейна, В. Ортона, Д. Таттума, А. Король.

Норвежський філософ Д. Ольвеус термін «булінг» трактує як повторювані, навмисні, свідомі, та обдумані дії з наміром викликати страх шляхом погрози, подальшою агресією та нашкодити іншій людині. У своїх працях Д. Ольвеус визначає типові риси учнів, які схильні до поведінки буллера: вони відчувають сильну потребу владарювати та підпорядковувати собі інших учнів; імпульсивні та неврівноважені; прагнуть бути у центрі уваги; ставляться до оточуючих з почуттям зверхності; часто поводять себе агресивно та з викликом до дорослих; зазвичай вони егоцентристи, не вміють співчувати, ставити себе на місце іншого; максималісти, що не бажають іти на компроміс.

Агресія та жорстокість дітей є об'єктом вивчення та наукових досліджень соціальної роботи, соціальної педагогіки, соціальної психології, педагогіки та психології. Дослідженню проблеми насильства у школах присвячені праці таких вчених: К. Абсалямова, А. Барліт, Р. Безпальча, І. Гайдамашко, А. Губко, О. Дроздова, А. Йосипів, О. Корабльова, Ю. Лисюк, О. Ожійова, В. Ролінського, С. Стельмах, О. Шуміло. Так, насильство, як соціальне явище Ю. Лисюк визначає як навмисну дію, здійснену соціальною групою чи

індивідом, що пов'язана з нанесенням або загрозою нанесення фізичної, психологічної, майнової шкоди іншій особі.

У зарубіжній та вітчизняній психолого-педагогічній та літературі є чимало праць, які свідчать про те, що сьогодні гостро постає проблема насильства у шкільному просторі. За підсумками огляду зарубіжних досліджень нами відзначено, що булінг (від англ. – насильство, цькування, терор) [4].

Термін «булінг» походить від англійського дієслова «to bully». Кембриджський словник англійської мови дає таке значення дієслова «to bully» – ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим ніж ви, досить часто примушування такої особи до небажаних дій. За Оксфордським словником «to bully» означає «прагнути завдати шкоду, залякати або примусити до небажаної дії уразливу особу або особу, яка сприймається як така» [5].

Мета статті: розкрити явище булінгу і його вплив на порушення освітнього процесу, визначити шляхи подолання та попередження булінгу. Характеризуючи поняття булінг, потрібно звернути увагу, що дії, які носять насильницький характер, можуть бути вчинені не лише по відношенню до неповнолітнього особи, а й стосовно повнолітніх осіб. Булінг – проблема, яка потребує швидкого й професійного реагування. Тому важливим сьогодні є правове врегулювання даної проблеми, розвиток культури спілкування і запровадження профілактичних програм, щодо боротьби з насильством.

Ситуація булінгу призводить до низки педагогічних, психологічних (психологічні розлади, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, зниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальна дезадаптація), медичних (травматизація) наслідків.

Основними передумовами булінгу є байдуже ставлення оточуючих та невміння зупинити дане явище. Зазвичай цей процес має тривалий травматичний характер, спрямований групою осіб або однією особою на іншу чи інших. Освітній процес значно ускладнюється через цькування, яке зазвичай чинять агресивні люди, котрі люблять домінувати та бути в центрі уваги. Іноді це трапляється через те, що у людини, яка цькує, присутні психологічні комплекси. Потенційно вона може страждати від сімейного насилля, агресії, копіюючи образливі моделі поведінки, що присутні у його рідних.

Найбільш яскраво булінг представлений у закладах освіти – середовищі, в якому молода людина чи підліток проводить багато часу і нерідко є прояви жорстокості та насильства в середовищі здобувачів освіти. Причинами цього явища є: демонстрація сцен насильства у засобах масової інформації або будь-якій пережитій ситуації тої чи іншої форми насильства: фізичного, психологічного, сексуального; відчуття безпорадності, приниження, злості або відчаю, небезпеки, самотності, що наростає; схильність до девіації, залежності, протиправної поведінки. Все це змушує нас шукати способи попередження насильства. У більшості випадків насильство спостерігається не лише в кіно, а й на власному досвіді, а саме в сім'ях (бійки, вимагання грошей, психологічний тиск, словесні образи, бойкот).

В Україні молодь і підлітки висловили думку, що булінг є проблемою і потребує прогресивного механізму вирішення випадків насильства в системі освіти. Відповідно до результатів опитування U-Report, у якому взяли участь близько 4,5 тисяч учасників різних вікових категорій, майже половина опитаних (48 %) були причетними до проявів насильства [**Error! Reference source not found.**].

Дорослі, які здійснюють контроль за навчальними закладами, і ті, хто в них працює, зобов'язані створювати безпечні умови, які сприятимуть збереженню гідності та розвитку здобувачів освіти, адже насильство, незважаючи на те, чи є воно фізичним, психологічним, фінансовим, чи сексуальним, є одним з найбільших порушень прав людини – права на життя, на фізичну та психологічну недоторканість.

Вирішальна роль у протидії насильству і булінгу в освітньому закладі належить педагогам. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки завдяки системному підходу та підтримки керівництва, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій, а також із залученням та участі студентів до активної діяльності.

Здебільшого явище булінгу з різних причин замовчується адміністрацією, педагогічним колективом, які, дбаючи про власну репутацію та репутацію навчального закладу, дану проблему ігнорують. А батьки часто не вважають це проблемою та, не знаючи адекватного вирішення, переводять своїх дітей до іншого закладу освіти чи ізолюють від соціуму. Трапляються випадки, коли самі викладачі виступають в ролі буллерів, оскільки вважають булінг зручним засобом колективного дисциплінарного впливу, внаслідок чого проблема набуває більших обсягів і жорстокості прояву. Останнім часом насильство торкнулось і самих викладачів, що стають жертвами цькування з боку неадекватно реагуючих учнів та їх батьків.

Основними механізмами розвитку булінгу є, зазвичай, заздрощі та конкуренція, страх, неприйняття інакшості, бажання підкорити когось власній волі (самоствердитися у ролі сильного й авторитетного), витіснити когось із групи (колективу), принизити. Основні засоби – штучне створення інтриги, пліткування, донесення до значимих осіб у групі неправдивої та спеціально викривленої інформації, поширення безпідставних чуток та ін.

Поняття «булінг» застосовується щодо ситуацій, які відбуваються в закладах освіти, а термін «мобінг» – ситуацій, що відбуваються на робочих місцях.

На думку психологів, найчастіше жертвами булінгу стають люди, які тривожні, нещасні, з низькою самооцінкою, невпевнені в собі, не мають жодного близького друга серед дітей і вважають за краще спілкування з дорослими людьми, лякливі, чутливі, замкнуті й сором'язливі, схильні до депресії і меланхолії; фізично слабші хлопчики, ніж ровесники.

Сором'язливий студент чи учень має негативні емоції стосовно своєї низької самооцінки, і навіть чекає на них від оточення. А такий стан породжує

відчуття неповноцінності. Як наслідок, характерним є переживання сорому, страху привернути увагу до своєї особи, прагнення до усамітнення.

При першому прояві булінгової поведінки з боку буллера сором'язлива людина демонструє брак соціальної гнучкості, моторну незручність, труднощі у відстоюванні своїх інтересів та позиції. Виникають протиріччя, які вирішуються найчастіше у хлопців з позиції сили, у дівчат – через вербальний булінг згідно з притаманними їм моделями спілкування; спалахи знущання з жертви більш жорстокі, ніж у хлопців. Найтяжчі випадки булінгу зафіксовані серед дівчат, невпевнених у собі, сором'язливих, яким бракує навичок упевненої поведінки, позитивного самосприйняття, у яких низький рівень емоційної комфортності, самоконтролю та самооцінки.

Особливий сплеск активності у вивченні проблеми булінгу, з нашої точки зору, як у нашій країні, так і за кордоном припадає на період 2010-2018 років у зв'язку з появою сучасних гаджетів, з'являється кібербулінг, тобто агресія в інтернеті. У зарубіжній психології цього періоду булінг виокремлюється, зокрема від мобінгу.

Що стає причинами терору: зовнішність, ставлення до хоббі, інтересів, несприйняття одягу, ставлення до успішних результатів у навчанні, ставлення до поганих результатів у навчанні. Насильниками (буллерами) є одногрупники, колишні друзі, найближчий друг, ворог, невідомі особи.

Сюди належать такі особливості закладів освіти, як рівень довіри між викладачем та студентом, рівень уваги адміністрації освітнього закладу до проблеми насильства серед учнів та студентів, домінування суто навчальних цілей над проблемами особистісного розвитку молоді.

У доповнення до положень Закону організаційно-правові засади протидії булінгу (цькуванню) визначаються у Наказі Міністерства освіти і науки України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» від 28.12.2019 № 1646. Даним нормативним актом затверджено спеціальний «Порядок реагування на випадки булінгу (цькування), який визначає механізм реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти всіх типів і форм власності, крім тих, які забезпечують здобуття освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти» [1].

Законом визначено, що булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Заклади освіти також зобов'язуються забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їхніх батьків.

Олена Костюк
спеціаліст II категорії
викладач соціально-педагогічних дисциплін
КЗ СОР «Путивльський педагогічний
фаховий коледж ім. С. В. Руднева»
м. Путивль, Сумська обл., Україна

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В умовах, що виникли, підготовка фахівців соціальної роботи наповнюється новим змістом і орієнтація майбутнього фахівця на розвиток творчих здібностей і саморозвиток особистості набуває професійно ціннісний зміст, а професійна спрямованість навчання, особливо в соціальній освіті, передбачає міждисциплінарну інтеграцію. Основні завдання педагогічної психології, медичної психології, професійної педагогіки, акмеології та інших вимагають розробки засад процесу професійної підготовки фахівців соціальної роботи до напрямків діяльності, пов'язаних з допомогою населенню, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Вимоги суспільства до спектра соціальних послуг в Україні та компетентностей таких спеціалістів вивчили С. Архипова, О. Дубасенюк, І. Ларінова, Л. Романовська, І. Савельчук та інші [11, с. 120–125]. Українські науковці дослідили міжнародний досвід професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, зокрема В. Баранюк, О. Канюк, С. Когут, А. Кулікова, Г. Лешук, Ю. Рябова, а з іноземців – Х. Брунс, Д. Крамер, Є. Холостова [13, с. 134–144]. Дистанційне навчання у вищій школі осмислили І. Ляшенко, Г. Мартинюк, В. Прибилова, С. Сисоєва, Г. Ткачук тощо [17, с. 205–209].

Мета дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні психолого-педагогічних аспектів професійного підготовки соціальних працівників з соціального захисту населення.

Перед державною освітою України постають нові виклики, пов'язані з глобалізаційними процесами, для подолання яких є необхідною підготовка професіоналів в різних галузях, зокрема, фахівців спеціальної освіти. Сучасний фахівець спеціальної освіти має бути багатофункціональним, володіти високим рівнем професійної компетентності, бути готовим ввійти в практичну, науково-дослідну, методичну діяльність в реальних умовах освітньої практики, яка нерідко висуває складні проблемні питання. Вітчизняна й зарубіжна наука сьогодні пропонує значне число досліджень, що розкривають різні аспекти соціально-педагогічної діяльності, визначено широкий спектр професійних компетенцій, якими має володіти такий фахівець: глибоке володіння основами соціальної політики держави і соціально-правового захисту дітей та молоді,

знаннями із соціології, психології та педагогіки; способами соціальної і психолого-педагогічної діяльності, такий якостей, як: комунікабельність, вміння навіювати та переконувати, перцептивність, оптимізм, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, відповідальність, відвертість тощо. Соціальний педагог надає педагогічну підтримку та допомогу дітям, стимулює їх до самодопомоги у сфері захисту своїх законних прав, свобод та інтересів, надає послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнів, здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій учнів. І все ж недостатньо вивченим залишається питання організації співпраці соціального педагога із працівниками різних соціальних структур.

Соціальний педагог – це посередник між дитиною і соціальними службами, організаціями й установами, покликаними дбати про дитину і її сім'ю. Висока ефективність діяльності соціального педагога здебільшого пов'язана з наявністю дієвої команди з представників різних соціальних служб, здатних продуктивно спільно вирішувати соціально-педагогічні проблеми, серед них: служба у справах дітей, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальна міліція у справах дітей, управління праці та соціального захисту населення, центр зайнятості, громадські організації тощо.

Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів має відповідати новим запитам суспільства, тенденції розширення поля професійної соціально-педагогічної діяльності й кола клієнтів, ускладненню зв'язків між суб'єктами соціальної роботи, враховувати досягнення науково-технічного прогресу, технологічних нововведень тощо.

Компетентнісна модель соціального педагога має базові компоненти, які можна назвати мотиваційно-ціннісним, професійно-особистісним, гностично-технологічним і функціонально-рольовим. Формування професійної компетентності передбачає вироблення у майбутніх фахівців системи відповідних знань, умінь і навичок, а також комплексу професійно важливих якостей. Так, сучасний зміст професійної освіти включає систему новітніх знань про особистість, її місце і роль у суспільстві, шляхи соціалізації, вирішення соціальних проблем та ін. Інноваційна парадигма сучасної освіти має у своєму розпорядженні арсенал нових методів і форм навчання, здатних підвищити якість фахової підготовки соціальних педагогів на засадах професійно-практичної зорієнтованості, інтеграції, гуманізації та ін.

Однією з визначальних умов ефективної діяльності соціального педагога є готовність працювати у команді. Виробленню у студентів відповідних умінь сприяє використання методів і форм інтерактивного навчання: ситуативне моделювання, дискусія, полеміка, ігрові технології. Найбільш продуктивними вважаємо рольові та ділові ігри, які задовольняють пізнавальні і професійні інтереси студентів, служать засобом емоційного зацікавлення, мотивації навчальної, пізнавально-комунікативної діяльності. Рольові ігри при цьому ґрунтуються на імітуванні, відтворенні проблемно-комунікативних професійних ситуацій, що спонукають до інтелектуальної активності і професійної діяльності,

привчають до відповідальності за свої дії. Ділові ігри допомагають виробити у студентів цілісне уявлення про майбутню професійну діяльність, набути комунікативного і соціального досвіду як основи співпраці суб'єктів соціальної роботи.

Завдяки іграм у майбутніх соціальних педагогів підвищуються пізнавальна і професійна мотивації. Для цього у процесі навчання використовуємо: 1) імітаційні вправи, що акцентують увагу на професійних діях; 2) аналіз, розбір конкретних фахових ситуацій; 3) „розігрування ролей” з метою формування професійно важливих умінь; 4) повнозначну ділову гру, яка імітує певні аспекти діяльності у різних професійних сферах.

Сформувати здатність вирішувати фахові проблеми, виконувати професійні функції дає змогу застосування кейс-методу, професійних ситуацій, проектних технологій тощо.

Формуванню стійкої позитивної професійної мотивації сприяють ситуативні, ігрові, проектні та ін. методи навчання. Змодельоване за їхньою допомогою професійно-орієнтоване спілкування суб'єктів соціальної роботи допомагає підготовці студентів до реальної взаємодії, набуттю професійного досвіду, підвищенню загальної комунікативної культури. Формування вмінь обстоювати власну позицію, доводити свої думки і переконання активізується за допомогою проблемних бесід, дискусій, конференцій і т.д.

Інноваційна перебудова навчального процесу передбачає зміну форми занять з метою заохочення студентів до активної пізнавальної та комунікативної діяльності, продуктивної співпраці, розширення меж самостійності. Особливою продуктивністю відрізняються такі нетрадиційні форми занять, як: конференції, конкурси, дискусії, дослідження, презентації, наукові, мультимедійні проекти тощо.

Засоби сервісів Web 2.0 та інтерактивні методи навчання допомагають структурувати знання студентів з певної тематики. Для цього пропонуємо карти знань, які у графічному вигляді представляють план заняття, теми, основні ідеї, поняття, що вивчаються, підсумовують інформацію, конкретизують знання, уміння та ін. Застосування елементів комп'ютерних технологій покликане сприяти розвитку професійно важливих здібностей, знань і вмінь студентів, підвищенню позитивної мотивації навчання і професійної діяльності.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що цивілізаційні виклики ХХІ століття стали викликом і сфері освіти, оскільки вона має безпосереднє відношення до всіх подій. Для майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери необхідна готовність до виконання професійної діяльності, що передбачає як вирішення вузькоспеціальних питань, так і всебічний розгляд соціальних проблем, врахування можливостей, компетенцій і досягнень різних суб'єктів соціальної роботи. Така настанова націлює на підготовку майбутніх соціальних педагогів до міжвідомчої співпраці, опанування ними змісту і технологій інтегрованої, скоординованої соціально-педагогічної діяльності.

Література

1. Гордєєва Т. С. Сучасний стан і тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері соціального забезпечення в Україні. 2017. № 8. С. 19–25.

2. Файчук О. Л. До питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. 2012. № 10. С. 299-302.
3. Співак Я. О. Професійна підготовка соціальних працівників: вітчизняний і міжнародний досвід. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2018. № 6. С. 134-144.
4. Микитенко Н. О. Сучасний стан професійної підготовки соціальних працівників в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. № 8. С. 212-215.
5. Файчук О. Л. Історія підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в Україні. 2010. № 131. С. 55-59.
6. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 120-125.

Галина Котломанітова
*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Однією з проблем сучасності, що впливає, по суті, на всі сторони суспільного життя, чинником соціальної дестабілізації є зростання суїцидальних проявів. Останнім часом в Україні спостерігається тривожна тенденція збільшення числа підліткових самогубств. Згідно з даними Єдиного реєстру досудових розслідувань України, у 2020 році 123 підлітки вчинили самогубство, на початок 2022 року зафіксовано 155 дітей, які померли від суїциду, 367 підлітків здійснили спробу суїциду. Управління Ювенальної превенції вказало 606 випадків самоушкоджень, вчинених дітьми [1]. Більшість осіб, які вчинили самогубство, – підлітки у віці до 14 років. Експерти також зазначають, що спроби найчастіше скоюють молоді люди віком від 14 до 29 років. Військові дії в Україні, кризові ситуації, втрати, травми тощо стали підсилюючим фактором для суїцидальних намірів різних соціовікових груп, серед яких діти – не виняток, входять до групи «суїцидального ризику». Фіксуються випадки суїциду та суїцидальних намірів молоді упродовж воєнного часу [2]. Вітчизняні дослідники, психологи роблять невтішні прогнози у цьому аспекті і щодо повоєнного часу. Дитячий суїцид, аутодеструктивна (суїцидальна) поведінка підлітків та молоді в сучасному суспільстві постала вагомою проблемою, рішення якої стосується різних фахівців, серед яких і соціальні працівники / педагоги. Професійна діяльність останніх має бути зорієнтована на превенцію цього деструктивного явища у молодіжному середовищі.

Проблеми суїциду, суїцидальної поведінки широко досліджувалися у вітчизняній та зарубіжній науці. Психологічні аспекти феномену суїциду розглядали у своїх працях В. Гинецинський, Є. Змановська, Д. Лебедев, К. Леонгард, В. Москалець, О. Назаров, М. Ниязбаева, С. Саржевський, О. Тімченко, Р. Федоренко, Л. Федоришина, В. Христенко, І. Шевченко Л. Шевчук та ін. Питанням профілактики суїцидальної поведінки приділяли увагу науковці Л. Дрознес, Б. Краєвський, В. Москалець, В. Рибалка, І. Сікорський, С. Яковенко та ін. У роботах вказаних авторів розкрито ряд ефективних моделей та методів профілактичної, корекційної та реабілітаційної роботи з особами, яким властива адиктивна поведінка. Проблему суїцидальних ризиків серед дітей та молоді в соціальному та соціально-педагогічному аспектах почали порушувати вітчизняні дослідники тільки в останні роки. Київська спільнота науковців і практиків (Т. Журавель, І. Іванюк, В. Лютий, Т. Лях, Т. Спіріна, О. Швед та ін.) у 2022 р. опублікувала навчально-методичний посібник, покликаний підвищити рівень готовності освітян до здійснення соціальної та соціально-психологічної профілактики деструктивної поведінки дітей підліткового віку. На часі – питання підготовки фахівців соціальної сфери до системної роботи з попередження та протидії суїцидальних намірів у дитячо-молодіжному середовищі.

Метою статті є окреслення базових компетентностей, якими мають оволодіти соціальні працівники / педагоги для здійснення соціально-профілактичної роботи у цьому аспекті.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити, що комплексна робота з втручання в суїцидальну активність включає: 1. Профілактичну роботу – превенцію. 2. Безпосереднє втручання – інтервенцію. 3. Реабілітацію людини, яка вчинила спробу самогубства – поственцію [3; 4].

Соціальному педагогу слід бути обізнаним із видами аутодеструктивної поведінки, загальними рисами самогубств: причини, стимули, стресори, поведінкові прояви, ознаки суїцидальних намірів. Соціально-педагогічна профілактика серед підлітків вимагає комплексного підходу та використання методів, які спрямовуються на своєчасне виявлення суїцидальних тенденцій молоді та їх профілактику. Систему соціально-профілактичної роботи умовно можна розділити на компоненти, які включають в себе просвіту батьків, педагогів та саму молодь, діагностику суїцидальних проявів (так звана первинна профілактика), безпосередню корекцію суїцидальних тенденцій (вторинна профілактика), систематичний контроль за поведінкою підлітків та надання необхідних консультацій.

Соціально-педагогічна робота з профілактика суїцидальної поведінки має розпочинатися з діагностики. До діагностичного інструментарію соціального педагога мають входити методи спостереження, анкетування, бесіди, індивідуальної розмови, глибинного інтерв'ю, за необхідності – спеціальні діагностичні методики. Першочерговою умовою попередження самогубств серед підлітків є ретельне психолого-педагогічне виявлення осіб, чий особистісні риси створюють підвищений ризик суїциду, індивідуальна робота з цією категорією дітей, розробка системи профілактичних заходів, широка

просвітницька робота з сім'ями. У процесі спостереження – фокусується увага соціальних педагогів на фактори ризику: спадковість; вербальна і фізична агресія; висока конфліктність у спілкуванні; прагнення до домінування або орієнтація на залежність; ізоляція або неприйняття однолітками; різкі зміни в поведінці; низький або високий IQ; неадекватна самооцінка; несприятливе сімейне оточення; психотравматичні події (смерть близької людини, міжособистісний конфлікт, поганий вчинок, погані стосунки у сім'ї тощо); алкоголізм і наркоманія, асоціальний спосіб життя.

Соціальному педагогу варто здійснювати пролонговане спостереження осіб групи суїцидального ризику. При цьому слід зважати на ознаки емоційних порушень: втрата апетиту або імпульсивне ненажерство, безсоння або підвищення сонливості впродовж останніх декількох днів; часті скарги на соматичні хвороби; незвичне неохайне ставлення до своєї зовнішності; постійне почуття самотності, непотрібності або суму; нудьга у звичайному оточенні або під час виконання роботи, яка раніше подобалася; втеча від контактів або ізоляція від друзів і сім'ї; порушення уваги із зниженням якості роботи; занурення у роздуми про смерть; відсутність планів на майбутнє; раптові напади гніву, навіть через дрібниці.

Неодмінною умовою запобігання суїцидальним намірам у дітей та молоді є попередження у них психоемоційних розладів здоров'я, соціальної дезадаптації. Узагальнимо, до профілактичних засобів належать соціальні, психологічні й соціально-педагогічні, метою яких є нормалізація соціальності, гармонізація внутрішнього стану підлітка з зовнішнім соціальним середовищем.

Діти та підлітки, які перебувають у кризовому стані, потребують підтримки оточення, членів родини, соціальних педагогів, однодумців, психокорекційної допомоги практичного психолога. Залежно від глибини та сили своїх переживань діти потребують певного рівня допомоги, яку можуть надати спеціалісти різного профілю. Першочергове значення має надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки дитині в освітніх установах як комплексної допомоги, спрямованої на активацію ресурсів дитини, підвищення її особистісної компетенції та формування нових для неї навичок з подолання кризи. Ця професійна підтримка включає як роботу фахівців з персоналом закладу освіти, так і з батьками (або іншими особами, які їх замінюють). Метою роботи з працівниками освітньої установи є з'ясування обставин, які можуть спровокувати або якось вплинути на суїцидальну поведінку підлітка тощо. Робота з батьками чи особами, які їх замінюють, передбачає вивчення та вивчення причиново-наслідкових зв'язків щодо відносини з погляду ознак суїцидальної поведінки чи суїцидального ризику з боку підлітка та визначення шляхів оптимізації дитячо-батьківських відносин. Важливою допомогою для підлітка є формування у нього життестійкості як ресурсу особистої безпеки у переживанні та подоланні складних життєвих обставин.

Профілактика суїцидальних тенденцій спрямована на формування у підлітків саногенного мислення, інформування та навчання технік керування емоціями, тренінги соціально корисних навичок, конструктивних поведінкових

реакцій у проблемних ситуаціях; розвиток позитивної самооцінки особистості, її соціального статусу в групі, консультативна робота з батьками, педагогами, самими підлітками, спрямована на зняття факторів, що спонукають чи провокують суїцид; організація здорового способу життя та належного соціального середовища. Систематичний контроль і врахування динаміки змін в особистості та поведінці учнів включає в себе постійний моніторинг ознак, тенденцій, ризиків суїцидальної поведінки на всіх етапах роботи [3; 4].

Загалом, соціальний педагог у різних аспектах своєї діяльності може виконувати ролі менеджера, представника інтересів особи, схильної до суїцидальної поведінки, фасилітатора, координатора, наставника, коуча, координатора, ментора, консультанта, психолога / психотерапевта. Успішний їх прояв уможливується за умови опанування множинних компетентностей, серед яких важливими є діагностична, методична, психолого-педагогічна, соціально-комунікативна.

Література

1. В Україні торік вчинили самогубство 123 підлітки. Укрінформ. URL: <http://surl.li/aqkfr>
2. Кримінологічний аналіз та запобігання дитячим самогубствам / А. Б. Блага, О. О. Волошина, О. І. Димитрієва, Т. В. Журавель, А. Г. Козлова, Н. Н. Пашко, Ю. А. Усенко; за заг. ред. А. Б. Блага. Київ : ФОП Буря О. Д., 2022. 64 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ddgs4KRVEyc-xJuPXVReKhpXZlejFalZ/view>
3. Особливості суїцидальної поведінки підлітків: в допомогу працівнику освітньої організації. Методичні рекомендації / ГБУЗ «НВЦ ПЗДП ім. Г. Є. Сухарева ДЗМ». 2019. 78 с.
4. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчально-методичний посібник / ред. Журавель Т., Удовенко Ю. Київ : Видавництво ФОП Буря О. Д., 2022. 144 с.

Алла Марчук

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ

Сучасна соціальна робота як професійна діяльність відіграє надзвичайно важливу роль і сприяє забезпеченню соціального добробуту незахищених категорій людей. Соціальні працівники виконують різноманітні ролі, функції та вирішують велику кількість завдань в залежності від особливостей клієнтів та їх потреб, що вимагає від соціальних працівників відповідності професійним та етичним стандартам.

Професіоналізм у соціальній роботі відображає радикальні зміни ролі соціальної роботи у суспільстві, яка сприймається як реакція на негативні процеси та явища в державі та суспільстві. Сутність професіоналізму в соціальній роботі визначається різноманітними чинниками як економічного,

соціального, так і психологічного, культурологічного, етичного та іншого характеру.

Основні підходи до визначення професіоналізму та професійного розвитку особистості представлено у працях І. Хоржевської, В. Посметного, Ю. Руденко, А. Субботи та ін. Питанням професійної підготовки соціальних працівників присвячені наукові дослідження О. Безпалько, Р. Вайноли, Є. Дурманенко, Л. Завацької, І. Зверевої, А. Капської, В. Петровича, Ж. Петрочко.

Соціальна робота – діяльність, яка вимагає не тільки різноманітних (психологічних, педагогічних, юридичних та ін.) знань, організаційних та управлінських умінь, сформованої здатності враховувати умови і можливості соціального середовища у вирішенні професійних завдань, але й особистісних якостей, комунікативних умінь, навичок самостійної роботи з професійного самовдосконалення й роботи у команді тощо.

Вітчизняні і зарубіжні вчені вважають, що професіоналізм у соціальній роботі передбачає професійну компетентність, яка є результатом інтеграції різноманітних компетентностей. Так, американські вчені вважають, що професійна компетентність соціальних працівників містить: наукову компетентність; володіння базовими професійними навичками; здатність поєднувати теорію і практику у своїй роботі. Професіоналізм соціального працівника розглядають як ступінь оволодіння фахівцем соціальних служб професійними навичками, що передбачає професійну підготовку і професійну кваліфікацію, здібності до роботи з людьми.

Професіоналізація соціальної роботи є тривалим процесом, який забезпечується особливими інститутами, головними з яких у сучасному суспільстві є соціальні служби та освітні заклади, які здійснюють підготовку соціальних працівників. Основи готовності соціального працівника до професійної самореалізації закладаються ще у ЗВО, а удосконалюються у системі підвищення кваліфікації (Ісаченко, 2023).

Становлення професіоналізму у будь-якій професії завжди починається з професійної підготовки фахівців, поетапного формування компетенцій, системи практичних навичок і професійної майстерності. Будь-яка професія має систему ціннісних орієнтацій, які визначають мету, сенс і напрям діяльності фахівців. Мета і завдання діяльності соціальних працівників впливають із відповідних ціннісних систем.

Професійні цінності спрямовують соціального працівника на виконання визначених обов'язків, дотримання визначених зобов'язань, на професійну відповідальність за свою діяльність. Соціальні працівники щоденно стикаються з проблемами людей. Тому надзвичайно важливою у цій професії є повага до людини.

Серед критеріїв професіоналізму соціального працівника виділяють:

- уміння оцінювати ситуацію;
- уміння розробляти план дій у відповідності до аналізу ситуації й забезпечення його реалізації з метою покращення (вирішення) ситуації;
- уміння розвивати здатності клієнтів у вирішенні їх проблем;

- уміння поєднувати людей з необхідним ресурсами для вирішення їх проблем;
- уміння ефективно захищати найбільш незахищені групи людей у суспільстві;
- активну участь у створенні та модифікації системи соціальних послуг з метою ефективної соціальної роботи;
- уміння оцінювати ефективність роботи;
- потребу і здатність постійно самовдосконалюватись, набувати нових навичок і компетенцій;
- потребу і здатність вдосконалювати систему соціальної роботи.

Потреба і здатність постійно вдосконалюватись у професійній діяльності передбачає навчання впродовж життя, самоорганізацію та управління власним розвитком. Так, у професійній діяльності соціальних працівників у США діє складна система ліцензування професійної діяльності, де фахівці соціальної роботи проходить довгий шлях професійного становлення: отримання диплому бакалавра та диплому магістра соціальної роботи; реєстрування у Раді з Поведінкових Наук в якості соціального працівника – інтерна; документування понад 3000 годин (3-5 років) практики під супервізією акредитованого ліцензованого соціального працівника (години практики включають: оцінку, діагностику, планування, психотерапію); проходження різних курсів і спеціалізованих тренінгів; складання іспитів з права, етики тощо. Фахівець продовжує вдосконалюватись, адже ліцензію потрібно оновлювати щорічно, проходячи необхідне навчання. Надзвичайно важливе значення має репутація соціального працівника (Мальцева, 2021).

Важливою складовою професіоналізму вважаються моральні якості соціального працівника. Національна асоціація соціальних працівників США розробила професійні норми, якими керуються соціальні працівники та кодекс етики соціального працівника, де визначено його основні обов'язки, серед яких головними є:

1. Служіння інтересам і добробуту особистості або групи, з якими працює соціальний працівник.
2. Соціальний працівник має виступати проти будь-якої дискримінації. Він повинен надавати допомогу потребуючим незалежно від статі, раси, кольору шкіри, релігії, віку або національної приналежності
3. Соціальний працівник має надавати перевагу своїй професійній відповідальності, а не своїм особистим інтересам.
4. Соціальний працівник має брати на себе відповідальність за якість і кількість послуг, які надає клієнтам.
5. Соціальний працівник має поважати право на конфіденційність інформації клієнта.
6. Соціальний працівник використовує відомості, отримані в роботі з клієнтами відповідально.
7. Соціальний працівник має з повагою ставитись до відомостей, поглядів і дій колег по роботі.

8. Соціальний працівник має здійснювати професійну діяльність у межах визнаних знань і професійних компетенцій.

9. Соціальний працівник має визнавати відповідальність за свій внесок у фонд знань у сфері соціальної роботи.

10. Соціальний працівник має брати на себе обов'язок надавати допомогу в захисті інтересів громади проти неетичних вчинків і поведінки окремих індивідів або організацій.

11. Соціальний працівник має бути завжди готовим надавати відповідні професійні послуги у надзвичайних ситуаціях.

12. Соціальний працівник має дотримуватись принципу необхідності професійної освіти для професійної роботи.

13. Соціальний працівник має надавати своїми знаннями та уміннями підтримку програмам покращення соціального добробуту.

В сучасній Україні перед професійною підготовкою соціальних працівників постали нові виклики і складні завдання, зумовлені війною, внутрішнім переміщенням людей, масовою травматизацією населення, що потребує від соціальних працівників нових знань, вмінь і компетенцій: кризове втручання; надання масштабної психосоціальної підтримки; робота з громадою з метою підвищення її ресурсів і спроможності тощо.

Аналіз і зміна поглядів на професіоналізм, розробка нових програм і навальних дисциплін, створення умов для професійного формування і зростання з урахуванням особливостей соціальної ситуації, нових викликів і умов будуть сприяти підвищенню якості соціальної роботи в Україні.

Література

1. Ісаченко В. Професійна самореалізація соціального працівника в системі соціального забезпечення. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 6. С. 58–64.

<https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.9>

2. Мальцева О. Організація безперервної освіти соціальних працівників у США. *Університетська наука – 2021 : міжнародна науково-технічна конференція, м. Маріуполь, 19-20 травня 2021 р. Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2021. Т. 3. С. 123-124.*

Оксана Онпченко

д-р пед. наук, професор кафедри соціальної роботи

Юлія Жмудь

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Інна Топоркова

директор Комунального закладу «Харківський ліцей № 93

Харківської міської ради»

м. Харків, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Національно-патріотичне виховання підрастаючого покоління є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства. Формування високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності свого народу є першочерговим завданням у справі навчання та виховання дітей та молоді.

Відомі українські педагоги минулого приділяли значну увагу вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості: Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Серед сучасних дослідників, які працюють над питанням патріотичного виховання та громадянських якостей особистості – І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін.; національно-патріотичного виховання – Ю. Бондаренко, М. Боришевський, О. Вишневський, Р. Захарченко, В. Кузь, Б. Цимбалістий, В. Янів, Я. Ярема, О. Ярмоленко; військово-патріотичного виховання – М. Зубалій, В. Івашковський.

Мета статті – показати необхідність переосмислення національно-патріотичного виховання учнівської молоді; запропонувати програми військово-патріотичного виховання, які спрямовані на популяризацію здорового способу життя, зміцнення здоров'я дітей, виховання у підрастаючого покоління почуття патріотизму, виконання кодексу лицарської честі на засадах елементів козацької педагогіки.

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей.

Сьогодні потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери [4].

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України окремими напрямками визначає:

– впровадження громадянської освіти в Україні у відповідності до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, інших документів з розвитку громадянської освіти;

– реалізацію положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура») та плану заходів з його реалізації (з нормативними матеріалами зазначеної гри можна ознайомитись за посиланням <http://ukrjuntur.org.ua/sokil-dzhura/metodychni-rekomendatsii-hry-sokil-dzhura.html>);

– створення сприятливих умов, встановлених на законодавчому рівні, для діяльності молодіжних організацій, насамперед для розвитку пластового руху в Україні та Спілки Української Молоді, що відновили свою діяльність в Україні із здобуттям незалежності [2].

Формування патріотизму в українському суспільстві залишається одним з першочергових завдань як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу.

Також важливим є виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну. Враховуючи, що мовне середовище активно впливає на формування учня-громадянина, патріота України, важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови.

Зазначимо, що питання національно-патріотичного виховання розкривається в рамках програми «Нова українська школа» у поступі до цінностей» (URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>).

Питання національно-патріотичного виховання та громадянської освіти ґрунтовно висвітлено в матеріалах, які схвалені для використання в закладах освіти, а саме:

1. Навчально-методичний комплект «Навчаюсь. Дію. Захищаю» початкова школа, 1-4 класи «Пригоди Тарі»/ (автор. колектив: Андросюк В. Є., Андросюк О. Р., Андросюк О. В., Андросюк Л. В., Алмазов О. В., Алчасова І. М., Левінштейн Є. В., Рассоха М. Й., Семякін О. В.). (URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota-shvaleni-rukopisi/>)

2. Науково-методичний посібник «Ключові напрями українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (автори: І. Бех, К. Чорна).

3. Аудіовізуальний твір національно-патріотичного кінопроєкту «Слава Україні! – Героям Слава!» (Союз молодих кінематографістів України «10 Муза»).

4. Навчальні програми з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку (URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/navchalni-programi/viyskovo-patriotichniy-napryam/>) та інше [2].

Окремо хочемо звернути увагу на програми щодо військово-патріотичної підготовки учнівської молоді, які учасники виховного процесу можуть активно використовувати в роботі.

Міністерством освіти і науки України українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді було розроблено та схвалено для використання в освітньому процесі кілька навчальних програм з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку:

«Козацько-лицарський гарт», «Козацько-лицарське виховання «Джура»», «Сокіл-Джура», «Юні скаути» (автори: Д. Бондарчук, О. Бондарчук, Г. Коломоєць, А. Майдибура, Т. Марченко) [3].

Зазначені вище навчальні програми з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку побудовані на основі інтеграції знань, вмінь і навичок, необхідних для виховання громадян, які люблять свою країну, прагнуть сприяти її розвитку і є достатньо компетентними для цього.

Головна мета програм – формування та розвиток гармонійної людини, повноцінної особистості з активною громадянською позицією, патріота Батьківщини.

Основні завдання навчальних програм:

- ознайомити з духовними цінностями козацтва, військовою організацією та військово-спортивним мистецтвом козаків, їх побутом та мистецькими традиціями;
- надати знання про освіту доби козацтва, видатні козацькі постаті та гетьманські столиці;
- створити умови для функціонування дитячого самоврядування на засадах козацької самоорганізації;
- виховувати почуття патріотизму, любові до рідного краю, гуманного ставлення до навколишнього середовища;
- формувати первинні навички цивілізованого перебування в природі;
- сприяти туристсько-спортивній підготовці та фізичному загартуванню вихованців;
- пропагувати здоровий спосіб життя, змістовний та активний відпочинок.

Перевірка рівня знань, умінь та навичок здійснюється під час виконання практичних завдань, а також у формі вікторин, конкурсів, змагань та участі дітей у підсумковому етапі Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») у закладі освіти.

За результатом впровадження зазначених вище програм учнівська молодь має знати: основні питання історії рідного краю і козацтва; історичні та культурні пам'ятки рідного краю; видатних діячів українського козацтва, культури, науки і мистецтва; основи дитячого самоврядування; основні особливості єдиноборств, туризму, спортивного та туристського орієнтування; основи стрілецької підготовки; правила та види стрільби із пневматичної зброї; основи надання домедичної допомоги при різних видах травм та ушкоджень, тепловому та сонячному ударі; санітарно-гігієнічні норми; правила безпеки життєдіяльності учнів під час занять, екскурсій та змагань [3].

Впровадження військово-патріотичних програм сприятиме вихованню юних патріотів України на засадах національної гідності, високої самосвідомості та активної громадської позиції, здорового способу життя як духовно багатой та фізично розвиненої особистості.

Література

1. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді.
URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi/> (дата звернення 12.04.2024)
2. Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-nacionalno-patriotichne-vihovannya-u-zakladah-osviti-u-20192020-navchalnomu-roci> (дата звернення 12.04.2024)
3. Навчальні програми з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку (URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/navchalni-programi/viyskovo-patriotichniy-napryam/>) (дата звернення 24.04.2024)
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України 2022. (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення 02.05.2024)

Тетяна Равлюк
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
та соціальної роботи
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЧНУ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Сучасні виклики до професійної підготовки фахівців соціальної сфери регулюють її основну мету: «... здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, які мають місце в індивідуальному розвитку особистості, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, та зорієнтованих на подальшу фахову самоосвіту» [1]. Як вказано в освітньо-професійній програмі «Соціальна робота» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, основним фокусом ОП є надання майбутнім фахівцям теоретичних знань, практичних умінь і навичок, інших компетентностей, спрямованих на розв'язання комплексних соціальних проблем, застосування на практиці основних методів соціальної роботи, генерування нових ідей.

Питанням професійної підготовки соціальних працівників присвячено багато наукових досліджень, зокрема: Р. Вайноле, О. Карпенко, Н. Клименко, В. Курбатова, В. Поліщук, С. Толстоухової; Л. Завацької, І. Миговича, О. Рудницької та ін.

Метою статті є розкриття особливостей партнерської взаємодії зі стейкхолдерами в освітньому процесі студентів спеціальності «Соціальна робота».

Безумовно, лише за умови тісної комунікації з зацікавленими сторонами – роботодавцями, можлива якісна професійна підготовка майбутніх соціальних

працівників. Студенти спеціальності «Соціальна робота» вже з першого року навчання мають змогу проходити різні види навчальної та виробничої практики, яка має наскрізний і систематичний характер: 1 курс / 2 семестр: ознайомлювальна; 2, 3 курси / 3, 5 семестри: навчальна; 4 курс / 7 семестр: професійно-орієнтована стажерська.

Зокрема, укладено договори про довготривалу співпрацю з: Головним управлінням Національної соціальної сервісної служби у Чернівецькій області, Департаментом соціального захисту населення Чернівецької ОДА, Чернівецьким обласним та міським центрами соціальних служб, Службою у справах дітей Чернівецької ОДА, ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги», Чернівецьким комунальним територіальним центром соціального обслуговування «Турбота», Чернівецьким обласним навчально-реабілітаційним центром №1, Сектором ювенальної превенції Чернівецького районного управління поліції ГУНП в Чернівецькій області, Філією Державної установи «Центр пробації» у Чернівецькій області, Чернівецькою обласною організацією Товариства Червоного Хреста України, Відокремленим підрозділом громадської організації «Всеукраїнський Дитячий фонд» у Чернівецькій області, громадськими організаціями: «Нова сім'я», «100% ЖИТТЯ, Чернівці». З огляду на сьогодення бази практики оновлюються, відповідно укладаються договори про короткотривалу співпрацю (на період практики конкретних студентів). Так, у 2023 р. було укладено договір про співпрацю з МБО «БФ «СОС «Дитячі містечка» Україна.

В умовах практики триває взаємодія студентів із надавачами соціальних послуг у м. Чернівці та області. Продовжується вона також під час аудиторних (очних, онлайн) занять в аудиторіях факультету або на базі соціальних служб. Наприклад, було проведено бінарні заняття в аудиторії: Равлюк Т. + Барбазюк А., фахівець проєкту «Запобігання торгівлі людьми серед біженців війни в Україні» БО «БФ «Карітас Чернівецької Єпархії» («Вступ до спеціальності», 05.10.2023); Равлюк Т. + Пентелейчук О., фахівець Чернівецького осередку благодійного фонду «Голоси дітей» («Вступ до спеціальності», 19.10.2023); Білик Н. М. + фахівці мобільної бригади соц.-псих. допомоги Ренер-Подоляк Г. В. та Безуглий В. П. «Соціальна та психологічна допомога постраждалим від домашнього насильства» («Профілактика домашнього насильства», 13.05.2022); заняття-прес-конференція Коса Н., «Етика соціальної роботи», 24.03.2021, запрошені: Півень Ю. Й. – заслужений працівник соціальної сфери; Хомік А., директор Чернівецького обласного центру соціально-психологічної допомоги; Горяннін І., консультант з питань ВІЛ-інфекції/СНІДу, координатор напрямку по роботі із ув'язненими/засудженими БО «100 % життя. Чернівці» На базі соціальних служб були проведені зустрічі: Равлюк Т.+ Солодка О. Гуменний Д., Чернівецька обласна організація Товариства Червоного Хреста України, 15.11.2022; Мудрий Я.+Хомік А. – лекція «Соціальна реабілітація жертв домашнього насильства» в Чернівецькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги, 9.05.2023; Равлюк Т. + Легусова У.І., голова правління Відокремленого підрозділу громадської

організації «Всеукраїнський Дитячий фонд» у Чернівецькій області, 11 квітня 2024 р. Зацікавлюють студентів гостьові лекції, зокрема: Антонюк І., Зубатюк М., фахівчинь ВБО «КОНВІКТУС УКРАЇНА», 07.11.2023; Мінтянського І., начальника ГУ Національної соціальної сервісної служби в Чернівецькій області, 16.11.2022; Марича М., кандидата економічних наук, доцента кафедри фінансів та кредиту, автора навчального посібника «Соціальне страхування», 22.04.2024 та ін.

Зазначені напрями співпраці зі стейкхолдерами не вичерпано, адже систематичною є також робота над удосконаленням освітньо-професійної програми, її практичної, науково-дослідницької складової тощо.

Література

1. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота». URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZoqPQrvk4E7-f9eBatt9GG9XzUkZDcoj/view>

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ

Перспективи України як європейської країни, успіхи у повоєнній відбудові багато в чому залежать від ефективності соціальної роботи як специфічного напрямку діяльності держави, що має на меті задоволення законних інтересів і соціальних потреб кожного члена суспільства. Серед них особливе місце посідають соціально незахищені верстви населення як одна з найбільш уразливих категорій: групи людей, які стикаються з підвищеним ризиком бідності та соціальної ізоляції. До них належать особи з обмеженими функціональними можливостями, пенсіонери, безробітні, безпритульні, внутрішньо переміщені особи, неблагополучні й малозабезпечені сім'ї та ін. Зазначені групи потребують особливої уваги з боку держави і суспільства для покращення їхнього становища та забезпечення соціальної допомоги й підтримки. Перелік цих груп не є вичерпним, адже їхній склад може змінюватися під впливом соціально-економічних умов, соціальної політики в державі, посилення соціально-профілактичної чи соціально-правової роботи. Крім того, якісні і кількісні зміни у названих вище групах залежать від того, наскільки продуктивно будуть працювати соціальні працівники, реалізуючи принцип наснаження, щоб залучити якнайбільше клієнтів до групи самопомоги,

включити їх у реальну діяльність з метою поліпшення власного життя і самостійного вирішення власних проблем чи проблем своєї сім'ї.

Розкриттю теоретичних та практичних аспектів підготовки соціальних працівників присвячено наукові праці багатьох учених, серед яких І. Зверева, А. Капська, Т. Мигович, Г. Михайлишин, Л. Міщик, В. Поліщук та ін. За переконанням науковців, «соціальна робота є діяльністю спеціально підготовленого персоналу (професійною діяльністю), спрямованою на забезпечення соціального захисту і соціальної допомоги особам, які її потребують, за допомогою консультування, профілактики та координації їхніх дій. Специфічність соціальної роботи як професійної діяльності полягає в тому, що соціальна допомога населенню має на меті зміну взаємин між людьми й середовищем, що їх оточує. Ця діяльність передбачає організацію допомоги всім особам, які потрапили у складну життєву ситуацію, незалежно від їхнього соціального статусу, оскільки за скрутних життєвих умов кожна людина має право на допомогу» [3, с. 11]. Відтак зростає запит суспільства на високопрофесійного соціального працівника, здатного справлятися з сучасними викликами й реалізувати напрями соціальної роботи у складних змінних умовах.

У довідковій літературі поняття «підготовка професійна» визначається як система змістово-педагогічних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на формування в майбутнього суб'єкта професійної діяльності знань, умінь та навичок; формування і збагачення настанов, знань і вмінь, необхідних індивіду для адекватного виконання специфічних завдань [4, с. 97]. Науковці тлумачать професійну підготовку як цілеспрямований процес формування в майбутніх фахівців знань, умінь, навичок, якостей і практичного досвіду, необхідних для успішного вирішення завдань професійної діяльності [3, с. 19–20].

У Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника підготовку майбутніх соціальних працівників здійснює кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи. Формуванню у майбутніх фахівців готовності до надання допомоги соціально незахищеним верствам населення сприяють як освітні компоненти, так і різного роду практики. Так, теми щодо надання допомоги соціально незахищеним верствам населення передбачені силабусами таких ОК: «Психологія розвитку людини», «Правові основи соціальної роботи та адміністративна процедура в соціальній допомозі», «Основи консультування клієнтів, які перебувають у СЖО», «Професійна майстерність соціального працівника з основами супервізії», «Соціальна робота з постраждалими у воєнний період», «Технології соціальної роботи (вітчизняні та зарубіжні)», «Соціальна робота з різними групами клієнтів, у т.ч. з сім'ями на етапі раннього втручання», «Медіація осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах» та ін. [2]. Майбутні соціальні працівники проходять виробничу волонтерську практику, виробничу практику в ЦСС та закладах соціальної реабілітації, виробничу практику в територіальних центрах та закладах соціального захисту. Серед баз практики – Івано-Франківський міський ЦСССДМ, благодійний фонд «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ», Будинок

нічного перебування міста Івано-Франківськ та ін. Під час проходження практики здобувачі вищої освіти мають змогу реалізувати отримані в ході навчання компетентності щодо роботи з різними категоріями населення.

У ході формування у майбутніх соціальних працівників готовності до надання допомоги соціально незахищеним верствам населення викладачі реалізують низку дидактичних підходів. До прикладу, діяльнісний і компетентісний підходи передбачають формування у майбутніх фахівців таких необхідних для ефективної роботи з означеними категоріями населення компетентностей, як здатність до прогнозування соціальних процесів; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; розуміння нормативно-правової бази соціальної роботи; здатність до виявлення, соціального інспектування і оцінки потреб уразливих категорій громадян/сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси клієнтів, у т.ч. на етапі раннього втручання; здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їхнього вирішення; здатність до сприяння підвищенню добробуту і соціального захисту осіб, здійснення соціальної допомоги та надання підтримки тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах; здатність оперативно вирішувати нестандартні (кризові) ситуації і вживати відповідні заходи; здатність надавати допомогу соціально неадаптованим сім'ям у набутті навичок відповідального батьківства та пошуку власних ресурсів для самостійного розв'язання життєвих проблем сім'ї та ін.

У роботі зі здобувачами вищої освіти викладачі дотримуються гуманістичного підходу, допомагаючи майбутнім фахівцям соціальної сфери максимально реалізувати свій потенціал у ході навчання. Ресурсний підхід, як відомо, передбачає розвиток особистісного та професійного потенціалу майбутніх фахівців. Цьому, серед іншого, сприяє участь здобувачів у таких наукових гуртках, як «Консультавання осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах», «Технології соціотерапії», та проблемних групах: «Професійна діяльність фахівців соціальної сфери з людьми з особливими освітніми потребами», «Соціально-психологічні аспекти підтримки різних груп клієнтів».

Ресурсний підхід передбачає розвиток особистісного та професійного потенціалу майбутнього соціального працівника. Студенти мають доступ до користування як ресурсами бібліотеки, так і електронними ресурсами, представленими у системі дистанційного навчання (тексти лекцій, плани семінарських занять, ресурси, презентації, тести тощо) [1]. Невід'ємним елементом навчального процесу є неформальна освіта: майбутні соціальні працівники проходять різного роду курси, тренінги, беруть участь у вебінарах, воркшопах тощо.

Вагоме значення має також аксіологічний підхід, спрямований на формування і розвиток соціальних цінностей у майбутніх соціальних працівників. Надаючи допомогу соціально незахищеним верствам населення, фахівці впроваджуватимуть ці цінності у практику роботи, адже допомога

особистості неможлива без гуманного, добродійного, співчутливого, емпатійного ставлення до людини, її особистісних потреб і проблем, світосприймання.

Узагальнюючи, зазначимо, що проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до надання допомоги соціально незахищеним верствам населення потребує детальнішого розгляду й ширшого вивчення, оскільки і означені категорії змінюються, і змін та перетворень зазнають також дидактичні підходи до підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Тому виокремлюємо цей процес як один із найбільш актуальних для вивчення теорії та практики формування професійної готовності бакалавра соціальної роботи до такого виду професійної діяльності.

Література

1. Навчально-науковий центр дистанційного навчання та моніторингу освітньої діяльності. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. URL: <https://ceeq.pnu.edu.ua/вхід/> (дата звернення: 03.05.2024).
2. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня URL: https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2024/08/231-op-sotsialna-robota-bac-2024_compressed-1.pdf (дата звернення: 12.04.2024).
3. Корнешук В. В., Колодійчук Ю. В., Боделан М. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників : монографія / [гол. ред. В. В. Корнешук]. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2018. 296 с.
4. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / уклад. І. В. Козубовська, І. І. Мигович, В. В. Сагарда та ін.; заг. ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород : УжНУ, Видавництво «Мистецька лінія», 2001. 152 с.

Наталія Сабат

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ЗАСАДАХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

У сучасних умовах війни, втрати ціннісних орієнтирів, складних моральних протиріч питання захисту і збереження духовно-моральних цінностей є одним з найактуальніших. Носіями їх насамперед мають бути соціальні працівники, покликання яких – допомагати іншим, робити цей світ кращим. Формування духовно-моральних цінностей майбутніх соціальних працівників є важливим аспектом їх підготовки, оскільки саме ці цінності визначають їхню професійну діяльність, взаємодію з клієнтами та суспільством загалом.

Із введенням у теорію і практику освітнього компетентнісного підходу особливої актуальності набула проблема компетентності та пошуку шляхів її

формування у здобувачів освіти. Для викладачів кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи це питання надзвичайно вагоме, адже головним завданням освітнього процесу є підготовка кваліфікованого, конкурентоздатного, компетентного відповідального соціального працівника, що вільно володіє своєю професією, готового до постійного професійного росту та мобільності, оновленню своїх людських ресурсів.

Сьогодні в Україні на законодавчому рівні затверджено систему стандартів з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та профілю підготовки. Ці стандарти містять у собі вимоги до компетентності і системи діагностики якості знань. Інакше кажучи, компетентність спеціаліста разом з основними дидактичними одиницями навчальних дисциплін стають складовими компонентами державних освітніх програм.

Серед українських науковців питання теоретичної бази соціальної роботи розглядали В. Андрущенко, І. Грига, І. Зверєва, В. Корнят, М. Лукашевич, І. Мигович, Г. Михайлишин, В. Поліщук, В. Полтавець, Г. Попович, Н. Лавринченко, Т. Семігіна та ін. Е. Садовська, А. Ярошенко наголошують, що соціальний працівник має бути фахівцем високої професійної компетентності, а отже, увібрати в себе як загальнолюдські духовні цінності та норми поведінки, так і професійні знання і норми взаємодії з різними категоріями населення і в різних мікросередовищах [4, с. 5].

Метою нашої розвідки є виявлення особливостей формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника на засадах духовно-моральних цінностей.

О. Дубасенюк виокремлює такі умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців на засадах духовно-моральних цінностей: гуманістична спрямованість процесу розвитку духовної сфери майбутнього фахівця; здійснення індивідуально-творчої професійної підготовки студентів; наявність професійно спрямованого культурно-розвивального середовища; створення в процесі організації і здійснення професійної підготовки ефективних емоційних стимулів; наявність професійного зразка – особистості викладача закладу вищої освіти; досвід культуротворчої, духовно спрямованої діяльності; наявність власної позиції; вивчення та засвоєння студентами кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, пов'язаного із упровадженням нових технологій; набуття сучасних наукових людинознавчих знань, практичних умінь та навичок у межах професійної освіти; розвиток професійної компетентності та духовно-моральних якостей щодо самостійного прийняття рішень з морально-етичних проблем [1, с. 44].

Компетентність має певну структуру, до складу якої входять компоненти, що гіпотетично визначені та експериментально перевірені в кожному окремому дослідженні. Найчастіше в структурі компетентності виділяють: операційно-технічну сферу, мотиваційну сферу, практично-діяльнісну сферу [4, с. 14]. Наповнення змістом структурних компонентів відбувається варіативно, залежно від професії або виду діяльності суб'єкта. Науковці доводять, що формування соціально-професійної компетентності повинно базуватися на чотирьох

важливих блоках: базовому, особистісному, соціальному, професійному [4, с. 39–40]. Розглянемо їх детальніше.

Базовий блок інтелектуально забезпечує основні розумові операції на рівні норми розвитку. Відповідно до цього блоку випускник закладу вищої освіти повинен характеризуватися як мінімум нормою розвитку таких розумових дій (розумових операцій), як: аналіз, синтез; зіставлення, порівняння; систематизація; прийняття рішення; прогнозування; співвіднесення результату дії з висунутою метою. Цьому сприяє включення в освітні програми підготовки бакалаврів дисциплін, що охоплюють питання етики, психології, соціології, культурології: «Історія України», «Філософія», «Загальна соціологія», «Психологія розвитку людини». Це допомагає студентам зрозуміти моральні норми та цінності, які регулюють соціальну роботу. Викладачі проводять семінари та тренінги з метою розвитку емпатії, толерантності, соціальної відповідальності. До прикладу, формування духовно-моральних цінностей у майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення курсу «Історія та теорія соціальної роботи» відбувається під час аналізу творів зарубіжних, українських основоположників соціальної роботи, оскільки в них наявний цілий комплекс морально-етичних проблем: усвідомлення національних витоків, ідентичності, принципів життя, норм моралі, бездуховності у суспільстві. Розглядаючи розвиток соціальної роботи в Україні у різні історичні періоди, студенти знайомляться з внеском у цей процес братств, Церкви, державних та недержавних організацій; розглядають морально-етичні питання.

Серед методів і форм формування духовно-моральних цінностей у майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки відзначимо активні форми й методи (ситуаційно-рольові ігри, соціограми, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо), які дають студентам можливість предметно, безпосередньо й емоційно бути в ситуації морального вибору та моральною пошуку. Найефективнішими засобами формування духовно-моральних цінностей у майбутніх соціальних працівників є робота у мікрогрупах, дискусії, турніри, дебати, наукові конференції, обговорення есе, проблемні завдання, моделювання соціальних ситуацій, захист соціальних проєктів.

У контексті теми нашої розвідки особливий інтерес викликає особистісний блок, у межах якого майбутнім фахівцям соціальної сфери мають бути притаманні такі особистісні якості, як відповідальність; організованість; цілеспрямованість. Серед найважливіших цінностей соціокультурної сфери суспільства особливе місце займають духовно-моральні цінності, які розкривають сутність людини по відношенню до буття, до світу. Тому у практичній діяльності соціального працівника поряд із професійними знаннями вагому роль відіграють особистісно-моральні якості, які є визначальним фактором ефективності практичної роботи. Вони неабияк впливають на систему міжособистісних взаємин. Тому оптимальне поєднання професійних компетентностей з високою духовно-моральною культурою соціального працівника є запорукою його продуктивної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі йдеться про моральні, духовні, духовно-моральні якості особистості з акцентуванням на їхній вагомій ролі у професійній діяльності. Наприклад, В. Теслюк виокремлює такі: гуманність, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність [6, с. 12]. Л. Моргай до такого переліку відносить чесність, совість, об'єктивність, справедливість, тактовність, пильність і спостережливість, толерантність, витримку й самовладання, доброту, любов до людей, самокритичність, адекватність самооцінки, терпіння, комунікабельність, оптимізм [2, с. 202].

Проаналізовані вище якості можна об'єднати узагальнювальним терміном «духовність». Його вживають для відображення вищих сторін внутрішнього світу людини, які виявляються у людяності, сердечності, доброті, відвертості, теплоті, відкритості до інших осіб. Духовність ґрунтується на широті поглядів, ерудиції, культурі, загальному розвитку особистості. Втрата духовності прирівнюється до втрати людяності [3, с. 64].

Соціальний блок, на якому базується формування соціально-професійної компетентності майбутніх фахівців, забезпечує життєдіяльність людини і адекватність його взаємодії з іншими людьми, групою, колективом. У відповідності з цим блоком випускник, серед іншого, повинен вміти організовувати своє життя відповідно до соціально значущих уявлень про здоровий спосіб життя; знати права і дотримуватися обов'язків громадянина; керуватися у своїй поведінці цінностями буття, культури, соціальної взаємодії та ін. Практичного досвіду реалізації духовно-моральних цінностей студенти набувають шляхом участі у стажуваннях та волонтерських програмах, які також дають змогу зрозуміти реальні потреби людей, з якими згодом працюватимуть. Під час проходження різного роду практик студенти спілкуються з досвідченими соціальними працівниками, які передають їм свої цінності та досвід.

Важливо заохочувати студентів до рефлексії власних цінностей, їхнього сприйняття світу і місця в ньому. Це, зокрема, написання есе, участь у дискусіях та групових проєктах. Беручи участь у конференціях та семінарах, майбутні соціальні працівники знайомляться з кращими вітчизняними та зарубіжними практиками соціальної роботи, презентують власні дослідження.

Професійний блок забезпечує адекватність виконання професійної діяльності. Відповідно до цього блоку випускник повинен вміти вирішувати професійні завдання за спеціальністю, призначенню. Цьому, серед іншого, сприяє проходження різного роду практик, участь студентів у наукових гуртках і проблемних групах, членство у Студентській спілці волонтерів. Саме долучення до діяльності останньої дає змогу брати участь у благодійних акціях, заходах, допомагати потребуючим, реалізувати ідеї добра та милосердя [5].

Таким чином, формування духовно-моральних цінностей майбутніх соціальних працівників є комплексним процесом, який вимагає інтеграції теоретичних знань, практичного досвіду та особистісного розвитку. Ці цінності не лише впливають на професійну діяльність, а й сприяють загальному розвитку

суспільства, формуючи відповідальних і чутливих до потреб інших людей фахівців.

Література

1. Дубасенюк О. А. Формування професійної компетентності майбутніх учителів на засадах духовно-моральних цінностей. *Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 жовтня 2009 р. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ, 2009. С. 40–50.
2. Моргай Л. А. Професійно-етична діяльність соціального працівника. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць Херсонського держ. ун-ту. 2017. Вип. 78. Т. 2. С. 200–203.
3. Сабат Н. В., Сабат Н. І. Духовно-моральні цінності у професійному становленні особистості майбутнього соціального працівника. *Обрії*. 2019. № 1. С. 61–65.
4. Садовська Е., Ярошенко А. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу : моногр. Хожув-Київ-Варшава, 2018. 158 с.
5. Студентська Спілка Волонтерів. URL: <https://ksptsr.pnu.edu.ua/студентська-спілка-волонтерів/> (дата звернення: 02.04.2024).
6. Теслюк В. М. Технології соціально-педагогічної діяльності : термінологічний словник-довідник. Київ : НАКККіМ, 2011. 145 с.

Володимир Староста
д-р пед. наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

УМОВИ ТЕСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

20-і роки теперішнього століття характерні змінами в організації та перебігу освітнього процесу в ускладнених умовах – пандемія Covid-19, воєнний стан в Україні. Набули поширення дистанційне та змішане навчання, а з ними зазнали змін методи, форми, засоби навчання та контролю результатів навчальних досягнень здобувачів освіти, зокрема, широке використання комп'ютерно орієнтованого тестування (зустрічаємо також назви «електронне тестування», «веб-тестування», «онлайн тестування» та інші). Важливо сформувати комфортне студентоцентроване освітнє середовище [4] у вищій школі, аби всі здобувачі освіти відчували зручність під час тестування. Отже, дослідження умов перебігу тестування здобувачів освіти має актуальне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що розрізняють тестування бланкове, комп'ютерне та комп'ютерне адаптоване (І. Булах та М. Мруга, 2006 ^[1]; Л. Кухар та В. Сергієнко, 2010 ^[2]). Водночас у освітній практиці використовується і усне тестування. Вчені А. Andujar, & M.S. Cruz-Martínez [5], М. R. Ebrahimi at al. [6] звертають увагу на проблеми оцінювання та мотивації навчання під час тестування, тривожність студентів тощо. Таким чином, важливо, аби здобувачі освіти перебували в комфортних умовах, відчували зручність під час тестування. Згідно словника української мови [3], поняття «зручність» розглядаємо як «те, що робить щось зручним у користуванні» [3, Т. 3, с. 718], тобто, зручність здобувачів освіти під час тестування; поняття «рівень» – як «ступінь якості, величина і таке ін., досягнуті у чому-небудь» [3, Т. 7, с. 547]. Отже, у нашому випадку, рівень як ступінь зручності під час тестування.

Мета даного повідомлення – висвітлити гендерний аспект результатів опитування здобувачів освіти (студентів та студенток) щодо їх власної зручності під час тестування їх результатів навчання.

Емпіричне дослідження проводили на базі Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет». До анонімного онлайн опитування з використанням Google Forms упродовж 2020-2023 рр. автором долучено 2897 студентів бакалаврату та магістратури. Математичне опрацювання отриманих результатів проводили за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics 23. Респондентів просили відповісти на питання анкети: «Яке тестування результатів навчання для Вас найбільш зручне?». Далі пропонували оцінити за п'ятибальною шкалою зручність використання кожної з пропонованих форм тестування, а саме:

- паперове (бланкове, письмове) тестування;
- усне тестування;
- комп'ютерно орієнтоване (онлайн, електронне) тестування.

Відповідь за п'ятибальною шкалою; зручність тестування/рівень зручності:

1 (тестування зовсім Не зручне/рівень зручності низький);

2 (тестування скоріше Не зручне/рівень зручності скоріше низький);

3 (тестування зручне наполовину/рівень зручності середній);

4 (тестування скоріше зручне/рівень зручності достатній, скоріше високий);

5 (тестування цілком зручне/рівень зручності високий).

У табл. 1 наведено деякі статистичні показники. Використано такі позначення: N – обсяг вибірки; M/Mean – середнє значення; MSD – середнє квадратичне відхилення/Mean squared deviation; СВТ – computer-based testing/комп'ютерно орієнтоване тестування; РВТ – paper-based testing/паперове чи бланкове тестування, ОВТ – oral-based testing/усне тестування. Відповіді респондентів свідчать, що зручність тестування покращується у напрямку ОВТ → РВТ → СВТ: чоловіки 2,56 → 2,90 → 3,55; жінки 2,46 → 3,31 → 3,73.

Також для кожної форми тестування виявлено таку динаміку середніх значень зручності за окремими роками опитування:

Студенти:

ОВТ – 2,63 (2020) → 2,57 (2021) → 2,50 (2022) → 2,45 (2023);

РВТ – 2,98 (2020) → 2,84 (2021) → 2,75 (2022) → 2,99 (2023);

СВТ – 3,41 (2020) → 3,86 (2021) → 3,48 (2022) → 3,75 (2023).

Студентки:

ОВТ – 2,57 (2020) → 2,46 (2021) → 2,34 (2022) → 2,47 (2023);

РВТ – 3,53 (2020) → 3,37 (2021) → 3,11 (2022) → 3,16 (2023);

СВТ – 3,63 (2020) → 3,83 (2021) → 3,69 (2022) → 3,89 (2023).

Таблиця 1

Статистичні показники опитування: ознака «стать респондентів»

Вибірка/Стат. показники		Чоловіки			Жінки		
		РВТ	ОВТ	СВТ	РВТ	ОВТ	СВТ
2020	Mean	2,98	2,63	3,41	3,53	2,57	3,63
	N	314	314	314	757	757	757
	MSD	1,255	1,240	1,292	1,199	1,298	1,277
2021	Mean	2,84	2,57	3,86	3,37	2,46	3,83
	N	79	79	79	364	364	364
	MSD	1,255	1,308	1,308	1,243	1,200	1,224
2022	Mean	2,75	2,50	3,48	3,11	2,34	3,69
	N	186	186	186	648	648	648
	MSD	1,250	1,177	1,308	1,257	1,100	1,269
2023	Mean	2,99	2,45	3,75	3,16	2,47	3,89
	N	141	141	141	408	408	408
	MSD	1,320	1,192	1,332	1,230	1,141	1,179
Разом	Mean	2,90	2,56	3,55	3,31	2,46	3,73
	N	720	720	720	2177	2177	2177
	MSD	1,268	1,222	1,314	1,242	1,198	1,251

Таблиця 2

Результати розрахунку t-критерію ($p \leq 0,05$) для незалежних вибірок

Тестування	t	Df	Sig.	MD
Паперове	-7,528	2895	0,000	-0,404
Усне	1,761	2895	0,078	0,091
Комп'ютерно орієнтоване тестування	-3,354	2895	0,001	-0,183

Позначення: t – t-критерій; df – ступені вільності; Sig. – значущість (двостороння/2-tailed); MD – середня різниця/Mean Difference.

У табл. 2 представлено розраховані значення t-критерію ($p \leq 0,05$) для незалежних вибірок за статтю респондентів. Приймали нульову гіпотезу, згідно з якою розходження між вибірками може зумовлюватися випадковими причинами, тобто вибірки приблизно однакові за дослідженими показниками.

Для порівнюваних випадків (табл. 2) спостерігаємо статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$) щодо РВТ та СВТ, а для ОВТ – такі відмінності відсутні. Найменшу зручність представники кожної статі відчувають під час ОВТ, а найбільшу зручність – під час СВТ. Проблеми усного опитування відзначають також А. Andujar, & M.S. Cruz-Martínez [5], які дослідили усну та комп'ютерну форми іспиту для студентів і встановили, що рівень тривожності студентів знижується за відсутності екзаменатора або відсутності відчуття, що за студентами спостерігають чи оцінюють під час усного опитування.

Проведене дослідження дає можливість сформулювати висновок, що комп'ютерно орієнтоване тестування сприймається позитивно представниками кожної статі, причому, студентки відзначають вищий рівень зручності (3,73) порівняно зі студентами (3,55). Зручність під час тестування зростає у напрямку усне → паперове → комп'ютерно орієнтоване тестування. Подібність поглядів респондентів обох досліджених груп щодо найменшої зручності під час усного тестування показує на необхідність покращення комфортності освітнього середовища у контексті студентоцентрованого підходу.

Література

1. Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест : навч. посіб. Київ : Майстер-клас, 2006. 160 с.
2. Кухар Л. О., Сергієнко В. П. Конструювання тестів. Курс лекцій : навч. посіб. Луцьк, 2010. 182 с.
3. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. URL: <http://ukrlit.org/slovnky>.
4. Староста В. І. Студентоцентроване дистанційне навчання в ускладнених умовах (пандемія Covid-19, воєнний стан в Україні). *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2023. Вип. 14. С. 63-77. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.146>.
URL : <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/index>
5. Andujar A., Cruz-Martínez M.S. Cognitive test anxiety in high-stakes oral examinations: Face-to-face or computer-based? *Language learning in higher education*. 2020. Vol. 10. Issue 2. Special Issue SI. P. 445-467. DOI: 10.1515/cercles-2020-2029. URL : <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000734286700012>.
6. Ebrahimi M. R., Toroujeni S. M. H., & Shahbazi V. Score Equivalence, Gender Difference, and Testing Mode Preference in a Comparative Study between Computer-Based Testing and Paper-Based Testing. *International journal of emerging technologies in learning*. 2019. Vol. 14. N 7. P. 128-143. DOI: <https://doi.org/10.3991/ijet.v14i07.10175>.
URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000464200700009>.

Олена Химченко

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
іноземних мов та загальноосвітніх дисциплін
Університет економіки і права «КРОК»
м. Київ, Україна

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

В умовах суспільних реформ актуальним завданням соціальної освіти є розробка та впровадження інноваційних технологій, що дозволяють забезпечувати інтенсивний розвиток соціальної культури. Соціальна освіта спрямована, з одного боку, на найсучасніші знання, затребуваність яких має бути забезпечена в інформаційному, комп'ютеризованому суспільстві, з іншого – на розвиток тих якостей у фахівців соціальної роботи, які допоможуть зберегти і збільшити ступінь соціальної культури особистості та суспільства. Дані особливості та облік потреб конкретних роботодавців актуалізують впровадження інноваційних освітніх технологій у вузівській підготовці фахівця соціальної роботи.

Упровадження інноваційних технологій вивчають П. Антюшко, В. Володавчик Н. Герасимчук Д. Долбнєва, О. Ковальова, О. Кочубей, О. Пометун, Л. Пироженко Н. Сафаргаліна-Корнілова, Л. Сєногонова та ін. Дослідженням активних методів навчання займаються О. Башкір, К. Біницька, М. Дяченко-Богун та інші. Проте суспільні реформи, інтенсивний розвиток комп'ютерних технологій, широке використання штучного інтелекту, доступність пристроїв віртуальної реальності вимагає від системи освіти їх досліджень та впровадження у навчальний процес.

Мета дослідження – аналіз використання інтерактивних технологій у підготовці фахівців соціальної роботи.

Проектуючи інноваційні технології університетської підготовки, необхідно орієнтуватися на специфіку конкретної професії. Сучасна соціальна робота, забезпечуючи соціальний добробут, як конструктивно вирішує соціальні проблеми, так й попереджає їх появу. Головний принцип професійної діяльності фахівця соціальної роботи – принцип гуманізму, об'єкт діяльності – поле соціальних проблем сучасної людини в умовах суспільних реформ. До особливостей і тенденцій розвитку сучасної соціальної роботи як професійної діяльності, націленої на вирішення всієї сукупності проблем особистості і суспільства, відносимо: парадигмальну відкритість, універсальність, науковість, професійну автономність і моральну відповідальність; глобалізацію та регіоналізацію в діяльності професійної спільноти; гуманістичну спрямованість; опору на нормативно-правову базу та етичні засади у вирішенні проблем клієнтів; розширення та ускладнення проблемного поля соціальної роботи; динамічність розробки соціальних інновацій та проектів; стандартизацію та модернізацію соціальної сфери; комплексність, міждисциплінарність соціальних технологій як засобів вирішення соціальних проблем; появу нових професійних функцій і завдань фахівця соціальної роботи на різних рівнях соціальної роботи та ін. Серед загальних якостей фахівців соціальної роботи, як зазначає Н. Ревнюк, що впливають на успішність соціальної роботи, виділяємо також здатність до ефективного посередництва між особою, сім'єю, суспільством, національними та муніципальними організаціями; емпатію; комунікабельність, екстравертність; вміння переконувати; здатність працювати як неофіційний

лідер, що сприяє ініціативі; здатність до співпраці [2]. Зазначені якості кращим чином розкриваються під час інтерактивної навчально-виховної діяльності.

У педагогіці існують різноманітні трактування терміну «технологія», пов'язані з використанням технічних засобів навчання, сукупністю засобів і методів педагогічного процесу, з проектуванням педагогічних систем. Спочатку в педагогічних роботах не визначали відмінностей між поняттями «педагогічна технологія», «освітня технологія», «технологія навчання», «навчальна технологія». Термін «педагогічна технологія» використовувався тільки стосовно навчання, а сама технологія розумілася як навчання за допомогою технічних засобів. У сучасних умовах педагогічну технологію розуміють як послідовну систему дій педагога, пов'язану з вирішенням педагогічних завдань, або як планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу.

Таким чином, педагогічна технологія – це наукове проектування і точне відтворення педагогічних дій, що гарантує успішний результат. Технологія вузівської підготовки як процес характеризується: поділом процесу на взаємопов'язані етапи; координованим та поетапним виконанням дій усіх суб'єктів середовища, спрямованих на досягнення педагогічної мети – формування професійної компетентності у студента. Провідним проектувальником інноваційної освітньої технології залишається педагог – викладач вузу, який здійснює конструювання, взаємоузгодження, мотивацію, консультування, рефлексію з усіма суб'єктами освітньо-професійного середовища.

Конструювання педагогічної технології постає як побудова системи операцій, що ведуть до вирішення деякої суперечності, логіка побудови відповідної педагогічної технології набуває наступного вигляду: аналіз протиріччя у педагогічній практиці як джерела проблеми; визначення дидактичної мети та критеріїв її досягнення; виявлення психолого-педагогічного механізму очікуваних новоутворень (досвід, знання, поведінка) у фахівця соціальної роботи; проектування моделі дидактичної ситуації (її змістовного та процесуального аспектів), здатної забезпечити функціонування даного механізму особистісних новоутворень; розробка предметно-комунікативного «поля», структури та рушійних сил розвитку ситуації як послідовності генетично пов'язаних епізодів педагогічної взаємодії викладача та студентів; управлінське (інформаційне), методичне, психологічне забезпечення відповідного виду педагогічної діяльності [1].

Методи навчання студентів, майбутніх фахівців соціальної роботи, що застосовуються у вищій школі, є :

– методи модульного навчання, що дозволяють розділяти навчальні завдання дисциплін, що вивчаються, на певні складові (модулі, блоки), відповідно кожному темі можна вивчати на певному рівні: загального введення в проблему; поглибленого вивчення та прийняття рішень типовими методами; на рівні спеціального підходу до вирішення та обґрунтування конкретних професійних дій;

– метод кейсів (аналіз конкретних виробничих ситуацій, імітаційне моделювання), що дозволяє здійснювати вивчення дисципліни, розглядаючи ситуації у певних комбінаціях, розвивати здатність у вирішенні основних проблем, з якими стикаються фахівці соціальної роботи у професійній діяльності, розвивати вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, вибрати оптимальний варіант і планувати його здійснення;

– методи групової взаємодії (групове обговорення, мозковий штурм, колективні рішення та оцінка, конкурси та ін.), що дозволяють придбати навички роботи в команді при вирішенні соціальних проблем;

– метод проектного навчання, який передбачає самостійне вирішення певної соціальної проблеми, починаючи з її формулювання, визначення стратегії її вирішення, перевірки адекватності мети, вибору методів та засобів, аналізу отриманих результатів;

– методи інтерактивного навчання (тренінги, ділові та рольові ігри та ін.), спрямовані на активізацію діяльності самих суб'єктів в освітньому процесі та їх розвиток [1].

Особливого значення інтерактивні технології навчання набувають у практичній діяльності студентів – фахівців соціальної роботи. Під час реалізації волонтерських проектів складається система відносин «студент – фахівець» у процесі їх спільної діяльності, починаючи з цілепокладання. Інтерактивні методи носять суб'єкт-суб'єктний характер, надають студенту можливість вільної діалогічної самореалізації у спілкуванні з викладачем, зі спеціалістами соціальних служб під час практики, з іншими студентами.

Таким чином, інтерактивні освітні технології, що застосовуються в теоретиці та практичному навчанні фахівців соціальної роботи визначаються як алгоритмічно спроектовані способи (форми і методи) взаємодії суб'єктів освітньо-професійного середовища, що активізують спільну діяльність всіх суб'єктів, вони посилюють ініціацію, розробку і реалізацію соціально значущих проектів, адресованих різним групам населення (соціальний результат) і забезпечують ефективність формування компетентності у фахівців соціальної роботи в ході вузівської підготовки (особистісний та освітній результати). Дані технології реалізуються поетапно та інтегрують методи модульного, контекстного, проблемного, проектного, інтерактивного навчання, групової взаємодії, кейсів, методи організації волонтерської діяльності та ін.

Література

1. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Антюшко Д. П., В. С. Володавчик, Л. І. Сеногонова та інші. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2022. 189 с.
2. Ревнюк Н., Іващенко К. Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи до застосування різних методів. *Перспективи та інновації науки*. 2023. №1 (19). С. 12-22. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3418/3433> (дата звернення: 07.05.2024).

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 5

Міждисциплінарний дискурс у дослідженні соціальних проблем

Оксана Головчук
канд. політ. наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Карпатський інститут підприємництва університету «Україна»
м. Хуст, Закарпатська область, Україна

МОРАЛЬНА І ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКА ЯК ДОМІНАНТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Моральність і екологічність мислення – це дві парадигми сучасної соціальної роботи. Німецький філософ Альберт Швейцер, звертаючись до біоцентризму, пропонує нам втілювати і популяризувати етику благоговіння перед усіма формами життя. Він висловлює думку багатьох мислителів, які аналізують еволюцію філософії: «Я відчуваю спонукання висловлювати спільне благоговіння перед усіма формами життям як стосовно моєї волі життя, так і стосовно будь-якої іншої. У цьому і є основний принцип моральності» [1]. Дослідник називає терміном «добро» – все те, що служить збереженню і розвитку життя. Відповідно, поняття «зло» уособлює все те, що знищує будь-яку форму життя чи перешкоджає йому.

У працях дослідника також знаходимо твердження про те, що людина воістину моральна лише тоді, коли вона чує і слідує внутрішньому спонуканню допомагати будь-якій формі життя, якому вона може допомогти, і утримуватися від того, щоб заподіяти йому будь-яку шкоду. У випадку ж, коли ми все ж наносимо шкоду котрійсь з форм життя, ми повинні ясно усвідомлювати, наскільки це необхідно. Ми не повинні згоджуватися робити щось шкідливе, крім неминучого, навіть, найменш незначне.

Етичною та моральною людина може вважати себе тільки тоді, коли готова поважати будь-яке життя і приходити на допомогу будь-якому життю, що потребує допомоги чи втручання. Помилковою для всіх існуючих напрямків етики була теза про те, що ця наука розглядає відношення людини до людини. Справжня етика – це наука про те, як відноситься людина до усього, що її оточує. Етичним ставленням особистості є відчуття людиною прагнення опіки і відповідальності за усе, що є живим.

До етики благоговіння перед життям А. Швейцера близько підходить концептуально близька етика поваги до природи американського екофілософа Пола Тейлора. Тейлор вважає, що, приймаючи позицію поваги до природи як остаточну моральну позицію, ми зобов'язуємося жити за визначеними нормативними принципами, що керують нашими відносинами із природою. За вченням Тейлора етичне зобов'язання стосовно амеби ідентичне нашому зобов'язанню стосовно кита чи орла. Принципу-поваги до природи повинна

дотримуватися кожна людина, незалежно від того, любить вона природу чи ні. Автор думає, що кожна жива істота має у своєму розпорядженні свою власну справжню цінність, що полягає у власному благу. Тому будь-яку живу істоту потрібно визнати як Телеологічний центр життя, що намагається зберегти себе і реалізувати власне благо своїм власним шляхом [2].

Цікаво дізнатися, що інші екофілософи-біоцентристи, а саме Гудпастер і Етрильд, на відміну від Тейлора, вважали, що живі істоти не всі мають рівну моральну цінність. Вони вважали, що бактерії і найпростіші мають значно меншу моральну значимість, на відміну від вищих тварин, котрі мають значно більшу моральну цінність [3].

Один з радикальних напрямків в екологічній етиці – «Звільнення (права) тварин», також стоїть на позиціях біоцентризму. Він спрямований на благополуччя окремих тварин, причому коли благополуччя індивідумів конфліктує благополуччям їхньої популяції (приклад – копитні), то «звільнення тварин» віддає пріоритет благополуччю окремих особин. Рух «звільнення тварин» припускає їх звільнення від жорстокого і безглузлого страждання й експлуатації. «Звільнювачі тварин» не виступають за надання моральних прав рослинам чи неживим природним об'єктам, оскільки вони не мають свідомої чутливості, а отже, не можуть переживати задоволення і біль. Вони закликають відмовитися від використання тварин для розваг (цирк і т.д.), а також від тваринної продукції, що вимагає убивства тварин: від м'яса, хутра, натуральної шкіри, закликають до вегетаріанства, пропонують заборонити полювання і рибальство, експерименти на тваринах.

Як правило, товариства заступництва, захисту чи звільнення тварин бувають двох типів. Традиційний тип такого товариства – товариства за благополуччя тварин – це ті, що засновані на почуттях жалю, милосердя, доброти людини, її прагненнях захищати тварин. Другий тип, що з'явився наприкінці ХХ століття, базується на концепції природних прав тварин. Екофілософи, які представляють ці товариства схильні вважати, що в людини є борг перед тваринами, й тварини мають право на існування і на захист від страждань.

Аналізуючи всі вищеперераховані концепції, ми можемо зазначити, що в усі часи існували припущення про необхідність усвідомлювати себе частиною, а не господарями природнього світу. Дуже яскравим прикладом цього є започаткована кілька років назад активна пропаганда Живого світу, ініціаторами якої є група випускників Оксфордського університету – філософів, психологів і теологів, еліти англійської й американської інтелігенції. Величезна кількість абсолютно різних людей сучасності одночасно висунула концепцію природних прав тварин. «Зелені акції» пропагують поважати й любити землю, закликають впроваджувати бодай і невеликі проте важливі екологічні дії. Як говорили мудреці Індії: «Усе живе біжить від страждань, усе живе боїться смерті. Пізнай же в живому самого себе і не заподіюй зла». Лідери в галузі прав тварин – американці Том Ріган, що написав «Справу про права тварин», Пітер Сінгер (Австралія), автор книги «Звільнення тварин», англійці Річард Райдер (Великобританія), психолог і теолог Ендрю Лінзі (Великобританія) тощо.

Наступним напрямком екологічної етики, який варто розглянути – це наукові вишукування та дослідження, пов'язані з людиною як біологічною істотою, тобто Біоетика. Ця наука вивчає всі етичні проблеми використання методів генетичної інженерії. Йдеться про експерименти щодо, наприклад, створення гібрида людини і мавпи. Також в рамках цих досліджень багато говорить про моральний бік абортів, клонування, трансплантації, біотехнологій. В кожному випадку ми повинні в першу чергу спробувати зрозуміти моральні сторони взаємодії між медиком і пацієнтом.

До речі, сам термін «біоетика» ввів у 1971 році американський онколог Ренеселер Поттер. Прихильники біоетики вважають, що видача патентів на трансгенних тварин опускає статус живих істот до рівня напівфабрикатів і призводить до численних страждань тварин. Біотехнологія зводить усі форми життя до рівня обривків інформації, що можуть бути перекомбіновані за чиймись примхами. Прихильними біоетики пропонують людству замислитись над одним єдиним питанням: «А чи не позбавляє генна інженерія та біотехнологія універсальності, унікальності і священності саме життя?!..»

Отже, зауваживши все вищеперераховане, зробимо кілька висновків, які не належать жодній течії, групі чи організації людей, але попри це є вираженням моральності й духовності, адже пов'язані з потребою всіх людей планети Земля зберегти життя своє й інших:

1. Процвітання і благо людської і нелюдських форм життя на Землі цінне саме по собі. Цінність нелюдського світу не залежить від користі для людини.
2. Багатство і розмаїття форм життя цінне саме по собі.
3. Люди не мають права зменшити це багатство і розмаїття.
4. Нинішнє втручання людини в природний світ надмірне.

Література

1. Ігнатюк О. А. Основні екологічні принципи та концепції : навч. посіб. Київ : НТУУ «КПІ», 2006. 268 с.
2. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. Київ : «Знання України», 2002. 598 с.
3. Мовчан В. О. Основи екології. Опорний конспект лекцій. Київ : Університет «Україна», 2011. 75 с.
4. Борейко В. Є., Подобайло А. В. Екологічна етика. Київ : КНУ, 2004. 112 с.
5. Борейко В. Є., Пустовіт Н. А. Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин : метод. посіб. для вчителів. Київ : Логос, 2011. 79 с.
6. Гандзюра В. П. Системний аналіз якості навколишнього середовища : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2020. 180 с.
URL: <https://biology.univ.kiev.ua/institute-activity/educational/kafedry/kafedra-ecology-andzoology/biblioteka/2891-sistemnij-analiz-yakosti-navkolishnogo-seredovishcha.html>.

Олександра Качмар
д-р філос. наук, професор,
професор кафедри управління соціокультурною діяльністю,
шоу-бізнесу та івентменеджменту,
директорка навчально-наукового центру
«Педагогіки і психології вищої освіти»

Ірина Зінькова
канд. пед. наук, провідний спеціаліст
навчально-наукового центру «Педагогіки і психології вищої освіти»,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

РИТУАЛ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ АГРЕСІЄЮ

У віджилому дописемному суспільстві ритуал виконував особливо важливу, можна сказати, одну з найбільш значущих функцій: він виступав способом закріплення норм і правил поведінки. За його допомогою здійснювалося спілкування в архаїчних співтовариствах, засвоєння його аксіологічних детермінант. Із появою писемності виникає текст, що в традиційній культурі починає витісняти ритуал, стаючи «охоронцем найбільш важливих знань і змістів, які мають сакральний статус» [1]. Письмова культура робить можливою міжлюдську комунікацію, що певною мірою протистоїть стихії живої розмовної мови з її діалектами та семантичними розходженнями. У її рамках поступово формується національна культура, яка включає в себе символи, вірування, цінності, норми та взірці поведінки, які характеризують людське співтовариство в тій або іншій країні. Під впливом теорії інформації та лінгвістики сьогодні ритуал варто розглядати як комунікативний акт.

З поняттям «ритуалу» тісно пов'язано такі поняття, як «церемонія», «обряд», «звичай», «етикет». Як зазначає В. Ємельянов, у сучасній культурі слово «ритуал» вимовляється так само часто, як і саме слово «культура». Кажуть, що ритуал – це обряд, ритуал – це магія, ритуал – основа всіх релігій, ритуал – це синонім етикету і хороших манер і що вся культура людства починається з ритуалу. Поняття ритуалу у повсякденній свідомості пов'язано зі святом і скорботою, з будь-якою церемонією, а якщо узагальнити, то це вибудовування подій життя в певному порядку і піклування про те, щоб цей порядок ніколи не порушувався [1].

Ритуал як певний тип суспільно визначеної поведінки корелює в такій перспективі з поняттям комунікативної поведінки, адже йдеться про символічну форму спілкування з природними та надприродними силами та сутностями, з членами власної спільноти та іншими спільнотами і соціальними інститутами.

Сучасна людина так само залежна від ритуалів, як і прадавня, проте характер і періодичність цих ритуалів інші. На сьогодні ритуалізовані поведінкові форми – дієві методи конструювання соціальної впорядкованості світу повсякденності, вони виконують основні функції із забезпечення сталості

міжсуб'єктної інтерактивності в суспільстві». При цьому традиційні ритуальні форми співіснують із сучасними ритуалами, на яких ґрунтується так звана «соціальна інженерія», що «здійснюється не лише через прямий вплив, а й через опосередкований – через формування нових поведінкових стереотипів або ритуальної поведінки».

Говорячи про комунікативне призначення ритуалу, необхідно відзначити його роль у системі соціального контролю. Механізм соціального контролю виступає організатором або творцем статусних ролей, які й обмежують і спрямовують поведінку людей залежно від мети й завдань, соціальної впорядкованості. Яким би не було спілкування за своїми характеристиками (спонтанне, мимовільне або усвідомлено кероване й організоване), воно перебуває в системі регуляторів, якими можуть бути ритуали як стійкі колективні дії, обряди, звичаї (Е. Дюркгейм) або переконання, віра (М. Вебер).

Сенсорний голод, фізичний стрес, відчуження людини від людини, брак емоційного спілкування, блокування емоцій, спричинене технократичною ідеологією, призводять до того, що емоції, котрі є енергетичним фундаментом людини, шукають обхідний спосіб вивільнення, що, як правило, призводить не до гармонізації, а до розбалансування стосунків індивіда з самим собою та оточенням. Це виражається в агресивності, ворожості щодо навколишніх, може призвести до психологічних розладів, до психозів. Нерідко нереалізована енергія спрямовує удар на внутрішньо органічні автоматично регульовані процеси, що призводить до порушення їхнього функціонування та спричиняє різні патології в організмі людини. Власне, страх зазнати невдач у «живому» спілкуванні з іншими призводить до замкнутості особистості, неможливості її вдалої соціальної реалізації, побудови гармонійних стосунків у сім'ї та ін. [2].

Отже, постає питання управління психоемоційними станами особистості, подолання емоційних дисбалансів, забезпечення розрядки накопиченої агресивності в соціально прийнятних формах.

Для цього існує ряд механізмів: переорієнтація агресії, легітимізація можливих конфліктних ситуацій; сублімація агресії у соціально корисних видах діяльності побутового характеру (пересування меблів, сільськогосподарські роботи тощо); ритуалізовані форми внутрішньовидової агресії – спорт, у тому числі екстремальний (в якості альтернативи адиктивній поведінці), параспорт (уболівальники-фанати), воєнізовані (скаутські) табори. Доречі, фрустрація вродженої потреби в ініціації, ритуалізовані форми якої існують у будь-якому традиційному суспільстві і раніше задовольнялися в умовах піонерських та комсомольських організацій, призвела до інтенсивної появи агресивних підліткових банд, що реалізують усі основні механізми ініціації, але уже в асоціальній формі.

Емоційний компонент управління агресивною поведінкою повинен виходити за межі безпосередніх реакцій: від відчуття подолання фрустрацій до відчуття переживання перемоги, тріумфу. Формування навичок переживання емоцій, переформатування емоційних станів та реакцій з агресивних на

неагресивні

(наприклад, культурною альтернативою агресії є сміх).

На думку О. Астаф'євої, нові принципи створення, поширення та збереження інформації формують у соціокультурному просторі особливі ціннісно-сміслові поля, що не завжди відповідають демократичним тенденціям. У зв'язку з цим актуалізується проблема збереження гуманістичних ціннісно-сміслових засад культури в новому інформаційно-комунікативному просторі, адже сучасне покоління людей живе в ситуації соціокультурних ризиків, що обумовлені динамікою поширення інформаційно-комунікативних систем та технологій пов'язані з конфліктом партикулярного та універсального в культурі.

Виховання здатності до міжкультурної комунікації передбачає розв'язання низки проблем, що неодмінно виникають під час контакту представників різних культур. Центральне місце серед них посідає проблема розуміння Іншого [3].

Ритуал постає способом організації буття суспільства, а також складовою невербального поля культури і має комунікативно-ігрову природу. Він може інтерпретуватись як своєрідний фрагмент буттєвої першооснови, онтологічний принцип упорядкування і гармонізації соціального життя й має здебільшого циклічний характер.

У ритуалі, індивідуальній та колективній психотерапії використовується вплив на людину різноманітних форм, найчастіше комплексно. Відповідно й зміни в людині відбуваються на різних рівнях взаємодії «Я» – «Інший». Тому індивідуальна та групова психотерапії протистоять патологічним тенденціям, прагнуть перебороти нерозуміння, неузгодженість, десинхронізацію людини із самою собою, з навколишніми, підвищують рівень комунікабельності, розвивають здатність до спілкування. Інакше кажучи, здійснення «лікувальної» ритуальної діяльності допомагає сформувати здатність людини до самореалізації можливостей, які в ній закладено. Будучи знаковим за своєю природою, ритуал виконує функцію мови, яка має єдність вербальної та невербальної сторони. Саме ритуал стає, так би мовити, посередником у спілкуванні, що може не відбутися, якщо знакове кодування не стає універсальним, зрозумілим для всіх ¹.

Важливість ритуалу в житті як первісної, так і сучасної людини дало підстави виокремити особливий тип комунікативної взаємодії – перфомансну комунікацію, що пов'язана з ритуалами, які, у свою чергу, є «важливим складником життя будь-якого суспільства. Одночасно зі значеннями, що вже втрачені з часом, вони несуть у собі чіткі комунікативні вказівки» [4].

Перфомансна комунікація охоплює не лише ритуальні дії, однак зосереджена переважно на різноманітних ритуалах, що є важливим складником життя людини – ритуали народження, хрещення, весілля, поховання тощо.

Усі найважливіші події в житті людини та колективу супроводжуються ритуалами – свята, дні народження, урочисті події. Така ситуація характерна і для великих спільнот, і для цілих народів і держав [5].

доступу: <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2013/GCH113/pdf/08.pdf>.

Отже, в умовах сьогодення ритуал потрібно розглядати як надійний спосіб формування стереотипів поведінки, як символічну дію, в якій певна спільнота усвідомлює важливі для неї події і в такому сенсі виступає дієвим інструментом подолання агресії. Набір інтеракцій, який проявляється в ритуалізованій поведінці, допомагає індивідові соціалізуватися й адаптуватися. Колективні ритуальні дії, набуваючи масового характеру, дають індивідові нові, не властиві йому раніше риси спілкування, завдяки яким він стає більш розкутим. Відбувається деперсоналізація відповідальності, що переноситься на іншого, ділиться на всіх. Оскільки в цьому процесі на першому плані завжди колективне, загальне, відбувається відмова від особистісного, і всі дії учасників відзначаються високим ступенем наслідування, що носить характер несвідомого. У цій ситуації ритуальне спілкування має високий емоційний заряд, що має абсолютний характер [2].

Саме завдяки відтворенню ритуалів, у яких приховані цінності, погляди, настанови, пріоритети, культурні взірці дають можливість регулювати й адаптувати поведінку індивідів. Їхнє дотримання забезпечує стійкі міжособистісні стосунки, за допомогою яких знімається напруження та негативні емоції.

Література

1. Гордін Л. Е., Мельник Л. Е. Спілкування як сенс екзистенції людини URL: <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2014/GCH414/pdf/6.pdf>.
2. Караман М. Співвідношення ритуалу та судового ритуалу в соціальному регулюванні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 224.
3. Мельник Е. А. Ритуал як засіб створення стереотипів культурних форм спілкування та поведінки. URL: <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2013/GCH113/pdf/08.pdf>
4. Топоров В. Н. Міфічний ритуал. Символ. Образ. Київ : Культура, 2005. С. 517.
5. Huxley J. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*: P. 249-272.
6. Radcliff-Brown A. R. *Structure and function in primitive society*. London : Cohen and West, 1952. P. 148–149.

Вікторія Лобода

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ВПО ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В ГРОМАДІ

Згідно з офіційними даними Міністерства соціальної політики України, внаслідок загарбницької війни росії проти України, кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в країні сягає 4,9 млн осіб [1]. Сьогодні існує нагальна потреба в конкретних заходах, спрямованих на

сприяння соціальній згуртованості між ВПО та місцевим населенням, благополуччю та інтеграції ВПО у робочу силу.

Спочатку зусилля приймаючих громад були спрямовані насамперед на задоволення базових потреб переміщених осіб, включаючи надання притулку, надання невідкладної медичної допомоги тощо. Однак, враховуючи тривалий характер агресивних дій росії, необхідно розробити середньо- та довгострокові стратегії для забезпечення доступу ВПО до таких основних послуг, як постійне житло, медичне обслуговування, соціальна допомога, освітні можливості і, що дуже важливо, підвищення кваліфікації та перекваліфікація, а також ініціативи з надання допомоги у працевлаштуванні.

Одним із дієвих шляхів є розвиток соціального підприємництва та сприяння підприємницьким намірам серед ВПО.

У нашому дослідженні ми використовуємо т.зв. «ідеалізоване» визначення соціального підприємництва, запропоноване Дж. Грегорі Дісом [2] і доповнене д-ром Терезою Чахайн з Єльського університету [3], згідно з яким соціальні підприємці відіграють роль «агентів змін», використовують підприємницькі принципи та методи для реагування на соціальні, культурні чи екологічні виклики, а також для вирішення нагальних проблем у суспільстві, одночасно створюючи позитивний соціальний вплив. Отже, у нашому розумінні підприємці – це люди, які перетворюють проблему на можливість, беруть на себе відповідальність за власний вибір і долю та будують своє майбутнє.

Тож розвиток соціального підприємництва, зокрема серед зацікавлених ВПО, може відігравати вирішальну роль у їх соціальній адаптації та інтеграції в приймаючу громаду та у покращенні їх загального добробуту [4], оскільки соціальне підприємництво – це:

(1) шлях до офіційного працевлаштування, коли соціальне підприємництво слугує сходинкою до офіційного працевлаштування, де ВПО можуть отримати цінний досвід, розвинути необхідні навички і налагодити професійні контакти;

(2) інструмент для розширення економічних можливостей, оскільки соціальне підприємництво надає біженцям можливість створити власний бізнес і отримувати прибуток; тож воно не тільки покращує їхнє фінансове становище, але й сприяє розвитку почуття гідності та самозабезпеченості;

(3) можливість для ВПО ефективно використовувати свої цінні навички та досвід, що сприятиме розвитку місцевої громади;

(4) рушійна сила для залучення громади загалом, оскільки соціальні підприємства часто зосереджені на вирішенні місцевих соціальних чи екологічних проблем; а участь у таких ініціативах, своєю чергою, сприяє розвитку почуття приналежності;

(5) засіб культурного обміну, оскільки соціальне підприємництво заохочує взаємодію та співпрацю між ВПО та місцевим населенням; таким чином, обидві групи можуть вчитися одна в одній, обмінюватися досвідом та сприяти взаєморозумінню, тим самим долаючи культурні бар'єри та сприяючи соціальній згуртованості;

(6) забезпечення доступу до послуг, оскільки соціальні підприємства часто надають послуги у сфері охорони здоров'я, освіти, професійної підготовки тощо;

(7) спосіб покращити психологічне стан та психічне здоров'я, оскільки започаткування та управління соціальним підприємством надає ВПО можливість зробити важливий внесок у суспільство, що може підвищити їхню впевненість, резиліентність та відчуття досягнення мети.

Отже, розвиток соціального підприємництва серед ВПО сприяє соціальній адаптації, економічній та культурній інтеграції ВПО у приймаючі громади. Це створює можливості для взаємного навчання, співпраці та розширення можливостей, зрештою сприяючи розвитку більш інклюзивного та згуртованого суспільства. Згідно з результатами проведених фокус-груп за участі ВПО, існує потреба у розширенні доступності та різноманітності можливостей навчання та розвитку навичок у різних сферах, зокрема – шляхом організації стажувань, залучення досвідчених професіоналів і експертів для проведення тренінгів і консультацій, що забезпечить якість та актуальність навчання. Розбудова професійної спільноти соціальних підприємців виступає як ще один важливий аспект сприяння співпраці, обміну ідеями та взаємної підтримки між учасниками. Таким чином, інноваційні рішення, які ґрунтуються на соціальному підприємстві, стануть у пригоді не лише для задоволення нагальних потреб, але й для сприяння довгостроковому сталому розвитку, солідарності та згуртованості громади.

Література

1. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Dees J. G. The meaning of «social entrepreneurship», working paper / Stanford : Stanford University Graduate School of Business, 1998.
3. Chahine T. Social Entrepreneurship (2nd ed.) / Taylor & Francis, 2022. URL: <https://www.perlego.com/book/3786329/social-entrepreneurship-building-impact-step-by-step-pdf>
4. UNHCR. Mid-year report on the 2023 Regional Refugee Response Plan for the Ukraine Situation, 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/102889>

Людмила Мищак

*здобувачка III освітньо-наукового рівня вищої освіти
факультету соціології та соціальної політики*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТУДЕНТІВ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

Соціокультурне середовище студентів – це постійно діючий фактор, що виховує молоду людину, яка стає студентом. Це діяльність особистості до самої себе та світу в цілому, що будується на відносинах та спілкуванні між людьми та

суспільством. Що і формує потім оце поняття соціокультурного середовища людини та саме середовище студента.

Під соціокультурним середовищем студентів слід розуміти, що це можливості, які дозволяють формувати соціальні здібності в майбутніх фахівців у результаті розвитку соціального середовища. Але при цьому можуть та задовольняти потреби в контакті з соціальним світом.

У наш час це є досить широко розкритою темою, цим питанням займались багато вчених: Р. Вайнола, І. Грицюк, О. Замашкіна, І. Зверєва, О. Міхеєва, Н. Рудкевич, які описали це у своїх працях.

Мета статті: розкрити та дослідити поняття соціокультурного середовища, визначити тенденції та протиріччя соціокультурного середовища студентів.

Доцільно відзначити, що соціокультурне середовище складається з трьох елементів – «соціального», «культурного», і «активного», зосереджених на соціалізаційній функції, що забезпечує соціалізацію членів суспільства. У сучасних ситуаціях однією з основних місій соціокультурної діяльності в ЗВО є створення середовища культурного розвитку, формування такої соціальної діяльності, організованої особливим чином і покликаної включати індивідів у реальне життя. Важко переоцінити вплив соціокультурного середовища на суспільство та індивідів суспільства. Звідси починаються кроки до соціалізації, витягування загальнокультурних знань, освоєння художньо-емоційних територій, задоволення потреб у дозвіллі. Поряд з іншими елементами життєвого середовища соціокультурне освітнє середовище формує сукупність емоційно забарвлених уявлень людини про навколишній світ і своє місце в ньому, формує програму поведінкової та майбутньої професійної діяльності, яка впливає і забезпечує морально-етичні орієнтири [1, с. 72].

Соціокультурні умови сприяють ефективному вихованню, якщо вони містять:

- правове, матеріальне, економічне забезпечення функціонування, розвиток і постійне оновлення освітньо-виховних систем;
- наявність у сфері освіти ініціативних груп і співтовариств, спроможних до самостійних культурних акцій, проектів і творчої діяльності;
- наявність відкритої освітньої (виховної) полісистеми і її взаємодії з системами культурних установ;
- здійснення системної і концептуально вираженої політики у сфері освіти, що витікає від суспільства і держави;
- здатність сфери освіти до змін і еволюції, а також здатність впливати на динаміку суспільства;
- видимий прояв і розвиток культурних традицій в житті навчально-виховних установ;
- прояв динамічної, здатної до саморозвитку педагогічної культури в різних співтовариствах [3, с. 226-227].

Соціокультурне середовище освіти (у широкому значенні слова, куди включається і процес виховання) – це сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних і культурних відносин в освіті, наявність та зміст яких дозволяє йому

продуктивно діяти і самоорганізовуватися, саморозвиватися, обновлятися, змінюватися і, у свою чергу, впливати на соціальні процеси. Цей вплив тим вище, чим вища культура освіти і виховання [2, с. 116].

Важливим аспектом соціокультурного середовища студентської молоді є організація їх вільного часу. Тут мова йде про позанавчальний час та його ефективне використання. Зайнятість студентів у позанавчальний час сприяє зміцненню самодисципліни, розвитку самоорганізації і самоконтролю студентів, появі навичок змістовного проведення дозвілля, позитивно впливає на формування в студентів практичних навичок здорового способу життя, вміння протистояти негативному впливу навколишнього середовища. Масова участь студентів у дозвіллевих програмах обумовлює згуртування університетського колективу, зміцнення традиції закладу вищої освіти, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в ньому [2, с. 116].

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що соціокультурне середовище дуже важливе та потрібне для студентів. В будь-який період свого студентського життя людина вчиться та формує нові вміння та навички пізнає новий світ, в який вона потрапила. Це середовище не завжди лише позитивно впливає на студентів, проте завжди приносить урок та засвоєння чогось іншого.

Література

1. Замашкіна О. Д. Формування ціннісних орієнтацій у соціокультурному освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія.* 2020. Випуск 62. С. 70–74.
2. Міхеєва О. Ю., Мишак Л. М. Нові умови соціокультурного середовища студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2023. Випуск 1 (52). С. 115–118.
3. Chernyshov, D. (2010). Vychovnyyi prostir: rehionalnyi vymir [Educational environment: regional dimension]. *Naukova skarbnytsya osvity Donechchynu*, 2, 74–77. [in Ukrainian]

Тетяна Мочан

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики початкової освіти

Ганна Губаль

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта

Ольга Кузьма

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта

Мукачівський державний університет

м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї В СИСТЕМІ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Співробітництво та тісна взаємодія школи й родини відіграють ключову роль у створенні єдиних вимог до нового громадянина та всебічно сприяють його

становленню. Одним з основних завдань у цьому процесі є формування високого рівня педагогічної культури батьків. Це необхідно для забезпечення ефективного освітнього процесу, де кожен учасник мотивований та відповідальний щодо своїх обов'язків. Таким чином, формується цілісна модель «педагогічного трикутника», що включає батьків, дитину та вчителів.

Початкова школа – це період, коли дитина вперше виходить за межі родинного дому, щоб розпочати свій навчальний шлях, це час, коли вплив сім'ї на формування особистості та розвиток дитини залишає найбільший слід. Взаємодія між батьками та вчителями створює основу для успішного навчання та виховання дитини, коли сім'я та школа працюють разом, вони можуть надати дитині повний спектр підтримки та можливостей для розвитку.

Співпраця вчителя з родиною учня є запорукою успішної реалізації ідей Нової української школи. Сім'я, як первинний осередок розвитку особистості, має значний вплив на дитину протягом усього життя. Тому важливо залучити батьків до ролі фасилітаторів у процесі становлення дитини, перетворюючи їх на активних учасників педагогічного процесу.

Поряд з проблемами сімейного виховання, освіти батьків, проблему зв'язку школи та батьків піднімають такі дослідники як: О. Кисла, В. Кириченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, Т. Ландар, Ю. Пінігіна та ін. Науковці стверджують, що виховання дітей у школі і сім'ї – це нероздільний процес з єдиною метою, який зорієнтований не лише на спільні зусилля навчального закладу і сім'ї у вихованні школярів, а й на їх виховну співпрацю у цьому процесі. Його здійснення передбачає цілеспрямовану взаємодію та взаємозалежну діяльність у системі стосунків батьків і педагогів. Адже, їх співпраця окреслює рівність сторін, взаємну доброзичливість і повагу.

В. Постовий приділив увагу формуванню педагогічної культури батьків та досліджував педагогічні проблеми молоді сім'ї, наголошуючи на важливості виховної функції сім'ї. Т. Алексеєнко узагальнила основні напрями співпраці сім'ї і школи, вказуючи на важливість координації зусиль обох інститутів у вихованні дитини. У центрі дослідження І. Рибальченка були форми роботи з батьками в закладі освіти, що дозволяє розробляти ефективні стратегії залучення батьків до освітнього процесу.

Ці дослідження та внески є основоположними для розвитку педагогіки партнерства, яка спрямована на створення гармонійного та ефективного освітнього середовища.

На думку Ю.Панігіна, нині перед українською освітньою системою стоїть завдання пошуку нових підходів до організації взаємодії батьків і вчителів, розроблення технологій і форм для відновлення виховного потенціалу сім'ї, розвитку родини як суспільної, особистісної та державної цінності [1, с. 178]. Адже, взаємодія між батьками і педагогами є ключовою складовою успішного освітнього процесу та виховання дітей. Якщо обидві сторони спільно працюють над даним процесом, то це створює сприятливі умови для повноцінного зростання підростаючого покоління.

Задля вище наведених показників виховання учнів є важливим використання методів і форм взаємодії школи та батьків, таких як: батьківські збори, лекції, круглі столи з різної тематики, дискусії, ділові ігри, тренінги, спільні позакласні заходи, екскурсії, спільні відвідування виставок, театрів, кінотеатрів, прогулянки в парк тощо. Окрім цього, педагоги повинні активно слухати погляди та думки батьків, а ті, у свою чергу, висловлювати та обговорювати свої побажання й очікування від освітнього процесу. Також важливо, щоб вчителі початкових класів враховували індивідуальні особливості кожної родини та забезпечували індивідуальний підхід до кожної сім'ї. Загалом, ефективна взаємодія батьків і педагогів вимагає відкритості, співпраці та індивідуального підходу. Коли обидві сторони активно співпрацюють та діляться ідеями, це створює сприятливі умови для навчання та розвитку дитини, що є головною метою будь-якої освітньої системи.

Окрім цього, варто зазначити, що здобувачі початкової освіти будуть краще вчитися і сумлінно виконувати свої шкільні обов'язки, якщо батьки поважатимуть школу, прислухатимуться до порад вчителів, особливо класних керівників, і зміцнюватимуть авторитет школи та педагогів в очах своїх дітей. Таких учнів легше виховувати і батькам, і школі.

Як зазначають О. Кисла та Т. Ландар, сім'я завжди і в усьому повинні бути прикладом для своїх дітей, бути тактовними, справедливими, щирими, чесними і терплячими. Адже діти, зазвичай, наслідують поведінку дорослих. Педагогу ж важливо донести до батьків, що тільки спільними зусиллями можна виховати справжніх людей, що молоде покоління формується нами і майбутнє в цілому залежить від нас, від того, як ми виховуємо і як до цього ставимося [2, с. 243]. Батьки впливають на формування самооцінки та віри в себе своїми словами, вчинками і реакціями на дії дітей. Позитивний приклад може сприяти розвитку впевненості в собі, тоді як негативний приклад може призвести до невпевненості та негативного відношення до себе. Тож, сім'я як приклад має важливе значення для розвитку особистості, оскільки вона створює фундаментальні основи для формування характеру, цінностей та навичок, які дитина бере з собою у доросле життя.

В. Кириченко зауважує, що для успішної організації взаємодії навчального закладу і сім'ї важливим є визначення чітких виховних завдань, які найбільш повно можуть бути вирішені саме під час спільної діяльності, а не самотужки. Серед них чільне місце посідають такі: забезпечення сприятливих умов для життєздійснення особистості відповідно до її власних інтересів та потреб і суспільних очікувань; сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю позитивного соціального досвіду, виробленню системи життєвих цінностей; спонукання зростаючої особистості до формування умінь протидії аморальності, правопорушенням, бездуховності [3, с. 320].

Отже, виховний потенціал сім'ї в системі роботи початкової школи є надзвичайно важливим. Через партнерство з батьками, передачу цінностей та моральних стандартів, психологічну підтримку, стимулювання інтелектуального розвитку та соціальне виховання, сім'я сприяє повноцінному розвитку дитини і

формуванню її як особистості. Загалом, успіх у навчанні та вихованні дітей в початковій школі значно залежить від підтримки, яку вони отримують від своїх сімей. Взаємодія між родиною та школою є ключовою для досягнення оптимальних результатів.

Література

2. Пінігіна Ю. Г. Взаємодія сім'ї і школи у процесі виховання цінності батьківської любові у старшокласників. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2021. Вип. 34 Т. 2. С. 177–180.
3. Кисла О. Ф., Ландар Т. О. Реалізація ідей нової української школи шляхом взаємодії школи та родини. *Молодий вчений*. Одеса, 2019. № 728. С. 241–244.
4. Кириченко В. І. Організація партнерської взаємодії навчального закладу і батьків учнів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кіровоград, 2013. Вип. 17. Т. 1. С. 319–326.

Оксана Паркулаб

*канд. психол. наук, доцент кафедри психології розвитку
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

РЕКОНСТРУКТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ АРТТЕРАПІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

До середини ХХ століття вважалося, що художнє самовираження є символічним і приховує несвідомий зміст людської психіки. Згодом було помічено, що процес художньої творчості спонукає особистість до духовного зростання, позитивної внутрішньої трансформації, позбавлення страху і тривоги. Ці ідеї слугували підґрунтям для розвитку арттерапії як методу професійної діяльності в роботі з дітьми, зокрема у випадку переживання травматичних подій внаслідок військової агресії.

Серед зачинателів арттерапії було чимало художників, проте досить швидко справжній інтерес до використання зображувальних засобів з лікувальною метою виявили психіатри та психоаналітики. За словами американської дослідниці Андреї Гілрой, арттерапія – це модальність для саморозуміння, емоційних змін і особистісного зростання, що належить до кумулятивної культури і походить від переплетення мистецтва з соціальною психіатрією та психоаналізом. Попри те, що існує тісний зв'язок з лікувальною практикою, арттерапія (art therapy «терапія мистецтвом») здебільшого має психопрофілактичну, соціалізуючу та розвивальну спрямованість. Хейлі Толл, арттерапевтка і редакторка журналу *Canadian Art Therapy Association Journal* зазначала, що увагу дослідників привертає глибина впливу зображень на процеси комунікації, розуміння, лікування та обміну досвідом.

Арттерапія виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда й К. Юнга, проте згодом розширила свою концептуальну базу, включивши гуманістичні моделі розвитку особистості К. Роджерса й А. Маслоу та екзистенційну динаміку людських переживань І. Ялома й Р. Мея. За К. Роджерсом, творчість і терапія

почасти співпадають – те, що є творчим, зазвичай стає терапевтичним, а те, що терапевтичне, часто виявляється творчим процесом.

У науково-педагогічній інтерпретації арттерапія розуміється як турбота про емоційне самопочуття й психологічне здоров'я особистості, групи чи колективу засобами художньої діяльності. Педагогічне спрямування арттерапії має неклінічну спрямованість і розраховане як на потенційно здорову людину, так і на особистість з особливостями у розвитку [1].

Мета статті – розкрити реконструктивно-психологічні можливості художньо-творчої діяльності дітей в умовах війни.

Діти є надзвичайно уразливими до трагічних подій, пов'язаних з наслідками російської агресії проти України. У них, на відміну від дорослих, ще відсутні або недостатньо розвинені механізми захисту та копінг-реакції на кризову ситуацію. Завдання дорослих – вчасно розпізнати складний психоемоційний стан дитини й звернутися по фахову допомогу.

За результатами наших досліджень [2], арттерапія дозволяє гармонізувати процес формування особистості дитини на основі їх природної здатності до вияву спонтанної творчої енергії, самовиявлення та самопізнання через мистецтво, а також розвивати схильність до конструктивних дій з урахуванням реальності довкілля. Це стає можливим за умови встановлення довірливих стосунків з юним клієнтом на основі безумовного прийняття й емпатійного розуміння. При цьому обов'язковим є позитивне перенесення, що передбачає особливу прихильність до психолога на кшталт ставлення дитини до матері.

Основоположники західної гілки арттерапії вважають, що значення художньої творчості полягає в наступному [3]:

- допомагає фахівцям (психологам, медикам, соціальним працівникам, педагогам) встановити з учасником арттерапевтичного процесу контакт й отримати доступ до його переживань;

- художня творчість сама по собі здатна сублімувати його почуття і допомогти проявитися деструктивним тенденціям;

- зцілювальний ефект художньої творчості досягається передусім завдяки відходу від патології, який є характерним для психіатрів, і створення позитивної атмосфери в роботі з клієнтом.

Сучасне тлумачення арттерапії як психологічної практики знаходимо у документі Британської асоціації арттерапевтів («Художник і арттерапевт: коротке обговорення їх ролей у лікарнях, спеціальних школах та соціальній сфері»):

1. Арттерапія пов'язана зі створенням візуальних образів, і цей процес передбачає взаємодію між автором художньої роботи (пацієнтом), самою художньою роботою і психотерапевтом.

2. Арттерапевти намагаються створити для пацієнта таке середовище для роботи, в якому він зміг би почуватися достатньо захищеним для того, щоби проявляти сильні переживання.

3. Естетичні стандарти в контексті арттерапії не мають великого значення.

Основний зміст арттерапевтичного методу обґрунтувала М. Бетенскі:

- 1) зображувальна діяльність є феноменом з певною структурою;
- 2) клієнт навчається бачити в своїй зображувальній продукції певний смисл;
- 3) клієнт обов'язково дає своїй зображувальній продукції точний вербальний опис;
- 4) він вчиться певним чином пов'язувати свою зображувальну продукцію зі своїм внутрішнім досвідом.

У цьому контексті варто наголосити на перевагах проведення групової арттерапії з дітьми та підлітками, а саме: створення особливої '«демократичної»' атмосфери, що забезпечується рівними партнерськими взаєминами в групі; консолідовану відповідальність за результати праці всіх учасників; реалізацію певних комунікативних навичок і здатності адаптуватися до норм групової роботи.

Більшість науковців вважають, що ефективність арттерапії не може бути підтверджена за допомогою лише кількісних методів дослідження. Разом з тим зроблено вагомий дослідницький внесок (Каплан, 2000; Белкофер, 2003), який створює доказову базу й підтверджує цілювальні переваги творчої діяльності (art-making).

Зі сказаного вище робимо висновок, що сьогодні арттерапія застосовується в різних сферах професійної діяльності (психології, педагогіці, соціальній роботі, медицині, управлінні, бізнесі тощо). У межах психологічної практики цей метод використовує мистецтво для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, емоційному та особистісному розвитку людини. Його терапевтичний вплив на особистість дитини пов'язаний з наданням практично необмежених можливостей для її самовиявлення й самореалізації в продуктах творчості, створення яких полегшує процес комунікації й встановлення взаємин зі значущими людьми (батьки, вчителі, однолітки, сиблінги тощо), допомагає почуватися творцем, сприяє підвищенню самооцінки, навчає звільнятися від стереотипів, негативних емоцій та думок, дозволяє розкрити внутрішній потенціал, активізувати життєві сили.

Література

1. Булгакова О., Савченкова М. Психологічні можливості підтримки дітей, які перенесли травматичний досвід. *Наука і освіта*. 2022. № 4. С. 24–27.
2. Паркулаб О., Дметерко Н. Арттерапевтичні технології психологічної допомоги дітям, які опинились у складних життєвих обставинах. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. Вип. 2 (58). С. 31–36.
3. David Edwards. *Art Therapy*. London : SAGE Publications Ltd, 2004. 161 p.

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Назар Галій

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В умовах війни зростає кількість стресових ситуацій, що, своєю чергою, призводить до посилення психосоматичних розладів. Новини з фронту, негативізм на сторінках соцмереж, тривожні повідомлення у ЗМІ підвищує рівень тривоги і депресії населення загалом, і особливо – людей похилого віку. Означена категорія, окрім вищенаведених, відчуває часто нестачу фізичної активності, недостатньо тривалий і міцний сон, соціальну ізоляцію; крім того, не всі мають доступ до якісної медичної допомоги та психотерапії. Більшість людей не усвідомлюють зв'язку між психічним і фізичним здоров'ям, що призводить до ігнорування симптомів. Сукупність означених чинників негативно впливає на загальний стан здоров'я населення.

З метою зниження соціальної напруги в соціумі постає потреба впровадження нової професійної міждисциплінарної діяльності, яка б поєднувала профілактичну, лікувально-діагностичну, реабілітаційну, соціальну, правову роботу. Відтак гостро постає потреба розроблення й упровадження ефективних форм, методів, технологій медико-соціальної роботи задля збереження здоров'я населення у цей складний період.

Про необхідність розроблення нового у соціальній роботі напряму йдеться в наукових дослідженнях Д. Данко, О. Повідайчик, В. Поліщук, Н. Шульгіної та інших [1; 2; 5]. Вченими розробляються нові терміни, впроваджуються міждисциплінарні підходи. Законом України «Про соціальні послуги» передбачено надання комплексних соціальних послуг, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам із психічними розладами та іншим) [3, р. 3, ст. 16], що потребує залучення як соціальних так і медичних працівників.

На сьогодні немає одностайної точки зору щодо нового напряму роботи, паралельно вживаються терміни «медико-соціальна робота», «соціально-медична робота». Втім, одностайним є твердження про те, що медико-соціальна робота є мультидисциплінарним напрямом, який розвивається на стику соціальної роботи, медицини, психології, фізіології. На основі аналізу вітчизняного досвіду становлення й розвитку медико-соціальної роботи, нинішньої демографічної ситуації в країні та врахування зарубіжних теорій

вченими розроблено концепцію медико-соціальної роботи як нового виду мультидисциплінарної професійної діяльності [5, с. 67].

Узагальнення наукових праць дає підстави стверджувати, що основними напрямками медико-соціальної роботи є: профілактика захворювань; підтримка пацієнтів з хронічними захворюваннями; робота з уразливими групами населення, такими, як діти, люди похилого віку, особи з функціональними обмеженнями; психосоціальна реабілітація.

До ефективних методів медико-соціальної роботи науковці відносять індивідуальне консультування, групову терапію, освітні програми для пацієнтів та їхніх родин, взаємодію з іншими службами (освіти, соціального захисту).

Аналіз наукових напрацювань та особистий досвід дає змогу стверджувати, що соціальний працівник у закладах охорони здоров'я виконує ряд важливих функцій, а саме:

- здійснює оцінку потреб пацієнтів, з метою чого аналізує соціальні, психологічні та економічні аспекти життя пацієнтів, щоб зрозуміти їхні потреби;

- допомагає медперсоналу надавати підтримку пацієнтам і їхнім сім'ям. Соціальний працівник надає емоційну підтримку, допомагає в адаптації до хвороби, консультує щодо лікування та реабілітації;

- соціальний працівник співпрацює з медичними працівниками для розробки індивідуальних планів лікування та підтримки, – тобто реалізує функцію планування та координуючу;

- володіючи інформацією про доступні ресурси, послуги і програми, які можуть допомогти пацієнтам, може порадити, яка з них є оптимальною для конкретного пацієнта. У цей динамічний час відкриваються нові медичні центри, заклади реабілітації, про які не всі пацієнти знають. Соціальний працівник може стати своєрідним посередником, надаючи пацієнтам лікарні інформаційну підтримку;

- соціальний працівник може надавати допомогу й підтримку медичним працівникам у роботі з уразливими групами: особам, які стикаються з дискримінацією або мають особливі потреби; людям з інвалідністю; людям похилого віку; пацієнтам із психічними розладами та ін.;

- соціальний працівник може надавати допомогу у вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням житлом, фінансовою підтримкою, працевлаштуванням тощо. Соціальний аспект медико-соціальної роботи вчені визначають як організацію допомоги людям, основаної на альтруїзмі й спрямованої на те, щоб полегшити людям повсякденне життя, а також, за можливістю, кардинально вирішити особистісні проблеми [5, с. 67].

- проводить тренінги і семінари для медичного персоналу та пацієнтів щодо соціальних аспектів здоров'я;

- взаємодіє з соціальними службами, благодійними організаціями та іншими установами для забезпечення комплексної допомоги пацієнтам закладу охорони здоров'я.

Медико-соціальну роботу вважаємо важливою для забезпечення цілісного підходу до лікування та підтримки пацієнтів у закладах охорони здоров'я.

Новий напрям є надзвичайно своєчасним і затребуваним у сучасних умовах. Перспективи розвитку медико-соціальної роботи вбачаємо в інтеграції соціальних і медичних послуг, використанні новітніх технологій, розвитку навчальних програм для фахівців. У ряді закладів вищої освіти уже сьогодні в освітні програми вводять освітні компоненти на стику соціальної роботи й медицини [1], що сприяє розвитку фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників і розширює перед ними як можливості працевлаштування, так і професійної самореалізації. Відтак постає необхідність підвищення кваліфікації фахівців у цій сфері, розроблення нових освітніх програм, пошук ефективних технологій медико-соціальної роботи.

Окрім змін в навчальних планах та освітніх програмах підготовки фахівців в умовах закладів загальної середньої освіти, з'являється низка мультидисциплінарних вебінарів, семінарів, тренінгів, курсів на онлайн-платформах неформальної освіти, як-от онлайн-курс для соціальних працівників та всіх зацікавлених слухачів «Соціальна робота з людьми, які мають хронічні захворювання» – його презентовано Благодійною організацією «Мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД» [4].

Утім, впровадження медико-соціальної роботи у практичну площину стикається з низкою викликів, основними з яких є низька поінформованість суспільства про можливості медико-соціальної допомоги; нестача ресурсів; стигматизація пацієнтів.

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні активно розвивається новий вид професійної діяльності – медико-соціальна робота. Її прикладний характер проявляється у реалізації соціальним працівником у закладах охорони здоров'я таких функцій: оцінка потреб пацієнтів, підтримка пацієнтів і їхніх сімей, планування і координація допомоги, інформаційна підтримка, робота з уразливими групами, вирішення соціальних проблем пацієнтів, навчання і просвіта, взаємодія з іншими службами, державними й недержавними установами та організаціями.

Дана розвідка не вичерпує повністю окреслену тему. Подальшого вивчення вимагає питання законодавчого підґрунтя медико-соціальної роботи, розроблення й упровадження ефективних технологій медико-соціальної роботи.

Література

1. Голубенко Т. О. Методичне забезпечення викладання дисципліни «Соціально-медичний патронаж» майбутнім фахівцям соціальної сфери. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2015. Вип. 20. С. 142–149.
2. Данко Д. В. Соціальна робота в медичній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 23. С. 39–41.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 27.04.2024).
4. Соціальна робота з людьми, які мають хронічні захворювання. *Prometheus*. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:NETWORK+SW101+2017_T2 (дата звернення: 11.04.2024).
5. Шульгіна Н. А. Медико-соціальна робота в закладах охорони здоров'я. *Медсестринство*. 2020. № 2. С. 66–68.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 6

Важливість соціальної роботи для повоєнної відбудови України

Світлана Архипова

д-р пед. наук, професор,

професор кафедри соціального забезпечення

Тетяна Тарануха

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

4 курсу спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Черкаський державний технологічний університет

м. Черкаси, Україна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дослідження соціальної адаптації осіб з інвалідністю в Україні є надзвичайно актуальним, адже війна в країні, значно погіршила становище цієї групи населення. Розуміння проблем та викликів, з якими стикаються люди з інвалідністю, є ключовим для розробки ефективних стратегій, їх підтримки та інтеграції до суспільства. Чисельність населення з інвалідністю в Україні постійно зростає, що робить питання їх соціальної адаптації все більш гострим. Україна, як держава, має забезпечувати рівні права та можливості для людей з інвалідністю, але наразі існує значний розрив між цими зобов'язаннями та викликами сучасного суспільства. Діюче законодавство України не зовсім відповідає потребам осіб з інвалідністю та потребує суттєвого доопрацювання. Забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю у всіх сферах життя є надважливим завданням на сьогодні.

Останнім часом все більше уваги вчені приділяють вивченню соціальної адаптації осіб з інвалідністю. Це питання досліджували наступні українські вчені: С. Левитський – вивчав проблеми соціально-трудової адаптації людей з інвалідністю, О. Сидоренко – досліджував психологічні аспекти соціалізації людей з інвалідністю, О. Гаврилук – вивчав проблеми інклюзивної освіти дітей з інвалідністю, О. Бондарчук – працював над дослідженням проблеми соціальної адаптації людей з вадами слуху, Т. Катаєва – вивчала проблеми соціальної адаптації людей з вадами зору. Серед зарубіжних вчених тематику соціальної адаптації осіб з інвалідністю досліджували: Е. Гофман – американський соціолог, який дослідив поняття «стигма» та його вплив на соціальну адаптацію людей з інвалідністю, В. Вольфенсбергер – американський психолог, який дослідив концепцію нормалізації та її значення для соціальної адаптації людей з інвалідністю, Д. Біклен – американський дослідник, який вивчав проблеми інклюзивної освіти дітей з інвалідністю, М. Брайер – британський соціолог, один із засновників «соціальної моделі інвалідності», він зробив значний внесок у дослідження соціальної адаптації осіб з інвалідністю.

Мета дослідження: визначити пріоритетні напрямки покращення соціальної адаптації осіб з інвалідністю та розробити рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики соціальної адаптації в Україні.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі налічується близько 1 мільярда осіб з інвалідністю. В Україні, за даними Мінсоцполітики, близько 2,7 мільйона людей мають інвалідність. Ця цифра постійно зростає через воєнну ситуацію в країні, старіння населення, травми та інші фактори [1].

Сьогодні термін «соціальна адаптація осіб з інвалідністю» використовується для опису процесу пристосування людини з інвалідністю до умов соціального середовища. Фактори, які впливають на успішність соціальної адаптації осіб з інвалідністю: рівень економічного розвитку країни, політична воля та наявність відповідних законів, соціальна культура та ставлення до людей з інвалідністю, доступність та якість соціальних послуг, активність самих людей з інвалідністю та їх самоорганізація.

Особи з інвалідністю в Україні та світі стикаються з низкою серйозних викликів, які ускладнюють їхню соціальну адаптацію. До них належать: фізичні бар'єри, дискримінація та упередження, економічні труднощі, інформаційні бар'єри, соціальні бар'єри та правові бар'єри.

Незважаючи на численні виклики, існують також ініціативи для покращення соціальної адаптації осіб з інвалідністю. Серед них: 1. Ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю: Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю у 2010 році. Це означає, що держава взяла на себе зобов'язання забезпечити права осіб з інвалідністю та сприяти їхній соціальній адаптації. 2. Прийняття законодавства про інклюзивну освіту: в Україні ухвалено ряд законів, які гарантують доступ до освіти для дітей з інвалідністю, що сприяє їхній інтеграції в суспільство та покращує їхні життєві перспективи. 3. Розвиток інклюзивної інфраструктури: в Україні все більше громадських місць та будівель обладнуються для осіб з інвалідністю, що робить їх більш доступними та сприяє соціальній інтеграції людей з інвалідністю. 4. Зростання обізнаності та розуміння: у суспільстві зростає обізнаність про проблеми осіб з інвалідністю, що сприяє зменшенню дискримінації та упереджень, а також покращує розуміння потреб людей з інвалідністю.

Зазначені ініціативи успішно реалізуються в Україні, однак ще є над чим працювати, адже залишається багато проблем, які потребують вирішення. Важливо продовжувати роботу над покращенням соціальної адаптації осіб з інвалідністю в Україні. Це потребує спільних зусиль з боку держави, громадянського суспільства та самих людей з інвалідністю.

Далі наведено ідеї щодо змін на законодавчому та практичному рівнях, що допоможуть покращити соціальну адаптацію осіб з інвалідністю:

На законодавчому рівні необхідно: 1. Забезпечити доступність: зобов'язати власників будівель та громадських просторів зробити їх доступними для людей з інвалідністю, ввести жорсткіший контроль за дотриманням цих норм, виділити кошти на адаптацію вже існуючих будівель та громадських просторів. 2. Підвищити рівень життя: збільшити розмір соціальних виплат для

людей з інвалідністю, забезпечити доступність житла для людей з інвалідністю, створити більше робочих місць для людей з інвалідністю. 3. Змінити ставлення суспільства: проводити інформаційні кампанії з метою підвищення обізнаності про проблеми людей з інвалідністю, боротися з дискримінацією та стигматизацією людей з інвалідністю, включити тему інвалідності до шкільної програми. 4. Удосконалити систему реабілітації: зробити систему реабілітації більш доступною та якісною, забезпечити людей з інвалідністю необхідними технічними засобами реабілітації, створити систему раннього втручання для дітей з інвалідністю [2].

На практичному рівні варто покращити: 1. Доступність: встановити пандуси, підйомники та інші допоміжні засоби в громадських місцях, адаптувати транспорт для людей з інвалідністю, зробити інформацію доступною для людей з вадами зору та слуху. 2. Зайнятість: створити більше робочих місць для людей з інвалідністю, надати людям з інвалідністю можливість пройти перепідготовку та підвищити кваліфікацію, стимулювати роботодавців до працевлаштування осіб з інвалідністю. 3. Освіта: зробити освіту доступною для всіх дітей, незалежно від їхніх потреб, забезпечити інклюзивне навчання в школах, підготувати педагогічні кадри до роботи з дітьми з інвалідністю. 4. Здоров'я: забезпечити доступність медичних послуг для людей з інвалідністю, надати людям з інвалідністю необхідні медичні препарати та технічні засоби реабілітації, підвищити кваліфікацію медичних працівників з питань інвалідності. 5. Соціальний захист: збільшити розмір соціальних виплат для людей з інвалідністю, забезпечити доступність житла для людей з інвалідністю, надати їм необхідні соціальні послуги [3].

Важливо, щоб ці зміни були розроблені за участю самих людей з інвалідністю та їхніх представників. Тільки спільними зусиллями можна зробити Україну по-справжньому інклюзивним суспільством.

Отже, можна зробити висновки, що соціальна адаптація людей з інвалідністю є актуальним питанням, яке потребує комплексного вирішення. В Україні існує багато викликів, які заважають особам з інвалідністю жити повноцінним життям. Однак, існує ряд перспектив для покращення їхньої соціальної адаптації. Для досягнення значного прогресу в цій сфері важливо впроваджувати системні зміни на законодавчому та практичному рівнях, включаючи вдосконалення доступності, боротьбу з дискримінацією, розвиток інклюзивної освіти, підтримку зайнятості та розширення соціальних послуг. Реалізація цих ідей потребуватиме значних зусиль та ресурсів, але це можливо за умови співпраці влади, громадськості та самих людей з інвалідністю. Важливо пам'ятати, що соціальна адаптація осіб з інвалідністю є не лише їхнім особистим питанням, а й питанням всього суспільства, тому необхідно і надалі досліджувати цю тему. Створення інклюзивного суспільства, де люди з різними можливостями мають рівні права та можливості – це шлях до кращого життя для всіх. Разом ми можемо створити суспільство, де особи з інвалідністю будуть поважатися і матимуть рівні можливості з усіма іншими.

Література

1. Особам з інвалідністю.
URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html#:~:text=Станом%20на%2001%20січня%202020,9%20тис.%20дітей%20з%20інвалідністю>
2. Закон України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні.
URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T087500?an=754000>
3. Конвенція про права людей з інвалідністю.
URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

Марія Верхоляк

*асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
факультету педагогічної освіти ЛНУ імені Івана Франка
Відокремлений структурний підрозділ «Педагогічний фаховий коледж
Львівського національного університету імені Івана Франка»*

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в собі найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей.

В період становлення української держави волонтерство активізувалося в часи найбільшої загрози для суспільства та зі стабілізацією ситуації майже зникало. За історію свого існування найбільшого розвитку українське волонтерство набуло під час Революції Гідності і початку війни на сході України. У цей надзвичайно складний для країни період саме волонтерство об'єднало суспільство та створило дієву структуру громадських організацій, груп людей, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних проблем держави.

Початок військової агресії проти України, введення на її території 24 лютого 2022 року воєнного стану, повномасштабна війна спричинили людські жертви, великі матеріальні збитки, у тому числі пошкодження житла громадян, критичної інфраструктури, логістичні проблеми, появу внутрішньо переміщених осіб. Це стало викликом для українців, які акумулювали всі зусилля і під вибухи, ракетні обстріли та постійні тривоги, наражаючи себе на небезпеку, направили всі сили на допомогу армії.

У науковій літературі проблема волонтерства та волонтерської діяльності розглядалася у різних аспектах: розвиток волонтерського руху, його завдання та функції, правового статусу волонтера досліджувались у наукових працях Д. Горелова, О. Корнієвського, А. Денисенко, В. Томіна, Т. Лях та інших учених. О. Панькова, О. Касперович, О. Іщенко розкривають це позитивне явище як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства.

Метою роботи є аналіз явища волонтерства на теренах України в сучасних умовах та виявлення волонтерської діяльності у напрямі допомоги військовим.

У незалежній Україні розвиток волонтерського руху датується початком

90-х років ХХ ст., коли було створено службу під назвою «Телефон Довіри», де працювали волонтери. З 1992 року поряд із державними організаціями, які залучають до діяльності волонтерів, починають створюватися громадські організації, метою діяльності яких є об'єднання та координація зусиль у справі сприяння розвитку волонтерського руху в Україні та захисту законних інтересів своїх членів. Однією з перших таких організацій був Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», заснований на початку 1995 року та юридично зареєстрований 1998 року [5].

23 квітня 2003 року Кабінетом Міністрів України було видано Розпорядження «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху», а 15 травня 2011 року набув чинності Закон України «Про волонтерську діяльність», який регулює відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні.

Активізація волонтерського руху в Україні, розповсюдження діяльності численних благодійних організацій, програм обміну, цільових благодійних міжнародних програм сприяють тому, що у суспільній свідомості українців термін «волонтерство» сприймається як різновид суспільно-корисної діяльності, найчастіше безоплатної та соціально значимої. Таку діяльність здійснюють добровольці з особистої ініціативи або ж від імені недержавної некомерційної організації чи об'єднання.

Світове співтовариство визнає волонтерський рух способом збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення людського потенціалу. У Всесвітній Декларації Волонтерства відзначається, що волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості [5].

Поняття «волонтерство» вітчизняними та зарубіжними науковцями ототожнюється із поняттям «добровільна діяльність», та означає:

1) благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом;

2) добровільну діяльність, що заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту;

3) отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям.

Волонтер (від лат. «voluntarius» – воля, бажання, від англ. «voluntary» – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим. У Законі України «Про соціальні послуги» зазначається, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер [5].

Згідно Статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова

діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами (тобто, фізичними особами, які добровільно здійснюють соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [3]).

До 2014 року волонтерський рух в Україні розвивався досить слабо, у порівнянні з іншими країнами світу (згідно рейтингу WorldGivingIndex в 2010 році Україна займала лише 150 місце, лише 5 % населення було залучено до волонтерства). Але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі кардинально змінили ситуацію і це сприяло відродженню волонтерського руху – важливої складової громадянського суспільства і головної рушійної сили реформування країни.

5 березня 2015 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності) і це дата офіційного затвердження волонтерства на державному рівні та встановлення партнерських стосунків між волонтерами та державою.

Окремої уваги заслуговують напрями діяльності українських волонтерів. Дослідники проблем волонтерської діяльності погоджуються з тим, що вичерпний перелік видів та напрямів волонтерської діяльності скласти неможливо, однак до основних найчастіше відносять освітню діяльність, роботу з дітьми та молоддю, допомогу у лікувальних закладах і закладах соціального захисту, діяльність із захисту навколишнього середовища та допомогу військовослужбовцям тощо. Волонтерський рух допомоги українським військовикам – це всеукраїнський волонтерський рух із забезпечення ресурсами українських військових (Збройних сил, Національної гвардії тощо), які стримують російську збройну агресію.

Волонтерство у напрямі допомоги військовим виникло в Україні з 2014 року, коли російська федерація розв'язала військовий конфлікт на сході України та окупувала Кримський півострів. Початок вторгнення та подальший розвиток військових дій в Україні змінили звичне життя громадян та стала для них важким психологічним випробуванням, в тому числі, ці події призвели до реконструкції волонтерської діяльності. Більшість організацій переорієнтувалися з допомоги цивільному населенню на допомогу для військовослужбовців. Це доводять результати дослідження «Волонтерський рух в Україні», яке було проведене ООН, у грудні 2014 року, згідно з ним, майже чверть українців (23 %) мали досвід волонтерства. Основним напрямком діяльності волонтерів в 2014 році стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70 % волонтерів.

Із початком повномасштабного вторгнення росії в Україну благодійний сектор та громадянське суспільство стали одними із перших механізмів, що змогли за короткий час мобілізуватися та пристосувати свою роботу до викликів воєнного часу і вже в лютому – квітні 2022 року сотні тисяч людей знов розпочали волонтерську діяльність задля допомоги організації опору російській агресії, надання медичної та психологічної допомоги постраждалим, евакуації та

розміщенню мільйонів внутрішньо переміщених осіб.

У дослідженні «Рейтинг» (RatingGroupUkraine) зазначається, що 80 % українців за результатами опитування 8-9 березня 2022 року так чи інакше допомагають захищати Україну: інформаційний спротив, продовжують працювати в критичній інфраструктурі, є учасниками територіальної оборони, надають фінансову допомогу тощо. Важливим фактом є те, що в другому опитуванні 6 квітня 2022 року цей показник залишився незмінним – 80 %, і рівень матеріальної допомоги значно зріс з 45 % до 51 %, особливо серед молоді [5].

Найбільш поширений вид волонтерської діяльності під час військових дій – забезпечення військовослужбовців необхідними ресурсами. Багато волонтерів займаються виготовленням екіпірування власноруч – шиють аптечки, одяг, взуття, спальники, маскувальні сітки, збирають безпілотники для військової розвідки тощо [1].

Волонтерська діяльність у напрямі допомоги армії та цивільному населенню, яке постраждало від бойових дій або знаходиться на територіях окупованих ворогом (військове волонтерство), набула широкого поширення серед усіх без виключення верств населення. Основними напрямками допомоги військовослужбовцям в Україні стали: збір та доставка продуктів харчування, гуманітарної допомоги, побутового обладнання та засобів особистої гігієни; закупівля та доставка одягу та спорядження (форма, взуття, амуніція, бронежилети, куленепробивні шоломи, кікімори); закупівля технічних приладів (прилади тепловізійного та нічного бачення, оптичні приціли, автомобілі, рації, зброя, далекоміри); високотехнологічний та ремонтний напрям (розробка технічного забезпечення, створення БПЛА, ІТ-програмування для засобів РЕБ та радіорозвідки, інша ІТ-підтримка армії, ремонт та вдосконалення техніки, автомобілів, тощо); медичний та реабілітаційний напрям (забезпечення медичним обладнанням, підготовка парамедиків, обладнання реанімобілів та польових шпиталів); проведення військових освітніх програм; допомога військовослужбовцям, які перебувають на лікуванні в госпіталі; соціальна, психологічна, інформаційна та юридична допомога родинам, ветеранам та військовослужбовцям.

Українські волонтери змогли показати свою ефективність в умовах війни. Волонтерські ініціативи за короткий час перетворилися в потужні організації, діяльність яких була спрямована на забезпечення майже всього спектру потреб, як силових структур, так і громадян, що постраждали від військових дій. Важливу роль у цьому процесі відіграли два фактори: піднесення патріотизму у суспільстві, що призвело до появи небаченої раніше кількості волонтерів і благодійників та менеджерські якості керівників волонтерських організацій [2].

Отже, в умовах повномасштабної війни, складного військово-політичного й соціально-економічного становища, в якому перебуває наша держава, важливими та актуальними є питання волонтерської допомоги, волонтерської діяльності, що здійснюється у кожному куточку нашої країни. Волонтерство сприяє покращенню якості життя людей, забезпечуючи допомогу уразливим потребуючим групам населення, а також підтримує стабільність суспільства

загалом.

Література

1. Данилюк М. Три історії про те, як українці озброюють українську армію.
URL: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/07/11/174797>
2. Корнієвський О., Горелов Д. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.
URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>
3. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
4. Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності): Закон України від 05.03.2015 № 246-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР).
5. Школа волонтерів : навчальний посібник / за заг. ред. Г. С. Скитьової [авторський колектив: Брик Я. А., Говорун Н. В., Дементьев В. В., Лащук О. М., Мельник О. В., Потій О. В., Скитьова Г. С., Тищенко М. П.]. Київ, 2016. 166 с.

Олександра Губар

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри соціального забезпечення

Черкаський державний технологічний університет

м. Черкаси, Україна

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ НА СТРЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Стрес та інші психогенні чинники сприяють розвитку різноманітних патологій – від карієсу до злоякісних пухлин. Внаслідок військових дій, що тривають понад два роки в Україні та постійного перебування людей у стані стресу, психогенні розлади і захворювання набувають стрімкого поширення.

Основними наслідками емоційного реагування на стрес є: соматичні захворювання, що проявляються у головній болі та болях у різних частинах тіла, підвищена стомлюваність та тахікардія, порушення функції системи травлення та пітливості, зниження імунітету і часті нездужання, порушення вільного дихання, відчуття напруги в м'язах, тремор рук, судоми, зміна харчової поведінки. Крім того, відмічається негативні зміни в емоційній та когнітивній сферах, зокрема, високий рівень тривожності, занепокоєння, незадоволеність життям, неухважність, труднощі в прийнятті рішень, безсоння, кошмари, порушення короткочасної пам'яті. Найпоширенішими психосоматичними захворюваннями є: гіпертонічна хвороба, виразкова хвороба шлунка, бронхіальна астма, ревматоїдний артрит, нейродерміт, тиреотоксикоз, інфаркт міокарда, мігрень.

Тому нині дуже важливо забезпечити надання необхідної психологічної допомоги якнайшвидше, аби уникнути тривалого перебування у стані стресу та розвитку психосоматичних захворювань.

Дослідженням впливу емоційного реагування на стрес та його впливу на стан здоров'я людини вивчали такі науковці, як Г. Сельє, Р. Лазарус, Кардинер

(Kardiner) Абрам, І. Сеченов, І. Павлов, Н. Введенський, К. Биков, І. Курцин та ін. Аспекти дослідження проблем психосоматичних розладів особистості представлено в наукових доробках вітчизняних вчених сучасності: Н. Ханецької, Т. Хомуленко, С. Максименко, І. Середи. Водночас, в умовах військових дій необхідне дослідження особливостей довготривалого впливу стресу на здоров'я людини з метою напрацювання інструментів та методів для своєчасної корекції негативних психологічних та соматичних станів.

Метою статті є теоретичне дослідження впливу емоційних реакцій внаслідок дії стресових чинників війни на психосоматичне здоров'я людини.

Війна є екстремальною ситуацією, тобто такою, що виходить за межі звичайного, «нормального людського досвіду». Для окремих груп українців ця ситуація є гіперекстремальною: внутрішні навантаження, які вона викликає, часто перевищують людські можливості, руйнують звичну поведінку і дії, можуть спричинити небезпечні наслідки. Гіперекстремальними можна вважати несподівану втрату близької людини, полон, тортури, насильство (особливо якщо є загроза життю чи цілісності), присутність при загибелі чи травмуванні людини [1].

Ці негативні впливи, зазвичай, спричиняють різний ступінь емоційного реагування, від почуття тривоги та невпевненості до серйозних кризових станів та посттравматичного стресового розладу, коли спогад про травматичну подію є настільки сильним, що він неконтрольовано проникає у свідомість. Природньою реакцією на нього є намагання виштовхнути цей спогад та уникати будь-яких нагадувань про нього. Однак, це приносить тимчасове полегшення, а у тривалій перспективі це, навіть, ускладнює проблему, позаяк пам'ять не здатна повністю опрацювати спогади. А тому вони продовжують повертатися, наприклад, у формі інтрузивних образів і нічних жахів. Створюється замкнене коло, в якому спогади спричиняють ще більше уникання та навпаки. Якщо під час війни людина зазнає впливу кількох травматичних подій, то проблеми стають ще серйознішими. Відсутність своєчасної психологічної допомоги згубно впливає на стан здоров'я людини (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні характеристики гострої реакція на стрес [2].

<p>Психологічні симптоми</p>	<ul style="list-style-type: none"> – заперечення, шок; – дратівливість або спалахи гніву; – підвищена тривожність, страх; – почуття провини, сорому; – апатія, депресія; – безнадія, безпорадність; – спантеличеність; – проблеми комунікації.
<p>Фізіологічні симптоми</p>	<ul style="list-style-type: none"> – проблеми зі сном; – проблеми з диханням; – посилене серцебиття; – головні болі; – слабкість; – відчуття напруги м'язів;

	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність розслабитися; – втрата апетиту.
Поведінкові симптоми	<ul style="list-style-type: none"> – соціальна самоізоляція; – низька продуктивність діяльності; – підвищена конфліктність, імпульсивність; – проблеми в сім'ї (спілкування, взаємодія, ін.); – сексуальна дисфункція; – зловживання алкоголем, психоактивними речовинами.

Для всього населення України в сучасних умовах повномасштабної російської воєнної агресії відбувається паралельне формування як індивідуальної, так і колективної травматизації, що, відповідно, негативно позначається на рівні як індивідуального психосоматичного, так і громадського здоров'я. До особливостей сучасної колективної травматизації населення України варто віднести:

- значну соціальну фрустрацію, тому що міжлюдська взаємодія значно більш значима, ніж природні та техногенні чинники;
- необмеженість у просторі (охоплює все населення незалежно від безпосередньої причетності до травматичних подій через механізм віртуалізації);
- неможливість швидкого реагування, його розтягнутість у часі (сучасні події накладаються на 8-річний період війни та додатково підсилюються через міжпоколінну травматичну пам'ять);
- глибоке та колективне відчуття несправедливості того, що відбулося, з усвідомленням невинуватості жертв та неможливістю протистояти, коли об'єктами травматизації стали соціальні групи, а не тільки окремі люди, причому травмованою себе відчуває вся група, навіть ті, хто встиг евакуюватися, кого особисто не торкнулася трагедія (Буча, Гостомель, Ірпінь, Мощун, Маріуполь тощо);
- тривалий характер травматизації (війна продовжується, отже, не настає період опрацювання травми, а в неопрацьованих травмах є багато прихованих психосоматичних наслідків) [2].

За даними МОЗ, психологічні наслідки війни, зокрема і посттравматичний стресовий розлад, позначатимуться на психічному стані ще принаймні 7-10 років після закінчення війни [3].

Отже, в період війни збереження ментального здоров'я нації має вирішальне значення для забезпечення стійкості та витривалості суспільства. Психічний стан національної популяції впливає на її здатність адаптуватися до стресових ситуацій, приймати обґрунтовані рішення та забезпечувати ефективне функціонування важливих суспільних інститутів. Систематична підтримка психічного благополуччя громадян є необхідною умовою для збереження стабільності й подальшого відновлення соціально-економічного розвитку країни.

Література

1. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги? *Український медичний часопис*. 18 серпня 2022. URL: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-232297-mediko-psihologichni-naslidki-distresu-vijni-v-ukrayini-shho-mi-ochikuyemo-ta-shho-potribno-vrahovuvati-pri-nadanni-medichnoyi-dopomogi
2. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців. Київ, 2020. 192 с.
3. Міністерство охорони здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/>

Роксоляна Зозуляк-Случик

д-р пед. наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Мар'яна Кіращук

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ВПЛИВ ЕМПАТІЙНОСТІ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

На сучасному етапі в українському суспільстві відчувається високий рівень затребуваності такого виду професійної діяльності як соціальна робота. Специфіка соціальної роботи, у свою чергу, зумовлює суттєве психоемоційне і професійне навантаження, спричиняючи погіршення стану здоров'я фахівців, впливає на їх благополуччя, душевну рівновагу. Тому на особливу увагу заслуговує не лише рівень професіоналізму фахівців, а й індивідуальні особистісні якості, в тому числі і емпатійність. До того ж, емпатія у професійній діяльності соціальної сфери становить «головну професійно-особистісну якість спеціаліста» [1, с. 116]. Саме така риса уможливорює встановлення довірливих відносин, здобуття прихильності та симпатії з боку клієнта, що сприяє створенню комфортної атмосфери для роботи.

Дослідженню особливостей емпатії та їх ролі у професійному становленню присвячено праці вітчизняних науковців Г. Андреевої, Є. Мелибруди, Г. Перепечини та інших.

Мета полягає у розкритті основ емпатії як базової якості фахівців соціальної сфери.

У перекладі з грецької емпатія (patho – глибоке, сильне, чутливе почуття (відчуття), близьке до страждання) означає здатність розуміти думки, почуття і потреби людей, чутливо заглиблюватись у суть подій, явищ, глибоко відчувати стан інших людей (особи), сприймати і розуміти їхні вчинки. Іншими словами, це здатність дивитися на світ з точки зору іншої людини, щире бажання відчутти і зрозуміти її [3, с. 139]. Особливо ця якість необхідна для фахівців з соціальної

сфери. Адже специфіка їх професійної діяльності потребує стійкої уваги, зосередженості, умінь попередити стресові ситуації, задовольняти емоційні вимоги клієнтів, що, в свою чергу, може спричинювати певне емоційне перенавантаження, порушення емоційної рівноваги фахівців.

Сучасні науковці зазначають про відсутність єдиного тлумачення дефініції «емпатія». Проте, стверджують, що емпатія проявляється, насамперед, у спілкуванні. Найбільш розповсюдженими тлумаченнями емпатії є: розуміння почуттів, потреб інших людей; «глибоко чутливе сприйняття події, природи, мистецтва»; «афективний зв'язок з іншими»; «відчуття стану іншої особи чи групи» [2, с. 167].

Розглядають емпатію як здатність людини: перейматися почуттями та переживаннями іншої особи; реалізувати свою потребу у безкорисливому створенні сприятливих умов для позитивного емоційного стану та життєдіяльності особи, що потребує підтримки; один із системотворчих компонентів гуманістичної складової духовності; один з показників високого рівня розвитку гуманістичної складової духовності та духовності в цілому, якщо емпатійний процес у переважній більшості випадків завершується гуманним вчинком суб'єкта емпатії [4, с. 134].

За твердженням науковців, емпатійна взаємодія виникає в умовах наявності трьох основних її чинників: емпатогенної ситуації (обставини, які спричинили у певної особи, особливого емоційного стану та потреби у підтримці з боку інших осіб як психотравмуючими, так і приємними, викликаючи позитивні чи негативні емоції; об'єкта емпатії (особа, яка потребує підтримки або сприяння); суб'єкта емпатії (особа, яка зазнає певних переживань стосовно об'єкта емпатії, що зумовлює здатність надавати відповідну підтримку потребуючому. Таким чином, емпатійний процес становить когнітивно вмотивовану взаємодію людини, якій необхідна підтримка (об'єкт емпатії) особи, здатної її надати (суб'єкт емпатії).

Саме у професійній діяльності фахівців соціальної сфери особливо важливим є прояв емпатії. Від даних фахівців вимагають широкого діапазону проявів емпатії стосовно різних категорій населення. Позиція повного занурення в світ почуттів клієнта у процесі спілкування – емоційну емпатію. Інша позиція більш абстрактного, об'єктивного розуміння переживань клієнта у спілкуванні без значного емоційного занурення в них – когнітивну емпатію [4, с.135].

Виокремлюють три основні фази перебігу емпатії, які функціонують і забезпечуються *психологічними механізмами*:

а) емотивно-когнітивна фаза емпатійного процесу (емпатійна ідентифікація) – результатом є співпереживання;

б) почуттєва фаза емпатійного процесу (емпатійна децентрація) – результатом є виникнення співчуття;

в) вчинково-дієва фаза емпатійного процесу (активне втручання суб'єкта емпатії в ситуацію, в яку потрапив об'єкт емпатії) – результатом слугує гуманний вчинок. Інколи дорослі люди зконцентровані на інтелектуальній роботі психіки, прагнуть уникати яких-небудь переживань, і потрапляють одразу у третю фазу

емпатійного процесу – вчинково-дієву, психологічний механізм якої спрямований на гуманні дії, а саме – гуманні вчинки. При цьому, гуманний вчинок становить, з одного боку, кінцеву фазу емпатійного процесу, а з іншого – вищу форму вияву емпатії [2, с. 122].

Отже, можемо сказати, що емпатію розглядають як базову особистісну чесноту фахівців соціальної сфери з однієї сторони. З другої – один із системотворчих компонентів їх професійної діяльності. Останній проявляється у емпатійній взаємодії, яка виникає при наявності трьох основних її чинників: емпатогенної ситуації, об'єкту емпатії, суб'єкта емпатії. Таким чином, емпатійний процес становить когнітивно вмотивовану взаємодію людини, якій необхідна підтримка (об'єкт емпатії) особи, здатної надати такий вид підтримки (суб'єкт емпатії). Особливо важливий прояв емпатії саме у соціальній сфері, де є потреба виявляти широкий діапазон проявів емпатії стосовно різних категорій населення: емоційну та когнітивну емпатію. Вони забезпечуються психологічними механізмами: співпереживанням, виникненням співчуття, активним втручанням суб'єкта емпатії в ситуацію, що склалася у об'єкта емпатії, безкорисливими діями щодо інших осіб, мотивами яких виступають потреби людини щодо створення сприятливих умов з метою забезпечення її позитивного емоційного стану і життєдіяльності.

Література

1. Балахтар В. Формування професіоналізму у майбутніх фахівців соціальної роботи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Соціологічні науки*. 2015. № 1. С. 113–116.
2. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування. Київ : Знання, 2020. 234 с.
3. Журавльова Л. П. Психологія емпатії. Житомир, 2011. 328 с.
4. Мінтенко М. І. Самооцінка як чинник емпатії фахівців з соціальної роботи. *Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти : X Міжнародна науково-практична конференція (21 травня 2021 р.)*. Київ: ДЗВО «Університет менеджменту». 2021. С. 134–138.

Роксоляна Зозуляк-Случик

д-р пед. наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Анастасія Каня

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ВИНИКНЕННЯ ЕТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Соціальна робота, як і будь-який вид діяльності та як будь-яка наукова дисципліна, має власну історію та логіку розвитку. Вивчення історії розвитку,

конкретних надбань соціальної роботи в цілому, зокрема і основ етики соціальної роботи, використання досвіду минулих поколінь сприяє збагаченню сучасної теорії та практики.

Різномасштабними питаннями етики соціальної роботи та моралі займалися науковці: Н. Год, Р. Зозуляк-Случик, О. Камінська, О. Кривошеєва, М. Михнюк, Т. Спіріна, Н. Тимченко та інші.

Мета полягає в аналізі засад етичних традицій соціальної роботи.

Вивчення формування етичних основ у процесі становлення та розвитку соціальної роботи, як і її періодизація, є проблематичними. Це пояснюється декількома факторами. По-перше, соціальна робота як самостійна наукова дисципліна сформувалася лише у ХХ ст. По-друге, на різних історичних етапах свого розвитку практика соціального захисту, допомоги та підтримки різних верств населення, яка надавалася у різноманітних формах, узагальнювалася, систематизувалася, отримувала наукове обґрунтування у категоріях медицини, психології, педагогіки та інших, уже існуючих, дисциплін.

Науковці вважають доцільним вести відлік історії соціальної роботи з архаїчного періоду історії та виділяють п'ять періодів в західноєвропейській історії соціальної роботи, зокрема: архаїчний період благодійності (до заснування наприкінці III тис. – першій половині II тис. до н.е. перших рабовласницьких держав); філантропічний період (приблизно до IV-V ст. н.е.); період суспільної (общинної, церковної) благодійності (до початку XVI ст.); період державної благодійності (до межі XIX-XX ст.); період соціальної роботи (який продовжується до сьогодні) [3, с. 46]. На сучасному етапі розвитку соціальної роботи спостерігаємо активне використання морально-етичних, професійних принципів у практиці допомоги потребуючим верствам населення. Організуються соціальні і соціологічні дослідження, аналізується практика надання соціальних послуг, відстежується їх якість.

У сучасному суспільстві зовсім інше розуміння надається моралі. Моральний вчинок трактують як прояв самої особистості, вираження її внутрішніх установок, переконань. Ці переконання можуть не збігатися із загальноприйнятими уявленнями і навіть протистояти їм. Людина здатна не зраджувати, коли багато її знайомих є зрадниками; не доносити на когось, хоча така дія заохочується управлінськими органами, особливо яскраво це проявляється в осанні роки повномасштабної війни з росією.

Тобто мораль стає реальним буттям, якщо долає протиріччя між фактичним станом, дійсністю (діями, вчинками, суспільними явищами) і морально ціннісними установками конкретної особистості. Іншими словами, етика – це наука не про реальний, а про належний рівень відносин у суспільстві. Саме вона пояснює природу моралі. Це робить переконливими її рекомендації для особистості, яка поставила перед собою завдання морального вдосконалення. Вивчати етику потрібно не як закінчену замкнуту систему, не як перелік рекомендацій на всі випадки життя, а в різноманітті теоретичних позицій, які, залежно від ситуації, можна реалізувати у звичайному житті при взаємодії з іншими людьми.

Водночас, завдання раціонального обґрунтування моральних цінностей дуже складне. Самі високоморальні вчинки, які часто можна пояснити з точки зору здорового глузду, нерідко суперечать практичній користі для конкретної людини, що їх продукує [1, с. 155-157].

Етика соціальної роботи є складовою філософської науки про роль моральних основ у діяльності працівників соціальних служб. Як філософсько-соціологічне знання, вона відіграє унікальну роль у формуванні професійно-етичного образу спеціаліста, формує його ставлення до професії, впливає на якість виконання професійних завдань.

У різні історичні періоди становлення людської цивілізації поняття «цінності», «етична поведінка» були різними. Це пов'язано зі зміною звичаїв, традицій, стилю і способу життя населення. Про етику соціальної роботи в сучасному розумінні почали говорити в кінці XVIII- на початку XIX століть, а саме в період коли соціальна робота почала позиціонуватися, як професія. Інституалізація соціальної роботи вплинула на формування етики соціальної роботи: зміна форм і методів діяльності соціального працівника, введення нових функцій, поява нових клієнтів та видів послуг, що їм надавалися, – сприяли розвитку етики діяльності соціального працівника [3, с. 88].

Найбільшій актуальності етика соціальної роботи набула в XXI столітті. У цей період соціальну роботу почали асоціювати із наданням різного роду соціальних послуг населенню.

З формуванням професійної соціальної роботи в сучасному суспільстві, соціальна допомога почала надаватися професіоналами, які отримують належну підготовку в закладах вищої освіти. Основною складовою підготовки соціальних працівників є розвиток та вдосконалення морально-етичних та особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, навчання професійних етичних взаємодій спеціалістів соціальної сфери як специфічної категорії професіоналів [2, с.119].

Отже можемо зазначити, що усі перелічені етапи соціальної роботи будуються на високому рівні розвитку морально-етичної, професійної культури спеціаліста. Саме етичні засади, які ґрунтуються на етичних традиціях, орієнтують сучасну соціальну роботу на всестороннє задоволення потреб клієнта, побудову якісної взаємодії з ним, що має за мету не тільки вирішення його проблеми, але й відпрацювання навичок соціально-корисної поведінки, побудову якісно нового розуміння свого соціального статусу і можливостей самореалізації у динамічних умовах сучасного соціального життя, обтяженого сучасною воєнною ситуацією.

Література

1. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 460 с.
2. Каленський А., Зозуляк-Случик Р. Основні принципи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи в університетах. *Formation of Modern Specialist's Professional Competence in the Context of European Integration: collection of scientific papers.* ed. S. Arkhipova. Cherkasy : Bohdan Khmelnytsk National University at Cherkasy. 2018. P. 117–128.
3. Нападиста В. Г. Історія етики в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : навч. посіб. Київ : Либідь, 2014. 240 с.

Тетяна Качалова
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Україна

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Ветерани російсько-української війни – перше в новітній історії України покоління ветеранів, яких ми як суспільство визнаємо одразу. Проте, важливо зауважити, що наразі окремої ветеранської політики на рівні держави в Україні немає. Коли почали повертатися ветерани АТО, держава запропонувала цим людям рівно те саме, що було законодавчо закріплено для всіх попередніх поколінь ветеранів: бюджетування щодо пільг для ветеранів. Якщо подивитися «Закон про ветеранів», більшість того, що там написано – це пріоритезація, першочерговість, але не гарантія і не обов’язок держави щось забезпечити. Тобто є гучні обіцянки, але дуже мало виділяють на реальне забезпечення ветеранів.

Стратегічний рівень відновлення України має передбачити ряд комплексних заходів, спрямованих на удосконалення системи державної підтримки ветеранів, її модернізацію та зникнення бюрократичного хаосу під час отримання гарантованих пільг та послуг, сприяти закріпленню суспільної шани до внеску ветеранів у перемогу, героїзації образу ветерана в суспільстві. Державна підтримка ветеранів повинна перейти від пільг до послуг, які забезпечували б реінтеграцію та збільшення добробуту ветерана, а також забезпечити участь родини ветерана в процесі реінтеграції до мирного життя.

Ці проблеми особливо загострилися після 24 лютого 2022 року та мають суттєвий вплив на соціально-правовий захист визначеної категорії. Йдеться про потребу реформування державної підтримки ветеранів, захист їхніх персональних даних у сфері надання електронних послуг, забезпечення їх можливістю отримувати послуги разом із членами своєї сім’ї.

Слід зазначити, що людина, яка у свій час, залишила дім, сім’ю, роботу та звичне життя, повернувшись після звільнення з військової служби, має докласти неабияких зусиль й потребуватиме допомоги в адаптації до нормального цивільного життя.

Багато з ветеранів, які матимуть поранення та інші ушкодження й психологічні розлади, окремо потребуватимуть належної медичної та психологічної допомоги і створення умов для реабілітації.

Окремою проблемою буде для ветерана його реадаптація, щоб реалізувати себе після війни у цивільному житті, мати змогу здобути нові знання та навички, працевлаштуватися та скористатися іншими наявними можливостями, щоб інтегруватися в суспільство.

Можна говорити, що при соціальному супроводі ветерана відсутня єдина комплексна програма їх соціалізації, що складає неабияку проблему. Натомість, оскільки війна іще триває й кількість осіб, які повернулися після звільнення з військової служби не має масового характеру, проте навіть уже на сьогоднішній день щодо наявних ветеранів, вищевказана проблематика уже проявляється в значній мірі. Як приклад, йдеться про матеріальну підтримку ветеранів та їхніх родин, поліпшення їхнього матеріального стану та розв'язання нагальних соціально-побутових питань, оформлення документів, отримання пільг та соціальних гарантій, юридичне консультування, психосоціальну підтримку тощо. Адже, наразі в основному зусилля держави спрямовуються на забезпечення обороноздатності країни та військових. Проте, вищевказані питання сьогодення ветеранів не мають попри все залишатися на другорядному плані.

Отже, можна виділити основні проблеми, які пов'язані із соціальною адаптацією ветеранів та їхньою підтримкою:

- стрімке зростання кількості осіб, які потребують державної підтримки та потребують її, разом коли гарантії держави не завжди забезпечені належним ресурсом;

- необхідність оновлення системи відповідно до сучасних індивідуалізованих потреб ветеранів (масштабування потреб підтримки у сфері реабілітації, психологічної та медичної допомоги тощо);

- немає цілісної системи переходу відвійськової служби до цивільного життя для інтеграції досвіду мобілізованих та військовослужбовців за контрактом до іншої наступної зайнятості.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [1], який визначає ветеранські статуси та пільгову систему забезпечення ветеранів війни та членів сімей загиблих Захисників, був прийнятий ще в 1993 році, після чого в нього вносилися лише точкові зміни. У зв'язку з цим 21 березня 2022 року набули чинності зміни Закон України № 2121 «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо уточнення норм, що врегульовують питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників та Захисниць України» [2].

Крім цього, деякі пільги, визначені законом, уже втратили свою актуальність, а деякі не сприяють реінтеграції, хоча на їхнє забезпечення виділяється багато коштів з державного бюджету. Водночас ті послуги, які впливають на активну реінтеграцію, недостатньо прокомуніковані та профінансовані в сучасному суспільстві (соціально-професійна адаптація та психологічна підтримка).

До того ж нинішня система соціально-правового захисту ветеранів не передбачає комплексного переходу від військової служби до цивільної кар'єри, що є передумовою для забезпечення економічної самостійності ветеранів.

Попри те, що держава гарантує право на соціально-професійну адаптацію, психологічну підтримку, не всі ветерани користуються такими послугами через непоінформованість про них, недофінансування та бюрократизацію процесу. Комплексне оновлення підтримки ветеранів повинне містити створення ефективної системи переходу, яка гарантуватиме дієві та комфортні механізми повернення ветеранів до звичайного життя та зайнятості, якими можна скористатися ще на етапі перед звільненням із військової служби [3].

На підставі аналізу проблем і потреб ветеранів ми визначаємо основні проблем, які виникають у ветеранів в процесі соціальної адаптації:

- порушення їх прав на соціальні гарантії;
- бюрократія державних органів при оформленні пільг;
- незадовільна державна політика щодо означених категорій осіб;
- психоемоційна нестабільність, проблеми зі здоров'ям;
- труднощі з отриманням медичної допомоги, реабілітація та протезування, санаторно-курортне лікування;
- отримання статусу учасника бойових дій, статусу особи з інвалідністю внаслідок війни;
- отримання документів з військових частин, які необхідні для подальшого оформлення соціальних виплат та пенсій;
- труднощі з працевлаштуванням.

У висновку можна стверджувати, що соціальна адаптація ветеранів війни є складною та багатоаспектною проблемою, яка потребує комплексного підходу та посилення партнерської взаємодії і співпраці між держави, громадськості, соціальними службами та власне з ветеранами. Збільшення кількості ветеранів, яка очікується після війни, актуалізує соціальну роботу з цього напрямку в аспекті розробки і реалізації програм підтримки і супроводу ветеранів і їхніх родин та модифікувати і осучаснити загалом українську ветеранську політику. ВЕТЕРАНИ РІЗНІ, ПЕРЕМОГА ОДНА!

Література

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
2. Закон України № 2121 «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://kolrada.gov.ua/news/zmini-do-zakonu-ukrayini-pro-status-veteraniv-viini-garantiyi-yix-socialnogo-zaxistu>
3. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>

Неля Нагайчук

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення*

Антон Сорока

*студент 4 курсу спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна*

СУЧАСНИЙ СТАН РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

На сьогодні Україна переживає складні часи та бурхливі зміни в законодавстві. Повномасштабне вторгнення сусіда-агресора, що спричинило крах економіки, колосальні кредити в мільярди доларів перед зарубіжними країнами, обмеження виїзду чоловіків за кордон, збільшення обсягів корупційних потоків в середині управлінської влади, зростання інфляції, нестабільності фінансового ринку, податків, цін на продукти, паливо, комунальні послуги, збільшення витрат на оборону та допомогу військовим, а також зміни в демографічній структурі (старіння населення, зростаючий рівень безробіття, масові міграції). Всі ці негативні чинники суттєво вплинули на скорочення фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення та зростання пенсійних витрат, уповільнення реформування пенсійної системи та запровадження другого накопичувального рівня пенсійного забезпечення стали неможливими.

Хочемо відзначити наукових дослідників у сфері теоретико-методологічних та практичних аспектів пенсійної системи України: О. Чеберяку, Г. Лозову, Е. Лібанову, О. Чернявську, Х. Юкена, Л. Шалієвську, Л. Ткаченко, Е. Лібанову, Б. Надточій, Т. Мальтуса, А. Колодій, О. Москаленко, О. Буряченко, А. Нечай, М. Свенціцькі, П. Шевчука, В. Скуратівського, Г. Таггарта, Т. Євенко, В. Яценка.

Мета статті: проаналізувати сучасний стан реформування пенсійної системи України в умовах військового стану. Виділити основні негативні чинники, що впливають на уповільнення запровадження накопичувального пенсійного забезпечення.

Сучасна система пенсійного страхування бере початок своєї дії з 1 січня 2004 року. Вона поділяється на три рівні: солідарний, накопичувальний та недержавний накопичувальний. Але діючі лише 1 та 3 рівні. Пенсійна система України, яка працює зараз, спирається на принцип солідарності поколінь. Це означає, що ті, хто працюють, фінансують пенсії тих, хто закінчив трудову діяльність. Тобто внески, які робляться у Пенсійний фонд України, йдуть на виплату пенсій.

Солідарна система (перший рівень) має на увазі відрахування у вигляді податку єдиного соціального внеску (ЄСВ) до Пенсійного фонду України. ЄСВ здійснюється в обов'язковому порядку та на регулярній основі у розмірі 22 % від мінімальної заробітної плати. Серйозним недоліком солідарного рівня пенсійної

системи є брак коштів та недостатня чисельність платників податків у порівнянні з чисельністю пенсіонерів. На сьогоднішній день один працюючий забезпечує одного пенсіонера. За статистичними даними та прогнозами через 15 років може вийти так, що на одного працюючого вже буде припадати двоє пенсіонерів.

Накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень) планувалося впровадити ще до 2021 року, але пандемія та війна відстрочили прийняття відповідного законопроекту.

Впровадження накопичувальної системи відкладають з року на рік. Тим часом пенсійний вік наближається, а питання з забезпеченням залишається на тому ж низькому рівні для більшості майбутніх пенсіонерів, яким сьогодні 40-50 років. До того ж є ще безліч питань з приводу контролю за грошима та економічних складових щодо надійного зберігання та інвестування заощаджень під наглядом ПФУ.

Недержавне пенсійне забезпечення (третій рівень пенсійної системи) є альтернативою державній пенсії. Завдяки особистому довгостроковому накопиченню на своє пенсійне майбутнє саме недержавна пенсія може бути як додатком до виплат від держави або основним джерелом пенсійного забезпечення! Недержавна пенсія – це в першу чергу гарантія повернення заощаджень, а також довгостроковість, капіталізація, надійність, спадщина та механізм пенсійних виплат після закінчення строку накопичення [5].

Жоден уряд за цілі 20 років не зміг запровадити державний накопичувальний рівень та запустити його існування в пенсійній системі України. А сьогодні запровадити другий рівень – дуже складно, тому що спостерігається колосальний дефіцит бюджету понад 145 млрд грн. Цей розрив між дохідною і видатковою частиною покривається коштами Державного бюджету України. Пенсії населенню просто нема з чого виплачувати без міжнародної допомоги країн-партнерів. Лише після війни коли наша держава буде відновлюватись та буде куди робити інвестування і таким чином можна буде швидко акумулювати ці первинні накопичення в постійні задля заощаджень та гідного рівня людей в старості.

За словами прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, у 2024 році попри складні часи запускається нова пенсійна реформа, що покращить індексацію пенсій та всю солідарну систему і зробить її більш справедливою, зрозумілою і прозорою. Ця реформа буде початком запуску нарахування пенсій по бальній системі. Вона вирівняє диспропорції між пенсіонерами, які давно вийшли на пенсію, і тими, хто вийшов нещодавно. Відповідно, виплати пенсіонерам, які виходили на пенсію раніше, підтягнуться до сучасного рівня. Щомісяця працевлаштовані українці сплачують внесок до Пенсійного фонду. Внесок буде перерахований у бали відповідно до співвідношення між зарплатою людини та середньою зарплатою по Україні на той момент.

Якщо ви платили внески із зарплати, яка є середньою по країні, – отримуєте 10 балів. Вище середньої по країні – отримуєте, наприклад, 12 або більше балів, менше середньої – 8 балів. Потім ці бали щороку будуть так само перераховуватись назад у пенсію відповідно до актуальної середньої заробітної

плати. Так зробимо солідарну пенсійну систему захищеною від інфляції та девальвації [1].

З 1 березня і 1 квітня 2024 року вже почався 1 етап реформування змін у пенсійній системі, а саме відбулася індексація пенсій для: 9,5 мільйона цивільних пенсіонерів, які отримують виплати на загальних підставах; 596 тисяч пенсіонерів, які працювали в силових відомствах; 97,8 тисячі людей, які мають пенсію по інвалідності через каліцтво або захворювання, пов'язані з Чорнобильською катастрофою; 20,8 тисячі науковців, працівників державних служб та органів місцевого самоврядування. Завдяки індексації для понад 10 млн громадян пенсії підвищились на 8 відсотків [2].

З 1 квітня підвищили мінімальну заробітну плату до 8 тис. грн, а з нею і мінімальну пенсію для 65-річних непрацюючих пенсіонерів зі стажем 30 років для жінок і 35 років для чоловіків. Мінімальна пенсія тепер складає 3200 грн. Водночас середня пенсія в Україні, за даними ПФУ, становить 5 743 грн. З 1 квітня 2024 року зріс розмір грошової допомоги у осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною [3].

Реформування також торкнулось українців, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, вони продовжуватимуть отримувати пенсійні виплати на свої карти.

Відбулося автоматичне перерахування пенсійних виплат для 654 тисяч працюючих пенсіонерів. Буде враховано їхній оновлений страховий стаж.

Вже сьогодні уряд звернув увагу на тих пенсіонерів, хто отримує мінімальну пенсію і вирішив це питання таким чином, що тепер кожен пенсіонер може розраховувати на доплати від міжнародних організацій. Доплата від ООН становитиме 750 гривень [2].

Уряд готував 4 роки поступове реформування пенсійної системи, а саме удосконалення солідарного рівня. Кабінет Міністрів України пообіцяв у складні часи не зупинятись у важливих для населення реформах і хоче зробити пенсійну систему прозорішою, зрозумілою та справедливою для усіх категорій населення. Ми надіємось, що після війни все таки відбудеться впровадження другого рівня пенсійної системи – накопичувальної системи пенсійного забезпечення, що забезпечить надійний механізм збереження вартості пенсійних внесків та гарантій їх виплати після виходу на пенсію.

Основними напрямками підвищення ефективності системи пенсійного забезпечення повинно бути подолання тіньової економіки і корупції, які негативно позначаються на надходженнях єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду [4].

Література

1. Нова пенсійна реформа 2024 року. URL: <https://suspilne.media/578585-u-2024-roci-urad-zapustit-novu-pensijnu-reformu-smigal/>
2. Зростання мінімальної зарплати та пенсії: чого чекати у 2024-му URL: <https://espresso.tv/nadbavki-do-pensiy-ta-minimalnikh-zarplat-shcho-chekati>
3. Індексція пенсій в Україні. URL: <https://pivdenukraine.com.ua/2024/04/14/pensii-v-ukraini-zrosli-komu-z-pensioneriv-i-skilki-platitimus/>
4. Проблеми та ризики функціонування системи пенсійного забезпечення України за умов воєнного стану. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/191/215>

Оксана Протас

*д-р пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Катерина Семеренко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СТРАТЕГІЇ ТА ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ: ОСВІТНІЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ

Проблема обдарованості є актуальною у різних сферах суспільства, включаючи освіту, науку, культуру, економіку та ін. Освіта й виховання обдарованих дітей і молоді є надзвичайно важливими для створення підґрунтя розвитку інтелектуальних і творчих ресурсів України. Перед суспільством, державою, закладами освіти й сім'єю стоїть важливе завдання – забезпечення належної освіти та розвитку таких дітей.

Не завжди потенціал обдарованих дітей отримує належне визнання та підтримку в освітньому та соціальному середовищах через: недостатню підтримку розвитку та реалізації їх творчого потенціалу, недостатнє фінансування наукових досліджень. Тому важливими завданнями фахівців, які працюють з обдарованими дітьми є: розкриття і розвиток їх здібностей і талантів, впровадження стратегій та програм підтримки.

Вирішення цих питань вимагає комплексного підходу до роботи з цими дітьми з урахуванням освітніх, наукових, культурних та соціально-економічних аспектів. Актуальним питанням постає діяльність соціального педагога з цією категорією дітей.

Значний внесок у вивчення проблеми діяльності з обдарованими дітьми зроблено зарубіжними (Дж. Гілфордом, Дж. Рензулі, Е. Торренсом) і вітчизняними (О. Антоною, О. Кульчицькою, В. Моляко, О. Музикою, П. Тадеєвим та ін.) вченими. Особливості діяльності соціального педагога з обдарованими дітьми та молоддю досліджували І. Зверева, Л. Міщик, О. Михайленко, С. Хлебик, Т. Яншина та ін.; формування готовності соціальних педагогів до роботи з обдарованими дітьми – А. Капська, О. Протас, Р. Семенова, С. Харченко та ін.).

Мета статті: проаналізувати освітній та соціально-педагогічний аспект підтримки обдарованих дітей.

Обдарованість – це індивідуальне поєднання задатків, особистісних та соціальних передумов для розвитку здібностей особистості вище середнього рівня, що дають змогу досягти значних успіхів у певному виді діяльності.

Обдарованою є дитина, у якої рівень розвитку однієї або кількох здібностей перевищує умовну вікову, через що вона досягає значних успіхів у певній діяльності [4].

Основними сферами обдарованості є такі напрями діяльності: освітня, наукова, художня, спортивна, підприємницька та комунікативна.

У науковій літературі виділяють види обдарованості за критеріями:

- сфери обдарованості (інтелектуальна, творча, академічна, художня, лідерська, рухова);

- особливості діяльності: теоретико-пізнавальна (інтелектуальна в галузі природничих, гуманітарних наук та ін.); художньо-естетична (літературно-поетична, образотворча, музична, хореографічна, сценічна); практична (спортивна, організаційна, ремесла); комунікативна (лідерська, атрактивна); духовно-ціннісна (стимулювання духовних цінностей);

- рівень сформованості (актуальна, потенційна);

- форма прояву (явна, прихована);

- широта прояву в діяльності (загальна, спеціальна);

- особливості вікового розвитку (рання, пізня);

- домінуючий тип діяльності (інтелектуальна, академічна, творча, художня, психомоторна, конструкторська, лідерська (організаторська) та ін.);

- інтенсивність прояву (підвищена готовність до навчання, обдаровані, високообдаровані, особливо обдаровані (таланти, вундеркінди);

- темпи психічного розвитку (нормальний темп вікового розвитку або із значним випередженням); вікові особливості прояву (тимчасова, стабільна) [4].

Вчені виділяють такі категорії обдарованих дітей: з високим рівнем загальної обдарованості; які досягли успіхів у певних сферах діяльності (математика, музика, спорт, образотворче мистецтво та ін.); що відмінно навчаються («академічна обдарованість») [4].

У сучасних умовах підтримка творчої обдарованості на законодавчому рівні є одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні. До заходів державної підтримки обдарованої молоді належать: надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти у закладах вищої освіти не залежно від форми власності; надання одноразових грошових премій за перемогу в олімпіадах, конкурсах, змаганнях та ін.

Закон України «Про освіту» передбачає, що для розвитку здібностей, обдарувань дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані заклади, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи освітніх об'єднань [3].

З метою отримання успішного результату і максимального розвитку здібностей дітей є необхідним підтримка обдарованості в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Р. Парк зазначає, що іноді педагоги не можуть виявити здібності дітей. Виявити здібності дитини та розкрити їх потенціал можна через комплексну діагностичну роботу [1].

М. Фрейзер підкреслює, що навіть діти з високими здібностями від народження потребують допомоги від сім'ї, закладів загальної середньої та позашкільної освіти, суспільства для повного розкриття їх потенціалу [1].

Б. Блум, вивчаючи життя всесвітньо відомих обдарованих особистостей, дійшов висновку, що у ранньому віці дітей їх підтримка батьками і вчителями відіграла значущу роль у розвитку їх здібностей. Вчений виявив риси, притаманні обдарованим: прагнення великого об'єму роботи (практики, часу, зусиль) для досягнення високого рівня чи стандарту; конкуренція серед обдарованих ровесників і прагнення бути найкращим; здібність до засвоєння нових засобів, ідей чи процесів [1].

Дослідження свідчать, що для підтримки обдарованості дітей потрібно застосовувати індивідуальний підхід до їх освіти й розвитку.

Спеціально розроблені програми для обдарованих дітей дають змогу розкрити й розвинути їх потенціал, розвинути здібності й творчість та удосконалити свої навички. У випадках, коли ця допомога відсутня або недостатня діти не розвивають свої здібності і таланти.

Обдаровані діти потребують соціально-педагогічної підтримки й у вирішенні соціально-психологічних проблем, таких як: труднощі в комунікації з однолітками; ускладнена взаємодія з педагогами; непорозуміння з батьками; прояви девіантної поведінки [2]. Важливим для соціально-емоційного розвитку таких дітей є підтримка їх емоційного благополуччя і психологічного комфорту в освітньому середовищі.

Діяльність соціального педагога з обдарованими дітьми є системною, скоординованою та прогнозованою, спрямованою на створення сприятливого середовища для виявлення, проявів і розвитку нахилів та здібностей, їх соціального захисту й підтримки [4]. Вона включає низку функцій: діагностична, прогностична, профілактична, соціально-терапевтична, організаційно-комунікативна, посередницька, корекційно-реабілітаційна, охоронно-захисна [4].

Соціально педагогічна діяльність з обдарованими дітьми має включати: спеціально розроблені програми, емоційно-психологічну підтримку, організацію дозвілля з такими ж здібними дітьми, матеріальне стимулювання розвитку талантів та ін. [2].

Отже, для розвитку обдарованості дітей важливою є їх підтримка з боку сім'ї, суспільства, держави. На сучасному етапі модернізації освіти для виявлення і розвитку обдарованості дітей необхідні адаптивні програми їх підтримки й програми з підготовки педагогів, які працюють з ними.

Література

1. Гальченко М. С. Досвід підтримки та розвитку обдарованих дітей у США. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 3 (2015). С. 77.
2. Грищук Ю. В. Підтримка обдарованої учнівської молоді: нормативно-правовий та соціально-педагогічний аспекти. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1 (5). С. 46–57.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Протас О. Л. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з обдарованими дітьми: теорія і методика організації : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Тернограф», 2020. 384 с.

Наталія Сабат

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Тетяна Гуца

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

3 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

24 лютого 2022 року рф здійснила повномасштабне вторгнення, збільшивши масштаби війни українського народу за свою незалежність. Відтак посилилася дія негативних психологічних чинників на військовослужбовців ЗСУ та членів їхніх сімей. Через збільшення кількості стрес-факторів майже в усього населення України спостерігаємо нестабільний психологічний стан. Однозначно актуалізується потреба у психологічному відновленні та підтримці психологічного здоров'я учасників бойових дій (далі – УБД) і їхніх рідних. Тому в сучасних умовах військового стану архіважливим є активізація всіх можливих засобів підтримки психологічного та фізичного здоров'я захисників і захисниць та членів їхніх родин.

До проблем адаптації та процесу відновлення УБД найперше причетні їхні близькі. Часто вони не в змозі справлятися з труднощами, – а це, своєю чергою, є додатковим психотравмуючим фактором, який негативно впливає на і так складний психологічний стан воїна. Тому вкрай необхідним є розроблення алгоритму соціальної підтримки не лише учасників бойових дій, а й членів їхніх родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема впливу бойових дій на психіку людини є предметом багатьох досліджень. До її вивчення зверталися як зарубіжні (R. Laufer, D. Hall, R. Skurfield, C. Williams), так і вітчизняні вчені (Н. Агаєв, А. Анцупов, А. Грись, О. Жданов, О. Кокун, А. Караян, М. Кравченко, Н. Лозінська, С. Максименко, А. Терещук, В. Турбан, О. Хміляр та ін.) [2; 9]. До прикладу, Н. Пилипенко (2022) висвітлює методичні основи надання психологічної допомоги та підтримки постраждалим у кризових ситуаціях, спричинених війною, а також розкриває цільовий зміст проблеми психологічної самопомоги як чинника стресостійкості та внутрішнього потенціалу протистояння психотравмам в умовах війни [6]. В українській науці

і практиці питання організації допомоги, підтримки, реабілітації постраждалих внаслідок воєнних дій сьогодні є особливо актуальним та потребує детальнішого вивчення.

Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи трактує соціальну підтримку як систему заходів по наданню допомоги окремим категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому становищі [7, с. 98]. Згідно Закону України «Про соціальні послуги», соціальна підтримка – це «сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин» [8. р. III, ст. 16]. Звичайно, до подолання таких обставин мають спричинитися і держава, і громадські організації, оточення, сім'я. М. Кравченко визначає такі ключові напрями діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців: створення єдиного реєстру учасників бойових дій, що дасть змогу забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій; побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців; створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей; підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників бойових дій та членів їхніх сімей; удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби; створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації; забезпечення санаторно-курортним лікуванням [3, с. 36–43].

Сьогодні розроблено багато алгоритмів, програм, спеціалізованих прийомів, способів та форм роботи соціальних працівників / психологів, які можуть широко використовуватись для зменшення бойових психічних травм та відновлення психічного здоров'я УБД. А. Терещук описує програму психологічної допомоги для постраждалих, які переживали наслідки травми. Програма враховує рівні захисної системи людини, а саме:

- 1) фізіологічний рівень, на якому забезпечується адаптація до стресу через автоматичну зміну в діяльності різних систем організму;
- 2) поведінковий рівень адаптації на основі автоматичної зміни обсягу та характеру загальної моторної активності;
- 3) рівень психологічного захисту, на якому відбувається автоматична захисна переробка тривожної інформації;
- 4) рівень копінг-поведінки, на якому адаптація забезпечується завдяки усвідомленню особистістю труднощів, що виникають і способів їх подолання [10, с. 282].

Аналіз наукової літератури та наявного практичного досвіду роботи соціальних працівників, представників державних / недержавних організацій засвідчує, що ефективними формами підтримки є:

- індивідуальні консультації для УБД і членів їхніх сімей;
- організація бесід про особливості переживання особою кризових станів;
- проведення тренінгів;

- навчання прийомам та методам саморегуляції, самовиховання, самонавчання, самопіклування з метою зниження впливу негативних психічних станів;
- допомога в адаптації до нових соціальних умов;
- самовиховання й самонавчання з метою зниження впливу негативних психічних станів у реальних умовах життєдіяльності;
- сприяння соціальній інтеграції через організацію культурних, освітніх чи розважальних заходів, організація дозвілля;
- формування позитивних мотивацій, активних соціальних настанов на життя та професію;
- організація соціальних проєктів, спрямованих на допомогу УБД та членам їхніх сімей;
- організація груп людей з однаковим досвідом травматичних переживань.

Важливо максимально залучати членів сімей, інших родичів, друзів. У ході надання соціальної підтримки А. Терещук рекомендує зосереджувати увагу на процесі відновлення адекватного сприйняття подій, зміну образу «Я-герой» на «Я-такий як всі» для зменшення агресії й конфліктної поведінки [10, с. 283].

Соціальний працівник відіграє важливу роль у підтримці УБД, допомагаючи їм адаптуватися до мирного життя та вирішувати пов'язані з війною труднощі. Як відомо, УБД часто стикаються з психологічними травмами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність. Соціальні працівники надають консультації та організують зустрічі з психологами та психотерапевтами; допомагають членам сім'ї розуміти емоційний стан учасника бойових дій, що сприяє покращенню сімейних стосунків. Дієвими вважаємо розроблені О. Орловською рекомендації для членів сім'ї, які спрямовані на покращення сімейного мікроклімату та можуть дати краще розуміння особливостей адаптаційного періоду, а також полегшити його: прийняти та усвідомити зміни, які відбулися або відбудуться у людини, яка повернулася із зони бойових дій; зрозуміти зміну системи цінностей людини після її перебування у зоні бойових дій; усвідомити нові «правила життя», які сформувались в УБД; створити умови та сприяти тому, щоб учасник бойових дій знайшов власний спосіб адаптації до мирного життя, у разі необхідності залучити відповідних фахівців; створити атмосферу довіри у сім'ї та ін. [5, с. 130].

Соціальні працівники спрямовують УБД до спеціалізованих центрів для фізичної та психологічної реабілітації, допомагають в оформленні документів для отримання медичних послуг. Також надають допомогу у взаємодії з медичними установами, забезпечують вчасний доступ до необхідного лікування, у тому числі протезування та реабілітаційних програм.

Соціальний працівник допомагає УБД знайти нову професію або роботу через програми перекваліфікації, організовує навчання та інші форми професійної адаптації, надає консультації з підготовки резюме, організовує співбесіди, налагоджує зв'язок з потенційними роботодавцями.

Соціальний працівник проводить також інформаційно-просвітницьку роботу: інформує УБД про їхні права на соціальні пільги (пільгове житло, знижки на комунальні послуги, безкоштовний проїзд тощо) і допомагає з оформленням необхідних документів для їх отримання; надає допомогу в оформленні матеріальної допомоги, пенсій, компенсацій або субсидій, на які УБД мають право.

Також соціальні працівники можуть надавати консультації з юридичних питань, що стосуються захисту прав УБД, допомагати в оформленні документів або представляти інтереси УБД в органах влади чи судових установах; сприяти в отриманні відповідного статусу учасника бойових дій, що відкриває доступ до пільг.

Важливим напрямом роботи соціального працівника є організація груп підтримки для УБД, де вони можуть ділитися своїм досвідом та отримувати підтримку від інших учасників. За потреби фахівці надають персоналізовану допомогу у вирішенні психологічних і соціальних проблем, пов'язаних з травмами війни та адаптацією до мирного життя.

Соціальні працівники сприяють організації оптимального дозвілля для УБД та членів їхніх сімей: можуть залучати ці категорії до різноманітних культурних, спортивних або освітніх заходів, що сприяє їхній соціальній адаптації. Цей напрям роботи реалізується за участі благодійних фондів, державних та недержавних організацій. До прикладу, для УБД та членів їхніх сімей організують прощі до святих місць (Зарваниця, Меджугор'є), поїздки в Яремче, у Карпати тощо.

Допомога ветеранам у пошуку можливостей для волонтерської діяльності або участі в суспільно значущих проєктах допомагає їм відчутти себе частиною спільноти. Так, у системі «Дія» можна подати заяву про грант для створення або розвитку ветеранського бізнесу. Гранти доступні для ветеранів та їхніх дружин/чоловіків. Отримане фінансування дасть змогу почати власну справу або розширити бізнес всім, хто має план, необхідні навички та бажання [1].

Соціальний працівник може надавати також екстрену допомогу УБД, які перебувають у кризових ситуаціях, пов'язаних з бездомністю, насильством, втратою роботи чи іншими проблемами. У таких випадках він реалізовує модель кризового втручання. Складність цієї послуги полягає в тому, що УБД можуть не ділитися проблемами з іншими людьми. Автори проведеного нещодавно дослідження «Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби» зазначають, що серед колишніх військових трапляються самогубства, яким можна було б запобігти, якби загиблі вчасно отримали психологічну допомогу [4, с. 42].

Узагальнюючи, зазначимо, що соціальна підтримка учасників бойових дій та членів їхніх сімей включає психосоціальну допомогу, організацію реабілітаційних заходів, сприяння у працевлаштуванні, інформаційно-просвітницьку, юридичну, соціально-побутову допомогу. Соціальні працівники допомагають учасникам бойових дій не лише впоратися з наслідками війни, а й

інтегруватися в суспільство, забезпечуючи гідний рівень життя та психоемоційну стабільність.

Література

1. Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej>
2. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.
3. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 11-12 (25-26). С. 36–43.
4. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби. 2024. URL: <https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2024/01/soczposlugy.pdf.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).
5. Орловська О. А. Стратегії подолання проблем адаптації у сім'ї учасника бойових дій після повернення до цивільного життя. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 127–132.
6. Пилипенко Н. Психологічна допомога та підтримка постраждалим внаслідок війни в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70 (6). С. 142–148.
7. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / уклад. : І. В. Козубовська, І. І. Мигович, В. В. Сагарда та ін.; за заг. ред І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород : УжНУ, Видавництво «Мистецька лінія», 2001. 152 с.
8. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
9. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ Видавництво «Логос», 2015. 207 с.
10. Терещук А. Д. Основні аспекти психологічної допомоги постраждалим внаслідок воєнної травматизації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. 2019. Т. IX. Вип. 12. С. 278–287.

Наталія Сабат

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Вікторія Садова

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ – В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасному суспільстві, що постійно трансформується та розвивається, питання соціальної інклюзії та підтримки різних груп населення набувають особливого значення. Масштабне вимушене переміщення населення всередині

України внаслідок війни спричинило низку серйозних соціально-економічних та гуманітарних викликів.

Зокрема, гостро постало питання забезпечення належних умов адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в приймаючих територіальних громадах. У цьому контексті соціально-педагогічна підтримка стає ключовим фактором для забезпечення їхнього повноцінного здобуття відповідного кваліфікаційного рівня у закладах вищої освіти.

Значну частку серед ВПО становлять студенти закладів вищої освіти (ЗВО) з тимчасово окупованих територій та зони бойових дій. Висвітлюючи проблематику студентів-внутрішньо переміщених осіб, необхідно розглядати їхні унікальні потреби, які вимагають спеціального підходу та підтримки від освітньої системи. Спрямована на розвиток інклюзивного оточення, соціально-педагогічна підтримка вищих навчальних закладів стає важливим інструментом для забезпечення рівних можливостей, розвитку особистості та формування позитивного ставлення до навчання серед цієї особливої групи студентів.

Соціальний захист студентів закладів вищої освіти з числа ВПО є предметом аналізу незначної кількості науковців, серед яких І. Хомишин, О. Балакірєва, Н. Бочкор, Н. Лунченко, К. Левченко, В. Панок, І. Трубавіна та інші.

У контексті їхніх досліджень важливо розглядати не лише аспекти соціальної підтримки, але й ролі педагогів у створенні сприятливого середовища, сприяючи активному інтегруванню внутрішньо переміщених студентів у вищу освіту, що й стало метою нашої розвідки.

Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [3]. Проте, не дивлячись на декларацію, кожен переселенець стикається з безліччю проблем у різних сферах свого життя. Серед психологічних проблем студентів з числа ВПО виділяють такі: важка адаптація до нових умов життя, однією з причин є відсутність зовнішньої підтримки, відокремлення від сім'ї; постійний стрес, незадоволення новими умовами життя, неприйняття у новій громаді; проблема ідентифікації себе в новому оточенні. Тому студенти з числа внутрішньо переміщених осіб потребують особливої уваги й підтримки через складні життєві обставини, в яких вони опинилися.

У психолого-педагогічній літературі підтримка розглядається як допомога особистості, що зазнає труднощів, в актуалізації її внутрішніх ресурсів для подолання перешкод (О. Безпалько, І. Зверєва, І. Нікітіна, С. Харченко). Соціально-педагогічна підтримка студентів – це комплексна діяльність фахівців ЗВО та громадських організацій, спрямована на створення соціально-педагогічних умов для успішної адаптації, навчання і психологічного благополуччя студентів.

Науковці (З. Бондаренко, А. Капська, О. Караман, Н. Лавриченко) виділяють такі напрями соціально-педагогічної підтримки:

- діагностичний – полягає у виявленні проблем та потреб дитини, оцінці її актуального стану;
- орієнтаційний – допомога у виборі шляхів вирішення проблем, визначення перспектив розвитку;
- консультативний – надання порад щодо можливих шляхів подолання складних життєвих обставин;
- захисний – захист прав та інтересів дитини, забезпечення належних умов її розвитку;
- профілактичний – попередження виникнення проблемних ситуацій, формування навичок їх вирішення;
- корекційний – внесення позитивних змін в особистісні якості та поведінку дитини;
- реабілітаційний – відновлення фізичного, психічного, соціального статусу дитини [3, с. 62].

Дієві форми її реалізації:

- тренінги – групові заняття, спрямовані на розвиток певних навичок, моделювання ситуацій, відпрацювання нових стратегій поведінки;
- заняття в групах психолого-педагогічної допомоги – групова робота з метою подолання особистісних проблем, надання психологічної підтримки;
- індивідуальне консультування – бесіда віч-на-віч з метою виявлення проблем та пошуку оптимальних стратегій їх розв'язання;
- допомога з працевлаштування – сприяння у пошуку роботи, складання резюме, підготовка до співбесіди тощо [2, с. 156].

Соціально-педагогічна підтримка може бути визначена як комплекс заходів та послуг, спрямованих на забезпечення студентів необхідними ресурсами для досягнення їхніх освітніх та соціальних цілей. Це включає в себе як педагогічні аспекти, пов'язані з академічною підтримкою, так і соціальні аспекти, спрямовані на забезпечення комфортних умов для життя та розвитку особистості студента.

Соціально-педагогічна підтримка студентів ВПО має на меті створення сприятливого середовища, яке дозволить їм впоратися з психологічними проблемами, задовольнити основні життєві потреби та повноцінно реалізувати освітній потенціал. Першочергові кроки включають забезпечення тимчасовим житлом у гуртожитках, надання стипендій, організацію безкоштовного харчування. Важливим є встановлення зв'язків з місцевими громадськими організаціями, благодійними фондами, волонтерськими групами для всебічної підтримки студентів ВПО у вирішенні побутових проблем, адаптації до нового соціокультурного середовища.

Наступний напрямок – консультативна допомога психологів, соціальних педагогів, юристів у подоланні наслідків стресових ситуацій, поверненні відчуття безпеки, відновленні продуктивних соціальних зв'язків. В умовах

воєнного стану це особливо необхідно для збереження психічного здоров'я молоді та її інтеграції в нове студентське середовище.

Не менш важливим є сприяння академічній успішності шляхом надання додаткових консультацій з навчальних дисциплін, можливостей поглибленої підготовки, ресурсів для наукової роботи. Це дозволить відновити освітню траєкторію студентів ВПО, реалізувати їхні здібності в науковій і творчій діяльності [2, с. 213].

Ефективна реалізація соціально-педагогічної підтримки студентів з числа внутрішньо переміщених осіб має ґрунтуватися на таких основних принципах:

- гуманізм – визнання цінності кожної людини, надання допомоги на засадах доброзичливості, поваги гідності особистості студента ВПО;
- комплексний підхід – системна організація заходів із залученням фахівців різного профілю: соціальних педагогів, психологів, юристів, викладачів для вирішення комплексу проблем переселенців;
- індивідуальний підхід – врахування вікових, гендерних, національних особливостей, рівня освіченості, сімейного стану, потреб та інтересів конкретного студента ВПО під час планування заходів підтримки;
- конфіденційність – збереження в таємниці персональних даних та інформації про особисте життя студентів ВПО, отриманої в процесі індивідуальних консультацій чи опитувань;
- дотримання етичних норм – виключення проявів бюрократизму, халатного ставлення до проблем студентів ВПО; сприяння формуванню толерантної атмосфери, запобігання дискримінації переселенців у студентському середовищі;
- соціальне партнерство – налагодження взаємодії з громадськими організаціями, благодійними фондами, органами державної влади і місцевого самоврядування для комплексного вирішення проблем студентів ВПО [3, с. 321].

Таким чином, зазначені принципи становлять методологічний фундамент соціально-педагогічної роботи зі студентами ВПО. Їх реалізація забезпечить ефективну допомогу з оптимальним збереженням морального, психічного здоров'я та навчальної мотивації студентської молоді, яка опинилася у вимушеному переміщенні через бойові дії.

Соціально-педагогічна підтримка студентів ВПО виконує такі основні функції:

- захисна – полягає у захисті конституційних прав студентів ВПО на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист. Це забезпечення тимчасовим житлом, медичним обслуговуванням, харчуванням, соціальними виплатами на період до вирішення складної життєвої ситуації;
- превентивна – орієнтована на профілактику дезадаптації студентів ВПО, запобігання поглибленню кризових явищ у їхньому житті. Це консультативна допомога психологів, юристів, соціальних працівників для подолання стресових розладів, відновлення життєстійкості особистості;
- реабілітаційна – спрямована на відновлення порушених соціальних зв'язків, реінтеграцію у нове студентське середовище, спільноту територіальних

громад за місцем переселення. Змістовне дозвілля, участь у громадському житті сприятимуть соціокультурній адаптації студентів ВПО;

- освітня – пов'язана з розв'язанням проблем у навчанні в умовах зміни закладу освіти, місця проживання, необхідності поєднувати навчання та роботу. Консультування з навчальних дисциплін, додаткові групові заняття, наставництво - це шляхи академічної інтеграції студентів ВПО [1, с. 66].

Робота, яка спрямована на адаптацію та подолання проблем студентів переселенців має проходити в декілька етапів, а саме:

1) аналіз ситуації (складання соціального паспорту університету на виявлення студентів переселенців);

2) діагностування (проведення тестування на рівень особистісної тривожності та агресії);

3) корекція (надання якісної психологічної допомоги, що буде свідчити про зниження рівня особистісної тривожності) [1, с. 43].

На діагностичному етапі рекомендується використання таких методик:

- опитувальника Спілберга-Ханіна;

- ІТО-індивідуально типологічний опитувальник;

- анкетування «З якими проблемами стикається студент-переселенець під час адаптації до університетського середовища?».

- соціально-психологічна гра «Розмова з підсвідомим». Гра заснована на базі вправ з метафоричними асоціативними картами ОХ: вправа «Учора сьогодні завтра!», вправа «Внутрішня тінь», вправа «Зростання після руйнування» [2, с. 211].

На корекційному доцільно проводити заходи з такими методами та технологіями:

- складання буклету «12 правил time-менеджменту»;

- створення електронного ресурсу «Там, де ми є» з метою аналізу, розповсюдження важливої інформації та новин для студентів з числа ВПО;

- проведення соціально-правових консультацій;

- організовані зустрічі з представниками гуртків та секцій, які працюють в навчальному закладі, з метою залучення студентів до корисного дозвілля;

- зустріч з фахівцями відповідних до профілю організацій (Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, благодійних фондів);

- «Я – це спорт!» спортивні змагання з метою просвіти спортивної культури та залучення до активного способу життя студентів ВПО та бажаючих;

- квест «І ♥ Університет» відвідування з метою пізнання та адаптації до закладу музеїв, виставок, пам'ятних міст закладу у формі квесту;

- «Ефективне спілкування» – тренінг на розвиток навичок слухання, ефективного спілкування, навчання різноманітних прийомів вербального спілкування;

- «Актуалізація професійно-особистісного потенціалу студента» – тренінг на актуалізацію професійно-особистісного потенціалу студентів, що здобувають вищу освіту, розвиток мотивації на успіх та здатності до цілевизначення, професійної самоідентифікації, формування здібності до конструктивного

подолання професійної кризи, а також розширення особистісного самоусвідомлення та підвищення комунікативної компетентності;

– «Профілактика та подолання стресових станів» тренінг на оволодіння методами профілактики та боротьби зі стресом та зниження рівня ситуативної і особистісної тривожності;

– «Чи варто боятися самотності?» – театралізований круглий стіл. Мета виступу та проведення круглого стола: пояснити студентам ВПО, що самотність не завжди погано, цей стан надає і багато можливостей для розвитку та має купу інших переваг. Надати можливість відчувати себе у ролі акторів та взяти участь у подальшому обговоренні. Для підвищення психологічної культури всіх учасників педагогічного процесу організуються такі кураторські години: «Самодопомога при психологічній травмі», «Як підтримати близьких, що горюють», «Вплив змін на формування світогляду людини і її поведінку» [1, с. 214].

Всі запропоновані заходи виконують такі умови для адаптації студентів переселенців до університетського середовища:

- 1) підтримка патріотичної громадянської позиції студентів переселенців;
- 2) створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату;
- 3) забезпечення особистісно орієнтованого підходу;
- 4) встановлення дружніх, доброзичливих, продуктивних стосунків між студентами та викладачами;
- 5) покращення як психічного, так і фізичного стану особистості.

Загалом, комплексний підхід сприятиме задоволенню нагальних потреб студентів ВПО, соціокультурній адаптації, психологічній реабілітації, продовженню навчання та самореалізації особистості в новому студентському середовищі.

Отже, сутність соціально-педагогічної підтримки студентів ВПО полягає в задоволенні їхніх базових потреб в умовах вимушеного переселення та створення можливостей для навчання, саморозвитку, інтеграції в нове соціокультурне студентське середовище. Комплексний підхід допоможе студентам подолати кризові явища в їхньому житті та успішно завершити здобуття вищої освіти.

Література

1. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2020. 448 с.

2. Возіянова О. А., Григоренко О. П., Гуцаленко Т. В. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-біженців : навч.-метод. посіб. Київ. 2019. 830 с.

3. Дослідження «ВПО та приймаюча громада» проведене Європейською дослідницькою асоціацією (ERA) для проекту Українська ініціатива з підвищення впевненості (UCBI), URL: <https://cloud.mail.ru/public/3mSh/81srznM6k> (дата звернення: 23.04.2024).

4. Крошка С. А. Організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб та студентів з «нульової зони». *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / за заг. ред. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 784 с.

Ярина Танчак
кандидатка економічних наук,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
керівниця Центру соціального розвитку та громадських ініціатив
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

ВІДКРИТТЯ БІЗНЕСУ ТА САМОЗАЙНЯТІСТЬ ЯК СПОСІБ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ

2022 рік був роком випробувань на предмет «вистоїть Україна чи ні» та страшних втрат для українців. Всі прогнози, які робилися на 2023 рік, зокрема перемога навесні 2023 р., на жаль, так і не справдилися. Війна росії проти України негативно позначилася на всіх сферах життєдіяльності України, однак перший і найбільш глобальний удар зазнала соціально-економічна сфера держави. Так, зростання безробіття, зниження рівня ВВП, соціально-психологічна напруга у суспільстві, масова еміграція населення, нищення критичної інфраструктури, сотні тисяч зруйнованих сімей та будинків, – це результати вторгнення росії на територію України. Наслідки цієї війни ще довго будуть відлунням на українській землі, навіть по її завершенні, не швидко та далеко не легко буде відновити соціальну та економічну сфери.

Варто зазначити й те, що війна змінила всіх українців. Їхнє життя поділено на «до» та «після». Хтось чекає рідних з фронту, хтось втратив рідних на фронті, а хтось й сам в лавах Збройних Сил України. Кількість тих, хто захищає Україну дуже велика, всі вони повернуться із багатьма питаннями до уряду. Саме тому, державі вже потрібно думати над шляхом переходу захисників з військової служби в цивільне життя. Універсальним чинником, який допоможе ветеранам реалізувати себе після війни та відновити місцеву економічну ситуацію – це стимулювати ветеранів відкривати власну справу та підтримувати їхній бізнес на всіх можливих рівнях. Саме, розвиток ветеранського бізнесу – чи не найважливіший фактор як підтримки економіки на локальному рівні, так і допомоги тим, хто повертається з війни в цивільне життя.

Аналізуючи закордонний досвід, зокрема досвід США та Хорватії, можемо сказати, що ці країни мають ряд програм, як на урядовому рівні, так і на локальному щодо підтримки та розвитку бізнесу серед ветеранів. В Україні цим питанням лише починає займатися Міністерство у справах ветеранів України, однак, на місцевому рівні далеко не всі області цим зацікавилися. Більше того, не у всіх областях розроблені місцеві програми підтримки ветеранських бізнесів, тим паче, на рівні законодавчому все ще не має узаконеного визначення «ветеранське підприємництво». Отже, нам є над чим працювати.

Важливі аспекти розвитку та підтримки підприємництва, окрема ветеранського бізнесу висвітлюються такими українськими ученими як К. Краус, А. Ігнатюк, Н. Краус, О. Авраменко, А. Ботті. Однак, варто більше уваги

приділити дослідженню впливу ветеранського бізнесу як одного з небагатьох інструментів інтеграції ветеранів в громаду.

Мета статті – дослідити роль ветеранського бізнесу і самозайнятості в процесі інтеграції ветеранів військової служби в цивільне життя.

Війна росії проти України докорінно змінила українське суспільство. Вона ж і заставила сотні тисяч чоловіків та чимало жінок покинути свою сім'ю, залишити кар'єру, улюблену роботу та стати на захист країни. Однак, що ж робити цим людям після війни? Згідно дослідження, яке проводив Український ветеранський фонд «Потреби ветеранів», яке проводилося зі січня по квітень 2023 р., абсолютна більшість опитаних військовослужбовців (51,3 %) планують повернутися до своєї роботи/навчання після Перемоги. Натомість 16,6 % – дали негативну відповідь, а для решти респондентів було важко дати відповідь на дане питання [1]. Однак, це відповідь діючих військовослужбовців, але на практиці це зовсім не так з тими, хто демобілізувався чи по стану здоров'я чи по сімейних потребах, оскільки, у людей, які пройшли війну, кардинально змінюється світобачення, життєві цінності та пріоритети. Зазвичай, ніхто з них не хоче повертатися на попередню роботу і бути найманим працівником, радше б відкрили власну справу. Так, на питання «Чи хотіли б Ви зайнятися власною справою, підприємництвом?» більшість (63,6 %) ствердно відповіли – що однозначно хотіли б, і лише 15,1 % ветерани зазначили, що точно не хотіли б зайнятися власною справою, а ще 15,1 % – схильні бути найманими працівниками, серед них – 6,2 % вже мають власну справу [1].

В даному опитуванні також ветерани відповідали на питання щодо: проблем/перешкод у сфері зайнятості та кар'єрного розвитку, з якими стикаються ветерани війни; ідеї ветеранського бізнесу та його перспектив в Україні; потреб ветеранів в сфері зайнятості, які могли б задовольнити держава та суспільство. Серед проблем/перешкод при працевлаштуванні, на яких акцентували ветерани є зокрема такі, як:

1. Небажання працедавців брати ветеранів на роботу. На думку учасників фокус-групи це може бути зумовлено певними пільгами ветеранів в сфері зайнятості, зокрема додатковою відпусткою, що робить ветеранів як працівників нерентабельними.

2. Брак можливостей для перекваліфікації. Учасники фокус-групи апелювали до неефективної роботи Центрів зайнятості та нестачу актуальних можливостей для освоєння нової професії після військової служби.

3. Особистісні зміни, через які проходять учасники бойових дій. Як зауважили ветерани, на війні військові знаходяться в обмеженому середовищі та екстремальних умовах, що провокує переоцінку цінностей, зміну пріоритетів, розширення особистих кордонів. Ці особистісні зміни можуть зокрема відображатися у небажанні надалі працювати найманим працівником, або залишатися на роботі, яка досі не приносила задоволення.

Як бачимо, проблемних питань є багато, однак ще більше їх буде по завершенні війни. Економіка – це та сфера, яка найбільше зазнала втрат, і саме розвиток ветеранського бізнесу зможе допомогти її відновитися. Ветеранський

бізнес – це той ключовий фактор, який зможе вирішити одночасно дві проблеми: покращити економічну ситуацію (наповнення дохідної частини бюджету податками) та соціальну (ресоціалізація ветеранів та зниження рівня безробіття).

Ветеранське підприємництво – що це за різновид бізнесу? Чи підтримується бізнес, заснований ветеранами урядом України та на рівні громад чи області? В Україні, на жаль, це сприйняття та твердження ще не зрозуміле для суспільства.

Якщо аналізувати місцевий бізнес за кордоном, а ветеранське підприємництво можна віднести до місцевого, то варто сказати, що в Європі є цілий ряд місцевих та урядових програм, які допомагають як започаткувати бізнес, до прикладу зручна система кредитування, так і розвивати, масштабуючи чи підтримуючи його. В Україні все тільки на початковій стадії розвитку.

В Україні зараз є 450 тисяч ветеранів, а за прогнозами Мінветеранів очікуємо 4-5 мільйонів. Щодо підтримки ветеранського бізнесу, в Україні на сьогодні вже чимало зроблено. Так, при Міністерстві у справа ветеранів створено спеціальну установу Український ветеранський фонд, який за допомогою грантів підтримує ветеранський бізнес. Станом на травень 2023 року Український ветеранський фонд (УВФ) здійснив мікрофінансування на суму 3 млн 670 тис грн, підтримав 250 проєктів, профінансував конкурсних програм на 38 млн грн.

Як бачимо, попри бар'єрність і проблеми, ветерани та члени їхніх родин відкривають та ведуть бізнес, розробляють стартапи та отримують гранти на їхню реалізацію. Однак, на сьогодні існує проблема в системі менеджменту та якісного управління, як на рівні держави і ОМС, так і на рівні самого бізнесу та розробки стартапів.

Так, якщо аналізувати державний рівень, проблема існує в тому, що повністю відсутня комплексна модель управління. А, якщо зважати на те, що в Україні війна, вона повинна бути обов'язково, адже це один з чинників швидкого реагування на виклики та ефективного прийняття рішень. В даний час проблема менеджменту полягає в тому, що відсутнє єдине бачення і спрямування зусиль урядових організацій на комплексне і спільне вирішення конкретної проблеми. В Україні, на жаль кожна урядова організація працює, як відокремлена інституція. До прикладу, Міністерство у справа ветеранів напружує програму переходу від військової служби в цивільне життя, де в основі лежать кілька напрямів: медичний огляд і реабілітація, соціальний супровід, професійна адаптація та відкриття бізнесу чи працевлаштування ветеранів. Однак, для того, щоб програма була ефективною, до неї потрібно підключати інші профільні міністерства, зокрема: Міністерство охорони здоров'я, Мінекономіки, Міноборони, Мінсоцполітики та МОН. У вирішенні питання мають бути зацікавлені всі структури. Однак, через неналагоджений менеджмент, багато програм та законів залишаються на стадії проєктів. До прикладу, як це було зі Стратегією розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни на період до 2030 року та законопроєктом № 10258 «Про ветеранське підприємництво».

Як показує дослідження, ветерани хочуть займатися бізнесом, адже ветеранське підприємництво – це насамперед ідея та «роблю те, що люблю», а не прибутковість. Це трудотерапія та можливість себе реалізувати по поверненні до мирного життя, однак є ряд проблем, які потребують негайного вирішення, як на загальнодержавному рівні, так і на рівні громади.

Література

1. Український ветеранський фонд. Потреби ветеранів. 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/> (дата звернення: 09.03.2024).
2. Український ветеранський фонд. Варто: Золоті руки. 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/contests/varto_zr (дата звернення: 05.02.2024).
3. Миргородська районна адміністрація (2023). Чому ветеранське підприємництво – це не лише бізнес, а ще й важлива місія URL: <https://myrgorod.adm-pl.gov.ua/news/chomu-veteranske-pidpriemnictvo-ce-ne-lishe-biznes-shche-y-vazhliva-misiya> (дата звернення: 05.02.2024).
4. Український ветеранський фонд. Аналітична довідка «Сприяння розвитку бізнесу ветеранів: досвід США (огляд інструментів і політик). 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/contests/varto_zr (дата звернення: 05.04.2024).

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Михайлишин Г., Бергер М. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ (З ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ СЛУЖБИ У СПРАВАХ МОЛОДІ М. КОБЛЕНЦ)	5
Михайлишин Г., Гельбах О. КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА З УКРАЇНСЬКИМИ ШКОЛЯРАМИ З ЧИСЛА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ РАДНИКА ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ ФЕДЕРАТИВНОЇ ЗЕМЛІ РАЙНЛАНД-ПФАЛЬЦ, НІМЕЧЧИНА)	9
Будник О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС ЩОДО ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙНИ (ДОСВІД УКРАЇНИ)	12
Микитюк Р. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДАХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	15

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1

Сучасна сім'я в контексті викликів російсько-української війни (2014 – 2024)

Березовська Л. ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СІМ'ЄЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	19
Знобей О., Жовба В. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ	22
Лемко Г. СІМ'Я ЯК ОСНОВА ЖИТТЄВО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ	24
Останіна Н., Кунгурцева О. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	27
Пономарьова В. ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	30
Сівак Н., Кузьмінська А. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ СІМ'ЯМИ	33

Хлебик С. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	36
Ясточкіна І. ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ	39

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2

Розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі

Архипова С., Чорномор С. КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ТРАВМИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЗА ПІЙОТРОМ ШТОМПКОЮ ЯК ОСНОВА АНАЛІЗУ СТАНОВИЩА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	42
Белова І., Власюк О. РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	45
Бордіян Я. РОЛЬ ГРОМАДИ В РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ, ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ПОПЕРЕДЖЕННЯ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ	48
Вайнола Р., Кос О. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ НАВЧАННЯ АСИСТЕНТА З ПІДТРИМКИ ДИТИНИ У ШОТЛАНДІЇ	51
Губар О., Бабич Л. СПРИЯННЯ СОЦІАЛЬНІЙ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ ЦИФРОВІЙ ГРАМОТНОСТІ	53
Губар О., Котко А. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДТРИМКИ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД АБ'ЮЗИВНИХ ВІДНОСИН	57
Долінська Л. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОЧИХ КЛУБІВ	60
Запiтецький А. АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	63
Ілійчук Л. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ	66

Корнят В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ В КОНТЕКСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ	68
Лісовець О. РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ДОГЛЯДУ ВДОМА У РОБОТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ)	70
Мартіросян Л., Григоренко К. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ»	73
Міхєєва О. АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	76
Суровцева І., Войтишина Н. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ПІДТРИМАНОГО ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ	78
Ходак М. ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ ЯК КЛЮЧОВА ТЕХНОЛОГІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ	80

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3

Методика і технологія соціально-педагогічної діяльності

Зозуляк-Случик Р., Бриндзей Л. ПІДЛІТКОВІ КОНФЛІКТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	84
Зозуляк-Случик Р., Петриканин Ю. ПОДОЛАННЯ ШКІЛЬНИХ СТРАХІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ШЛЯХОМ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ	87
Зозуляк-Случик Р., Спінзак І. СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ПОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ	90
Ларіонова Н. РЕФЛЕКСИВНО-ЕКСПЛІЦИТНИЙ МЕТОД У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВИХОВАНЦІВ ЗДО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	92
Лященко Т. СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ: ВПЛИВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	95
Мартіросян Л. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	98

Матвеева Н. ЗМІСТ ТА НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	101
Михайлишин Г., Мацайло Т. СКЛАДОВІ КАР'ЄРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ	104
Михайлишин Г., Шатрук Л. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї	108
Оліяр М. ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	110
Сабат Н., Михайлишин А.-Р. ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	113
Сівак Н., Білобрицька Д. ДІАГНОСТИКА АГРЕСІЇ В СІМ'ЯХ	117
Скоропльот О. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (на прикладі роботи навчально-розвивального центру Coworking space м. Дніпро)	120
Смерчак Л., Петришин В. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НАПРЯМ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	123
Тимків Л., Полторацький В. СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ: УМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗЗСО	125

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4

Основні напрями підготовки фахівця в умовах суспільних реформ

Архипова С., Тернова Л. ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ	129
Баранецька З. СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	134
Березан В. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТА ПОВОЄННОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	137

Гуріч В. СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ЯК ФОРМА І МЕТОД НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ РВО «МАГІСТР» СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»	140
Зозуляк-Случик Р., Онипченко О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	143
Ковальчук В. СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	146
Костюк О. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	152
Котломанітова Г. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	155
Марчук А. ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ	158
Онипченко О., Жмудь Ю., Топоркова І. ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	161
Равлюк Т. ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЧНУ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА	165
Сабат Н. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ	167
Сабат Н. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ЗАСАДАХ ДУХОВНО- МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ	170
Староста В. УМОВИ ТЕСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	174
Химченко О. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	177

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 5
Міждисциплінарний дискурс у дослідженні соціальних проблем

Головчук О. МОРАЛЬНА І ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКА ЯК ДОМІНАНТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ	181
Качмар О., Зінькова І. РИТУАЛ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ АГРЕСІЄЮ	184
Лобода В. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ВПО ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В ГРОМАДІ	187
Мищак Л. СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТУДЕНТІВ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОТИРІЧЧЯ	189
Мочан Т., Губаль Г., Кузьма О. ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї В СИСТЕМІ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	191
Паркулаб О. РЕКОНСТРУКТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ АРТТЕРАПІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ	194
Сабат Н., Галій Н. МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	197

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 6
Важливість соціальної роботи для повоєнної відбудови України

Архипова С., Тарануха Т. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	200
Верхоляк М. ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	203
Губар О. ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ НА СТРЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	207
Зозуляк-Случик Р., Кіращук М. ВПЛИВ ЕМПАТІЙНОСТІ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	210

Зозуляк-Случик Р., Каня А. ВИНИКНЕННЯ ЕТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ	212
Качалова Т. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ	215
Нагайчук Н., Сорока А. СУЧАСНИЙ СТАН РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	218
Протас О., Семеренко К. СТРАТЕГІЇ ТА ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ: ОСВІТНІЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ	221
Сабат Н., Гуца Т. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ	224
Сабат Н., Садова В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ – В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	228
Танчак Я. ВІДКРИТТЯ БІЗНЕСУ ТА САМОЗАЙНЯТІСТЬ ЯК СПОСІБ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ	234

Для нотаток

Наукове видання

Збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ**

**CURRENT TRENDS OF THE SOCIAL WORK DEVELOPMENT
IN UKRAINE AND ABROAD**

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій.

Відповідальність за зміст тез несуть автори публікацій.

ISBN 978-617-8011-91-8

Підписано до друку 02.07.2024 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 14.29
Наклад 100 прим.

Видавництво
«НАІР»
Івано-Франківськ, Симоненка, 1
(0342) 50-57-82, 0504336793
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.

